ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА [illegible]

[illegible]

[illegible]

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXI.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1871.

Где је што.

О ЛОГИЧКИМ ЗАБЛУДАМА

или

привидним доказима.

Први корак сваке поправке јесте признање учињене погрешке; докле човек не признаје да је учинио какве погрешке дотле се не може ни поправити. То начело које се обично примењује на наравствене поступке наше, може се потпуно применити и на поступке умствене. Историја наука представља нам сијасет примера да су људи разне заблуде примали за научне истине, да су узимали привидне доказе за сигурне доказе, и да су од свега тога одустајали тек онда пошто су дознали да су погрешили.

Кад би се напред знали сви извори тих разних заблуда, у које људи падају при истраживању истине, то би имало велике практичне вредности; то би могло послужити предохраном да се у даљем истраживању истине не залази на таке странпутице, или бар да се то у мањој мери чини. Ту потребу да се обележе све оне прилике, које нас наводе на странпутицу у научном испитивању, увиђали су још стари; још сколастичари изрекли су ово начело: „contrariorum eadem est scientia“ (наука је у узајамној противположности). То јест, ми дотле не можемо сазнати право стање какве ствари, докле не сазнамо и њену противуположност.

То начело исповедају и данас најбољи представници науке. У свима најновијим и најбољим логикама, ми налазимо простране трактате о логичким заблудама у разним наукама. У логики Џ. С. Миља четврта књига занима се искључиво тим предметом. Но ми се не ћемо пуштати у тако простраио расматрање те ствари; него ћемо се ограничити на оне поглавите изворе заблуда, који су постали, тако рећи, општи и којима налазимо доста примера и у нашој књижевности и у нашем народном животу; али ћемо се у главноме држати оног плана, који налазимо код Миља.

При том имамо да напоменемо још и ово: ми не ћемо обраћати пажњу на оне погрешке, које се чине нехотице, јер од таких погрешака не може се нико сачувати; или боље рећи против таких погрешака не помажу никаква правила науке. Овде ће бити говора само о оним погрешкама, које долазе од лажне методе, или од неправилног схваћања праве методе; те погрешке и зову се у науци заблудама. А кад се човек у свему држи праве методе, па нехотице учини какву погрешку, онда то и није заблуда, него проста погрешка.

Исто тако не ћемо говорити ни о оним погрешкама, којима је извор чисто наравствени. Ту разумемо оне погрешке, које долазе од немарности према истини или од сувишног интересовања каквим научним резултатима. О тим погрешкама не ћемо говорити једно за то, што њихов извор не спада у круг логике, а друго, што оне немају великог утицаја на развитак наука. Ми ћемо се ограничити само на оне заблуде, којих се извори сматрају за логичке процесе и које много сметају правилном развитку науке.

Све таке заблуде према изворима из којих су постале, могу се свести на ових пет врста:

Прву врсту састављају оне заблуде које се могу назвати априорним или умоизворним.

Другу врсту састављају оне заблуде, које долазе од проматрања.

Трећу врсту састављају заблуде индукције.

Четврту врсту састављају заблуде дедукције.

Пету врсту састављају оне заблуде, које долазе од збрке речи.

Ми ћемо сад редом испитати сваку врсту тих заблуда и показати како оне постају и како се можемо од њих сачувати, то јест, предложићемо неке практичне мере, које служе предохраном од таких заблуда.

ПРВА ВРСТА.

Заблуде априорне.

Извор заблудама, које састављају ову прву врсту, није предмет логике, у данашњем њеном стању; али почем је једна логичка предпоставка дала повод оном веровању, које служи извором тим заблудама, то ћемо и њих уврстити у ред логичких заблуда.

Ми признајемо нешто за истину по томе, што је то доказано; а признајемо опет нешто за истину по томе, што оно не потребује доказа, што је очигледно. Да ми доиста предпостављамо нешто за истину без доказа, у томе су сугласни сви учевни људи; јер иначе без те предпоставке, ми не би могли никад ништа доказати. За сваки доказ потребни би били нови докази и тако у том узајамном доказивању једнога другим не би никад

било краја. Но каква факта ми усвајамо непосредно, без доказа?

Ми овде не ћемо расправљати то велико питање у науци; оно управо и не спада у круг ове наше расправе. Ми ћемо само напоменути то, да односно тога питања, од постанка науке па до сада, постоје две различне и управо противноложне школе. Једна школа тврди, да предметом нашег непосредног знања могу бити само факта наше субјективне свести, као: осећаји, идеје, душевни потреси и вољна дејства. Даље, по мишљењу те школе, све оно што се из тих факта извести може путем строгог наведења и јесте предмет нашег знања, а све остало остаје неприступно нашем знању. Друга противположна школа тврди, да предметом нашег непосредног знања могу бити и објективна факта, физични појави. На чему се оснива то њихово тврђење? Оно се оснива на тој предпоставци, да у природним стварима влада онај исти поредак, који влада и међу идејама о тим стварима. Ако ми, веле присталице те школе, спајамо две ствари у нашем уму, оне морају бити спојене и у самој природи: ако једна ствар наводи нас на мисао о другој ствари, која јој предходи или за њом долази, онда те ствари морају једна за другом ићи и у самој природи. И обратно, ако ми нисмо у стању представити себи две ствари заједно, онда оне не могу постојати заједно ни у самој природи. На кратко закони духа јесу истоветни са законима природе, и у ком реду теку наше мисли, у том истом реду теку и физични појави. На основу те истоветности закона духовних и физичних појава, дух наш дознаје те физичне појаве непосредно, априори, по складу своје природе.

Та предпоставка да су закони духовних појава истоветни са законима физичних појава и да по томе физични појави теку у оном истом поредку, у коме и духовни, — та предпоставка служи извором многим заблудама, које су највише распрострањене по свету и које имају великог утицаја на поступке људске како у практичном тако и у научном животу.

Готово све предрасуде и сујеверице, које и данас владају у маси, поникле су из тог извора. У разна времена и код разних народа ми налазимо сличне ствари, које су људи сматрали за веснике неке блиске несреће. Ми ћемо споменути неке сујеверице нашег народа, које су таког порекла то јест, које су поникле из тог извора, који смо горе навели.

Наш народ и данас сматра помрчину сунца за весник какве блиске незгоде за хришћане, а помрчину месеца за весник какве блиске незгоде за Турке. Сунце је символ хришћанства, а месец символ мухамеданства. Незгодан положај тих светила изазива у памети несрећне мисли, а за несрећним мислима мора доћи по оној предпоставци несрећа и у самој ствари. „Ми о курјаку а курјак ту“, то је већ ушло у пословицу народну. Значи кад се појавила мисао о курјаку мора се појавити и курјак у самој ствари.

На том основу наш прост свет боји се да мисли и говори о какој несрећи, да се не би та несрећа јавила у самој ствари. И кад већ морају нешто неповољно споменути у друштву, они се ограђују, па кажу: „далеко од нас било.“ Исто тако и на истом основу, прости људи држе за несрећан онај дан, у који су започели какав посао, па им није испао за руком; у тај дан људи се се-

ћају рђавих последица свога пређашњег посла, а кад се нешто рђаво врзе по памети, оно се мора догодити и у самој ствари. С тога у тај дан не треба предузимати никакав важан посао. То је веровање готово опште код свију народа.

Мил наводи неколико примера из живота старих Грка и Римљана, из којих се види, да су се они бојали изговарати речи које напомињу какво зло. Кад су се у старо доба сусретали Грци прво им је било да опомену један другога: „говори само о добрим стварима", а Римљани опет опомињали су један другог: „говори само добре речи." „То нису они захтевали из какве учтивости, вели Мил, која није доликовала ондашњем њиховом владању у опште, него просто из страха да се не би за речма догодила каква несрећа у самој ствари. Римљани су, вели даље Мил, чували се јако да не искажу какву реч, која напомиње смрт, па на место речи: „у м р о ј е", они су говорили: „ж и в ј е"[1]

Има још доста сујеверица, код разних народа, које су поникле из тог извора, но ми ћемо навести још само две — три, које се налазе код нашег народа.

Тако мало ће се код нас наћи људи, којима не ће овладати нека слутња кад на путу сретну зеца или им још зец пређе преко пута. Та слутња оснива се на томе, што те плашљиве животиње, које бегају од човека изазивају у памети нашој мисли о плашњи или страху. А кад се јаве таке мисли, онда људи верују, да ће се одмах нешто и у самој ствари догодити, што их може поплашити или довести у страх. Кад опет сретну лисицу,

---

[1] Види Мила: Логика, II том, стр. 304.

која по своме владању изазива мисли о превари, онда се људи боје да их когод скорим не превари.

Сви ти примери априорних заблуда, које смо до сад навели, припадају простом свету, и оне данас немају утицаја на људе поле образоване. Но има неколико заблуда те врсте од којих нису слободни ни образованији људи. На тој предпоставци да закони духа имају објективни значај саставили су учевни људи ове две аксијоме: Ствари, које ми не можемо представити себи заједно, не постоје заједно ни у самој природи; ствари, које ми увек представљамо заједно морају постојати заједно и у самој природи. Те две назови-аксијоме послужиле су основом толиким заблудама у науци, од којих ћемо ми овде навести оне, које су највише сметале успеху науке, па које још и данас сметају. Да обратимо пажњу најпре на другу аксијому.

Ствари које ми увек представљамо себи заједно морају постојати заједно и у самој природи. На тој аксијоми оснива се сва философска система Декарта. „Ја сматрам, вели он, за опште правило то, да све оно, што ја могу сазнати јасно и разговетно, мора бити истинито.“ На том основу Декарт тврди да геометријске фигуре доиста постоје у самој ствари, почем се оне могу разговетно да представе. На кратко: све што постоји у идеји то постоји и у самој ствари; што не постоји у идеји то не постоји ни у ствари. Идеја није ништа друго него резултат поређења самих ствари, па за то она мора одговарати стварима, а не ствари њој. Но о томе, рекао бих, нису ни мислили философи те школе. Том предпоставком да ствари морају одговарати идејама, које ми о њима имамо, проникнута је сва философија Спинозе

и Лајбница, из које се развила новија германска философија.

Формулу друге привидне аксиоме можемо укратко изразити овако: све што не можемо себи представити мора бити лажно. Ту аксиому бранили су метафизичари свију времена; а у данашње доба њу ватрено заступа Уевељ, и, што је најчудније сам Хербарт Спенсер сматра ту аксиому за најсигурнији доказ истине. „Да је нешто истинито, вели он, најсигурнији је доказ то, кад ми не можемо представити или замислити противно, т. ј. да је то лажно. Ма како мислили други о природи тога доказа, ја остајем при томе, да ми немамо јачег доказа.“ [1]

Пре свега имамо приметити то, да немогућност представити нешто и немогућност замислити нешто, није све једно. Дуго време људи нису веровали у биће антипода, не за то, што се биће таких људи није могло представити, него што се биће таких људи није могло замислити. Геометријску линију можемо опет замислити, али је не можемо представити; ми не можемо никако представити линију у таком облику да она нема ширине, а можемо замислити линију само са тим једним својством — дужином. Но и једно и друго, то јест, и немогућност нешто представити, и немогућност нешто замислити нема тога значаја, који се обично даје. То није какав особити закон духа, него једна проста навика, која се утврдила по законима асоцијације. Кад смо ми увек виђали две ствари заједно и никад их још нисмо видели одвојено, онда се у нашем уму, по законима асоцијације,

[1] Види Спенсера: »начела философије књ. IX.

утврди веза међу тим двема стварима тако јако, да нам је после врло тешко представити или замислити те ствари одвојено. Исто тако, кад смо увек виђали две ствари одвојено и никад их нисмо видели заједно, онда нам је тешко после неког времена представити или замислити те ствари заједно. Историја наука представља нам сијасет примера, који потврђују тај факт.

Дуго време људи нису могли замислити да се земља окреће, јер опит их непрестано уверава о њеној непокретности, па и сада прости људи не верују тој истини. Док се није доказало да се земља окреће, дотле и најобразованији људи нису могли то ни замислити, а сада сваки поле образовани човек то лако замишља; али опет по навици сви ми и данас говоримо да се сунце рађа и заходи.

До најновијег времена учевни људи сматрали су за необориву истину ову аксиому: „ствар не може дејствовати тамо, где ње нема.“ Та привидна аксиома састављена је на том основу, што се не може ни замислити да каква ствар може обелодањивати своју радњу тамо, где ње нема. Том аксиомом обарали су Картезијанци нову теорију тежине, као једну несмислицу. „По чем сунце, говорили су они, нема непосредног додира са земљом, то оно не може имати никаква утицаја на земљу.“ Та лажна предпоставка имала је утицаја и на самог Њутона, па је за то он измислио ефир, који посредује између сунца и земље и који управо саставља узрок томе појаву тежине или привлачења. „Не да се ни замислити, вели он, да може једна неодушевљена груба материја утицати на другу, без каквог нематеријалног посредника, ако нема

међу њима узајамног додира."[1] Те речи Њутона требало би да има на уму сваки, који сматра да је нешто немогуће за то, што се оно не може замислити.

Данас никоме није тешко представити себи, да тежина, као и друго какво својство, припада материји без сваког посредништва. Предпоставка ефира никоме данас не ће олакшати разумевање тежине, нити се коме чини немогућим да небесна тела не дејствују и тамо, где она телесно не присуствују. За нас утицај тела једно на друго без узајмног додира нимало није чуднији, него што је и при узајмном додиру.

Нико није толико бранио ту заблуду и толико помогао те се она распространила, колико Лајбниц. „Ми имамо право, вели он, порицати сваку ствар, која се не може ни да разуме ни да објасни."[2] Према томе оне ствари, које се лакше могу разумети и лакше објаснити истинскије су, него оне, које се теже разумеју и објашњавају.

Колико има ствари, које наши стари нису могли да замисле и објасне, а ми данас врло лако замишљамо и објашњавамо; а колико опет има ствари, које ми данас не можемо да замислимо, као на пример, крај простору и времену, но доцније потомство можда ће лако и замислити и објаснити. Накратко: нити треба сматрати за истину све што се може замислити, нити опет треба сматрати за лаж оно, што се не може замислити; јер та могућност да се нешто замисли, није никакав доказ истине.

---

[1] Види расправу Плајфера: »о успеху математичних и физичких наука« (II том. Логике Миља стр. 309).

[2] Види Логику Миља, том II, стр. 311.

Друга заблуда, која је из истог извора поникла и која стоји у тесној свези са том што смо је мало час представили, састоји се у овоме: „Разлике у природи морају одговарати разликама у језику, или боље рећи, разликама које постоје међу називима.“ Та заблуда имала је важну улогу у старо доба код грчких философа, а после код сколастичара. „Та заблуда, вели Миљ, сведочи о ниском ступњу развитка науке.“ Што је та заблуда била распрострањена међу грчким философима, Миљ објашњава тиме, што они нису знали другог ког језика осим свога матерњег, па им је врло тешко било разликовати ствари, које су у језику њиховом биле смешане, или сједињавати таке, које је језик разликовао. Услед тога код грчких философа, а нарочито код сколастичара, научно испитивање састојало се поглавито у анализи појмова везаних са обичним речима. Они су мислили да у одредбама смисла речи могу се изучити сама факта. Уевељ наводи неколико примера, у којима се огледају предрасуде те врсте; од тих примера навешћемо и ми два — три.

Речи, које су међу собом супротне морају означавати супротне ствари у самој природи. По томе дознати све супротности у речима, значи дознати све супротности у стварима. Питагор и његова школа нашли су неке супротности у називима бројева и отуда су извели да се и у природи све супротности могу свести на десет категорија. На том основу и Аристотељ поричe биће празнине, то јест, простора без ствари. „У празнини, вели он, не може бити разлике, коју ми означавамо са речима: доле и горе; ништа не може имати никакве разлике, па следствено ни порицања те разлике.

А празнина јесте порицање ствари, и по томе у празнини тела не би се могла кретати ни доле ни горе, а међу тим то кретање припада њиховој природи.

Та заблуда да међу стварима постоје оии исти одношаји, који постоје и међу нашим представама тих ствари, служи основом оном субјективном изучавању саме природе, то јест, да не треба проматрати и анализирати факта, него оне опште појмове о тим фактама, које налазимо у језику. Отуда је поникла и она предрасуда, која се у средњем веку сматрала за необориву истину, а на име, да између појава на небу и појава на земљи мора бити у свему разлика и по томе они не могу зависити од једних истих закона. И да човек не може ништа произвести, што би било налик на оно, што је произвела природа, почем између човека и природе постоји суштаствена разлика.

Трећа априорна заблуда, која је највише сметала успеху науке, састоји се у томе: да између узрока и послетка мора бити савршена сличност или истоветност; другим речима, да узрок не може произвести тако дејство, које би било различно од њега, него може произвести само тако дејство, које је сасвим налик на њега.

Доиста у природи многи појави теже да продуже своје биће или да произведу друге сличне појаве. Свако кретање тежи да продужи себе са истом брзином и истим правцем. Шта више и наше мисли, које су дејства прошлих осећаја, сличне су са тим осећајима. Таки примери у којима се огледа блиско сродство између дејства и њихових узрока, још су већма утврдили ту предпоставку, да узроци морају личити на своје послетке.

На тој предпоставци оснива се веровање да се може утицати на силе природне средством врачања. Врачање оснива се на оним средствима, која имају какве сличне црте са оним што се жели постићи. Н. пр., за продужење живота узимали су по једно парче од оних животиња, за које се мислило, да су дуговечне, па се то кувало и ту скувану чорбу употребљавали су као лекарство. На тај начин саставили су амајлију Овидијевој Медеји за продужење живота, у којој је између осталога било и ово: кора од корњаче, џигерица од јелена и глава од вране.

Од те заблуде дуго се није могла ослободити ни сама наука лечења. Предпостављало се да је, н. пр. за око најбољи лек она биљка која је налик на око, за зубе она која је опет налик на зубе и т. д.

Та заблуда имала је утицаја не само на лекарске него и на друге науке. Тако, на пример, у физици до скоро сматрало се за истину то, да кретање не може ништа друго произвести него само кретање. Шта више и сам Бакон мислио је да услови појава морају личити на сам појав, А Кузен изриком тврди: „Tout ce qui est vrai de l' effet est vrai de la cause“ (све што је истинито о дејству, то је истинито и о узроку). Колриџ у „литературној биографији“ тврди да закон узрочне везе може имати места само међу стварима једноликим, т. ј., које имају какво опште својство, а не може међу стварима различним, које немају општег својства. Па за то он порiче сваки утицај материје на дух и духа на материју. [1]

На тој немогућности узрочне везе међу различним стварима, оснива се Лајбницова хармонија света. Он је

[1] Види Колрица: литер. биогр. том. 1. глав. 8.

мислио да дух не може утицати на вештаство, нити вештаство на дух, него их је Бог удесио тако, да они стоје једно према другом, као два часовника, која и ако нису ни у какој свези, опет показују један исти час; кад један куца, онда куца и други. Декар каже да узрок мора имати сва она савршенства, која има и његов последак; јер вели, кад би се допустило да у идеји постоји нешто што не постоји у њеном узроку, онда би се морало допустити, да је то постало из ничега, да нема свога узрока. На том основу богослови доказују савршенство света, што је његов узрок Бог, у коме су сва савршенства. Бог творац овог света јесте најсавршеније суштаство, а по томе мора и у самом свету владати савршенство.“ Да у природи има и несавршенства то сваки увиђа, па за то слабо ко верује томе доказу. Али се многи служе њиме, кад им он иде у рачун, да би тиме добили на своју страну и религију.[1]

Најзад споменућемо још једну априорну заблуду, која се састоји у тој предпоставци да сваки појав може имати само један узрок. Ту је предпоставку учинио отац индуктивне методе Бакон, и то је један од поглавитих узрока што његова логика није имала оних практичних последица, које су од ње у почетку очекивали. Та предпоставка, којом се порицање множина узрока, и тврди да сваки појав мора бити произведен само једним узроком, много је сметала успеху наука; јер је отежавала посао изучавања сложних појава и сложних закона. Међу физиолошким појавима и у опште појавима друштвеног живота, нема готово ниједног појава, који не би имао мно-

[1] Види Миља: Логика III. II, стр. 331.

жину узрока. Но ми ћемо навести један појав из природе, који има више узрока. Тако, на пример, појаву топлоте може бити узрок 1, сунце, 2, трење, 3, електризам, 4, кемијско дејство. Може бити да се сви ти узроци могу подвести под један општи узрок; али до сад наука још није успела да то постигне. Да се прости закони природе често сусретају и заједнички раде, па том својом заједничком радњом производе сложан резултат, то је такав факт, који је данас ван сваке сумње. У опште при данашњем стању знања та предпоставка, да сваком појаву мора бити само један узрок, сматра се за таку заблуду, која је налик на оне, што смо их напред спомињали.

Има још доста заблуда те врсте; али их ми не ћемо све ређати. Ми смо навели само оне поглавите од којих мислимо да треба учинити предохрану. С тога ћемо сад да пређемо на другу врсту заблуда.

ДРУГА ВРСТА.

Заблуде проматрања.

Све те заблуде које смо до сад спомињали и које се управо могу назвати предрасудама, предходе процесу доказивања и служе место њега; но ми ћемо сад да говоримо о таким заблудама, које се садрже у самом процесу доказивања. А почем теорија доказа, у најширем смислу обухвата ова три процеса: проматрање, наведење и извођење, то ћемо редом расматрати погрешке сваког тог процеса.

Заблуде проматрања могу бити двојаке: негативне и позитивне. Прве долазе од непроматрања, а друге од рђавог проматрања. Кад је сва погрешка у томе, што

се нека факта нису никако ни спазила, која је требало промотрити, онда је погрешка од непроматрања. Кад ништа није пропуштено, него су сва факта примећена: али нису примећена како ваља, т. ј. примљена су нека за нешто друго, него што су она у ствари, онда та погрешка јесте погрешка рђавог проматрања. Да обратимо пажњу на погрешке првог реда.

И заблуде непроматрања могу бити двојаке: могу изостати од проматрања случаји извесног појава, а могу изостати неке прилике самог случаја. Да објаснимо то примером. Између многих примера ми узимамо један из логике Миља, који нам се чини да је најпростији и најбоље објашњава ту разлику. „Кад би ми, вели он, признали неку врачару — да она доиста може да погоди шта ће се унапред догодити, или шта се догодило, на том основу, што нисмо обратили пажњу на случаје, у којима се њено погађање није испунило, онда би то наше погрешно закључивање дошло од непроматрања случаја; но кад ми не би спазили те прилике, у случајима, кад се њено прорицање испунило, да је она тада радила у договору с другим лицем које јој је саоппштило потребна знања за то погађање, онда би та погрешка била од непроматрања прилика.“ [1]

Наравно има доста људи непажљивих, који не обраћају пажњу на ова или она факта, а кадшто пропусте и најважнија факта; но о томе није вајде говорити, јер се томе не може помоћи. С тога ми ћемо да обратимо пажњу само на то, какви случаји и какве прилике најлакше могу да изгубе из вида проматрачи, па макар они

[1] Види логику Миља, II том, стр. 342.

били и најпажљивији. Знање таких случаја и прилика, које најлакше смећу с ума људи, може имати практичне вредности.

Једни се случаји тичу једне стране питања, а други се тичу друге стране. Сад ако нам се једни случаји више допадају, више нас интересују, него други, онда се први лакше спазе него други. На томе се оснива оно поверење, којим се, у пркос здравом разуму, користују варалице разних врста, оракули старих времена и врачаре свију времена. „Можда је слабо ко обраћао пажњу, вели Миљ, у каквој мери та заблуда влада на супрот очевидним доказима њене неистинитости. За пример можемо навести то, с каквим поверењем наш свет прима она нагађања о времену разних писаца календара, и ако му свако доба године представља мложину случаја, у којима се та предсказивања ни у колико нису испунила. Што се десило само неколико случаја, у којима су се та прорицања испунила, то је доста за одржање поверења према тим пророцима, који нити воде рачуна о природи случаја, нити о броју њиховом, који је потребан па да има значаја тај процес, који се у наведењу зове изузетком случајности.

Чиме се подржава та заблуда најбоље је објаснио Колриџ постанком оне пословице, која се налази код свију европских народа, а на име: да су будале сретније него паметни људи. Ту пословицу ми смо слушали и код нашег народа у овом облику: „не треба да се роди паметан, него срећан“, или: „боље је, да се роди човек срећан, него паметан.“ Та пословица, по мишљењу Колриџа, оснива се на тој склоности људској да се увеличава свако дејство, које се показује несразмерно према узроку своме, и свака прилика, која је јавно противно-

ложна нашим појмовима о људма, који се налазе у тим приликама. Непредвиђене прилике могу врло много помоћи човеку; но ако су те прилике учиниле за њега онолико, колико би он сам по својим способностима могао извршити, онда тај успех не пада тако у очи. Кад паметни људи постигну своје цељи, то се сматра као обична, природна ствар, и ми не обраћамо пажњу на оне прилике, које су произвеле успех без учешћа мудрости тога човека; но кад се то исто догоди са човеком глупим или необразованим, ми обраћамо пажњу на сваки факт и памтимо га као нешто необично. Исто тако, кад глуп човек не успе у своме предузећу од прилика, које би могле спречити успех и најмудријем, то ми опет сматрамо за нешто са свим природно, што се подудара са глупошћу тога човека и не обраћамо пажњу на прилике које су му сметале. На кратко: кад људи ограниченог ума учине какав важан успех ми се дивимо томе и таке случаје добро памтимо, а на све друге многобројне случаје, у којима таки људи немају успеха, не обраћамо никакве пажње. И на против, кад паметни људи промаше своју цељ, ми те случаје добро памтимо, као нешто необично, а сви они многобројни случаји, у којима паметни људи постизавају своје цељи, пролазе мимо нас као ствари обичне, природне и ми на њих не обраћамо пажњу. Отуда погрешно изводимо, да срећа више иде на руку глупима људма, него паметним. [1]"

Тај пример лепо објашњава то, како се често закључује на основу неколико факта, која су нам због споменутих прилика пала у очи, не обзирући се нимало на то, какве су природе та факта и има ли других јачих

[1] Види логику Миља, том. II, стр. 334.

факта, који противно доказују. На томе се оснивају све предрасуде у астрологији и сановницима. Људи добро памте све оне случаје, у којима се правда њихово очекивање, а међу тим не обраћају нимало пажње на оне многобројне случаје, у којима се не испуњава оно, чему се надају. Осим тога, што су људи више склони да обраћају пажњу на оно, што је необично, него на оно што је обично, они су више склони да верују у факта позитивна, него негативна. „Та погрешка, вели Бакон, својствена је уму људском; међу тим негативни случаји често имају више значаја, него позитивни."

Највећа сметња проматрању јесте напред усвојено мњење о какој ствари или каквим догађајима.

Има заблуда, које би и најпростији опит могао оборити, а међу тим те заблуде дуго владају само за то, што никоме и не пада на ум да учини тај опит. За пример таког случаја можемо навести онај спор о системи Коперниковој. Противници порицали су кретање земље на основу, ових факта: кад би се, веле они, земља окретала, онда камен, који би пао са висине каквог торња, не би пао у подножје самог торња, него у неком растојању од њега и то у правцу противположном кретању земље, исто тако, веле они, као што лопта, кад се баци са висине катарке, при брзом кретању лађе, не пада на место, где је катарка уз лађу прикована, него даље од ње, близу крма. Браниоци Коперникове системе, кад би само учинили тај опит с лоптом, одмах би оборили своје противнике, јер би им доказали да лопта пада тамо, где и камен, онако, како захтева њихова теорија. Али они то нису учинили, него су допустили тај привидан факт и узалуд мучили се да нађу разлику између та два случаја.

Кад се према физичним појавима и при том таким очевидним проматрајућа способност људска показује тако пасивном у след напред добивеног појма, онда није чудно, што се то још у већој мери догађа код предмета наравствених, друштвених и религиозних. Кад прости људи путују по страној земљи, они се обично враћају са оним знањем, с којим су отпутовали. Они су видели тамо то, што су се код куће надали да виде. Кад људи читају свештене књиге или друге, које су написане, по њиховом мишљењу, великим aукторитетом, они не могу да спазе у њима многе ствари, које противуслове њиховим сопственим појмовима.

Ови примери показују, какве погрешке долазе од непроматрања самих случаја, у којима се што догађа; но ми ћемо навести још неколико примера, који показују таке погрешке, које се могу учинити и кад се проматрају случаји, али се не спази каква важна прилика тога случаја.

У првом случају учињен је закључак брзо и на основу неколико факта, која су истинита, али нису довољна према маси противних факта, на која се није обраћала пажња: у овом другом случају учињен је закључак на основу непотпуних факта, то јест, таких факта, код којих неке црте нису никако ни примећене.

Пример таке погрешке представља нам знаменита флогистичка теорија горива, коју налазимо у логики Миља. Та теорија објашњава процес горива одвајањем вештаства, тако названог флогистона, које присуствује у сваком телу способном за гориво. Та предпоставка на први поглед, рекао бих, да се са свим подудара са појавом ватре. Уздижући се пламен буди у нама мисао, да се

тим процесом неко вештаство ослобоћава и одваја, и да је видљиви остатак, пепео, мањи по обиму и тежини од горећег материјала. Погрешка је у томе, што није узет сав остатак, него само један део, а на име, нису узети на ум они продукти горива, који остају у виду газа. Кад су доцније и они били примећени и узети у рачун, онда се показао тај општи закон, да се при горењу ниједно вештаство не умаљава по тежини него увеличава. И по томе да се процесом горива не одваја ништа, него још прима ново вештаство.

На том основу сматрали су људи у седамнаестом столећу симпатичан прашак доктора Дигба, као сигурно средство против сваке ране. „Кад је ко рањен, вели Парис, онда се оно оруђе, којим је учињена рана, посипало тим прашком, па се онда сама рана завијала чистим платном с налогом, да се ни пошто не дира у тај завој за седам дана. Кад се после седам дана скине завој, онда се види успех тога лечења, рана готово са свим зарасла!“ Успех лечења приписивали су тајанственој сили симпатичног прашка, који су с највећом ревности посипали по оружију. Међу тим успех брзог лечења зависио је од тога, што је завојем предупређен додир ваздуха до ране, и саме природе, која сама успешно лечи, кад јој не смета услужљива вештина. „У свима случајима, вели Парис, необичног лечења тајанственим силама, лекари намерно крију право средство лечења.“ С тога људи у тим случајима приписују сву силу лечења самом начину, а не обраћају пажњу на нека средства, која су ту била употребљена и од којих је управо и зависио успех.

У овим случајима, које смо навели, људи губе из вида таке прилике, које није тешко спазити; но има случаја,

у којима је тешко спазити све прилике. Таки су случаји врло чести у друштвеном животу, па за то науке социјалне често падају у погрешке те врсте. Ми ћемо навести један пример таке заблуде из народне економије.

У народној економији сматрало се као сигурно то начело, да раскошлук пооштрава индустрију. Кад Петар троши сав свој приход, па и сам капитал на раскошно живљење, онда он даје прилике многима да зараде. Напротив, Павле, који троши мали део својих прихода, а остало капитализира, даје врло мало или нимало посла другим људма. Сваки види да се толики људи користују имањем Петра, а нико не види да има ко ћајде од имања Павла. Међу тим у самој ствари бива друкчије. Уштеђени капитал Павла прелази у руке човека, од кога је он купио векслу и који тим његовим новцима плаћа дуг банкеру; а банкер на ново даје те новце другоме трговцу или фабриканту, а ови опет дају тај капитал радницима за њихов труд, те се тако тим новцем користује много више људи, него што се користовало новцем Петра. После, кад се тај капитал с ћајдом извади из продатих производа, он састави фонд за дуготрајно занимање још много већег броја људи. Но проматрач не види шта се ради с новцима Павла, па изводи да распикућство више даје потпоре индустрији, него штедња. У таку заблуду пао је знаменити економиста Адам Смит.

Исте врсте заблуда служила је код неких економиста снажним доказом против слободне трговине. Ко купује инглеску свилу, тај потпомаже инглеску индустрију; ко купује лионску, тај потпомаже француску. Ту се губи из вида једна врло важна прилика, а на име та, да онај, који купује стран еспап чини то, те се из његове земље

извози домаћих производа у стране земље у оноликој вредности, у коликој је донесено производа са стране. Што се више страних производа уноси у коју земљу, то ће се опет више њених производа изнети у стране земље. Наравно, тај факт, по његовој сложности, није лако спазити и одостоверити специјалним проматрањем, премда ни једно проматрање, које је до сад учињено, не противуслови том факту, а међу тим умозакључење, које га доказује стоји необориво.

Заблуда у овом случају, као и у предходном, састоји се у томе, што људи виде један део појава, а не виде други, па узимају тај један део за цео појав. Дакле та је заблуда постала од непроматрања.

2. Као што људи често падају у заблуде од непроматрања, тако исто падају и од рђавог проматрања. У првом случају догађају се погрешке, што нека факта нису примећена; у другом случају догађају се погрешке што су нека факта рђаво примећена, то јест, примљена су за оно, што она нису у ствари.

Погрешке те врсте најчешће се догађају, кад ми узимамо резултате наших комбинација за просте упечатке спољних органа. За пример таке заблуде можемо навести оно неповерење, с којим су људи предусрели Коперникову систему. Људи су уображавали, да виде у самој ствари како се сунце рађа и залази и како се звезде окрећу око полуса. Ми сад знамо, да они нису могли видети тако штогод; то, што су они доиста видели, био је ред привидних појава, који су подједнако сугласни и са оном теоријом, које су се они држали и са другом са свим различном и управо противположном. По такав случај, у ком је по општем мишљењу, најсигурнија сведоџба

спољних органа показала се са свим лажном, није још у стању да отвори очи заступницима здравог или општег смисла, па да се лакомислено не поверавају оној оцени, коју прости људи произносе о закључцима развитих људи.

Што је год човек мање развијен и што мање има знања, то је све више неспособан да разликује резултате извода од простих упечатака, на којима се они оснивају. Отуда су се изродиле оне чудне приче, којих има много код сваког народа. Онај што прича, обично не прича то, што је видео или чуо, него онај упечатак, који је произвело на њега оно, што је видео или чуо, — упечатак, кога већи део састављa извод, а међу тим оно се не казује као извод, него као факт. Како је тешко успети да сведок разликује своје комбинације од простих упечатака, то је добро познато истражним судцима. Још је теже код простака, кад он описује какав природан појав.

У опште, мешање осећања са изведеним из њих закључцима и неспособност разликовати их једно од другог, неће нам се нимало учинити чудним, кад узмемо на ум то, да већина наших осећаја важи за нас само као знак, по коме ми прозиремо нешто даље. За нас није важна боја и површна дужина, што опажамо оком, него само ствар, о присуству које нам сведоче ти појави. А где је осећање безразлично, а тако оно обично бива, тамо где ми слабо обраћамо на њега пажњу и пропуштамо га несхвативши јасно у чему је оно, па прелазимо на резултате извода. Да би дознали како је доиста било само осећање, потребно је да се изучава, као што и раде живописци. Потребна је велика практика у психолошкој анализи, па да се разложи та чврсто спојена асоција-

ција. Без те аналитичке спреме људи сматрају готово сваки појам за прост осећај овог или оног органа. И доиста дуго су људи мислили, па и сада многи мисле, да је на пример, величина предмета и њихово растојање прост осећај вићења, нешто готово, што непосредно усваја око. А међу тим сад се научним путем доказало, да је то резултат комбинације осећања три различна органа, као: вићења, пипања и кретања, и да у томе поглавита улога припада мишићном органу кретању. Но доста о томе; да пређемо на трећу врсту заблуда.

ТРЕЋА ВРСТА.

Заблуде индукције.

Највише има заблуда ове врсте и при том њих је теже спазити и довести у ред него остале заблуде. Заблудама индукције ми зовемо оне погрешке, које су учињене на основу привидног а неистинитог наведења. Таких погрешака има сијасет, но ми ћемо обратити пажњу само на оне, које су важније и које много сметају успеху науке.

1. Пре свега навешћемо оне индукције, које нимало не одговарају правилима истинске индукције; за које проматрање и опит не представљају потребних услова, па да се могу сматрати за правилна. Таки су, на пример, сви закључци од оног поредка појава, који влада овде на земљи или сунчаној системи, на поредак појава, који може владати у каком удаљеном крају васијоне, где појави, у колико нам је познато, могу бити са свим другчији и управљати се по другим законима.[1] Така су сва

[1] Види логику Миља т. II.

она порицања односно појава, који зависе од узрочне везе, то јест, све оне реченице, којима се потврђује немогућност тога закона. Ако се до сад путем проматрања и опита није још пронашао узрок каквом појаву, то се не може закључити да нема узрока таком појаву. Тако би се могло закључити само при тој лакомисленој предпоставци, да су нам познате све силе природне. Чинити таку предпоставку, да не кажемо ништа више, било би и сувише рано; јер и то ограничено знање о силама природним, које сад имамо, са свим је скорашње. Ма како да се временом рашири наше знање о природи, опет би нам тешко било представити да ли је то знање потпуно, па и кад би било потпуно, како би се ми уверили о томе.

Само ови једини закони природе, представљају довољно основа за тако тврђење о немогућности, а на име: закон броја и просторности, који никад не долази у сукоб са другим противним узроцима, и закон узрочне везе појава. Да не може настати никакве промене код оних појава, који су последци извесних предходних појава, као својих узрока, докле не настане какве промене код самих узрока, то се може тврдити са свим поуздано. Но тврдити да се последци неће изменити и ако се измену узроци, или да се узроци не могу никако ни изменити, — за тако тврђење немамо никаква основа.

2. Друга заблуда индукције састоји се у томе, да се сви појави могу разложити на једно просто начело, другим речма, да се може наћи један општи узрок свима узроцима, један општи закон свима законима. То је врло стара заблуда, коју су заступали грчки философи, а нарочито Талес и Демокрит; но она је сад у но-

вије доба оживила и има доста снажних заступника, па за то ћемо на њу да обратимо особиту пажњу.

Говорећи, да се сила која одржава планете на њиховим орбитама, може свести на силу привлачења, или да се сила, која приморава тела да се кемијски сједињавију, може свести на електризам, ми тврдимо у првом случају то, што јесте, а у другом то, што може бити резултатом истинског навеђења и што ће, по свој вероватности, најпосле и бити. Али у оба та случаја, ми сводимо кретање на само кретање. Тиме се потврђује само то, да се једна врста кретања, за коју се мислило да се управља по особитом закону, може подвести под други општији закон кретања кога је оно прво кретање само један почестан резултат. Дакле да се почесни закони кретања могу подвести под општије законе кретања, или да се сложни закони кретања могу разложити на просте законе кретања, то је сигурно, и о томе не може бити више никакве сумње. Но да ли се на том основу, што се једно кретање своди на друго кретање, може успети да се топлота сведе на кретање, или да се сведе светлост на кретање, као што данас мисле неки философи, или појави живота на појаве механичке и кемичке, као што мисле неки физиолози? Миљ не признаје да је то могуће, јер вели има неколико простих закона, који се даље не могу никако разложити, следствено, не могу ни подвести један под други. Таких простих закона, по његовом мишљењу има толико, колико има различних наших осећаја — различних не по количини, него по каквоћи. Ми смо у томе са свим сугласни са Миљем.

Истина да неки покрети материјалних честица састављају услове топлоте и светлости; истина да неке

физичке промене у нашим нервима могу бити услови не само наших осећаја и душевних потреса, него и самих мисли; истина да неки меканички и кемички услови могу бити довољни да покрену физиолошке законе живота: али није истина да се тим стварима, и ако су оне доказане, може потпуно објаснити топлота, или светлост или осећање. Нека, на пример, буде са свим доказано то, да осећају боје у нашем оку и може предходити читав низ физичких промена, узрока и последака: зраке падају на око, преламају се тамо и зближавају, узајамно укрштају се, производе обратну слику на мрежаној кожици ока, а за тим кретање, и једно кретање спроводи друго до мозга и т. д. опет на крају тих кретања биће нешто, што није кретање, него је осећање боје. Ма колико ми различних кретања ставили напред, опет ћемо најпосле за тим различним кретањима наћи нешто што је различно од кретања, што је боја. Каким начином једно кретање производи друго најближе кретање, то се може објаснити општим законом кретања; али на који начин последње кретање производи осећање боје, то се не може објаснити никаквим законом кретања: ту ради закон боје, а то је различна ствар и увек ће остати различном, то јест, остаће оно што је. Где наша свест признаје разлику између два појава; где ми осећамо ту разлику, не по количини него по каквоћи, и где сазнајемо да никако приращћивање томе појаву не може произвести са свим други појав, тамо свака она теорија која куша да стави један појав под законе другог појава, мора бити лажна, и ако она теорија, која признаје један појав за узрок другоме може бити истинитом.

2. Други облик привидне индукције састоји се у побројавању познатих случајева или сумирању готових истина. У том смислу и разумевали су процес индукције стари философи, нарочито сколастичари. Смисао те привидне индукције може се објаснити овим примером: кад ми испитамо појединце какве је народности био сваки апостол Христов, и нађемо да је сваки од њих био родом Јеврејин, па онда закључујемо: сви су апостоли били родом Јевреји. Наравно да у том закључку нема никакве нове истине до које смо дошли на основу познатих истина путем закључивања, него се у њему обухватају једним изразом већ познате истине; у том закључку само се побројавају или сумирају готове, раније познате истине. Таку индукцију назвао је Бакон: inductio per enumerationem simplicem. То је први и најпростији начин индуктивног закључивања, којим се служе људи док су на ниском ступњу образованости. Накратко: то није процес научне индукције, него тако названог „општег или здравог смисла.“ Људи који се држе тога нижег процеса индукције, а не знају за онај виши, научни процес, обично не разликују емпиричке законе, који су сигурни само у границама нашег проматрања и опита, од природних закона, који су сигурни и ван граница нашег проматрања и опита.

У таке погрешке обично падају тако звани „практични људи“, а у науци највише падају историци. Већина историка, знајући добро друштвене појаве свога века, узимају људе и ствари тога века за општи тип људи и ствари, па тумаче историјске догађаје прошлих векова на основу оних података, које му даје онај век, у коме он живи.

3. Но често се догађа да људи разликују почесне законе од општих, емпиричке од природних, па опет чине погрешке како у практичном тако и у научном животу. Н. пр. они признају тај природни закон узрочне везе појава,[1] то јест, да сваком појаву мора предходити други као његов узрок и за њим доћи други као његов последак; али између многих предходних и следећих појава, они не знају који су међу собом везани законом, па често узимају оне, који не стоје међу собом ни у каквој законитој вези. Таке погрешке чине се највише у социјалним наукама, где су појави веома сложни. Ми ћемо овде навести два поглавита облика таких погрешака.

„После тога, значи у след тога“, то је један облик погрешака те врсте. Ако је, на пример, у некој земљи усвојена система ограничене трговине, па се после тога почела у тој земљи нагло развијати индустрија, онда се закључује, да је ограничена система узрок развитку и напредку индустрије. Тако су многи економисти приписивали успех индустрије у инглеској системи ограничене трговине, која је пре тога владала у тој земљи.

Међу тим узроци развитка индустрије у Инглеској били су са свим други, који нису ни узети у рачун. Најпосле можда је био и то један између многих узрока, али никако није он сам, јер у другим земљама, где је такође

---

[1] Примедба: Под именом узрочне везе појава, данас наука неразуме неку тајну и невидљиву силу, која везује појаве, као што се до скора мислило, него разуме ону сталну једноликост у току појава, то јест, у току појава једни предходе, а други за њима долазе. Они који увек и безусловне предходе јесу узроци, а они, који увек и безусловно следују јесу последци. Наћи сталну једноликост између предходећих и следећих појава, значи наћи закон узрочне везе.

владала та система није било никаква напредка, него још и назадка у индустрији.

Тако често и државници греше, кад цене неку установу по томе, што је земља под њом благовала, а међу тим то благостање земље могло је бити и без те установе. Накратко: то што је један појав предходио другоме, није нимало доказ да му је био и узрок, ако се ничим не докаже, да тај појав по природи својој тежи да произведе такав резултат, и да међу осталим предходним појавима, који су с њиме били, нема ни код једног те тежине.

Ту се као што видимо, свеза узрока са послетком изводи из случајног састава појава без научне оцене вероватности на основу познатих својства предпостављеног узрока. Но има и другог облика лажне индукције, који се обично зове лажном теоријом, а на име, кад се закључци оснивају на својствима једног узрока, а не обраћа се пажња на друге узроке, који су такође учествовали у стварању тога резултата. Прва је погрешка својствена простим људима, а друга полуобразованим или што се код нас каже надрикњигама.

4. Најзад споменућемо још један облик погрешне индукције, који се може назвати лажном аналогијом. Аналогично доказивање јесте закључивање, да оно, што се показало као истина у једном случају, биће истина и у другом случају, о коме се зна да је у нечему сличан са првим, али се не зна да ли је сличан у свима суштаственим својствима. На пример: земља је слична са месецем у неким својствима, па се закључује да и на месецу морају живети људи као и на земљи. То је аналогично закључивање. Али земља је и различна од месеца у неким

својствима, па можда та разлика и састав.ьа услов живљења људског на земљи. Ако се не зна каква својства земље састављају услове живота људског и ако се не докаже да је земља у тим својствима слична са месецем, онда ти аналогички докази не вреде, то су привидни докази.

У таке погрешке падају често и државници и научници кад хвале какву установу и препоручују је извесној држави на том основу, што је друга држава, у којој постоји та установа, учинила велике напретке. Кад би те обе државе биле у свему бар главноме сличне међу собом и различне само у томе, што у једној постоји та установа, а у другој не постоји, онда би тако закључивање било сигурно, то јест, да би та установа и овој другој држави дала таке напредне резултате. Али ако су те две државе различне међу собом и у другим важним приликама, од којих поглавито и зависи напредак у једној и назадак у другој држави, онда тај доказ не вреди, то јест, та установа не би произвела у овој другој држави оно, што се од ње очекује.

Таким привидним доказима служили су се у познатој полемици о гвозденом путу код нас г. г. Стеван Поповић и Ч. Мијатовић, као што сам ја то још тада приметио њима. Први доказује, да ће код нас гвоздени пут бити од штете тиме, што је он био од штете тим и тим државама; други опет доказује корист његову тиме, што је он био од користи овим и овим државама. Наравно, да гвоздени пут сам по себи нити је произвео ону штету у једним државама, нити ону корист у другим, без многих других и врло важних прилика. Па за то, ако наша држава није слична у свима тим приликама са оним држа-

вама, где се показала штета, онда може и не бити штете код нас; ако она није слична у свим тим приликама са оним државама, где се показала корист, онда код нас може и не бити користи од гвозденог пута.

Што се тиче тих аналогичких доказа имамо у опште приметити то: у социјалним наукама, где су појави веома сложни, па имају много како сличних тако и различних знакова, треба избегавати аналогичке доказе, или другим речма треба их употребљавати врло смотрено, то јест, само у таким сличним случајима, где влада један исти закон; другим речма, где се те сличности могу подвести под природни закон узрочне везе појава.

ЧЕТВРТА ВРСТА.

Заблуде дедукције.

Сви готово писци логике, осим Миља, разумеју под именом заблуда само те заблуде, о којима ћемо сад да говоримо, то јест, дедукције. Све таке заблуде потанко су изложене у логици Уетлија. Против заблуда ове врсте, т. ј. дедукције, служи нам снажном оградом силогистичка формула. Силогизам није једина и неопходна форма закључивања, као што су мислили сколастичари; ми можемо закључивати и без силогизма, а тако обично и закључујемо, него је силогизам проба, да ли је наше закључивање правилно или није, другим речма: ми лако можемо наћи недостатке нашег закључивања, кад га представимо у силогистичкој форми. Ми ћемо овде споменути само три поглавита облика заблуда, у које падају људи при дедуктивном закључивању.

1. Пре свега обраћамо пажњу на оне заблуде, које долазе од тако названог преокретања реченица или

премиса у силогизму. Сколастичари сматрали су, да је само оно правилан силогизам, који допушта тако преокретање. На пример: свако *А* јесте *Б*, дакле: свако *Б* јесте *А*. Таке погрешне закључке чине људи врло често, само што те закључке не исказују речма: а чим би их исказали речма, одмах би видели погрешку. На пример, ми можемо закључивати, да су сви Срби људи, али не можемо обратно закључивати, да су сви људи Срби; или, ми можемо закључити, да неки људи нису Срби, али не можемо обратно закључити, да неки Срби нису људи.

Таке погрешке од преокретања обелодањују се, чим се изразе речма; но има и таких погрешака, које се лако не виде и кад се изразе речма. То обично бива код преокретања таких реченица, које садрже какву предпоставку.

Ако су последци лажни, онда су и основи лажни, то је сигурно; но да ли је сигурно ово: ако су последци истинити, онда су и основи истинити? Тако закључивање чине људи врло често, а међу тим оно је са свим налик на оно, што смо горе навели: неки људи нису Срби, дакле неки Срби нису људи. Колико је различних лажних начела било и у практичном и у научном животу, што су их и највећи умови сматрали за истинита само за то, што она, по њиховом мишљењу служе потпором вери, нравствености или каком политичком правцу, који људи цене. На кратко: премисе могу доказивати закључак, али закључак не може доказивати премисе. По томе, ако је нађено да је закључак лажан, онда су и премисе лажне; али ако је нађено да је закључак истинит, онда није још сигурно да су и премисе сигурне.

На том основу чине се често погрешке, које се састоје у томе, што људи сматрају за истину оно, што је

противно лажи. Те погрешке чине обично они, који не умеју да разликују противне реченице од супротних. Две противне реченице, и ако не могу бити обе истините, могу бити обе лажне. На пример: Петар или је православне вероисповеди или католичке. Те обе реченице не могу бити истините, али могу бити обе лажне. Петар нити је православне нити католичке вероисповеди, него је протестанске.

2. Те погрешке, које смо мало час споменули, нису у строгом смислу погрешке дедукције, јер оне не произлазе из тог процеса, него од других, тако рећи спољних прилика, које га прате; али има доста погрешака и таких, које се чине при самом процесу дедуктивном. У реду таких погрешака споменућемо прво оне, које долазе од збрке појмова.

У сваком правилном силогизму не сме бити ни више ни мање него само три појма или термина. Но често се догађа, да у једном силогизму има више од три појма, који су смешани са средњим појмом. Кад су све премисе силогизма формално представљене, онда је лако спазити ту погрешку; али кад се која премиса изостави, па се само подразумева, онда је тешко определити је ли силогизам правилан или није, јер онај који закључује увек је властан начинити свој силогизам неправилним, додавши му лажну премису. Но то нимало не обара цену силогистичких правила, која приморавају свакога, који закључује, да изабере таке премисе, које може бранити. Кад је већ такав избор учињен, онда је лако видети да ли закључак следује из тих представљених премиса или не. На кратко: докле је која премиса изостављена, па се само подразумева, дотле је тешко видети има ли

више појмова, него што треба; јер под изостављеном премисом једни разумеју једно, а други друго. Но кад се изреком каже шта се подразумева, онда је лако приметити има ли какве погрешке. У осталом те погрешке и не падају толико у ову врсту, колико у ону пету и последњу врсту, коју састављају погрешке или заблуде, које долазе од збрке речи и појмова; па за то ћемо ми на њих обратити пажњу после.

3. Много су важније и опасније оне заблуде, које долазе од смесе самих премиса, што бива у вези многих закључака. На пример: у првом силогизму доказан је закључак и признат за истину; а у другом силогизму докази не оснивају се на том признатом закључку већ на другој реченици, која је налик на тај закључак, па се због те сличности мешају те две реченице. Таке погрешке бивају врло често код оних књижевника, који нису навикли да тачно исказују своје мисли, кад они у премисама признају нешто за истину са извесним ограничењем или под извесним условом, па после у закључку заборављају за тај услов, за то ограничење. У заблуду тога својства пала је меркантилна теорија Адама Смита и других економиста, које спомиње Миљ.

Теорија та оснива се на том начелу, да све оно, што доноси новац, може обогатити народ, или другим речма, да се богатство мери количином новаца, којих има у земљи. Отуда се изводи тај закључак, да се достојанство трговине у свакој земљи мери по том новчаном балансу, који она производи; и по томе да је штетна свака она трговина, која више износи новац из земље него што уноси. Треба употребити све мере да се новац привуче у земљу и задржи у њој. Та теорија греши, што изоставља један

важан услов, од кога и зависи цена новцу. Ако се богатство појединог човека мери по количини новца, којим он влада, онда то састав.ъа меру његове способности куповати за цену тих новаца, а то наравно стоји под условом да нема никакве сметње употреби новаца на такву куповину. Дакле та је премиса, да се количина богатства мери количином новаца, верна под извесним условом, а споменута теорија узима је за сигурну без сваког услова, па закључује: да је нагомилавање новаца нагомилавање богатства, и ако то нагомилавање бива таким средствима, која поништавају онај услов, при коме само новац и саставља богатство.

Таког је својства и она заблуда, која се обично зове неправилном применом одлучних истина, кад смо признали за сигурно неко одлучно начело, то јест, одвојено од свију узрока, који могу наћи утицати и мењати га, па после сматрамо га за сигурно и у конкретним случајима, кад на њега утичу и друга противна начела. То је тако обична заблуда у политици и у опште у друштвеном животу, да је сувишно објашњавати је каквим примером. Но ипак навешћемо један пример из логике Де Моргана, по коме се може боље судити о заблудама те сорте.

„Предпоставимо да је украдена нека ствар — на пример: коњ — и сумња је пала на извесног човека. Тај човек узима адвоката да га брани на суду. Адвокат врши верно своју дужност према клијенту, који му је с поверењем предао своје дело. Између неизвршне намере клијента и ненамерног извршења његовим адвокатом може бити учињена превара и то на такав начин, да у тој превари нема варалице.“

ПЕТА ВРСТА.

Заблуде од збрке речи.

Извор овим заблудама није лажна оцена доказа, него неопредељено разумевање тога, из чега се састоје докази. Те су заблуде тројаке: 1, заблуде од двосмислених речи; 2, заблуде petitio principii; 3, заблуде ignoratio elenchi. Ми ћемо навести неколико примера, који објашњавају та сва три вида.

1. Већи део заблуда ове врсте долази од двосмислености речи, — кад је истинито оно, што каква реч означава у једном смислу, онда је истинито и оно, што она означава у другом смислу. Ту није учињена погрешка у оцени доказа, јер ту управо и нема никаква доказа, који се односи на саму ствар. Докази, који се ту употребљују, тичу се са свим друге ствари, која се, у след двосмислености речи, узима за постојећу. Да објаснимо то са неколико примера.

Реч теорија, по својој двосмислености, дала је повод многим погрешним закључцима. У правом смислу теорија означава резултат научне индукције на основу проматрања и опита. У том смислу теорија може бити како истинита тако и лажна, као што и индукција може бити учињена неправилно. Но неке су теорије неопходан резултат знања каквог предмета, које је представљено у форми општих реченица за упутство у практичном животу. У том смислу теорија је објашњење практике. У другом и најобичнијем смислу теорија означава усиљавање уображења да појми постанак нечега без другог испитивања. Само у том смислу теорија није сигуран вођа. Имајући тај смисао пред очима практичари често исме-

јавају сваку теорију, и омаловажавају законите резултате научног испитивања.

На такој двосмислености речи оснива се и онај познати доказ Декартов о бићу Бога. Сам појам, вели он, о таком суштаству, доказује његово реално биће. Јер кад таког реалног бића не би било, онда бих ја сам саставио тај појам; а кад бих га ја сам саставио, онда бих га ја сам могао и поништити. Но ја не могу да поништим појам о бићу Бога, следствено мора бити неко, ко га је усадио у моју природу, а то је Бог. Двосмисленост тога садржи се у заменици ја, под којом се у првом случају разумева моја воља, а у другом закон моје природе. Ако представа, која постоји у мојој души, нема ван себе другог оригинала, онда наравно следује закључак, да сам је саставио ја; али не моја воља, него закони моје природе. Кад Декарт после каже, да ми не можемо поништити ту представу, он ту разуме дејство наше воље, — што је истинито, али не доказује оно, што се хоће да докаже, да мојом вољом не могу поништити не само ту, него никакву представу; но то што су произвели неки закони моје природе, могу доцније ти исти закони, или други и поништити или изгладити, што се често и догађа.

На тој двосмислености заменице оснива се лажна теорија Колрица о слободној вољи. „Није истина, вели он, да се вољна дејства људска управљају по каквим мотивима; човек ствара мотиве, а не мотиви човека." За доказ томе, он наводи то, „што је за једног човека снажан мотив, то за другога није никакав мотив." Та је премиса сигурна, али она не доказује ништа друго, него то, да су различни људи у различној мери осет-

љиви према једном истом мотиву. Кад два различна човека употребе једну исту количину вина, па један буде пијан, а други трезан, то не доказује, да су они хтели да тако буде, да су они дошли до тако различног стања по самовољи, него да су различно осетљиви према употребљеној количини пића. На кратко: то доказује, да извесни услови у самом човеку могу произвести извесна дејства, којима је повод дат с поља; али не доказује и то, да ти сами услови немају никаква узрока, као што предпоставља та теорија о слободној вољи. У тој теорији заменица ја скаче с једног смисла на други: у једном смислу она означава наше захтеве, а у другом њихове последице.

Врло многе и важне заблуде јављају се у науци од двосмисленог значаја речи истоветност. Прави смисао термина јесте, да означи потпуну сличност међу стварима. Тако, на пример, кад кажемо, ова је кућа озидана од истог материјала, од ког је озидана она друга, ми тиме не тврдимо то, да је она друга кућа била разрушена, па онај материјал употребљен на ову другу кућу, него тврдимо то, да је за обе куће употребљен сличан материјал. Шта више истоветност у првобитном смислу не означава ни потпуну сличност; јер кад ми кажемо о неком човеку, да се променио од неког доба, то не разумемо, да је он постао са свим другом личношћу, него да се изменио само у неким својствима. Ништа није толико сметало успеху реализма, колико двосмисленост тога термина. Говорећи, да различна лица имају једно исто мњење, једну исту мисао, једну исту идеју, многи не разумеју ту тај прост факт, да та различна лица имају слична мњења, сличне мисли или идеје, него да

постоји нека ствар у првобитном смислу, која је приступна свакој личности. На томе се оснива и Платонова теорија о идејама, које су, по његовом мишљењу, нека реална бића, која постоје у свима оделитим предметима, познатим под једним истим именом.

У какву заблуду може пасти и најдаровитији књижевник служи нам за пример знаменити Берклијев доказ о бићу Бога, којим је он мислио учинити једном за свагда крај сваком скептизму и атеизму. Ево у кратком изводу тога доказа:

„Ја сам јуче мислио о некој ствари, па сам после престао о њој мислити; сад опет мислим о њој. Дакле, ја сам јуче имао у мојој души идеју те ствари; ја имам идеју ствари и сад. Идеја та, данас очевидно, није каква друга него она иста, која је била и јуче. Но прошло је неко време од јучешњег и садашњег момента, кад ја нисам имао те идеје. Где је она била за то време? Очевидно, она је морала негде бити, јер није ишчезла, њено биће није престало, иначе ја не бих могао данас имати ону исту идеју, коју сам имао јуче, као што не могу данас видети живог оног човека, кога сам јуче видео, ако је он међу тим умрьо. Но идеја не може нигде боравити осим у души, па кад није у души човековој, она је онда у души божијој.“

Тај Берклијев доказ, који су дуго време сматрали да је тако снажан да се ничим оборити не може, није управо никакав доказ. Сва његова сила зависи од двосмисленог значаја термина истоветност. Беркли меша истоветност индивидуалну са истоветношћу врсте, па узима прво тамо, где постоји само друго. Кад ми говоримо да имамо данас исту мисао, коју смо имали јуче, ми

ту не разумемо ону исту индивидуалну мисао, него другу са свим сличну с њоме. Кад кажемо, да имамо сада ону исту болест, коју смо имали прошле године, ми ту не разумемо ону индивидуалну болест, него болест једне врсте.

Најзад споменућемо још једну заблуду, која долази од двосмисленог значаја речи право.

У једном смислу човек има право да ради нешто, ако су други људи морално обвезани да му у томе не сметају. У другом смислу, имати право радити нешто противноложно је немању таког права, т. ј. моралној дужности не радити то. У том смислу казати, да човек има право радити нешто, значи, да он тим радом не противуслови својој дужности; да други људи не само што нису дужни стати му у томе на пут, него и немају узрока да по тој радњи рђаво мисле о њему. Тај смисао са свим је различан од првога. Право, које човек има по сили дужности, која лежи на другима, са свим је различно од права, које се састоји у одсуству сваке дужности, која лежи на њему самом, а међу тим та два смисла увек се мешају међу собом. На пример, кад ко каже, ја имам право да слободно, штампом, кажем своје мишљење, то је истинито само у том смислу, ако би други, који му у томе сметају, радили против своје дужности. Но тај, који хоће да публицира своје мишљење, предпоставља, да тиме не гази никакву дужност, а то може бити и истинито и лажно гледајући према томе, да ли је то мишљење истинито, а друго да ли ће оно, кад се при извесним приликама преда јавности одговорити интересима истине у опште. На кратко: нико нема права да ради оно, што вређа право других; он има право да то не ради, па ако ради, онда други има право да му у томе стане на пут.

2. Други вид заблуда ове врсте не долазе с двосмислености речи, већ од друге збрке, која се зове petitio principii или узајамно доказивање. По одредби Уетлија petitio principii јесте онај привидан доказ, у ком су премисе или истоветне са закључком, или се доказују самим закључком. На пример, кад ко доказује биће божије сведоџбом св. писма, а међу тим истинитост те сведоџбе зависи од бића божијег. Или кад ко доказује смртност појединих људи тиме што су смртни сви људи, а међу тим истинитост те опште премисе, да су смртни сви људи, зависи од тога, је ли истинито то, да су смртни поједини људи, што она хоће да докаже.

Таки докази употребљују се често не само у разговорном језику, него и у науци. Уетли наводи неке примере таких привидних доказа, којима се служи механика. Ево једног од тих примера: свака је честица материје подједнако тешка. Одкуда ви то знате? Отуда, што је свако тело, које има више честица, теже. Али ми видимо, да су нека тела мања по обиму, па опет тежа од оних која су већа по обиму. Али та мања тела имају опет више честица, него она већа, само што су код онога првог честице већма збијене него код овога другог. Одкуда ви то знате? Отуда што је оно теже. Дакле оно, што се најпре хтело доказати, сада служи доказом ономе, чиме се хтело доказати. Кад тако једна ствар доказује истинитост друге, да би после та друга ствар доказала истинитост њену, онда се то зове узајамно доказивање и јесте једна струка привидног доказивања, које се у науци зове petitio principii.

3, Трећи вид заблуда, које долазе од збрке речи, зове се у науци, ignoratio elenchi. Привидним дока-

зима ове сорте служе се људи обично за то, да њима постигну какве практичне цељи. Они се састоје у томе, кад писац или беседник, говорећи о каквој ствари уплете и таку реч, која није потребна, но која ће произвести на слушаоце или читаоце такав упечатак, који ће их више расположити за ту ствар или против ње, према томе каква је намера писца или беседника. На пример, неко је дошао под суд за утају правителствених новаца. Бранилац оптуженог наводи многе олакшавајуће прилике и државни тужилац види, да су судије расположене да ублаже казну, па примећава: све је то лепо, али опет признаћете да је то гадно дело, да је то крађа. Наравно нико није ни мислио да је то добро дело, али он хоће тиме да произведе код судија гнушање према томе и да изазове строжију казну над оним који је учинио.

Таким доказима служе се обично адвокати и публицисте у полемици.

Таких привидних доказа ignoratio elenchi наћи ћете пуно у сваком чланку „Видов дана“, у коме он обара мишљење својих противника. Ако његови противници говоре о слободи, онда он каже њима: „и ја сам увек био за слободу, али нисам за ту вашу, која води за собом револуцију и пропаст друштвеног поредка.“ Ако противник брани поредак, онда му опет он одговара овако: „и ја сам за поредак, али нисам за тај ваш, који ће да произведе мртвило у друштву.“

Ако се ко жали на сурово поступање власти, он му одговара: „власт не може благо поступати са непоштеним људима“ и т. д.

У опште код нас најчешће јавља се та врста привидних доказа у томе, што се мисли другога изопачавају, или што се другоме подмећу таке мисли, које могу произвести рђав упечатак на слушаоце, па се онда то обара као нешто, што заступа противник.

А. Васиљевић.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК СРПСКЕ ЦРКВЕ.[1]

Пише

Светозар Ј. Никетић.

Кад се угасила и последња тињајућа искра српског државног живота и српске политичке самосталности, у Србији је остао само један једити народ са својим патријаром, да оба испаштају грехе и своје и туђе. Великаши српски, који доживеше кобне дане и пропаст српске државе, расршташе се куд који: једни се потурчише, други пређоше у угарске земље, да онамо траже нову отаџбину и нове потврде својим привилеђијама и племићским угодбама. Бранковићи, као једини преставници српског државног живота после пропасти српске, одселише се у Угарску и тамо основаше нову срп. државу — деспотство. Народ, угледајући се на њих и сам се селио и остављао свој стари завичај и своју браћу по народности и вери у руке азијатским дошљацима — Турцима. Срби што се иселише из Србије у Угарску, надали су се да ће у њој бар унеколико одржати своју политичку независност и слободу, али ово је било само надање, које се одмах под првим деспотом почело окретати на противну страну. Угарски краљеви примивши Србе у своје земље, имали су своје политичке рачуне, који Србима на први мах нису познати били. А какви су били ови рачуни, види се у многоме и данас, нарочито у оним земљама које стоје под круном св. Стефана. — — —

[1] Први чланак о срп. црквеној историји до пропасти српског царства, штампан је у Гласнику XXVII. за год. 1870.

Како за оне који се иселише, тако и за оне што осташе на свом огњишту да сносе турске зулуме, једини је спас била вера, коју је народ српски више ценио и од саме политичке независности. Вера, удружена с народношћу, будила је енерђију, а помагана преставницима цркве и свештенством, благодетно је дејствовала на ум и нарав народну. У тешким годинама искушења, она се јавља као једина морална потпора васцелога српства. Необзирући се на политички пад и турчење неких великаша, Срби и под турским јармом, благодарећи својој тврдој вери и оданости православљу, осташе вавек онаквим истим Србима, као што су били и пре пропасти.

С тога вера и црква српска заузимају највидније место у историји српског народа овог периода.

I.

1459 — 1790.

Општи поглед на период под Турцима. — Патр. Арсеније II и међу-патријаршество. — Патр. Макарије. — Патријарси после Макарија: Павле, Антоније, Ђерасим, Никанор и Јеротије. — Патр. Јован и зулумћар Синан-паша. — Патр. Пајсије, његов политички и књижевни рад. — Патр. Гаврило и његова мученичка смрт. — Патр. Максим и деспот Ђорђе Бранковић III, њихов рад и сношаји с Аустријом. — Значај ових сношаја.

Пошто Турци са свим овладаше Србијом и разделише је на пашалуке, српска црква узе са свим други

карактер. Представници њени — патријарси, ови чувари чистоће вере и православља, остављени да заједно с народом српским сносе тешки јарам ропства, одмах првих дана после коначне пропасти српске државе, удружише се још тешње с народом и уместо скромних молитава и некадашњих испосничких врлина, пригрлише заједно са ојађеним српством једну општу тежњу — једну заветну мисао: ослобођења од Турака. Од тог доба вера и народност, као једна тврда и непомична стена, одбијаху од себе вековима туђински нападај и обнадеждаваху српски народ надом на бољу, срећнију и сјајну будућност. Уз то и патријарси српски, као представници вере и цркве, очуваше у својој личности и пређашњу политичку власт и пробудише моралну снагу у народу. — Манастири — ова скровишта богомољаца, људи, којима је највише до тога стало, како ће спасти своју сопствену душу од вечне погибије и смрти, беху сада једина места, где се српски народ могао политички препородити и духом укрепити. Онамо — у пустињи, под мрачним сводовима благодетног царства вере и љубави, где са́мо провиђење руководи слабе и немоћне на прави истинит пут у животу; где божанска искра распаљује срца верних синова својих; где царује вечна правда и истина, — онамо се јавља и прва мисао народног ослобођења. У њима је сачувана и сва особина српског народа: сви обичаји и традиција народна, са свима њиховим добрим и рђавим странама, једном речју: сав унутрашњи живот народни.

Какву је важну улогу играла српска црква за време турског господарења у Србији, најбоље се види из рада неких патријара српских, који су поред старања о вери и цркви, са највећом опасношћу живота свог, радили на

народном ослобођењу. Тако се н. пр. зна, да је патријар срп. Јован слао 1606. год. калуђера Дамјана са фратором Домиником Андријашевићем к надвојводи Фердинанду, који је онда владао Штајерском, а после био импер. римски и краљ угарски, и тражио од њега — а преко њега и од краља угарског Рудолфа, — да му помогне ослободити народ српски од Турака. Даље видимо, где патр. срп. Максим, враћајући се из Јерусалима, венчава (22. Септ. 1663.) у цркви једренској (адријанопољској) Ђорђа Бранковића за деспота српског, да би народ, добивши у њему свог световног поглавара, могао одважније устати на Турке и стрести са себе турски јарам.

Но патријари српски нису тражили помоћи само код римског императора. Они су ишли и даље код руских царева. Тако н. пр. одлазак митрополита српског Михаила године 1652, па после године 1660 — 1661, био је такође с политичком намером.

Године 1655. видимо, да је патријар српски Гаврило сам у Москви био, и да се ту задржавао више од једне године. Због овог његовог пута, који је на сву прилику био политичког карактера, Турци га по доласку у Србију ухвате и погубе. С том истом намером ишао је у Москву и митрополит срп. Тодосије (1662 и 1665).

У доцније време (15. Марта 1750:), кад су два српска патријара: Арсеније III. и IV. одбегли у аустријску државу, Танасије патријар са митрополитима: београдским, херцеговачким и рашким, договоривши се у Пећи, послали су у Русију Василија Петровића митрополита црногорског, да тражи помоћи за српски народ и српску цркву.

Најпосле и сами патријарси, оставивши завичај свој и прешавши у државу аустријску, старали су се да свом народу прибаве помоћи, не би ли се једном јарма турског ослободио.[1]

Али не може се опет рећи, да су баш сви патријарси српски задахнути били љубављу к народу и његовом ослобођењу. На престолу патријаршком седеле су често и такве личности, којима је српски народ био туђин и по народности и по тежњама, па с тога су оне млого више обраћале пажњу на своје сопствене интересе — на свој џеп, него на народ српски, његову веру и цркву; а још мање на његово ослобођење. Овакве саможиве личности највише се појављују у српској цркви пред пропашћу српског патријаршства, кад су Грци — фанариjоте са свим поплавили били српску земљу и мало по мало истиснули и народну јерархију из српске цркве. Тиранија грчких владика јако се опажа и данас у оним српским земљама, што су још под Турцима.[2] Њихове грамзиве и ненаситне душе и данас дању стају на пут уједињењу народа српског и ослобођењу његовом из ропства.

Свакојако, овим се још не пориче рад оних патријараха, који су с пуном свешћу радили за народ српски на политичком и црквеном пољу. Шта више, овим не пада и она мисао, да су патријарси српски после пропасти српског царства били више политички него црквени представници у српском народу; или ако баш хоћете и једно и друго заједно. —

---

[1] Гласник књ. II. св. XIX од 1866. г. чл. »О нашим пећ. патријарсима.«

[2] За пример навешћемо овде митр. сарајевског Дионисија, ову изјелицу народњу, који је срећом ове године смењен.

Овакав је у главном био општи карактер историјских догађаја у Србији, одмах после пропасти српске државе. Црква српска и њени представници — патријарси и после кроз све време, док је трајала српска патријаршија са својом самосталном народном јерархијом, примали су најживље учешће у многим важним догађајима тога времена.

Прво и највеће зло, које су Турци учинили српском народу и цркви, после освојења Србије, био је намет на српску патријаршију и одузимање црквених добара. Ово је много учинило, те су се патријарси удружили с народом и подједнако с њим сносили несрећну судбину и јарам турски. Несрећа ова догодила се при патр. Арсенију II, при ком Турци са свим завладаше Србијом (1459. године).

После овог патријарха, за читаво једно столеће т. ј. све до Макарија „перваго патріарха по вторѣ обновлѥніи чьстномоу и светомѹ престолѹ“ и „обновлшаго престол светаго Савы“, не види се да је било правог патријарха у српској цркви. Но српска црква, за све то време, свакојако, није могла бити без свог поглавара. Њоме је морао неко управљати; ако не патријарх признати султаном, а оно неки од митрополита српских, ког је у овим незгодним приликама само духовенство српско поставило као администратора на то место. У сопоћанском споменику забележени су међу архијепископима и Теодосије, Теофан, Филип и Павле.[1] Може бити, да би се који од ових могао уврстити у ред

[1] Гласник VI св. XXIII. од 1868. г; Гилфердинг. »Боснія Херцег. и. т. д« стр. 152. — У рукопису једном од XVII. в. говори се да је после Арсенија II био патр. срп. Никодим; али и то није поуздано. Гласн. књ. XI. од 1859. стр. 165.

српских патријараха после Арсенија. Али који управо — за сада се не може тачно одредити.

После овог међу-патријаршства, седео је на престолу патријаршком св. Макарије. Он је управљао српском црквом од 1558 — 1570. год. и познат је у историји као политички радник и распростраnилац црквене просвете у Србији. Околност једна, давала је могућност Макарију, да учини млого добра за цркву српску. Брат његов Мехмет — паша из Сокола, био је везир и зет султана Селима. Помоћу његовом, он добије султански хатишериф да може обнављати цркве и манастире, које су Турци — фанатици разорили.[1] Пре свега он се постара да обнови стару патријаршку обитељ, која је млого пострадала од варварства турског. После се пресели у обновљену пећску обитељ, где је катедра патријаршка и пре била. У њој је умрьо и био сахрањен.

За време његовог управљања српском црквом штампане су млоге црквене књиге.[2]

За Макаријем био је патр. српски Павле. О њему се не може ништа поуздано казати, ни кад је, ни колико је, ни како је управљао. Мисли се, да је ово један од

[1] По троношком љетопису Макарије је „ѿ брата своего великаго везира тѵрскаго царским атишерифом свя монастири и церкви поновилъ, зане турци повелѣнiемъ своих сѵлтановъ, и дѣже слѣди воевод нашихъ обрѣтахѵ со всею силою тщахѵся затирати.“ (Гласник V стр. 75.)

[2] Тако у Милешеву, штампан је 1557. псалтир. а 1545 молитвослов (требник); у Београду еванђеље 1582; у Мркшином мало еванђеље 1562 г; у Венецији требник 1547., служебник 1554., посни триjод 1561. г. и у Скадру цветни триjод 1562. г. („Святые южныхъ славянъ“ Филарета стр. 77).

оних патријараха, који се у сопоћанском споменику спомињу као патријарси српски, који су управљали српском црквом после патр. Арсенија II. Али држећи се новијег поређења пећских патријараха (види Гласник VI св. XXIII. чл. Руварца: „О каталозима пећ. патр.“) ми га овде стављамо после Макарија.

Идући за овим патр. српски, био је Антоније. Он је умрьо 1574. год.[1] О животу и раду овог патријарха, ми такође ништа не знамо. Неки мисле, да је ово онај исти Антоније херцеговачки митрополит, чије се име спомиње у натпису грачаничком, који је био братанац патр. Макарија и везира турског Мехмет паше.[2]

Четрнајести патр. српски био је Ђерасим. Знатно је, што се он први од свију патр. српских после пропасти назива: „Патријарх Срба и Бугара“, а овамо се међу тим поуздано знаде, да се охридски патријарх још 1456. г. потписивао: патријарх Бугара, Срба и т. д.[3] О његовом животу и управљању не зна се ништа.

За овим био је срп. патријар Саватије. Њему се приписује, да је он год. 1586. сазидао нивску обитељ. И он спада у ред оних патријараха, о којима летописи ништа опширније не говоре.

После њега дошао је за патријарха Никанор, за ког се мисли, да је онај исти белоцркванскн митрополит који је 1581. г. живео.

---

[1] Мајков. Исторія серб. языка. стр. 52.

[2] Везир овај, који је имао брата и синовца патријархе, да не буде Соколовић — паша, који је и сам ђаковао у м. Милешеву, па после допао ропства (види Ранке, срп. револуцију стр. 232. ср. »Синан-паша« од Срећковића, стр. 74. 82.)? Гласник VI. св. XXIII. од 1868. г.

[3] (Види Гласник VII стр. 178.) Тамо.

По каталозима пеһских патријараха за Никанором долази по реду патр. Јован, али по дечанском споменику и месечнику шишатовачком Јовану предходи:

Јеротије.[1] Он је умрьо 17. Фебруара 1592. године.

Седамнаjести патријарх по реду, био је Јован. У запису еванђеља бешеновачког, које је писано „вь храмѣ светаго Георгія глаголемаго Ломница“, говори се, да је патр. Јован заступио Јеротија одмах после смрти његове; — дакле 1592. г. Осим овога, у запису једног калуђера из ораховичког манастира у Славонији стоји, да је овај манастир грађен 7102 = 1594. год. при пожешком митрополиту Василију и патријарху пеһском Јовану, близу ораховичке тврђаве (Czaplović Slavonien ect. II p. 207), што јасно сведочи, да је Јован био патријарх после Јеротија.

За време овог патријарха, живео је чувени зулумһар и крволок српски Синан-паша. Кад се Срби за време дебелог Новака (около 1595 г.) дигоше на оружје у савезу с Власима и Маџарима, Синан-паша крене силну војску преко Дунава, и да би уништио све што је најмилије Србину, он пошље с једном четом војске Ахмет-бег-оһуза, те узме тело светитеља српског Саве из цркве

[1] У Месечнику м. Шишатовца пише на крају ово: сврши се сия книга при вьсеосвещеномѹ митрополитѹ Бѣлградскомѹ и Срѣмскомѹ владики кѵр Макарію у Врдникѹ вь лѣто 7097 = 1589. Вь дни пресосвещенаго Архієпископа пекскаго оца и учителя срьблѥмь и бльгаромь и инимь многимъ странамь владике кѵр Ѥрофеа. Гласник VI. св. XXIII. од 1868 г. стр. 247.

Милешеве, донесе га на Врачар код Београда и ту га спали (30. Марта 1595. г.)[1]

Ова и још млога друга насиља, која су српски народ и српска црква морали трпети од Турака, принуде најпосле патријарха да ступи у блиске политичке сношаје са туђим владаоцима и од њих да тражи помоћи. У тој намери, патр. Јован пошље (1606 г.), као што напред споменусмо, Дамјана калуђера владаоцу Штирије Фердинанду, да се договори о ослбобођењу Србије испод турске власти, али се слабо овајдио. Турци су и после тога чинили зулуме и терали свој ћеф, а западни владаоци нису на то ни главе окретали, нити им је стало било до тога, што јадан српски народ под притиском пишти и умире. Они га нису хтели ни познати, а још мање заузимати се за народ, коме добро ни имена нису знали.

Патријарх Јован умрьо је у Цариграду 14. Окт. 1614 године.[2]

---

[1] У октоиху м. Тројице, описује се зло стање српске цркве тога доба овим речма: вь лѣто (7103 = 1595.) въздвыже се рать Тȣркωмь съ Оугры, и поробыше татары Влашкȣ землю Мокшаньдію; ωлѣ тогда попраніе и беда церквамь и священникωм ѿ їсмаилть вь сербсцѣи земли и по инѣхь странахь оубиства безчисленаа и запустенія мнωгымь светым обытелѥмъ. — Тогда же светительствȣющȣ прѣстоломь срьбскымь прѣωсвещеномȣ патріархȣ кѵр Јоаниȣ. Гласник VIII. св. XXV. стр. 86.

[2] Гласник за 1867 г. к XXII. стр. 210. У Магазину Далматинском за 1843. г. штампано је писмо патр. Јована, епископу босан. Тодору (од г. 1614), а по запису у панегирику бсочанском, дано је исто вь дар

Патријарх Пајсије I „Јањевац“, био је ученик патр. Јована, а после митрополит новобрдски. Кад се патријарх Јован преставио г. 1614. у Цариграду, „сабор митрополита, епископа, клира, властела и других знатних лица“, изабере у Грачаници за патр. пећског Пајсија.[1] За његово време, стање српске цркве било је млого жалосније и горе него и при самом Јовану. Турци су ударали на патријаршију пећску грдне намете и чинили безакоња: гонили свећенике и калуђере, разоравали цркве и манастире, палили и пљачкали све, што год им је пало шака. Зулумима није било краја, и јарам турски био је већ тако јако притегао, да се више није могао сносити. Побуђен, или управо рећи принуђен овим жалосним стањем патр. пећски, митрополит скопљански Симеун, измоли год. 1641. од цара руског Мијајла Тодоровића грамоту на име патр. Пајсија, у којој се говорило, да патријарх пећски може купити милостињу по Русији, али не одмах, већ после осам година. По стање патријаршије пећске није дозвољавало да се толико дуго чека, за то патр. Пајсије одмах друге године (1643), пошље пећског

светѣй богородици добрѫнистѣи въ лѣто 7123 (— 5509 = 1614.) при блаженѣишемѫ архиепископѣ пекском кѵр Јоаннѣ и кѵр Ѳеодѡрѣ митрополитѣ босанском. Глас. VI. стр. 248.

[1] Летописац српски Ђ. Бранковић, овако говори о постављању Пајсија за патр. пећског: Tunc ergo collegti seniores magno numero in concilium quippe omnes Metropolitæ et Episcopi et Clerus et Magnates seu Wlasteli et personae nobiles beneque natae non paucae colligentes se in Metropoli Crachaniczensi eligerunt Novobrdensem Metropolitam eumque facerunt Archiepiscopum seniorem. На ово Пејачевић примећује Nomen non est expressum sed spatium trium vocum relictum Гласник V св. XXII. стр. 210.

архимандрита Кентиријона да купи милостињу по Русији. Из писма архимандритова, које је он послао цару из Путивља са границе руске, види се, у каквом је тешком и жалосном положају била онда патријаршија пећска. „Наш је архијепископ (патријарх) — пише он — стар; њему има више од сто година. Ми смо га сада оставили у турској земљи, у највећој невољи. Он је у оковима и због данка увалио се у велики дуг, који износи девет хиљада ефима; а земља је — као што вам је већ познато — због агарјанског насиља, са свим осиромашила.[1]

Осим труда и настојавања око обнављања и украса прво-престолне српске цркве, као што о томе и натпис на истој сведочи, Пајсије је познат још и као црквени књижевник. Од њега имамо „житије цара Уроша", које је писано, въ послѣдня врѣмена нѫждна и оусилна ѿ безбожних[2] и службу истом светом. А поред тога још и „повѣсть вкратцѣ." о праведном Стефану Штиљановићу деспоту српском (+ 1515.)

Пајсије управљао је српском црквом тридесет и две године. О његовој смрти прича се, да га је рано биво, па је од тога и умрьо 2-ог Новембра 1646. год.

После смрти патр. Пајсија, постане патр. српски блажени Гаврило. Гоњења, започета при Пајсију, продужише се и после смрти његове.[3] Нужде патријаршије

---

[1] Снош. Россіи съ Востокомъ II стр. 237. (в. Правосл. обозрѣніе за м. Август 1868 г. стр. 497.)

[2] »Житије« ово штампано је у Гласнику књ. V. св. XXII. За 1867. г. стр. 213.

[3] У октоиху писаном 1693 г. у м. Милешеву, говори се о гоњењима овако: Тогда подъехомъ нужду и гоненіе великое и пріетъ мученія вѣнецъ Гаврилъ іеромонахъ м. Октоврія в 9 день и много

пећске биле су вапијуће, а положај патријарха још гори и несрећнији него икада дотле. С тога се патр. Гаврило упути најпре у Влашку, да тамо купи милостињу, а одатле с том истом намером дође и у Москву. Но пре поласка на пут, он препоручи (1651 г.) епархију никшићску владици црногорском Василију, да њоме управља. Дошавши у Москву, он затече велики неред у руској цркви. Некакав прота Авакум и његова два друга: коломенски епископ Павле и муромски прота Данило, успротиве се поправљању црквених књига, отпочетом у то време руском црквом. На сабору држаном 1655. г. у Москви, присуствовао је и срп. патр. Гаврило заједно са антиохијским патријархом.[1] Покупивши милостињу, он се после године дана спреми на пут у Србију. Но док је он тумарао тражећи помоћи, престо српског патријарха заузме други (Максим), који као што Лекијен говори „оптужи Гаврила код султановог везира због издаје."[2] Турци то једва дочекају, везир дозове к себи

мученіе подъетъ отъ трьклѣтаго Нухъ-пашн. И тогда изгна бостанжіе изъ монастыря и неимѣхомъ, кому плакати. И идохъ на царствующіи градъ и царь (Мурат) бѣ на Багдаду; не имѣхомъ, кому плакати. Запис. Геогр. общ. XIII. стр. 311 — 313. ср. житіе южнихъ Славянъ Филарета од. II стр. 79.

[1] Овом приликом Гаврило је однео у Русију опширни опис постанка патријарштва српског, који се сада чува у московској патријаршкој ризници.

[2] Лекијен на стр. 322. говори о томе овако: Post saeculi nuperi medium sedebat Gabriel AEppus Serviae, quo in Moschoviam profecto, sedem Maximus quidam arripuit, qui illum perduelionis reum egit apud Turcici sultani Vezirum. Quocirca Veziri sentencia Gabriel Prusae (?) laqueo occisus est postquam frustra tentatus erat, ut Christo fidem ejuraret.

Гаврила и почне га испитивати, мучити и навраћати да се одрече хришћанства и прими мухамедство. По блажени не хте преврнути вером и њега као политичког преступника и издајника осуде на смрт. За тим га одведу у Брусу и у Октобру 1659. г. обесе.[1]

Престо патријара пећског заузе Максим, који је он још за живота патр. Гаврила преотео. Ово је врло важна личност у срп. историји тога времена. Као патријарх, он је по самом положају свом имао доста прилике да се изближе упозна са млогим политичким и неполитичким стварима. И одиста, од њега се управо и почиње нов поглед на српске ствари. Као патријарх српски, он је у исто време био и политички агенат и ступио у тешње сношаје са бечким кабинетом, договарајући се с њиме о ослобођењу Срба и прогонству Турака са балканског полуострва. Заузевши престол патријаршки на силу и помоћу интрига, његова је главна намера била да привуче народ на страну Аустрије, у чију се помоћ Максим највише уздао, а да га одврати од Русије. Тако је мислио Максим. Али политичарима бечким није толико било стало до ослобођења Србије, — премда су се они овом фразом свагда служили — колико до тога, да им народи балканског полуострва помажу у ратовима

Гласн. VI. св. XXIII. стр. 248 А по историјском спису цариградских патр. »Гаврило II царигр. патр. обешен је био у Прузи облаган једним Јеврејином.«

[1] У рук. карловачком пише се, да је Гаврило умрьо у Никеји; и повежен бисть ва Никеи сконча житіе, тамо же и гробь его, ‾родомь ѿ расіе иже нинѣ глаголѥтсе старін влахь ѿ веси щиткова (по имсницима био је родом из Стојног Београда). Гласник VI. св. XXIII, стр. 248.

против Турака. У тој цељи Аустрија је ка' да и наговарала Максима да помоћу њеном заграби престо патријарха српског, јер је врло добро знала да је патријарх био највеће лице и најјачи политички ослонац у некадањој немањићској држави, па је с тога намеравала, да помоћу патријарха завлада и целим српством.

Кад се Максим са свим утврди на столици пећског патријарха, он отпутује у Јерусалим на хаџилук. На повратном путу сврати у Цариград и ту одпочне своја преговарања са бечким агентом Панајотом Никусијем, о ослобођењу Срба испод турске власти. Пошто утврдо уговоре, да бечка влада ослободи Србе, Максим оде у Адријанопоље, где га још боље у томе увере, јер је поменути Панајот био у свези са тракијским и маћедонским великашима, и ту мироше за деспота српског Ђорђа Бранковића (III.), који је био ердељски посланик у Турској; а у исто доба као бечки агент, издавао тајне намере ердељске бечкој влади, на што се т. ј. на издајство, позивао у доцније време, као на заслуге. То је било 22. Септембра 1664. године. Од тог времена патријарх и Ђорђе Бранковић почну бунити српски и бугарски народ, да устане на Турке и да се преда Аустрији.[1]

Популарност Аустрије, расла је од тог доба код Срба непрестано. Бечки политичари, видећи да се народ српски скупља око Ђорђа као око свог владаоца, чинили су све што год је могуће, само да што више придобију Србе на страну Аустрије. Пре свега, они су подметнули Ђорђу, као даровитом и одважном човеку,

[1] Синан-паша. II. Срећ. стр. 87. Упор. »Ист. срп. Народа Крст. за 1866.« стр. 111.

презиме Бранковић[1], дали му титулу грофа и обећали му Херцеговину, Срем, Банат и Бачку. Назив „деспота“ он је добио преко воље цареве, јер у уговору с патријархом Максимом о томе није било ни речи. За то се ваљда и говорило; „да је он тајно помазан у Адријанопољској цркви.“ Ово се потврђује још и тиме, што је Аустрија, кад је хтела затворити Ђорђа, уписала му у грех још и то, што се он без саизвољења царевог звао, „деспот српски.“

Таквим начином језуитска Аустрија мислила је једно, а патријарх с народом српским са свим друго. Аустрија, ослобођавајући од Турака, помоћу незадовољне раје, јужне Маџаре и Србију, мислила је да заокругли своју државу балканским полуострвом, који је у то време био свакојако у њеним рукама. На сву прилику, ово би се и остварило, да нису Турци почели напредовати у својим војеним предузећима. Глупа калуђерска политика, којој и онако имамо највише захвалити на коначном упропашћењу, при оваквим околностима могла би много допринети дволичној политици крвних непријатеља срп-

---

[1] Ово говоримо с тога, што никако не верујемо да је Ђорђе био из породице Бранковића, већ као у тврдо држимо, да му је то име због политичких узрока подметнуто. А ево на чему ми оснивамо ову нашу сумњу. Ђорђе Смедеревац имао је три сина Гргура, Стевана и Лазара. Гргур се покалуђерио и као калуђер Герман умрьо је 1459. г. а син његов Змај Деспот Вук, умрьо је као деспот 1485. Деспот Лазар (1456 — 1458), није имао деце, а његов старији брат Стеван (1459 — 1466,) имао је два сина Ђорђа и Јована. Први се покалуђерио и то је патр. Максим, а други је умрьо 1502. г. па се на њему и свршују Бранковићи. Одкуд сад после 166 година да се пронађе, да још има Бранковића?! Да га је било, то би народ за цело пре о њему знао него Аустрија. Али кад га није било, није га могао ни пронаћи.

ског народа, само да су случајно друге прилике биле. Патријарх српски Максим био је заслепљен обећањима и лажима бечког кабинета. По срећом, у то време у Угарској изроде се унутрашњи немири. Јован Запоља војвода од Сибиња (Ердеља) и аустријски кнез Фердинанд — обојица намераваху да заузму престо угарски, који је после смрти Лаушеве (1526. године) остао без наследника. Уз Запољу присташе и многи Срби, што се после пропасти иселише у угарске земље. Но кад умре цар Јован (црни) последњи представник српски у Угарској (1526.), Фердинанд надвлада Запољу, који да би се одржао против Фердинанда, дозове у помоћ Турке. Док је жив био Запоља, Турци су се претварали као да се за њега боре, но кад он умре (1541.), они освоје Будим (1542.), а за тим многа друга места и градове, па постану господари над већом половином угарских земаља. Тако Срби у овај мах измакну Аустрији из шака.

Баш у оно време, кад су Петар Зрињије и гроф Франкопан бунили јужне Словене, а Фр. Ракоције и Текелија — Мађаре, и позвали још и Турке у помоћ против Аустрије, преставио се и патр. српски Максим. Он је умрьо 30. Окт. 1681. г.[1] На годину дана пред смрт његову, умрьо је православни митрополит ердељски Сава (1680), која је због интрига језуита бачен био у тавницу

[1] Јефрем печујски епископ, који је код патр. Максима архиђаконовао, записао је у једној књизи ово: Въ лѣто битіа 7189. а ѿ христа 1681. престави се блажени отьць и господинь Максимь патріархъ срьбски, м. Окт. 30. ѹ патриаршіи пеђской. Гласник VI. св. XXIII. стр. 249.

с тога, што није хтео примити унију, и тек је пред смрт ослобођен.

Са смрћу патр. Максима, тесно је скопчан и правац аустријске политике. Док је Максим био у животу, она је мислила да помоћу његовом привуче српски народ на своју страну, а после — пошто их задобије и отера Турке, да њих и њине земље што су под Турцима биле присаједени својим земљама и Угарској. Но кад јој то не испаде за руком и Турци дођоше чак под Беч, онда се Аустрија за неко време остави политике освајања и само је гледала да се што пре курталише Турака и беде. А кад и то успе, и турски бурак посрну пред Бечом, онда Аустрија поче сплетати нове замке и измишљавати нове начине, којим би дошла до своје жељене цељи т. ј. освојења Србије.

Одавде се почињу најнесрећнији дани за српски народ и српску цркву. Ово је, као што један српски историк вели, почетак другог већег и несрећнијег Косова и коначна пропаст српства. Под овим разуме се сеоба српског народ под патријарсима Арсенијем III. и IV.

II.
1690 — 1766.

Патр. Арсеније III. и сеоба Срба у Аустрију. — Политика бечког кабинета и намере фанариота — Патр. Калиник I. — Патр. Танасије и Мојсеј и освојење Београда (Митр. Мојсило Петровић). — Патр. Арсеније IV. (Шакабента) и друга сеоба Срба. — Прелазак Срба у Русију. — Патр. Танасије II, Гаврило II и III, Вићен-

тије и Пајсије II, Ћирило и Гаврил IV. — Патр. Максим (Бркић) и његова судба. — Последњи патр. срп. Калиник II. Пропаст срп. патр. и узроци тога — Унутрашње стање срп. цркве под Турцима. — Црквена књижевност и прве штампарије у Срба. — Завршетак.

Глупости људској веле нема краја. И одиста, ако пажљиво будемо посматрали радњу наших патријараха у другој поли XVII. века, ми ћемо се у томе потпуно уверити. Једна погрешка вукла је за собом стотинама других, важнијих и несрећнијих по опште-народну ствар. Непријатељи српства, за чудо су се умели свагда користити рђавим положајем и наивношћу српских поглавара. Особито суседна Аустрија свагда је вешто забадала своје отровне канџе у срце српског народа. Не успевши да превари Турке и да им одузме земље крај Саве и Дунава, она на измаку XVII века узме други пут, који народима на балканском полуострву није донде никако познат био. Политика тобожњег ослобођења српства, није испала Аустрији за руком, али политика колонизације, политика насељавања и узимања под своје царско покровителство, донела је своје обичне плодове. Користећи се несрећним и жалосним стањем поданика у Турској, Аустрија у договору с патр. срп. Арсенијем III Чарнојевићем изда проглас (прокламацију) на српски народ у Турској (6. Апр. 1690 г.) и позове Србе да се преселе у аустријску државу, обећавајући им слободу вере, народности и политичку самосталност.

Но пре него што се отпочело пресељавање Срба у Аустрију, деспот Ђорђе Бранковић, који је тада живео

у Аустрији, договарао се најпре с аустријским конзулом Концбергом и патр. Максимом, о ослобођењу Срба и утврђењу деспотства у Србији. А доцније, кад су Турци освојили већи део Угарске, Леополд I. аустријски преко Ђорђа и патр. Арсенија III. Чарнојевића, позове Србе да се преселе у Аустрију, обећавајући им многа знатна права, која ни до данас нису испуњена. Из целе ствари види се јасно намера Леополдова, зашто је он позвао Србе да се доселе у Аустрију; а кад се узму још у рачун и оне околности, у којима се држава аустријска у то време налазила, онда политика бечког кабинета постаје са свим јасна. С једне стране Турци а с друге рат с Французима, поставили су били Аустрију у врло незгодан положај. Она је морала тражити начина да се искобеља и да силу одбије силом. Срби као највећи непријатељи турски, били су природни савезници њени; с тога није никакво чудо, што су се они, предвођени Ђорђем Бранковићем, онако храбро борили за одржање аустријске царевине. Погрешка је највећа била у томе, што је Ђорђе потпомажући Леополда и остваравајући његове планове, мислио да тиме политички препороди Србију, на што Аустрија не би никад пристала. Ово ће по свој прилици и бити један од главних узрока што је Аустрија уапсила Ђорђа и то баш пред саму сеобу Срба.

Но у целој овој ствари, главну је улогу играо патр. Арсеније III. Поступци његови у овој ствари, карактеришу га као човека малодушна и посве слаба политичара. Он је био главни проузрокователь несреће српске. Истина, стање цркве српске било је у то време здраво рђаво. Турци због непрестаног ратовања ударали су велике намете на пећску патријаршију, а паше и спахије,

гулили су народ и чинили у то време зулуме по Србији у највећој мери; уз то се још придружи и лукава намера цариградског патр. да заузме патр. пећску; али све су то била времена зла, од којих се српство могло доцније избавити. Она су само могла побудити патр. Арсенија III., да по примеру својих предходника ступи у политичке сношаје са неком јаком државом, па најпосле и с Аустријом, али га нису могла натерати да остави огњиште и да више од по милијуна Срба исели из питоме земље, која је била срце Србије. Само варљива обећања Аустрије и глупост Арсенија III, могли су тако што измислити и учинити. Лудост поступања патријарха и вештину бечке владе, тек ћемо онда моћи потпуно разумети кад кажемо, да патријарх одводи Србе у туђу земљу „уздајући се да ће цар ослободити Бранковића из апса!“ Као да би им од тога било вајде. . . .

Овај одлазак Срба из своје постојбине, као што напред рекосмо, био је гори и црњи од косовске битке. Косовска је битка убила српску државну независност, али је народ остао, и само је требало чекати да прохуји сила турска, па да се народ опет појави целокупан, пун живота и снаге. Али одвести део народа у туђу земљу, то је самртна каштига народа. Вук Бранковић издао је свог таста на Косову а патријарх и Ђорђе Бранковић расprшташе Србе из Старе Србије. Да је ово била највећа несрећа за Србе и да Турци не би народу ништа радили, види се из тога, што су турске војске летеле на све стране да зауставе селеће се породице, јер су добро знали, да земља без народа не вреди ништа.[1]

[1] Синан-Паша, II. Срећ. стр. 89.

Кад се Срби преселише у аустријске земље (у Срему, Бачкој, Банату, и Славонији, око Осека, па све дуж дунавске обале до самог Будима, у варошици Сент-Андреји и селима: Помазу, Калазу, Чобанцу и Руднику сада Збегу), патријарх се Арсеније настани у Сент-Андреји близу Будима и ту подигне свој двор; а после отиде у Беч, да настане код царског двора да се пусти из затвора деспот Ђорђе и да се боље објасне и потврде права, која је цар Леополд даровао српском народу.[1] У том умре Арсеније у Бечу (27. Окт. 1706 г.) и ништа не испослова. После његове смрти аустријски Срби не добише више патријарха. На четири године за тим, умре у затвору и деспот Ђорђе Бранковић, и тако Срби у Аустрији остану и без политичког и без црквеног поглавара.

Док су аустријски Срби тумарали с патријархом Арсенијем по Бечу и обијали прагове „всеавгустјејшег цесара“, тражећи да им бечке дипломате растумаче права и привилеђије добивене по одласку из Србије, дотле су се Турци светили заоставшим Србима у турској царевини за грехе, које они нису учинили. Особито је црква и свештенство српско највише плаћало за учињену издају народу, цркви и царевини. Сви најглавнији и најбољи људи, као владике и свештеници, и многи од њих који осташе у свом завичају, принуђени бише да преврну вером и да се истурче. Многи манастири и цркве, биле су разорене и у пепео обраћене. Осим тога, патр. цариградски видећи рђаво стање српске цркве, почне одмах настојавати код султана, да патријаршију пећску споји с цариградском. А да су Грци у то време одиста смерали да

[1] Истор. Срп. Народа. стр. 127.

присвоје себи патр. пећску, доказује још и то, што одмах по одласку Арсенија III. долази на столицу пећске патријаршије:

Калиник родом Грк, који није изабран био српским свештенством, него је с бератом царским дошао у Пећ 1696. год. и заузео престо патријаршки. С њим су дошла још два грчка епископа, који су му по налогу цариградског патр. и султана предали управу над пећском патријаршијом.

Калиник није дуго био патр. пећски. Он оде у Темишвар и тамо умре 16. Авг. 1710. год.

За њим дошао је на патр. престо Атанасије I. (6. Јан. 1711. г.) митроп. скопљански. И овај патријарх није дуго управљао српском црквом. Одмах чим је постао патр. пећски, он одпутује у Темишвар и друге године после његовог одласка (6. Окт. 1712.) постављен буде за патр. српског у пећском ман. рашки митрополит:

Мојсило. За времена овог патријарха, у политичком свету десише се неки важни догађаји, који се у неколико дотичу и српске цркве. На име: Аустрија се беше заратила са Турском и по старом обичају позвала Србе да војују против неверника — Турака. Па да би их још већма придобила на своју страну, она обећа (1713 и 1715.) аустријским Србима неке повластице и потврди све оне привилеђије, које су Срби добили још за време Леополда I. То је било за време Карла VI. аустријског. Рат, у име ког су дате биле повластице Србима, сврши се срећно по Аустрију (1718. г). Аустрија задобије Србију и Београд.[1] С тога и српска црква у Србији дође

[1] Овај рат највише је нашкодио Срему. Готово све вароши и села, цркве и манастири били су разорени Турцима. Остаци

под власт митрополита аустријског. — Срби, надајући се, да ће се и остале земље српске ослободити испод турске власти и основати држава српска, пренесу столицу митрополита српског из Карловаца у Београд. Наду ову подржавао је у Србима и сам император Карло, али са свим у другој цељи, т. ј. да помоћу Срба одбије непријатеље и отме од Турака све оне земље у којима данас Срби живе, па после да их придружи својој држави. За митрополита на нову катедру постављен буде Мојсило Петровић, који је већ неколико година управљао српском митрополијом.

На скоро Турци опет заузму Београд и митрополија пренешена буде натраг у Карловце. Мисли се, да је овом приликом прешао и патр. Мојсило у Аустрију и тамо и умрьо.

Још за живота патр. Мојсила, сабор српских епископа, по одобрењу султановом, изберe за патр. српског Арсенија IV. Јовановића (Шакабенту).[1] То је било 18. Фебр. 1725. год. Име овог патријарха опомиње нас на најнесрећније дане у историји српског народа. Арсеније IV., ни по карактеру ни по раду свом, ни уколико не уступа Арсенију III. Добивши од султана Махмута потврђење „Ахметовог фермана“ Арсеније не мислећи ни најмање о ужасним последицама, које су постигле српски народ за време патр. Арсенија III, упути се у договарања са бечком владом с цељу ослобођавања Ср-

српских светаца: Анђелине, Максима и деспота Јована изгорели су. Благочастиви Срби скупе св. пепео и руку преп. Анђелине и однесу све то у м. Крушедол, где се они и данас чувају.

[1] Сей за живота патріарха (Моисеа) восприйми престоль сербскій и бысть патріархъ. Гласник IX. За 1857. год. стр. 247.

бије испод турске власти. Аустријски цар Карло IV. издајући се за највећег браниоца страдајућих хришћана у Турској, употреби своју језуитску умешност и вештину политичку, те тако приволе Србе к себи. Но ми већ знамо, какве је намере имала Аустрија и пре, а особито онда, кад је дозволила Србима да пренесу своју митрополитску столицу из Карловаца у Београд. Њој је нужно било да неко други војује за њу, па је с тога тако јако и симпатисала Србима. Нови рат с Турцима (1736. г.) изазове наново политику Леополда I. Император Карло VI. по примеру Леополда I., науми да побуни Србе и подигне их против Турске, а што је још најгоре, да их и исели из њихове земље. У то време у Србији (у Староме Влаху) још су живели Рашковићи, који су световали народ да не напушта свој завичај и своју земљу. С тога се Карло обрати пећском патријарху и потпустивши најпре своје агенте у Србију, сам писмено позове патр. Арсенија IV., да заједно с народом пређе у Аустрију. Кратковиди Арсеније IV, исто онако као и његов имењак и сабрат Арсеније III, поверује ласкавим обећањима немачког императора и у најгоре време, науми да исели народ у аустријске земље. Срећом Турци дознаду намеру његову и пусте се у потеру за њим. Неке врате натраг, многе исеку и оставе на месту, и само патријарх са неколицином свештених лица умакне и пређе у Аустрију.[1] Ово ужасно и крваво пресељење Срба, догодило се 1738. год.

---

[1] У раваничком лет. о овом пресељењу говори се овако: Въ тои ратъ (т. ј. Немаца с Турцима) патріархъ Арсеніе четврти, пекски, даде се бегу и са нимь народь многь, иноци многи, и владика

Што су патријарси: Арсеније III и IV прешли у Аустрију и оставили своју паству и свој народ без сваке моралне потпоре, тим је само већма отваран био пут несрећама у земљи. Турци су се светили за превару и издајство оба патријарха и ударали страшне намете на патријаршију и свештенство српско. Али највише су ове неприлике у српској цркви годиле патријарху цариградском и фанаријотима.

Исто тако ова сеоба није ништа добро донела и оним Србима, што се иселише у аустријске земље. Истина Арсеније III и IV прелазећи у Аустрију однели су собом и достојанство патријарха српског, као последњи политички — народни ослонац Српства, али се оно тамо није дуго одржало. У Банату колонизација Немаца и језуитске школе, још пре тога, већ су у велико радиле да поунијате и покатоличе православне Србе. С пресељењем Арсенија IV борба је била све већа, док није најпосле прешла у јаван бунт. Угарска је влада са римским свештенством и угарском властелом од срца желела да се Срби поунијате, па је свашта чинила да се то учини, и помагала је римско свештенство у његовим намерама. Но Срби верни својој православној вери, не дадоше се завести на странпутицу; па се зато већ 1718. дигну на оружје, ради злих дела поунијаћеног владике Југовића. Не прође ни 20 година после тога, а Срби опет усташе

нишки Геωргіе Поповић ѿ сея предѣли од Пећи, и Новог Пазара и ωдь Косова, и сва Сервія дадошеся вь бегствꙋ узь Дꙋнав за Немцемь: тогда многь народь хрістіански Турци заробише и у плѣн одведоше. Гласник к. III. св. XX стр. 13.

на оружје под капетаном Петром Сегединцем, да учине крај својим патњама (1735).

Ове побуне српске не умекшаше владу, него учинише, те су Срби још већма били гоњени. Тавнице су биле пуне Срба, њихов се јаук чуо на све стране; многи бише погубљени, а многи помреше у тавницама од боја и глади; а све ово чинише Србима за то, што су били православни. Угарске су власти (ђенерал Петаци) немилице тукле српске свештенике, што су децу српских православних родитеља крстили по правилима православне цркве, и на силу одузеше од Срба манастир Марчу, па га дадоше унијатима (1753). Ето шта су нашли Срби у новом отачаству, где су избегли од Турака, да под хришћанском владом живе на миру! Они су били мучени од Немаца као и од Турака, нити се може казати, које су муке биле веће. С тога устану Срби још једном на оружје: сва Хрватска, Славонија, Срем и голема бихарска жупанија била је спремна да се брани од напасти (1755). Али се и ова побуна утиша без већих последица за Србе.[1]

Немогући и даље сносити гоњења и тиранизам аустријске владе, многи аустријски Срби крену се из насељених земаља у Русију,[2] где на скоро изгубе и своје име и језик, и тако се порусе, да се данас само памти да су они негда били Срби и то по називу једног среза у екатеринославској губернији, који се и сад зове „сла-

[1] Истор. Срп. Народа за школу од 1866 г. стр. 131 и 132,

[2] Срби су се селили у Русију у два маха: један пут под капетаном Текелијом и Хрватом год. 1751, и тада их је прешло до 100.000, а други пут под Шевићем и Прерадовићем (1755). С почетка они су имали своје народне и црквене старешине, а после им је то одузето. В. Голубица II, за 1841. г. чл. Србљи у Русији, стр. 270.

вяно-сербскій уѣздъ." Они што осташе у Аустрији, потпадну под уплив Немаца и других народа и готово сви пропадну. А преко њиховог патријарха аустријска је влада свагда извршивала своје планове, који су били шкодљиви за српску народност. Тек у последње време, почела се и међу њима будити свест о народности, која дао би Бог да скорим покаје грехе својих предака и да својим новим, бољим и свеснијим унутр. уређењем развије и утврди свој народно-политички и црквени живот. . . .

Кад је политичка власт у Србији прешла у руке Турцима, онда је — као што смо већ споменули — остао у земљи само патријарх с народом — ове две најглавније чињенице у земљи. По кад патријарси српски почеше остављати цркву и своју паству, а што је најгоре, одводити из земље и народ, онда поче и морална веза међу црквом и народом да слаби. Бегство патр. Арсенија IV. тако је јако озлоједило Турке, да ови нису хтели дозволити Србима да сами изберу себи новог патријарха. Грци, који су одавна злобним очима гледали на српску цркву, ово једва дочекају. Они употребе прилику у своју корист и (около 1740. г.) у договору с Турцима, пошљу на упражњено место патријарха пећског Грка. по имену:

Јанићија III, кога је султан још у Цариграду потврдио за српског патријарха. — Ако је веровати предању, које се до данас сачувало у патријаршији, овај патријарх није био никако наклоњен користи српског народа, а и самој патријаршији учинио је доста штете, јер је све драгоцености њене од векова сачуване заплењио. [1] Он није био дуго српски патријарх. Године

[1] Историја цркве за учећу се младеж. Београд, 1856. стр. 133.

1760, ми га видимо на столици патријарха цариградског.

Патр. Атанасије II. Србин, био је родом из Скопља. Он је год. 1750. завладичио Василија, синовца митр. црногорског — Саве, и 15. Марта исте године послао га са особитом поруком у Русију да купи милостињу. Видећи да је патр. Арсеније са собом у Аустрију однео и многе црквене утвари из Пећи, он исте године пошље свог архимандрита да их донесе натраг.[1] Али од свега највећа му је брига била да црква српска има свуда своје ваљане представнике, који би народ могли још боље утврдити у вери православној. Тако 1751 год. 21. Августа, он поручи босанском митр. Гаврилу, да посвети јеромонаха Симеуна Кончаревића за епископа далматинског,[2] а Јула исте године, он постави у Сарајеву јером. Аксентија Паликућу за митр. херцеговачког.[3]

После њега, били су патријарси српски:

Гаврило II. Србин родом из Босне.

Гаврило III. Грк.

Вићентије Србин, родом из Срема.

Пајсије II. такође Србин. Најпре је био митрополит ужички, а доцније постављен је за патријарха пећског.

Ћирило Грк, који је још познат и под именом Кипријака. Он је послан био из Цариграда. За њега предање казује, да је изневерио свету цркву.[4]

---

[1] Гласник IX. стр. 217.

[2] Срп. Далм. Магазин. За 1862 г. стр. 152.

[3] Потписивао се: Атанасије, по милости божијој православни архиепископ пећски, свију Срба, Бугара, Поморја, Далмације, Босне, Хрватске, с оне стране Дунава и целог Илирика патријарх. Види: Гилфер. Боснія, Герц. и Стар. Сербія (1859) стр. 664.

[4] Историја цркве за учећ. младеж. Београд 1856. г. стр. 133.

Гаврило IV. такође Грк. О њему летописац српски вели, да се 1762. г. потурчио и добио име Махмут-ефендија. — Упражњени престо патријаршки заузме године 1763

Василије (Бркић), који је био архиђакон код Арсенија IV. у Карловцима. Он није дуго управљао српском црквом. У јесен 1763. године, кад је долазио у Београд ради виђења са родбином, која је живела у Карловцима, Турци посумњају на њега, ухвате га и пошљу у заточење на неко острво у средиземном мору. После се он ослободи затвора и добегне у Црну Гору, где је живео све до 1780. год.[1] Не зна се кад је умрьо. — Ово је био последњи патријарх Србин.

Из тога, што је на престолу пећске патријаршије после 1737. г. седео час Грк час Србин, може се закључити, да и после пресељења Арсенија IV духовенству српском није са свим одузето било право гласа при избору патријарха пећског. Но после Василија, буде опет послан из Цариграда Грк и то:

Калиник II. тридесет пети и последњи патр. српски. Давнашња жеља цариградских патријараха сад се са свим испуни. Туђ елеменат овлада српском црквом и управа над њом дође у руке фанариота. Још онда, кад је Арсеније IV. пребегао у Аустрију, у јерахији патр. пећске било је доста Грка, који су приликама слати из Цариграда на упражњена места епископа у Србији. Доцније пак, кад су на престолу пећске патријаршије

[1] Русскій Вѣстникъ за 1841. г. кн. 3. »журналная записка произшествіямъ на Черной Горѣ въ бытность тамъ князя Юрія Долгорукова.« Упор. Правосл. Обозрѣніе за Авгус. 1868. г. стр. 504.

седели Грци, елеменат овај све је већма јачао, док није најпосле са свим овладао српском црквом, и истиснуо из ње народну јерархију. После прогнанства Василија Бркића, епископи — Грци изјаве патријарху царигр. Самуилу, да они не ће више Србина за патријарха. Народу српском, који се већ навикао да има свог патријарха, ова захтевања грчких епископа нису се ни најмање допала. Он почне протестовати против тога и изјави, да ће сваког Грка, који би дошао да заузме престо патр. пећског срамно истерати из своје средине. Но сила околности била је јача од предања, елеменат српски слабији од политике фанариота, а Турци снажнији од обојих. Патријаршија српска буде укинута и патријарх пећски по вољи султана оста само по имену без свог нарочитог представника, а црква и јерархија продани буду 1765. г.[1] цариградском патријарху, који се од тада зове и патријарх пећски.[2] Патр. Калиник, коме се по

[1] У Гласнику VI стр. 46. вели се, да је пећска патр. укинута 1765. г. Ми смо тако и казали у првом чланку а и сада, ради следствености. Но поред многих доказа, који говоре, да је она укинута 1766. г. најважнији је онај, који се налази у м. Каленићу. На натпису истог манас. стоји, да је он обнављан разним добротворима: тогда святѣйшіи престолъ славено сербскій правящꙋ и содержащꙋ господинꙋ патріархꙋ хаджи кѵръ Калинику, при господинꙋ митрополиту бѣлградскомꙋ кѵр Ереміи лѣта отъ Адама 7274 ѿ рождества же по плоти Бога слова 1766. Види још и чланак „Архієпископія Оридская“ у чтен. Моск. общ. Ист. за 1766. год. кн. 4.

[2] По казивању наших старих духовника, а особито арх. дечан. Х. Данила, који је 103. год. живео, овако је уништена

свој прилици нису допадала поступања цар. патр. буде 11. Сеп. 1766. г. збачен са патр. столице, а на његово место дође за митропол. амасијски митр. Гаврило.

У исто време збачени буду са својих катедара и епископи: самоковски, иштипски, скопљански, ново-пазарски, нишки, ужички, београдски, босански и херцеговачки и замењени буду Грцима.

Ето тако нестаде и последње успомене сјајне прошлости и једине узданице ојађеног српства! — — —

Ко је био највише крив што је патријаршија српска укинута?

У старој историји српској има доста примера, где грчка политика изазива са свим неочекиване догађаје и увлачи Србију и српски народ у тешке и незгодне положаје. Србија је онда трошила своју снагу у безплодним ратовима и увлачила се у беде и невоље све више и више, док се није најпосле сурвала у пропаст заједно с онима, који су јој кроз толико векова читали политичке лекције. У свима и најпознатијим приликама, духовенство је играло свагда највећу улогу и било је не само представник цркве, већ и политике. Но кад Турци униптише политичку власт у Србији и Грчкој, онда оста само теокрација са својим предањем и ту — у цркви, одпоче се нова борба, која се свршила падом пећског патријарха. Грци, помагани Турцима, својим старим са-

срп. патр. Пеки митрополити, а по имену ново-пазарски, нишки и београдски почну се противити срп. патр. Патријарх је тражио да буду послушни, али они нису хтели. Онда патр. принуђен буде тужити се султану и покупивши све дипломе и фермане свог престола однесе их у Цариград где и остану. Беседе Еп. Ужич. стр. 325. У опште различно се о томе говори. Упор. Гласник V. св. XXII. стр. 357.

везницима, оборише срп. патријаршију онако исто, као што су припомогли пре тога да српска држава пропадне. Закорела мржња двеју народности, овде се исказала у највећој својој потпуноћи.

Али ма колика да је велика била суревњивост фанариота, опет се пропаст срп. патр. има много више приписати у кривицу самим патријарсима српским. Још пре пресељења патр. Арсенија III. и IV. ми видимо где неки патријарси сами припомажу намерама царигр. патријараха својом пасивношћу, а доцније својим остављањем столице без сваке нужде и потребе. Свакојако патр. цариградски и фанариоте, којима је приликама давата могућност да остваре своју вајкадашњу жељу, још дуго не би могли доћи до цели, само да није било оних грозних појава, као што је сеоба Срба. То је управо и био главни узрок што је срп. патр. пропала и што је султан продао достојанство патр. и јерархију српске цркве цариград. патр. Самуилу.

Што се тиче саме вере, она овим не само да није ништа изгубила, него је шта више много више добила, него што би се на први мах могло мислити. Грци, заузевши престол патр. пећског и оборивши достојанство српског патријарха, учинили су и нехотице велико добро српском народу, јер је с пропашћу његовом отклоњен био и онај вредни утицај, који је у два маха доводио веру и народност српску до коначне пропасти.

О унутрашњем стању српске цркве за време турског господарења у Србији, ми највише дознајемо из султанских фермана (хата), које су они давали српским патријарсима. Од свију најпознатији је ферман султана Махмута, сина султана турског Мустафе-хана, дати на-

тријарху Арсенију IV. у 1731. год.[1] У њему се јасно црта и верно описује стање српске цркве и положај срп. патр. у то време. Тако пре свега из њега дознајемо, да је патријаршија српска плаћала султану 70.000 аспара (акчи) годишњег данка, и да је патријарх српски могао у својој патријаршији чинити све што за добро нађе: „нити се ко смео мешати у његове патријаршке послове, нити пак дирати у његову личност.“ Самостална управа црквом, осигурана је била ферманом од стране турске власти како патријарху, тако и свима епископима и нижем клиру. Обреди и установе цркве православне обезбеђени су били од сваког насртања и преиначавања. Имање патријаршије, цркава и манастира, које је остало после пропасти у рукама духовенства, било је у рукама патријарха српског.[2] Патријарх српски, по бератима султанским, имао је у својим рукама и неограничену власт администратора. Он је могао митрополите, владике и калуђере лишити чина, — само ако су криви — и без допуштења власти турске.

Потребе патријаршије пећске, ишчекивале су многе жртве од стране верујућих хришћана, које су они чинили у разним приликама патријарху, свештенству и црквама у Србији, као: мирије, таксе за венчање и. т. д. Па је све ово ферманом предвиђено и озакоњено.

Осим овога, из фермана дознајемо још и то, да је у време патријарха Арсенија IV било још женских манастира у Србији и да је општежитије калуђерско, сачувано у потпуној својој целини.[3]

---

[1] Види Гласник IX. За год. 1859. стр. 181.

[2] Тамо, члан 23. стр. 185.

[3] Гласник XI. стр. 183. чл. 5. »Патријарх ће имати власт по досадашњем обичају, сво имање, које после смрти попова,

Постављење патријарха, по хатишерифу, зависило је од сабора епископа, а утврђивао га је у том достојанству султан својим ферманом. Оваквом законитом патријарху, морали су се покоравати сви без разлике; а кад би случајно он скривио, његова се парница расправљала у Цариграду.[1]

У ферману се још казују и границе српског патријарштва у то време.[2] Но о епархијама ми дознајемо из других фермана, који су давани патр. цариградским тек после уништења пећске патријаршије. По њима, у српском патријархату била је Пећ (Ипек) столица патријарха са епархијама: ужичком, нишком, скопљанском, јенипазарском, босанском, херцеговачком, ћустендилском, самоковском и призренском.[3] У

калуђера калуђерица, владика и митрополита заостане, узаптити и. т. д.«

[1] Тамо, члан 24. стр. 185.

[2] По beratима султанским, српска је патријаршија граничила с бугарским епархијама: видинском, нишевачком, (не нишком), софијском и пловдивском (филипопољском); по линији дакле од ушћа до извора Тимока, и оданде на Пирот, Радомир, Ихтимат и Самоков, даље к југу управо до границе негдашњег Угљешиног деспотства, или на Разлог и оданде покрај Неврокопа, Миленика, Петровича и Струмице на Вардар. Нижња отока ове реке делила је сва три патријархата. Од Велеса до ушћа Вардара, све епархије на десно припадале су охридском, на лево цариградском; а Дрим у правцу с м. св. Тројице на Калкандере и Велес, био је граница између пећског и охридског патр. К западу пак, наш патр. није имао никаквих опредељених граница. Гласник VIII. стр. 130.

[3] Осем епархије ужичке, остале се 8 и данас броје у списку катедара цариградске патр., а поименце: Рашко-призренска (екс. доње Мизије), ћустендилска и штипијска, самоковска, скопљанска, нишка, херцеговачка, босанска и зворничка (тит. ексарха Далмације). Гласник. књ. X. св. XXVIII. стр. 303.

списку нема епархије цетињске и београдске, а то је ваљда с тога, што је прва била самостална, а друга у след ратова Аустрије с Турском и заузећа Београда, није ни дошла у списак патријаршије цариградске. Но најзначајније је, што ферман ставља под власт патр. пећског и свештенство латинске цркве у Босни.[1] Овакво што могло се догодити само у том случају, ако римокатолицизам у оно време није био слободна и призната вероисповед у турском царству.

Но при свима општим повластицама султанским, опет се не може мислити, да су све повластице даване патријарсима српским, истицале из сопствених побуда цариградских султана, а још мање, да су се Турци тачно њих придржавали. Пре се може мислити, да су патријарси, видећи се у невољи, сами изнуђавали све ово, само да одрже своје достојанство и власт, и да обезбеде своју сопствену личност од насиља зулумћарског и јаничарске охолости. Ово се јасно види из берата султана Махмута, који много опомиње турске власти, да не чине зулуме патријарху и његовим људма. Па и саме заповести султанске, нису биле испуњаване од стране Турака онако и у оној мери, као што је „хатима“ било прописано. За ово сведоче нам незгоде патријарха и цркве за све време док је она била под Турцима; а на последак и злостављање и протеривање неких епископа у то време. Ако још узмемо у рачун и то, да су јаничари били у оно доба највећа политичка и државна сила у

---

[1] Гласник XI. стр. 128. Не зна се управо кад је латинско духовенство у Босни потпало под власт пећског патријарха, но 1762. г. оно већ није било под њим. — Bosnien — in Allgem. Weltgeschichte von Gebharbi. 15. св; 3. оде., стр. 793.

турском царству, онда можемо слободно рећи, да црква српска није ни у пола уживала од оних права и повластица, које су на свитку (ферману) руком самог султана потписане биле у Цариграду.

С догматичке стране, црква српска за времена турског, није ни у чему попуштала од својих старих предања и веровања. Православна вера одржала се међу Србима за све време њиног сужањства. Оно, што је погазило закон и веру својих предака и истурчило се, није ни најмање могло помести заосталој већини, да сачува своју стару веру, која је једина и могла пробудити у Србима наду боље и лепше будућности. Босна — била је у овоме једини изузетак од свију осталих земаља српских. Снажна бољарством, које је свагда стајало одвојено од народа, није могла тако лако да се одрече својих угодаба и госпоштине, па је с тога ударила са свим другим правцем. Поцепаност владала је и пређе у цркви босанској, и као што нам је већ познато, властела босанска, вазда је жртвовала веру — политици. Тако је она чинила и онда, кад су Турци овладали Босном и начинили од ње своју област. Немајући никаквог тврдог верозаконског ослонца, они погазише веру и већином се истурчише. Народ угледајући се на њих, или је прелазио у латинску цркву, или се заједно са својим великашима турчио, — нешто од зулума турског, а нешто и по томе, што му се милила обећања азијатског рахатлука и севдалука. У осталим српским областима овакви појави били су ретки, осем случајева кад је сила превазилазила сваку меру и свако трпљење.

Главни узрок овом жалосном појаву у Босни приписивао се највише манастирима, којих по готову није

никако ни било у Босни. Но у колико су манастири допринели, те се већи део срп. народа одржао у својој старој прадедовској вери, у толико се мање може тврдити, да се Босна истурчила једино с тога, што њих није било у њој тако много, као по другим српским крајевима. Раскол у цркви босанској, поквареност и индиферентизам виших сталежа, били су верни пратиоци целе историје босанске. Они су на сваки начин и били главан узрок турчења у Босни, коме је припомогло још и то, што манастира у Босни није било.

Осим турчења, доста је стајало на пут и то, што се туђ елеменат — фанаријотство, јако увукао био у српској цркви. Но срећом, ово није толико утицало на веру, колико на јерархију српске цркве; па с тога и није имало бог зна каквих последица. — Исто тако и папе слабо су у овом периоду јављале своју жељу да потчине српску цркву римском престолу. Ово је ваљда с тога, што се у то време готово сва западна Јевропа налазила у таквим приликама, које су јој слабо отварале вољу, да помоћу религиозне пропаганде остварава своју политику освајања на истоку. Страх од турске поплаве, религиозне и друге војне реформације, а на скоро и сама револуција у Француској, држали су дуго сву Јевропу у грозничавом стању. С тога папе и да су хтеле, нису имале кад да мисле о Србији и српској цркви. Раскол у самој цркви римској, не само да је поткопао аувторитет папски, него шта више нашкодио је и самој вери католичкој. Све ово, и ако није познато било раји у Турској, опет је бар у толико помогло, што је паралисало сваки могући покушај Рима и римских папа да остваре своју давнашњу политику на балканском полуострву.

Будући је у овом периоду црквено-религиозни развитак срп. народа био непомичан, то је и црквена књижевност доста заостала била од периода немањићског. Многи манастири и цркве биле су разорене и духовенство разагнато на све стране. Тек на по гдекојим местима налази се на радњу летописаца, и то у са свим скученом обиму — читуљарном, и то понајвише политичког карактера. Оваквих записа налази се и данас нешто у Србији а нешто и у фрушкогорским манастирима у Срему, где су се већином настанили срп. калуђери по одласку Арсенија III. и IV. Но прва црквено-књижевна радња за време владе турске усасређена је била у монастирима кабларско-овчарским, који су се звали „српска св. гора." Они су ово име потпуно заслужили, јер пре освојења српских земаља Турцима, сва је наша црквено-књижевна радња била у м. Хилендару и Студеници; а кад се прекиде свеза са Св. Гором, склопе се писци црквених књига под окриље Каблара и Овчара, и ту се одпочне књижевна радња ондашња. Колико је израђено било књига у истим манастирима, најбоље се може видети из тога, што су г. 1829. пребројане србуље[1] у м. Никољу, и нађено их до 234.

Осим овога, кабларско-овчарски манастири знатни су још и с тога, што су они неми сведоци оног жалосног доба, кад је црква српска била у најнезгоднијем положају. Сви су они подигнути за време турске владе. —

Од орнђиналних писаца овог периода, једини патр. Пајсије I заслужује да се назове овим именом. Он је

[1] И писане и штампане књиге, у којима је језик српско-славенски, зову се у народу нашем србуље, а то с тога, што је у њима језик наличнији на српски, него на данашњи црквени. Види »Примјери српско-славен. језика« од В. Караџића. Беч. 1857. г.

написао: „Житије цара Уроша“ и „Повѣсть вкрацѣ“ о праведном Стефану Штиљановићу деспоту српском (+ 1515.) За „житије Уроша“ може се рећи, да је доста верно и потпуно, јер је, као што Гиљфердинг мисли, писац имао при руци доста ваљане изворе, из којих је црпео факта о животу младога краља. Уз ове оригиналне списе, треба споменути још и једно писмо патр. Арсенија IV, које је садржине дидактичке. Оно је писано по случају раздора и гажења закона црквених код племена: еже зовѹ се Никшићи и Дробніаци и Кѹчи и Пипери и Белопавлићи и Црна Гора и приморска страна, и ина окретна племена, еже ѡбретают се ва Херцеговини.[1] Из њега се још дознаје и једна врло жалосна појава за тадашње свештенство српско. Патријарх, забрањујући у тој својој окружној посланици вернима, да не држе по две жене, нити да жена код жива мужа узима себи другог, што је у оно време чешће бивало, обраћа се после поповима па им вели: „и ви попови, немојте такве беззаконике венчавати; ако се који поп нађе, да је такве безаконике венчао, или ако какво зло учини поп, да му се удари 300 штапа и да плати 50 гр., па онда да се одлучи заједно с безаконицима.“ Овакви појави одиста врећају и хришћанско осећање и човечност, и могу се извинити само тадашњим стањем ствари у турској царевини.

На измаку XV. столећа допрла је и до Срба вештина штампања књига. Први оснивачи штампарија били су код нас: Ђурађ Црнојевић војвода зетски и Божидар Вуковић из Подгорице. У првим српским штам-

[1] Тамо, стр. 63.

наријама (у Млецима и Црној Гори) штампане су искључиво црквене књиге, што служе за богомољу, као: псалтири, јеванђеља, апостоли, литурђије (службе), требници, часловци, октоици, пентикостари, триоди и. т. д. Све ове књиге, штампане су по разним местима: у Црној Гори на Цетињу (1494), у м. Милешеви (октоих 1537, псалтир 1554 и 1557), у Мркшиној цркви (1562), у Горажду, въ ѡбители рѹіанцѣи — Рујну у нахији ужичкој, (г. 1529), у Београду (1552), у Скадру 1493 (некакав Стефань ѿ града Скадра, штампано је у Млетцима год. 1561 „Триод посни" а г. 1563 „Пентикостар" вь странахь македонскихь вь отьчество скендери) и у Трговишту (1512).[1] За чудо је, како се наше црквене књиге никада нису штампале у патријаршији пећској!

Калуђери српски и у овај мах чинили су своје услуге цркви и земљи, које уређивањем књига, које и самим штампањем и резањем писмена, а највише својом заузетошћу око распростирања истих. Но највећу су услугу учинили народу и цркви основачи штампарија, у колико су тиме сачували све драгоцености старе српске књижевности. — — —

Пошто Турци са свим овладају Србијом и народом: манастире похарају и многе попале и забране их понављати; људе знатније и богатије побију и растерају, а латини се у приморју осиле, онда престане штампање

[1] Најстарија је у нашим крајевима наштампана књига ѡхтоихъ, који је наштампао војвода зетски Црнојевић у год. 1494. У Русији, први пут је наштампан апостол у Москви год. 1564. — Дакле за читавих седамдесет година доцније!

књига у нашим крајевима. У том Руси навале штампати црквене књиге на преиначеном словенском језику, које народ наш, неимајући својих, стане куповати и учити се новом црквеном језику (руско-словенском), и тако мало по мало, не само заборави свој црквени језик — онај којим су писане наше србуље — него и омрзне на њ према овоме новоме.[1]

У овом периоду под Турцима опажају се три главне ствари, које управо и карактеришу целу ову епоху. Прво, црква српска постаје црквено-народно и политичко тело а патр. пећски, морални представник српства. Друго, политика Аустрије стара се, да преко цркве и њених представника привуче к себи Србе и потчини их својој власти. Ово се остварило сеобом Срба у Аустрију и пропашћу народњег елемента у српској цркви. Грци — фанариjоти били су трећа неприлика у српској цркви, који су најпосле и оборили достојанство српског патр. У другој половини XVIII. века, у Србији није више било народно-црквених представника. Остала је само једна вера, која је једина и очувала народу српском све оно, што га је и одржало да не пропадне са свим. —

С пропашћу патријарштва српског, пала је и црквено-народна јерархија у Србији. Пећ, некадашња средсреда црквено-народне управе, губи од тог доба своје значење. Прогнати епископи српски пребегоше у Црну Гору, која је једина од свију српских земаља сачувала своју независност. На њихова места постављени буду архијереји — Грци, који сад са свим овладаше

[1] Примјери срп. слов. језика В. С. Караџића, стр. 23.

српском црквом и удружише се са непријатељима српским — Турцима. Узалуд се митрополит црногорски Сава Петровић жалио синоду руском, преко митрополита московског Платона, на неправду, коју Грци учинише српским епископима. Молба његова, да се они опет врате натраг на своја пређашња места, остала је без сваких последица, а може бити да није ни дошла онамо, куда је намењена. Свакојако види се, да је стање срп. цркве после пропасти патр. пећског било најжалосније и најгоре од свију досадашњих. Док је у Србији био срп. патријарх и народна јерархија, дотле су и сами Турци друкчије гледали на српски народ. А кад и њега нестаде, онда се зулуми увећаше и народ заједно с црквом оста у рукама самовољних азијата и старих шпрета — фанариота.

Колике су биле патње српског народа у то време — ми не можемо тачно одредити. Судећи по унутрашњем стању турске царевине у то време, може се као поуздано рећи, да су оне превазилазиле сваку меру и стрпљење. Јаничари — као пред своју смрт — беснили су више него икад дотле. Рушећи светиње и успомене народа српског, они су немилице газили српски народ, пљачкали га и пили му, што-но реч, крв на памук донде, док нису најпосле створили реакцију у целој царевини турској. За српску цркву и народ, време од пропасти пећске патријаршије па до Кочине крајине (1789.) било је најтеже и најнесносније. Земља — исељавањем остала је пуста; вароши су изгледале као потурчене насеобине: народни се живот усредсредио у селима раштрканим по шумама и гудурама, а цркава готово није никаквих ни било. Многе нурије, немајући својих свештеника, нити

какве богомоље, припадну манастирима, где су свештеници редом служили литурђију и само се онда сви искупљали, кад су наступали велики празници. Од тог доба и немири у Србији постају све чешћи; а од 1791. г. кад су Аустријанци пребродили натраг Дунаво, може се рећи да у Србији више није било никада мира. Особито у пашалуку београдском, коме се најпосле дотужало сносити зулуме и насиља турска, па је за то први и устао на Турке под Карађорђем.

Одавде се почиње нов период у историји срп. народа, тако звани период „устанка" и ослобођења испод турске власти.

ГУСТИНА НАСЕЛЪНОСТИ СРБІЕ.

Densité de la population de la Serbie.

ОДЪ

РЕДОВНОГЪ ЧЛАНА СРБСКОГЪ УЧЕНОГЪ ДРУЖСТВА

ВЛАДИМИРА ЯКШИЋА.

НАЧАЛНИКА СТАТИСТИЧНОГЪ ОДѢЛЕНЯ.

par

Vladimir Iakchitch.

Дали є аустрійскій Генерал-Штабъ за време двадесетогодишнѣгъ владаня аустрійскогъ двора у већой части данашнѣгъ нашегъ отечества одъ године 1717. до 1737. какве послове на полю геодезіє вршіо ніє намъ поуздано познато, и ако єданъ доста незграпный нацртъ географичне карте изъ оногъ доба имамо. Напротивъ свима намъ є іоштъ свѣже у памети остало, кои смо народной свечаности, год. 1830. на Првозваногъ Андрею у Бѣограду држаной присуствовали, да су наскоро затимъ преко цѣле зиме руски официри, поручици: Есенъ и Каменскій, и капетани: Сашалскій и Коцебуе (поглѣдный є сада корпусный командантъ у Одеси) сву Србію у накрстъ пропутовали, а поглавито цѣлу дужь наши данашньи граница на спрамъ Турске обишли, умке и бранике дизаюћій и съ тиме точке бележећій као сталне политичне границе између Србіе и Турске. Томъ прили-

комъ чинили су они многобройна астрономична сматраня по цѣли точногъ опредѣленя извѣстны мѣста са своимъ географичнымъ дужинама и ширинама. Нешто одъ речены послова пуштено є и у явность, али ньинъ већій део зацѣло се іошть неиздатъ чува у архиви рускогъ Генерал-Штаба у Петрограду.

Осимъ поменуты астрономичны снимања рускій официра у години 1831. подобный є посао допуніо и покойный Дръ. Краилъ, бывшій управитель централногъ завода за метеорологію и земный магнетизамъ у Бечу. Онъ є у Маю мѣсецу 1858. године као гость у момъ винограду становао и ту неделю дана своя сматраня чиніо, а потомъ истый посао и по другимъ варошима Србіє продужіо, добивши и одъ наше владе на ту цѣль матеріялну помоћъ у слѣдъ моє личне препоруке. Плодъ свога рада предао є онъ потомъ явности у Гласницыма математично-єстествословногъ одѣленя Академіє Наука у Бечу, а наскоро затимъ и упокоіо се.

На основу тригонометричны премераваня првогъ реда у години 1831. у Србій свршены, сачинили су поменути руски официри инженѣрскогъ кора и географичну карту Србіє, одредивши већиномъ и административне границе поєдинымъ окружіяма. Поменутый земльовидъ Србіє, пре него што га собомъ у Русію однеше, уступише тада на кои данъ књазу Милошу на увиђенѣ, кои одма нареди, те се истый одъ єдногъ вештака што є више могуће было точно сними и прецртъ плана за србску владу задржи.

Одъ године 1831. пакъ после више є географичны картій како одъ рускій тако исто и одъ нѣмачкій картографа изишло, осимъ што су іоштъ у години 1822.

французскій Генерал-Лайтнантъ Гильмино и маршалъ Кромелинъ генералну карту цѣле европске Турске сачинили а инжинѣр-географъ Лапи у Паризу на светъ ю издао, али коя є односно Србіє врло несавршена испала. Одъ србскій пакъ землюмѣра издао є првый географичну карту Србіє Бугарскій у години 1845; но како є ова као почетница доста погрѣшна была, то изда у години 1850. Јованъ Миленковићъ, учивши у Русій за време емиграціє одъ 1814. — 1830. лѣта инжинѣрство, болѣ дотерану географичну карту Србіє, послуживши се найвише са србскомъ копіомъ рускогъ оригинала и испуняваюћій многе у оной заоставше празнине, сходно у последнѣ доба одчасти преиначенымъ границама поєдины новодобивены округа, нарочито на источной границы. Ова є карта и данасъ званично важећа за Србію и налази се по свимъ явнымъ надлежателствима за употребу.

Да би се точна географична карта Србіє добила, нужно бы было, тригонометричну мрежу извести, нарочито триугольне мреже другога и трећегъ реда одредити, али за овакве геометричне операціє нужно є не само многочисленый искусный землюмѣрскій персоналъ, но и огромне новчане суме имати, кою наша влада до сада прегорети іоштъ ніє могла. Она притяжава додуше, као што чуємо, у генерал-штабу воєногъ министерства добру карту за специялно воєне цѣла, и наша є стратегія съ тиме намирена, али карту за камералне цѣли іоштъ ни изъ єдногъ окружія сачинѣну немамо, нити ћемо тако скоро и имати моћи, почемъ се за то, као што рекосмо, врло велике жертве изискую. Упоређуюћій трошакъ у нѣкимъ европскимъ државама учинѣній на сачиненѣ точногъ порезскогъ катастера, безъ процѣне чистогъ до-

одка, већъ само на геометрично мѣренѣ издатый, Србія бы на 600.000 дуката на ту цѣль потрошити морала, у течаю одъ свои десетину година. Са оволикомъ готовиномъ србска државна каса данасъ више нерасполаже, али ю є имала пре одпочете рударске раднѣ у Майданпеку, па камо лепа наша срећа да є у место на ову на ону по народну привреду онако благотворну цѣль употреблѣна была.

Горепменовани руски официри омеђивши а одъ части астрономично и снимивши Србію, израчунаше површину нѣну, на основу одъ нъи сачинѣногъ земьовида, да износи у округлой суми 800 квадратны географичны миля. Многи наши патріоти небеше съ овомъ величиномъ задовольни и тврдише, да Србія и 1000 миля површине има. У овомъ ньиномъ мненю подкрепише ій и други савѣстни люди, кадъ оно прускій картографъ професоръ Енгелхардъ у Берлину, у години 1853. израчуна да Србія точно 998 квадратны географичны миля брои. Клањајући се ауторитету нѣмачкогъ професора и я за нѣко време усвои нѣгово мненѣ, али предпостављајући да руски инжинѣри са 20% погрѣшку учинити никако нису могли, предузмемъ коректуру реченога рада, те немаюћи цѣлисходніегъ средства, узмемъ у помоћь точно израђене земљовиде: бывшегъ србскогъ войводства, кнежества Влашке и Ерделя, те служећи се мрежомъ одъ квадратића пронађемъ да Србія манѣ одъ 800 миля бројати мора а никако до 1000 као што Енгелхардъ тврђаше, сирѣчъ само 760. Найпослѣ пре две године предузме географичный заводъ Юстуса Пертеса у Готи у Германіи, на найвѣрніимъ картима планиметрично израчунаванѣ и изнађе найпослѣ резултатъ

да површина землишта кияжества Србіє 791 квадратну географичну милю износи, а Црне Горе єдва десетый део оне, т. є. само 80½ миля.

Набавившій подробно дѣло горереченогъ берлинскогъ академика пре више година, я самъ се одма на могъ статистичарскогъ друга, г. Енгела у Берлинѣ обратіо, съ молбомъ, да Енгелхардъ изнова површину Србіє изнађе, ѥръ она ньиме одређена у величини одъ 998 квадратны миля получена є, као што є и самъ цртачъ у свомъ дѣлу признао, на францускои карти генерала Гильмино-а, коя є, као што рекосмо, іоштъ у години 1822. света угледала, дакле пре него што є Србія сталне своѥ данашнѣ политичне границе получила, као што самъ се проучавајући дѣло географа Енгелхарда подпуно и самъ увѣріо быо. У овомъ спрѣчъ узете су границе Србіє не као сада што су на спрамъ Турске, по сходно административномъ подѣленю турскій областій пре 1830 године; те тако су многи делови Енгелхардови рачуна чакъ у Стару Србію закачили, кои су и данасъ подъ управомъ турскомъ а не нашомъ. Међутимъ изъ Берлина не получи никакавъ задоволявајућій одговоръ, али разлика између површине одъ 760 □ миля, кою я пронађо, и съ коіомъ се и списатель лепогъ дѣла о Србіи г. Каницъ године 1868. послужи, и оне од 998 миля, кою Енгелхардъ постави, учини, да є наведеный географскій заводъ себи труда дао, да приближно найточнію површину за Србію опредѣли. Манякъ пакъ онай између мои прорачунавања и оны у заводу картографа Пертеса пронађены, толкує се поглавито тиме, што я кривудања површине у рачунь подпуно узети писамъ могао, и коє се само точнымъ геометрич-

нымь мѣренѣмъ за катастарске цѣли постиһи дае. Са овогъ гледишта сматраюһій и найновіи податцы у Готи постигнути немогу са свимъ точни быти, али е за чудо, како се скоро до истоветности слажу са онима, одъ стране руски официра пре четрдесетъ година пронађенимь.

Кадъ намъ е дакле површина Србіе, са найманѣ могуһомь само погрешкомъ, у 791. географичной квадратной мильи опредѣлѣна, онда намъ само остае, да и површину поедины наши округа одредимо, како бы премамильну населѣность не само цѣле землѣ, него и нѣны поедины делова приближно дознати могли. За ову цѣль сачинили смо на реченой карти Миленковиһа пространу мрежу одъ 33.000 малы квадрата, те тако смо раздѣливши пронађену површину цѣле землѣ одъ 791. милѣ у 33.000 квадратиһа пронашли, да одъ послѣдньи по 41.72 на едну милю одпадаю. Дѣлеһій далѣ са овимъ количникомъ дотичне броеве изнађены квадратиһа свакогъ окружія изналазимо по колико е квадратны миля одъ последньи свако велико. За допуну земльишта узето е, да половина огледала пограничны рѣка: Саве и Дунава, дотичнимъ прибрежнымъ окрузима причислити треба, кое међутимь, збогъ незнатногъ простора, са Дриномъ и Тимокомъ учинѣно ніе.

Податцы речены прорачунаваня били су слѣдуюһи за поедина окружія, сходно политичной деоби ньиной у време пописне 1866. године:

ТЕКУЋІЙ БРОЙ. Numeros d' ordre.	Округжія. Cercles.	ЧИСЛО КВАДРАТИЋА. Nombre de petits carrés. ЕДНА ГЕОГР. □ МИЛЯ =41·72 КВАДРАТИЋА. Un mille carré géographique =41·72 petits carrés.	ПОВРШИНА КВАДРАТНЫ МИЛЯ. Superficie en milles carrés géographiques.
1.	Варошъ Бѣоградъ. Ville de Belgrade.	13 (3)	·31
2.	Алексиначкій. . . Alexinatz.	1.316	31·54
3.	Бѣоградскій . . . Belgrade.	1.551 (50)	37 18
4.	Валѣвскій . . Vaglévo.	2.188 (19)	52·45
5.	Княжевачкій . . . Knajevatz.	1.269	30·41
6.	Крагуевачкій. . . Kragouévatz.	2.094	50·19
7.	Краинскій . . . . Kraïna.	2.398 (136)	57·48
8.	Крушевачкій . . Krouchévatz.	2.788	66·83
9.	Подринскій. . . Podrigné.	1.325	31·77
10.	Пожаревачкій. . . Pojarévatz.	3.062 (98)	73·39
11.	Рудничкій . . . Roudnik.	1.396	33·46
12.	Смедеревскій. . . Smederevo.	1.034 (16)	24·79
13.	Ужичкій . . . Oujitzé.	4.510	108·10
14.	Црнорѣчкій. . . . Cerna-Réka.	1.553	37·23

15.	Чачанскій. . . . Tchatchak.	2.127	50·98
16.	Шабачкій. . . . . Schabatz.	1.673 (46½)	40·10
17.	Ћупрійскій. . . . Tchouprïa.	1.509	36·17
18.	Ягодинскій . . . . Yagodina.	1.194	28·62
	Свега. . . Total	33.000 (368½)	791·00

Подъ затворителномъ ставлѣни квадратићи означавамъ половину површине рѣка: Саве и Дунава прибрежнымъ окружіяма причислѣни, а та су осимъ вароши Бѣограда: шабачко, валѣвско, бѣоградско, смедеревско, пожаревачко и краинско. Кодъ вароши Бѣограда узетъ є само обзиданый просторъ у призренѣ а никако и савъ атаръ варошкій. Сходно овой таблици смедеревско є окружіє наиманѣ у Србіи а ужичко є найвеће. ово е веће и одъ цѣлогъ княжества Црне Горе и то са єдномъ трећиномъ. Прво є окружіє єдва пола тако велико као што є среднѣ єдно, почемъ бы ово 46½ □ миля одсѣкомъ велико бити морало, али ужичко є управо за два и єдну трећину средньга окружія велико. Но при свемъ томъ представля намъ прво окружіє далеко већу економну вредность, како у погледу на природну плодность земльишта, тако исто и на овога географичный положай, одъ ужичкога и ако четири пута просторомъ манѣгъ.

За сачиненѣ овога списа поглавито насъ є побуђенѣ водило, да премамильну населѣность поєдины окружія пронађемо, т. є. по колико жителя срединомъ на свакой квадратной географичной мильи у свакоме окружію у

Србіи живи. Ради постиженя наведене цѣли неизоставно є было, да назначимо брой наћены у Србіи жителя не само за последню пописну 1866. годину већъ и за кою другу између старіи. Найприроднїє є дакле, да найстарію пописну годину за основъ узмемо, а то є была 1834. кадъ одма после задобивены данашньи политичны граница сво жительсво Србіє беше преброяно у течаю мѣсеца Юнія. Но изъ узрока што є пописъ 1866. године на свршетку исте чинѣнъ, и предпоставльаюћій да є нѣколико душа приликомъ првогъ брояня и изостати могло, невештиномъ самы брояча, усвоили смо дѣло, да є првый пописъ умѣсто у половини 1834. на краю 1833. године свршенъ. Али одъ не манѣ є ползе знати, колико жителя Србія и у найновіє доба, и после послѣднѣгъ пописа, брой. Ово се лако дознає, кадъ вишкове рођены надъ умрлима за године 1867. 1868. 1869 и 1870. изнаћемо и исте броєвима людства поєдины округа одъ године 1866. додамо. Само є кодъ вароши Бѣограда одъ реченога метода одступити се морало, почемъ у нашой престолницы и данасъ више душа преко године умире него што се роди, те умѣсто тога узели смо као да людство нѣно са 500 душа годишнѣ расте. На овай начинъ излажемо у слѣдуюћой скрижали податке броя людства поєдины окружія у Србіи за године 1833. 1866. и 1870. Прве су две праве пописне а последня є приближно израчунѣна.

Текућій број. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	Број житеља. Nombre d' habitants. у години — en 1833.	1866.	1870.
1.	Вар. Бѣоградъ. . Ville de Belgrade.	7.133	*24.768*	26.770
2.	Алексиначко . . Alexinatz.	20.198	*48.136*	51.609
3.	Бѣоградско. . . Belgrade.	38.716	*63.880*	68.695
4.	Валѣвско. . . . Vaglévo.	54.667	*83.483*	87.097
5.	Княжевачко. . . Knajevatz.	23.943	*55.079*	58.534
6.	Крагуевачко. . . Kragouévatz.	52.040	*98.141*	105.096
7.	Краинско. . . . Kraïna.	42.221	*70.293*	72.903
8.	Крушевачко. . . Krouchévatz.	34.372	*67.439*	71.895
9.	Подринско. . . Podrigné.	27.509	*48.824*	51.416
10.	Пожаревачко. Pojarévatz.	75.187	*140.601*	152.989
11.	Рудничко. . . . Roudnik.	31.907	*47.467*	49.679
12.	Смедеревско. . . Smederevo.	27.739	*60.077*	66.507
13.	Ужичко. . . . Oujitzé.	52.167	*104.377*	108.672
14.	Црнорѣчко. . Cerna-Réka.	28.063	*53.284*	56.378
15.	Чачанско. . . . Tchatchak.	40.736	*58.037*	60.102

16.	Шабачко. . . Schabatz.	49.796	*73.619*	78.140
17.	Ћупрійско. . Tchouprïa.	30.514	*55.884*	60.668
19.	Ягодинско. . . Yagodina.	41.225	*62.184*	67.105
	Свега. . . Total.	678.133	1,215.576	1,294.255

Изъ овога по азбучномъ реду окружія излагаюћегъ прегледа види се како є врло неєднакій брой жителя у поєдинымъ окружіяма Србіє, почемъ Подринско єдва трећину онога броя има што га има Пожаревачко. Осимъ тога иста само površно прегледаюћій показує намъ неєднаку снагу множеня людства за време одъ тридесетъ и седамъ последній година. Свакояко є већъ, са гледишта добре администраціє сматрано, што време наступило, да се границе поєдинымъ окружіяма, поне гдѣ су одступаня одъ средине найяча, преиначе.

Предходећій прегледъ садржи дѣйствителне броєве жителя у свакомъ окружію у Србіи у дотичнимъ годинама, али кадъ се ови са већъ пронађеномъ површиномъ разделе, онда дознаємо и по колико душа одсекомъ у свакой одъ речене три године на єдной квадратной географичной мильи станую, као што намъ следећа таблица посведочава.

Текуćій број. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	Премамильна населѣность. Population relative.		
		у години — en		
		1833.	1866.	1870.
1.	Варошъ Бѣоградъ. Ville de Belgrade.	23.010	*75.380*	86.355
2.	Смедеревско. Smederevo.	1.119	*2.422*	2.681
3.	Ягодинско. Yagodina.	1.441	*2.174*	2.346
4.	Крагуєвачко. Kragouévatz.	1.036	*1.955*	2.093
5.	Пожаревачко. Pojarévatz.	1.024	*1.916*	2.084
6.	Шабачко. Schabatz.	1.242	*1.836*	1.948
7.	Княжевачко. Knajevatz.	787	*1.822*	1.925
8.	Бѣоградско. Belgrade.	1.041	*1.717*	1.846
9.	Ћупрійско. Tchouprïa.	843	*1.544*	1.675
10.	Валѣвско. Vaglévo.	1.041	*1.590*	1.659
11.	Алексиначко. Alexinatz.	641	*1.522*	1.638
12.	Подринско. Podrigné.	865	*1.536*	1.617
13.	Црнорѣчко. Cerna-Réka.	754	*1.433*	1.515
14.	Рудничко. Roudnik.	953	*1.417*	1.483
15.	Краинско. Kraïna.	736	*1.205*	1.268

16.	Чачанско. . . . . Tchatchak.	799	*1.138*	1.178
17.	Крушевачко. . . . Krouchévatz.	515	*1.009*	1.076
18.	Ужичко. . . . . Oujitze.	483	*966*	1 005
	Средине. . . **Moyennes.**	856	1.539	1.636

У овомъ прегледу ставлѣна су окружія не по азбучномъ реду већъ по опадаюћемъ односно густине населѣности. Приликомъ первогъ народногъ пописа у Србіи найнаселѣніє є окружіє было Ягодинско пакъ затимъ Шабачко, а найслабіє Ужичко са Крушевачкимъ; Подринско є стаяло у средини. После пакъ тридесетъ и седамъ година представля намъ се Смедеревско као и у старо доба; найслабіє населѣна осташе опетъ она иста, коя и пређе беше: Ужичко и Крушевачко, а и Подринско заступа као и пре средину. Као уобште што природна плодность обытаваногъ земльишта подлогъ за ячину населѣности дає, исто тако се и кодъ насъ та истина повторава, почемъ намъ є свима ясно познато, да є Смедеревскогъ окружія земльиште найплодніє у Србіи а Ужичкогъ наймршавіє. Ово се потврђує и податцыма пописа непокретногъ иманя у Србіи у години 1863. полученымъ, коіомъ є приликомъ доказано, да у Смедеревскомъ окружію на сваку душу по 45 дуката непокретногъ иманя однада, докле у Ужичкомъ више одъ 5½ дуката нема. — Међутимъ има и знатногъ одступаня одъ овогъ природногъ закона услѣдъ савршеніє̂гъ развитка грађанскогъ законодавства, односно народнопривредне управе, разны образованы предѣла.

Осимъ изложеногъ прегледа премамильне насѣлености по опадаюћемъ реду занимльиво є видити, како є она крозъ наведены тридесетъ и седамъ година у поєдинымъ окружіяма растла, т. є. по колико є жителя у свакоми нашемъ окружію годишнѣ на єдной квадратной мильъ неодносно и односно принавляно. Слѣдуюћа скрижаль растолковаће намъ у рѣчи стоєће питанѣ заєдно са періодомъ, крозъ кои бы се людство по окружіяма удвоити могло сходно искуству поцрилѣномъ крозъ минувшій тридесетъ и седамъ година.

ТЕКУЋІЙ БРОИ. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	ГОДИШНЬЪ МНОЖ. ЛЮДСТВА ОДЪ 1833 — 70. Augmentation annuelle de la population. de 1833 — 70.		ВРЕМЕНИКЪ УДВОЕНЯ. Période de doublement.	
		НА ЄДНОЙ КВАДР. МИЛЬИ, ДУША. par mille carré, individus.	НА СТО — pour cent.	ГОДИНА années.	МѢСЕЦІЙ mois.
1.	Вар. Бѣоградъ. . Ville de Belgrade.	171·0	3·18	21	—
2.	Алексиначко. . . Alexinatz.	26·9	2·36	28	3
3.	Княжевачко. . . Knajevatz.	30·8	2.27	29	4
4.	Смедеревско. . . Smederevo.	42·2	2·22	30	6
5.	Крушевачко. . . Krouchévatz.	15·2	1·93	34	6
9.	Ужичко. . . . . Oujitzé.	14·1	1.92	34	9
7.	Пожаревачко. . Pojarévatz.	28·7	1·84	36	3
8.	Крагуевачко. . . Kragouévatz.	28·6	1·83	36	5

9.	Црнорѣчко. . . Cerna-Réka.	20·6	1·83	36	5
10.	Ђупріиско. . . Tchouprïa.	22·5	1·79	37	3
11.	Подринско. . . Podrigné.	20·3	1·66	40	2
12.	Бѣоградско. . . Belgrade.	21·8	1·51	44	2
13.	Краинско . . Kraïna.	14·4	1·47	45	4
14.	Ягодинско. . . Yagodina.	24·5	1·29	51	8
15.	Валѣвско. . . Vaglévo.	16·7	1·25	53	4
16.	Шабачко. . . . Schabatz.	19·1	1·21	55	1
17.	Рудничко. . . . Roudnik.	14·3	1·18	56	6
18.	Чачанчко. . . . Tchatckak.	10·2	1·05	63	6
	Средине. . . Moyennes.	21·1	1.69	39	5

Ради ясніегъ предходећегъ сравненя множеня людства на површини свакогъ округа узели смо пописну 1833. и приближно израчунѣну 1870. годину, како бы што већій просторъ времена получили. Непазећій на Бѣоградъ, еръ є у ванприродномъ положаю односно топографскій у рѣчій стоећій изучаваня, и овомъ су приликомъ сва окружія по опадаюћемъ реду ставлѣна, како за годишнѣ множенѣ ньиногъ людства на сто, тако исто што се періода удвояваня тиче. По овоме Алексиначко окружіє прво мѣсто запрема са 2·36°|₀ годишнѣгъ множеня, пакъ одма за ньимъ на реду є Княжевачко са

2·27°|₀; у првомъ се удвоява народонаселенѣ за 28 година и 3 мѣсецій а у другомъ за 29 година и 4 мѣсецій. На найнижой сразмѣрицы стою: Чачанско са 1·05°|₀ годишнѣгъ множеня и Рудничко са 1·18°|₀; у првоименованомъ удвоява се людство єдва крозъ 63 године и шестъ мѣсецій, а у другомъ нешто пре и то крозъ 56 година и полъ. Подринско се приближава средини, будућій є ова 1·69°|₀ велика и людство се у Србіи крозъ манѣ него 40 година удвоява, сходно напредованю нѣговомъ одъ исто толико прошлы година.

Досада смо сматрали премамильна одношеня населѣности цѣле Србіє, као што су іой именовани рускогъ женійскогъ кора официри заєднички са турскимъ и србскимъ комисарима у години 1831. границе одредили, но коє є текъ после две године и то у 1833. подпуно извршено было. Међутимъ ніє излишно знати ради подпуніегъ сачиненя топографіє нѣне, каква су одношеня у томъ погледу и пре наведеногъ времена владала. Данашнѣ политичне границе Србіє одређене су у главномъ іоштъ у години 1812. Мая мѣсеца приликомъ заключаваногъ мирногъ уговора између Русіє и Турске у Букурешту, али овай неоста дуже одъ године дана у снаги, єръ 1813. године у Септембру турскомъ войскомъ прегажена Србія изгуби сву пре годину дана стечену бывшу политичну самосталность. Текъ услѣдъ нове борбе подъ княземъ Милошемъ у години 1815. поврати се нека ако и не онолика слобода земльи, кою іой букурештскій уговоръ ємчаше, али и то само у границама негдашнѣгъ бѣоградскогъ пашалука, а не и у онима 1833. године съ новодобивены шестъ окружія.

Стара окружія имала су до речене године слѣдуюће просторне површине.

Текућій брой. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	Число квадратића. Nombre de petits carrés. Една географична квадратна мильа = 41·72 квадратића. Un mille caré géographique = 41.72 petits carrés.	Површина у квадратнымъ миляма. Superficie en milles carrés géographiques.
1.	Варошъ Бѣоградъ . Ville de Belgrade.	13	·31
2.	Бѣоградско . . . . Belgrade.	1.551	37·18
3.	Валѣвско . . . . Vaglévo.	2.188	52·45
4.	Крагуевачко . . . Kragouévatz.	2.094	50·19
5.	Пожаревачко. . . . Pojarévatz.	3.886	93·15
6.	Рудничко. . . . . Roudnik.	1.396	33·46
7.	Смедерево . . . . Smederevo.	1.034	24·79
8.	Соколско. . . . . Sokol.	1.017	24·38
9.	Ужичко . . . . . . Oujitzé.	2.166	51·91
10.	Чачанско. . . . . Tchatchak.	1.718	41·18
11.	Шабачко. . . . . Schabatz.	1.648	39 55
12.	Ћупрійско . . . . Tchouprïa.	1.086	26·03

13.	Ягодинско . . . . . Yagodina.	1.194	28·62
	Свега . . . Total.	20.991	503·20

Да бы сада према назначеной површини негдашнѣгъ бѣоградскогъ пашалука и премамильну населѣность израчунали, необходно є потребно, да се и дотичный брой жителя изъ старіи времена и то наймањѣ у два рока изложи, изъ кога бы се не само односна населѣность већъ и степенъ множеня људства посебны окружія прибележити могло.

За ову цѣль имамо података одъ године 1820. кадъ є, у колико знамо, првый путъ жительство Србіє редовно пописано и у кньиге сведено по мѣстима обитаваня, коє се и данасъ у нашемъ министерству финансіє чувају. Томъ приликомъ наброєни су само следујући елементи: куће, порезъ и арачъ плаћајуће главе; пакъ како є у години 1833. приликомъ обштегъ пописа іоштъ додато и по колико душа одъ оба пола у комъ мѣсту има, то ніє тешко было израчунати и по колико є душа свако окружіє у старимъ границама у години 1820. врло приближно брояти морало.

Текућій брой. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	Брой жителя. Nombre d' habitants.		Премамильна населѣность. Population relative.	
		у години — en			
		1820.	1833.	1820.	1833.
1.	Вар. Бѣоградъ. Ville de Belgrade	2.948	*7.033*	9.510	*22.690*

2.	Ягодинско . . Yagodina.	31.632	*41.674*	1.106	*1.457*
3.	Шабачко. . . . Schabatz.	33.960	*49.161*	859	*1.243*
4.	Смедеревско . . Smederevo.	19.496	*28.053*	790	*1.131*
5.	Валѣвско . . . Vaglévo.	47.872	*54.129*	912	*1.032*
6.	Бѣоградско . . Belgrade.	29.660	*38.057*	797	*1.023*
7.	Крагуевачко . . Kragouévatz.	37.224	*49 934*	741	*995*
8.	Рудничко . . . Roudnik.	22.200	*32.437*	663	*969*
9.	Чачанско . Tchatchak.	32.242	*39.117*	783	*950*
10.	Ресавско. . . . Resava.	17.388	*22.320*	669	*859*
11.	Пожаревачко. . Pojarévatz.	60.430	*77.972*	660	*837*
12.	Ужичко. . . . Oujitzé.	23.000	*32.473*	427	*605*
13.	Соколско. . . . Sokol.	10.012	*11.865*	414	*486*
	Свега . . . Total.	368.064	484.225	728	95 8

Нѣгдашный бѣоградскій пашалукъ изъ когъ се є Србія одъ 1815 — 1833. године состояла, брояо є дванаестъ горенсчислѣны окружія. Ова су и по свомъ простору као и по людству међу собомъ сасвимъ неєд. нака была. Шабачко ніє имало варошъ Лѣшницу; Чачанско (пожешко) є было безъ студеничкогъ среза, али є зато имало трстеничкій срезъ; Ресавско є сложено было

изъ среза истога имена и едне части данашнѣгъ параћинскогъ среза. Пожаревачкомъ причислѣнъ є бyo срезъ Поречкій. Ужичко іоштъ нiє имало предѣлъ подъ именомъ „Старый Вла“ познатый као ни Рачанскій срезъ, кои є заєдно са Азбуковачкимъ сачинявао Соколско окружiє. Сви дванаєстъ дооидашньи окружiя познати су били у народу подъ именомъ „Нахiя.“

И овомъ приликомъ ставили смо окружiя ради сравненя премамильне населѣности по опадаюћемъ реду, а одъ пописны година узелисмо, као што є већъ наговештено, 1820. као прву у коiой є людство правилно брояно у старимъ и 1833 као такову са истимъ качествомъ у пространiимъ земальскимъ границама; но почемъ Цигани у Србiи настанѣни у години 1820. брояни нису то смо ій и изъ године 1833. изоставили ради правилнiєгъ сравненя напредованя людства за свакій округъ крозъ тринаєстъ година.

Негледаюћій на варошъ Бѣоградъ было є у години 1820. нейнаселѣнiє Ягодинско окружiє а найслабiє Соколско, а ово се є исто дѣло и послѣ тринаєстъ година, у 1833. повторило; но ако последнѣ збогъ свое незнатности съ Ужичкимъ споимо, онда є ово у обе назначене године найслабiє населѣно было, са 422 и 566 душа у дотичнымъ годинама на свакой мильи. За време опустошителногъ дванаєстолѣтногъ рата за народну слободу страдали су поглавито на границы налазећи се краеви, али са повраћенимъ миромъ у години 1815. поче се становничество Србiє не само яко природно множити, већъ и знатный брой Христiяна поче се изъ Турске доселявати, поглавито у слѣдъ започете грчке борбе за независностъ у години 1821. — Ягодинско окружiє, одъ

части Пожешкимъ и Ресавскимъ одъ турскій плячканя заклонѣно и на спрамъ цариградскогъ друма лежеће, одкуда се струя заграничны доселѣника поглавито валяше, задоби одма после 1815. лѣта найгушћу населѣность, коя дуже одъ двадесетъ година прво мѣсто у Србіи запремаше.

Као што є горе са Србіомъ одъ седамнаєстъ окружія поступано, исто тако ћемо сада и ону одъ дванаєстъ округу негдашнѣгъ бѣоградскогъ пашалука са напредованѣмъ премамильногъ людства прегледати и то како у првомъ временику одь 1820 — 1833. тако исто и у другомъ одъ последнѣ до 1870. године, или крозъ сви петдесетъ година.

Текућій в ой. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	Временикъ одъ 1820 — 33. Période de 1820 — 33. Годишнѣ множенѣ людства на квадратной мильи. Augmentation annuelle de la population par mille carré géographique.	
		неодносно. absolue.	па сто. pour cent.
1.	Варошъ Бѣоградъ. Ville de Belgrade.	101·4	6·30
2.	Рудничко . . . Rudnik.	25·1	3·08
3.	Шабачко. . . . Schabatz.	29·5	2·81
4.	Смедеревско. . . Smederevo.	26·2	2·73
5.	Ужичко. . . . . Oujïtzé.	13·5	2·62
6.	Соколско. . . . Sokol.	5.5	1.20

7.	Крагуевачко. . . Kragouévatz.	19·5	2·24
8.	Ягодинско. . . . Yagodina.	27·0	2·1[illegible]
9.	Ресавско. . . . . Resava.	14·6	1·91
10.	Бѣоградско. . . . Belgrade.	17·4	1·90
11.	Пожаревачко. . Pojarévatz.	13·6	1·81
12.	Чачанско . . . . Tchatchak.	12·8	1·47
13.	Валѣвско . . . Vaglévo.	9·2	·95
	Средине . . . **Moyennes.**	**17·7**	**2·10**

ТЕКУТІЙ БРОЙ. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	ГОДИШНѢ МНОЖЕНѢ ЛЮДСТВА. Augmentation annuelle de la population. одъ 1820 — 70. ГОДИНЕ. de 1820 — 70. années. НА СТО — pour cent.	ВРЕМЕНИКЪ УДВОЕНЯ. Periode de doublement.		ПРЕМАМИЛЬНА НАСЕЛѢНОСТЬ у г. 1870. Population relative en 1870.
			ГОДИНЕ. années.	МѢСЕЦЫЙ. mois.	
1.	Вар. Бѣоградъ . Ville de Belgrade.	4·01	16	8	86.355
2.	Смедеревско. . . Smederevo.	2·36	28	5	2.681
3.	Ужичко и Сокол. Oujitzé et Sokol.	2·01	33	2	1.005
4.	Ресавско . . . . Resava.	1.82	36	8	1.675
5.	Пожаревачко . . Pojarévatz.	1·80	37	—	2.084

6.	Крагуевачко. . . Kragouévatc.	1·73	38	6	2.093
7.	Рудничко. . . . Roudnik.	1·68	39	8	1.483
8.	Шабачко. . . . Schabatz.	1·63	40	11	1.948
9.	Бѣоградско. . . Belgrade.	1·61	48	1	1.846
10.	Ягодинско . . Yagodina.	1·51	44	2	2.346
11.	Валѣвско. . . . Vaglévo.	1·17	57	—	1.659
12.	Чачанско. . . . Tchathak.	1·16	57	6	1.640
	Средине . . . Moyennes.	1·81	36	10	1.807

Изъ прве таблице види се ясно, да се є людство Србіє, на свакой квадратной мильи у првомъ временику одъ 1820. до 1833. године са 2·10°\|₀. годишнѣ множило, а у другомъ одъ 1833. до 1870. године пакъ са 1·69°\|₀. У првомъ є найяче множенѣ показало се у Рудничкомъ округу са 3·08% а найслабіє у Валѣвскомъ са ·95%, годишнѣ. Ово є у толико достопамятніє што прво окружіє много неплодніє землѣиште има одъ последнѣгъ. Кадъ се Соколско окружіє са Ужичкимъ споп, као што смо и горе учинили, збогъ малолюдности оногъ, то добивамо годишньій процентъ одъ 2·25 за множенѣ ньиногъ становничества у првомъ временику.

У другой скрижали покушали смо извести по опадаюћемъ реду за стара окружія, прво процентъ годишнѣгъ множеня ньиногa людства, друго временикъ ньиногъ удвояваня и треће ньину премамильну населѣность

у найновіє доба. Оне две прве части односе се на педесетолетный временый просторъ одъ 1820 до 1870. године. Смедеревско са землыштемъ найплодніє окружіє показало є за поменуто време и найячіи процентъ множеня своіъ становничества, Чачанско пакъ (негдашнѣ пожешко) са найнеплодніимъ и заузима последнѣ мѣсто у наведеномъ погледу. По истоветномъ реду управля се наравно и временикъ удвояваня людства дотичны окружія, по коима се и законъ процента ньиногъ годишнѣгъ множеня влада.

Што се далѣ густине людства стары окружія тиче, видимо изъ горнѣ таблице, да є Смедеревско на првомъ мѣсту, као што се у истоме оно за прошлы педесетъ година найяче и намложило. Ужичко пакъ са Соколскимъ и сада є найслаболюдніє и ако є людство у истоме за исто време добро напредовало. Све економне прилике за то говоре, да ће и одсада последнѣ окружіє найслабіє насèлѣно быти, єрь кадъ народъ у томъ алпійскомъ краю отечества више заслуге за своє издржанѣ неналазіо буде, силазиће у жупне долине Мораве и Колубаре.

Изложившій у предидућимь скрижалима премамильну населѣность стары дванаєстъ окружія, ставлямо сада оне делове новы у години 1833. Србіи повраћены са дотичнимъ приближнимъ ареаломъ, броємъ жителя у години 1870. и односномъ ньиномь густиномъ.

ТЕКУЋІЙ БРОЙ. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	ПОВРШИНА У КВАДРАТ. МИЛЯМА. étendue en milles carrés.	БРОЙ ЖИТЕЛЯ. Nombre d' habitants.	ПРЕМАМИЛЬНА НАСЕЛѢНОСТЬ. Populat. relative.
			у години. — en 1870.	
1.	Княжевачко. . . . . Knajevatz.	30·41	58.534	1.925
2.	Подринско . . . . Podrigné.	20·51	36.403	1.775
3.	Краинско. . . . . . Kraïna.	37·73	64.453	1.710
4.	Алексиначко. . . . . Alexinatz.	31·54	51.609	1.638
5.	Црнорѣчко . . . . Cerna-Reka.	37·23	56.378	1.515
6.	Крушевачко . . . . . Krouchevatz.	66·83	71.895	1.076
7.	Ужичко. . . . . . Oujitzé.	42·07	33.900	806
8.	Студеничкій срезъ. . District de Stoudenitza.	21·48	11.970	556
	Свега . . . Total.	287·80	385.142	1.338

Ова окружія представляю новоприсаюжене у години 1833. краеве, али не са свимъ тачно. Одъ Подринскогъ одпао є азбуковачкій срезъ, а одъ Ужичкогъ „Старый Влаˮ; но кодъ Крушевачкогъ остао є срезъ истогъ имена, изъ узрока, што є и срезъ параћинскій у замену истога изъ рачуна изоставлѣнъ; ово є све збогъ тога учинѣно, што се точно не бы опредѣлити могло, кои є брой жителя у реченимъ земальскимъ одломцыма у години 1870.

быо када правилный пописъ людства чинѣнъ ніє, већъ є онь на основу извода изъ црквены протокола додавајућій вышакъ рођены надъ умрлима пропађенъ. У прочемъ велике погрешке и у томе израчунавању нема. Искупимоли краєве старе и нове Србіє у купе, то получавамо слѣдеће прегледе:

Текуһій брой. Numeros d' ordre.	Краєви. Contrées.	Површина квадратны миля. Superficie en milles carrés.	Брой жителя. Nombre d' habitants.	Односно людство. Population relative.
	у години 1833. — en 1833.			
1.	Стара област . . Territoire ancien.	503·20	491.162	973
2.	Нова област. . . Teritoire nouveau.	287·80	186.975	654
	Свега . . . Total.	791·00	678.137	857
	у години 1870. — en 1870.			
1.	Стара област . . Territoire ancien.	503·20	909.113	1.807
2.	Нова област. . . Territoire nouveau.	287·80	385.142	1.338
	Свега . . . Total.	791·00	1,294.255	1.636

Овай сведеный прегледъ стары и новы краєва Србіє показує врло ясно, како су окружія подъ управомъ србскомъ одъ 1815. до 1833. стаявша у овой последньой, приликомъ брояня становничества, по 973 душа на єд-

ной квадратной мильи имала докле нова текъ исте године исподъ турскогъ годсподства одтргнута више одъ 654 имала нису. У овой разлицы найвѣрніє се огледа плодъ народне владе надъ туђинскомъ; предпоставимо ли пакъ, да є на старомъ земльишту 1000 душа одсеком становало, онда на новомъ више одъ 673 нађено ніє, дакле єдва две трећине оногъ броя.

После тридесетъ и седамь година стара окружія показаше 1807. душа на свакой мильи а нова 1338, дакле опетъ знатно манѣ. Међу тимь признати се доиста мора, да су новодобивени краєви допекле претрцлѣну штету у людству за речено време накнадили, єръ на 1000 душа у старимъ окружіяма брояно є у години 1870. у новимъ не као оно 1833. године само по 673, већъ по 740 душа, дакле у мѣсто трећине као пре, сада недостає само єдна четвртина пакъ да се оба предѣла у томъ погледу подпуно изравнаю. У старымъ окружіяма растило є людство на 100.000 жителя годишнѣ са 1613 глава а у новимъ и са 1871 глава годишнѣ, у временику одъ 1833. до 1870. лѣта.

До сада смо статистично испитивали премамильну населѣность само нашегъ отечества у ужимъ и пространіимъ своимъ границама, и дознали смо велику разлику у томъ погледу међу поєдинимь нѣговимъ окрузима. Садъ ћемо у слѣдећой скрижали представити подобна одношеня и за све државе наше части свѣта, єръ тако су само научна испитиваня на своmъ мѣсту а иначе остаю єднострана и манѣ понятна. Опште є призната политична истина, да се донекле у степену премамильне населѣности и висина станя образованости огледа, съ врло редкимъ изузетцыма за оманѣ краєве. Коме и. и. неће бити

познато, да Белгія, Саксонска и Ломбардія у сваковрстномъ дружственомъ одношаю похвално мѣсто у европской породицы заузимаю, докле є Шпанія іошть и сада сажаленя достойно землыште, али на овоме нестаную іошть ни сада 2.000 душа на єдной квадратной мильи, докле горензчислѣни краєви скоро петъ пути ячу премамильну населѣность одъ речене землѣ имаю.

Скрижаль густине людства у европи. Tableau de la densité de la population en Europe					
Текућій брой. Numeros d' ordre.	Државе. États.	Површина у квадрат. милями. Superficie en milles carrés géographiques.	Людство — Population.		Премамильна населѣность. Population relative.
			године. année.	Брой — Nombre.	
1.	Белгія. . . Belgique.	535	*1868.*	4,961.644	9.275
2.	Холандска Pays-Bas.	643	*1869.*	3,852.028	5.987
3.	Вел. Британ . Gr. Bretagne.	5..39	*1871.*	31.465.480	5.480
4.	Италія . . . Italie.	5.377	*1869.*	2 ,480.430	4.934
5.	Нѣмачка . Allemagne.	9.957	*1867.*	40,465.142	4.265
6.	Француска . France.	9.592	*1866.*	36,469.094	3.802
7.	Швайцерска Svisse.	752	*1870.*	2,670.345	3.551
8.	Аустрія . . Autriche.	11.27	*1869.*	35,951.912	3.190
9.	Данска. . . Danemark.	694	*1870.*	1,783.565	2.569

	Исландъ. . . Islande.	1.894	*1870.*	75.909	40
10.	Португалска . Portugal.	1.684	*1863.*	4,188 420	2.427
11.	Шпанія . . . Espagne.	9.207	*1868.*	16,744.052	1.816
12.	Румунска . . Roumanie.	2.197	*1859.*	3,861.437	1.758
13.	Грчка . . Grèce.	910	*1870.*	1,457.894	1.609
14.	Турска . Turquie.	6.303	*1867.*	8,000.000	1.270
15.	Црна Гора . Monténégro.	80	*1863*	100.000	1 250
16.	Русія . . . . Russie.	98.666	*1865.*	80,000.000	816
17.	Шведска . Svède.	8.020	*1869.*	4,158.757	518
18.	Норвешка . . Norvège.	5.751	*1866.*	1,712.628	298
	Свега . . Total.	179.274	—	304,298.737	1.697
19.	Србія. . . Serbie.	791	*1870,*	1,294.255	1.636

У овомъ прегледу споѣне су нѣке омаѣ државице са пограничнымъ веѣимъ ради удобнієгъ сравненя, и ако су државоправно сматране независне. Тако су Италіи причислѣни: република Сан-Марино и кнажество Монако; — Холандской: велико войводство Луксенбург; — Аустріи: княжество Лихтенштайнъ; — и Шпаніи: република Андора. Кодъ Нѣмачке ушли су сви делови саданьегъ нѣмачкогъ савеза подъ игемоніомъ кралѣвства Пруске стоеѣи.

Познато є, да є наша часть света, по просторной величини, међу своимъ другарицама четврта на реду; само є Аустралія іоштъ маня одъ нѣ. Односно пакъ целокупногъ людства она є друга на брою, почемъ ю у томъ погледу само колевка рода човечскогъ, Азія, надмашева. Найпосле што се густине становничества тиче, она занрема прво мѣсто међу свима, имаюћій два путъ ячій размѣрь и одъ саме Азіє, а съ тиме се потврђує и горепоменута истина, да є у ньой и образованость на найвишемъ степену савршенства.

Сва Европа са Србіомъ заєдно брои у округломъ числу површину одъ 180.000 квадратны миля, на коіой до 305 миліона душа станую. Премамильна населѣность испада по томе око 1.700 душа за сваку милю. Србія посебно неимаюћій више одъ 1.670 душа односно населѣности показує неоспорно, да се іоштъ не налази на равной културной равнотежи са другима сажительима Европе.

Кралѣвство Белгія, узето као независно политично тѣло, найяче є у цѣлой Европи населѣно; брои преко 9.000 душа на свакой мильи. За ньимъ долази кралѣвство Холандско са 6.000 душа. На противположеномъ краю стоє сдружена скандинавска кралѣвства: Шведска и Норвежка, одъ кои прво текъ 500 а друго єдва 300 душа на свакой мильи има. Међу тимъ што се оба ова края тиче, а не манѣ и саме Русіє, примѣтити валя, да у ньима много пустара налази се, не само у предѣлима ладногъ пояса земнога круга, већъ и на десетъ степеній сѣверне ширине и исподъ овога гдѣ є царство растенія збогъ прекомѣрне зимне ладноће и недовольне летнѣ топлоте, кое у истомъ владаю, тако клима за производ-

ство неспособна, да нити люди нити куЋевна стока у истимъ у великимъ броју становати могу. Да би дакле истини више одговарајуЋу населѣность речены предѣла постиЋи могли, нужно є, да ньне неплодне краєве одъ цѣлогъ ареала одузмемо и само остатакъ у целокупный брой жителя раздѣлимо, те у количнику премамильну населѣность дознамо.

У Русіи су губерніє: Архангелска съ новомъ земльомъ Олонецка и Вологдска 25.944 квадратны миля велике, а у Финланду окружіє Улеаборгъ брои 3.098 квадратны миля, коє броєве одъ целе површине рускогъ царства у Европи кадъ одузмемо, получавамо само 69.624 квадратны миля уместо горньій 98.666. — У Шведской треба одузети окружія: Емтландъ, Вестерботенъ и Норботенъ са 3.939 квадратны миля цѣле површине истога кралѣвства пакъ онда имамо само 4.081 квадратны миля, на коємъ земльишту Шведи поглавито стапую. Тако исто и у Норвежкой има окружіє Тромсе 2.007 квадратны миля све неплодне землѣ, коє одъ цѣлога ареала одузето дає само 3.744 квадратны миля за обитаваный край. — И островъ Исландъ, подъ владомъ Данске стоєЋій, само є єдна велика пустара, коя є преслабо населѣна нити Ђе икада много яче быти, докле годъ плодногъ земльишта и изванъ нѣ у свѣту нала. зило се буде.

НеодузимаюЋій дакле никако одъ главны броєва становничество речены пустара добивамо у следеЋой скрижали вѣрніє податке премамильне населѣности како специялно изчислѣны држава тако исто и цѣле наше части свѣта. Но осимъ купа самосталны држава ніє излишно да дотичне податке и областій оны држава изложимо съ

коима непосредно граничимо или кои су намъ по єзику сродни, а та су: Рватска са Славоніомъ, Воєна граница и Далмація у Аустрій; вилаєти: Босна и Бугарска у Турской.

ТЕКУЋІЙ БРОЙ. Numeros d' ordre.	ДРЖАВЕ. Etats.	ПОВРШИНА У КВАДРАТ. МИЛЯМА. Superficie en milles carrés géographiques.	Людство — Population.		ПРЕМА-МИЛЬНА НАСЕЛЕ-НОСТЬ. Population relative.
			ГОДИНЕ année.	Брой — Nombre.	
1–15.	Већій д. Евр. Majeure partie de l' Europe.	64.943	—	218,427.352	3.352
16.	Русія. . . . Russie.	69.624	*1863.*	80,000.000	1.140
17.	Шведска Svède.	4.081	*1869.*	4,158.757	1.019
18.	Норвежка. . Norvège.	3.744	*1866.*	1,712.628	457
Цѣла Европа. . . Europe entière.		142.392	—	304,298.737	2.137
	Области. Provinces.				
1.	Рват. и Слав. Croit. et Slav.	350	*1869.*	980.000	2.800
2.	Воєна Гран Front. milit.	6[illegible]0	*1869.*	1,200.391	1.968
3.	Далмація. Dalmatio.	232	*1869.*	442.796	1.910
.	Босна. Bosnie.	1.100	*1867.*	1,320.000	1.220
5.	Бугарска . Bulgarie.	1.460	*1867.*	1,737.000	1.190

Предстоећа скрижалъ учи насъ, да є за обитаванѣ способно землыиште рускомъ цару у Европи покорено онако велико као и ареалъ другы независны држава што є, само што є ово три путъ населѣніє одъ онога. Шведска стои у овомъ погледу са Русіомъ на єдной нози, али Норвежка при своме сманьиваню ипакъ намъ наймалолюдній край представля, текъ половину густине Русіє и Шведске. — По сведенимъ числима судећій наше отечество єдва $^1/_2\%$ величине Европе износи, а кодъ броя становничества испада размѣръ іоштъ и одъ овога маньій да є. Текъ на краю текућегъ вѣка рачунаће Србія онако яку премамильну населѣность као и Европа што ће ю имати, све ако ванредны политичны потреса у овой небуде.

Одъ оближньи славенскій краєва Рватска са Славоніомь брои знатно ячу премамильну населѣность одъ Србіє, готово два путъ ячу, коє бы доиста и было, кадъ бы нешто проглашеный пописный резултатъ одъ 1,015.000 жителя у год. 1869. постигнутый за речене аустрійске области усвоити смели. Я мислимъ да є послѣдна цифра погрешна и высоко завієна, и ако на челу печатъ званичности носи, а скоро ће се видити ко погађа.

И Воєна аустрійскаграница а и Далмація имаю ячу односну населѣность одъ Србіє, али опетъ не Богъ зна какву; друге пакъ две нѣне посестриме, одређене да у близской будућности у ню се политично стопе, Босна и Бугарска, далеко манѣ народа на свакой квадратной мильи одъ нѣ броє, а и єсу одъ нѣ на нижемъ степену образованости. Србія є іоштъ пре двадесетъ година ономику населѣность имала, кою намъ сада речена два вилаєта показую.

Напослѣдку заключуемо овай чланакъ односно людства са слѣдећимъ прегледомъ, у коме є лѣтописно премамиљна населѣность Србіє, у годинама у коима су дѣйствителни пописи людства чинѣни, ставлѣна, изузимаюћій само послѣдню 1870. годину у коіой є людство приближно пронађено.

Напредованѣ людства Србіє по пописима. Progrès de la population en Serbie suivant les recensements.		
Године — Année.	людство — Population.	
	свега — Total.	на єдной квадрат. мильи душа. Par mille carré géographique individus.
1833.	678.133	857
40.	828.895	1.048
43.	859.545	1.087
46.	913.160	1.154
50.	956.893	1.210
54.	998.919	1.263
59.	1,100.879	1 392
63.	1,133.647	1.433
66.	1,215.576	1.539
70.	1,294.255	1.636

Сходно заключеню међународногъ статистичногъ конгреса на реду шестогъ у Флоренцу, престолницы кралѣвства Италіє, у години 1867. држаногъ, имаю све владе пописе стоке тако удесити, да се они у исто доба предузму кадъ се и людство брои. Овогъ су се правила додуше многа статистична надлежательства и пре наведене препоруке точно држала, имаюћій резултате пописа стоке изъ оны исти времена кадъ и людства. И кодъ насъ є у Србій тако исто рађено у двема кадъ є людство

бројано, поименце у години 1859. и 1866; а и ове године, када се нареду десетый попись людства чиніо буде. брояће се равновремено и кућевна стока. Ова стои у свима землями у извѣстномъ нѣкомъ размѣру къ людству и сачинява важну грану земльодѣлске радиности. У Србій посебно гаенѣ стоке и данась є главно занимањѣ цѣлогъ жительства, кое се већъ и по томе обелоданює, што већа половина нашегъ заграничногъ извоза изъ нѣ се и изъ нѣни производа састои. Кадъ є дакле статистично важанъ моментъ изналазка густине насељености людства, исто тако одъ не манѣ є користи дознати и по колико кога рода стоке у найближемъ суседству са становничествомъ на свакой квадратной мильи брои се. Из следеће скрижали видиће се по колико є кое окружіе у обе године разне стоке брояло, а и то, по колико є глава одъ исте на сваку милю одпадало.

Преглед кућевне стоке у Србіи свега и односно.
Tableau des animaux domestiques en Serbie en nombre absolu et relatif.

Текућій брой. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	число коня — Nombre de chevaux.			
		свега — total.		односно — relatif.	
		у години — en.			
		1859.	1866.	1859.	1866.
1.	Вар. Бѣоградъ. Ville de Belgr.	307	*663*	990	*2.139*
2.	Шабачко. Schabatz.	17.215	*17.148*	429	*428*
3.	Смедеревско. Smederevo.	4.251	*5.349*	172	*216*
4.	Валѣвско. Vaglévo.	11.648	*10.944*	222	*209*

5.	Пожаревачко . Pojarevatz.	20.886	*13.918*	285	*190*
6.	Књажевачко. . Knajevatz.	7.798	*5.651*	256	*186*
7.	Бѣоградско. . Belgrade.	7.033	*6.827*	189	*185*
8.	Рудничко. . . Roudnik.	5.774	*5.315*	173	*159*
9.	Алексиначко . Alexinatz.	6.540	*4.362*	207	*139*
10.	Крагуевачко . Kragouévatz.	6.092	*6.647*	121	*132*
11.	Подринско. Podrigne.	4.832	*4.148*	152	*131*
12.	Краинско. . . Kraïna.	7.805	*7.188*	136	*125*
13.	Чачанско. . Tchatchak.	6.067	*6.238*	119	*122*
14.	Ужичко. . . Oujitzé.	14.161	*12.852*	131	*119*
15.	Црнорѣчко. Cerna-Réka.	6.047	*4.137*	162	*111*
16.	Ягодинско. . Yagodina.	3.286	*2.758*	115	*97*
17.	Ћупрійско. . Tchouprïa,	4.159	*3.198*	115	*89*
18.	Крушевачко. Krouchevatz.	5.989	*5.642*	90	*84*
	Свега . . . Total.	139.900	122.985	177	156

Текуһій брой. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	число говедій — Nombre de bestiaux.			
		свега — total.		односно — relatif.	
		у години — en.			
		1859.	1866.	1859.	1866.
1.	Вар. Бѣоградъ. Ville de Belgr.	466	*811*	1.503	*2.616*
2.	Бѣоградско. Belgrade.	55.199	*52.393*	1.485	*1.406*
3.	Шабачко. Schabatz.	59.473	*56.059*	1·483	*1.398*
4.	Смедеревско Smederevo.	33.838	*33.956*	1.365	*1.371*
5.	Рудничко. Roudnik	39.083	*44.920*	1.168	*1.342*
6.	Крагуєвачко Kragouévatz.	54.096	*60.897*	1.078	*1.213*
7.	Валѣвско. Vaglévo.	62.539	*61.648*	1.192	*1.175*
8.	Ягодинско Yagodina.	36.151	*33.585*	1.263	*1.173*
9.	Пожаревачко Pojarevatz.	87.308	*68.933*	1.190	*940*
10.	Алексиначко Alexinatz.	36.643	*27.952*	1.162	*886*
11.	Чачанско. Tchatchak.	43.867	*44.752*	861	*878*
12.	Княжевачко. Knajevatz.	28.605	*25.816*	941	*849*
13.	Црнорѣчко. Cerna-Réka.	44.779	*29.823*	1.203	*803*
14.	Подринско. Podrigné.	24.947	*25.958*	786	*802*
15.	Ћупрійско. Tchouprïa.	35.857	*26.468*	991	*732*

16.	Крушевачко. . Krouchevatz.	51.738	*47.820*	774	*716*
17.	Крањско. . Kraïna.	44.019	*37.825*	776	*659*
18.	Ужичко. . . . Oujitzé.	64.084	*61.809*	593	*571*
	Свега . . . Total.	802.692	741.425	1.015	937

Текућий брой. Numeros d' ordre	Окружія. Cercles.	Брой свиня — Nombre de cochons. свега — total. у години — en. 1859.	1866.	односно — relatif. 1859.	1866.
1.	Вар. Бѣогр. . Ville de Belgr.	547	*456*	1.765	*1.471*
2.	Смедеревско . Smederevo.	171.545	*101.233*	6.923	*4.086*
3.	Шабачко . . Schabatz.	223.441	*162.385*	5.572	*4.050*
4.	Крагуевачко . Kragouévatz.	198.246	*144.622*	3.940	*2.881*
5.	Ваљѣвско . . Vaglévo.	179.841	*149.217*	3.429	*2.845*
6.	Бѣоградско . Belgrade.	184.894	*100.287*	4.973	*2.697*
7.	Рудничко. . Roudnik.	88.318	*78.204*	2.640	*2.338*
8.	Ягодинско. . Yagodina.	71.601	*59.348*	2.502	*2.074*
9.	Подринско. . Podrigné.	62.133	*57.445*	1.956	*1.809*
10.	Пожаревачко. Pojarevatz.	189.291	*123.876*	2.581	*1.690*

11.	Ћупрійско. . Tchouprïa.	86.763	*52.933*	2.399	*1.463*
12.	Алексиначко . Alexinatz.	59.960	*41.529*	1.901	*1.317*
13.	Чачанско. . Tchatchak.	40.837	*42.316*	801	*830*
14.	Крушевачко . Krouchevatz.	57.543	*49.330*	859	*738*
15.	Црноречко Cerna-Réka.	34.346	*25.742*	923	*692*
16.	Княжевачко . Knajevatz.	23.078	*20.588*	759	*677*
17.	Краинско. . Kraïna.	53.374	*35 424*	929	*616*
18.	Ужичко. . . Oujitzé.	48.595	*46.229*	450	*428*
	Свега . . . Total.	1,774.348	1,291.164	2.243	1.632

Текући број. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	число оваца — Nombre de moutons.			
		свега — total.		односно — relatif.	
		у години — en.			
		1859.	1866.	1859.	1866.
1.	Вар. Бѣогр. . Ville de Belgr.	1.987	*1.784*	6.410	*5.755*
2.	Смедеревско . Smederevo.	148.986	*148.258*	6.012	*5.963*
3.	Ћупрійско. Tchouprïa.	144.659	*197.390*	4.000	*5.457*
4.	Пожаревачко. Pojarevatz.	373.660	*387.614*	5.094	*5.284*
5.	Княжевачко . Knajevatz.	118.743	*160.141*	3.905	*5.266*

6.	Алексиначко . Alexinatz.	115.711	*147.466*	3.669	*4.676*
7.	Крагуевачко . Kraguévatz.	01.519	*227.429*	4.01[illegible]	*4.531*
8.	Ягодинско . . Yagodina.	106.127	*124.597*	3.708	*4.354*
9.	Црноређчко . Cerna-Réka.	167.759	*149.056*	4.507	*4.005*
10.	Бђоградско . Belgrade.	170.914	*148.680*	4.597	*3.999*
11.	Рудничко . . Roudnik.	80.164	*120.104*	2.396	*3.589*
12.	Ваљђвско . Vaglévo.	153.489	*153.605*	2.926	*2.928*
13.	Шабачко . . Schabatz.	97.060	*97.985*	2.420	*2.443*
14.	Краинско. . Kraïna.	152.387	*136.753*	2.651	*2.379*
15.	Подринско . Podrigné.	66 199	*71.567*	2.084	*2.252*
16.	Крушевачко . Krouchevatz.	67.442	*136.187*	1.009	*2.038*
17.	Чачанско . . Tchatchak.	52.953	*88.660*	1.039	*1.739*
18.	Ужичко . . Oujitzé.	165.699	*180.034*	1.533	*1.665*
	Свега . . . Total.	**2,385.448**	**2,677.310**	**3.016**	**3.385**

Текуїій број. Numeros d' ordre.	Окружія. Cercles.	число кошница. — Nombre de ruches.			
		Свега — Total.		односно — relatif.	
		у години — en			
		1859.	1866.	1859.	1866.
1.	Вар. Београдъ. Ville de Belgr.	102	*343*	329	*1106*
2.	Смедеревско . Smederevo . .	12630	*8656*	506	*350*
3.	Шабачко . . Sabatz . . .	12387	*12041*	309	*300*
4.	Бѣоградско . . Belgrade . .	14084	*10906*	395	*293*
5.	Ягодинско . . Yagodina . . .	8496	*7407*	297	*259*
6.	Валѣвско . . . Vaglévo . . .	14216	*10013*	271	*191*
7.	Крагуевачко Kragouévatz .	13602	*8785*	271	*175*
8.	Рудничко . . Roudnik . .	5355	*5752*	160	*172*
9.	Ћупрійско . Tchoupria. . .	7730	*6161*	214	*170*
10.	Подринско . . Podrigné . . .	6090	*4446*	192	*140*
11.	Пожаревачко . Pojarevatz . .	19033	*9512*	260	*130*
12.	Алексиначко . Alexinatz. . .	7418	*3100*	235	*98*
13.	Княжевачко. . Knejevatz . . .	6833	*2965*	225	*97*
14.	Крушевачко . Krouchevatz	10002	*5493*	150	*82*

15.	Чачанско . . Tchatchak.	4082	*3430*	80	*67*
16.	Црнорѣчко. . Cer̂na-Reka.	8591	*2130*	231	*57*
17.	Ужичко . . . Oujitzé. . . .	7647	*5387*	71	*50*
18.	Краинско. . . Kràina	7839	*2625*	136	*46*
	Свега . . . Total.	**166.737**	**106.452**	**211**	**134**

текућій брой. Numeros d' ordre	Окружія Cercles.	Число — Nombre de			
		Плугова — Charrues		Кола — Voitures.	
		Свега — total.	односно — relatif.	Свега — total.	односно relatif.
		у години 1866. — en 1866.			
1.	Вар. Бѣоградъ Ville de Belgr.	70	*226*	623	*2.010*
2.	Смедеревско. Smederevo.	3.557	*144*	8.296	*335*
3.	Пожаревачко. Pojarevatz.	7.8[illegible]7	*107*	21.053	*287*
4.	Ягодинско . Yagodina.	3.320	*116*	7.640	*267*
5.	Шабачко . . Schabatz.	3.291	*82*	10.571	*259*
6.	Бѣоградско . Belgrade.	3.975	*107*	9.077	*244*
7.	Ћупрійско . . Tchoupria.	3.389	*94*	7.497	*207*
8.	Княжевачко . Knejevatz.	3.571	*117*	6.[illegible]2[illegible]	*205*
9.	Крагуевачко .	5.170	*103*	10 248	*204*

	Kragouévatz.				
10.	Алексиначко. Alexinatz.	3.204	*102*	6.194	*196*
11.	Црноречко . Cerna-Réka.	3.873	*104*	6.896	*185*
12.	Краинско . . Kraïna.	3.835	*67*	9.368	*163*
13.	Валѣвско . Vaglévo.	4.044	*77*	8.129	*157*
14.	Рудничко . . Roudnik.	3.938	*118*	4.258	*127*
15.	Подринско . Podrigné.	2.631	*83*	2.189	*69*
16.	Крушевачко . Krouchevatz.	4.151	*62*	5.100	*76*
17.	Чачанско . . Tchatchak.	3.136	*62*	2.661	*52*
18.	Ужичко . . . Oujitzé.	4.970	46	1.329	*12*
	Свега . . . Total.	67.952	86	127.151	161

Становничество Србіє занима се одъ памтивека поглавито са сточарствомъ и ово му найобилніи помоћныи источникъ у нѣговой народной привреди подае. Коньи се употреблюю обично за удобность путованя жителя а манѣ за подвозъ, зато ій размѣрно и нема много; Говеда се већъ у већемъ брою одгаиваю, ѥръ су нужна како за польске разновидне радове тако исто и за рану народа а и извозе се преко свію земальскій граница; — са Свинями ѥ Србія односно къ людству и земльишту іошть и найбогатіи край на свету, и оне се рѣшително за извозну трговину у западну Европу пате, а налазе

євтино и брзо поприште своє у пространимъ растовимъ и буковымъ жиропађама наше Шумадіє; — съ Овцама є Србія такође врло богата, коє се више за израну и одећу становничества нежели за извозъ негую; — найпосле ніє она ни са Козама оскудна, єръ се оне негую у кршовитимъ и врлетнимъ странама у коима овце, збогъ суровіє климе и мршавіє паше, свой обстанакъ у опасность доводе.

Простране и іоштъ слабо людствомъ населѣне територіє знатно олакшавао ньинимъ становницыма подизанѣ кућевне стоке, поглавито зато, што ови поглавито сочне пашняке за лако и брзо своє успеванѣ потребує. Међу тымъ и ово условіє има такође извѣстны свои граница: єръ за гаєнѣ многобройне стоке изискує се и великій брой стадара: говедара, овчара, свиняра и козара. Примѣћава се наочигледъ готово свуда, да броєви крупне стоке, као што су: коньи и говеда паралелно са жительствомъ расту, докле ситна бела стока: овце и козе, за своє напредованѣ простране утрине и угаре безусловно изискую. Свинѣ стоє у овомъ погледу у средини, али ипакъ и ньино є одгаиванѣ найнапредніє у предѣлима са жиророднимъ горама обилуюћимъ.

У Србіи найгушће су Коньи настанѣни онде гдѣ и люди: у окружіяма шабачкомъ и смедеревскомъ, кои су цѣлой земльи са равницама найпретежніи. У крушевачкомъ пакъ, гдѣ и онако мало света стануе и гдѣ су честе врлети, има ій іоштъ и найманѣ.

Говедіи такође у првоименована два окружія найвише има а тако исто и у бѣоградскомъ, поглавито збогъ главногъ града землѣ истогъ имена, кои преко 6.000

комадій говедій преко годние заколѣ и поеде, а найманѣ у слаболюднимъ окружіяма: ужичкомъ и крушевачкомъ.

И са свиняма од иста она окружія — съ погледомъ на просторъ землѣ — найбогатія, коя су и са коньима и говедима, па после ньи долазе правилнимъ редомъ шумадински краєви; найсиромашній є пакъ ужичкій край у комъ мало или готово и нимало жирородне горе нема.

Са овцыма обылує равница долнѣ Мораве, гдѣ се и иначе найяче богатство стиче збогъ велике природне плодности землышта, а та су: смедеревско, ћупрійско и пожаревачко: у колико є оно пакъ оскудніи у толико є и манѣ у станю белу стоку да подиже, куда спадаю окружія: ужичко, чачанско и крушевачко.

Козе стануют нарочито у тимочкомъ краю — гдѣ свинѣ ране за запатъ и гоєнѣ немаю — а много ій се манѣ у Шумадій налази, єръ се последнѣ съ већомъ користи у ньой подижу. Шабачко већиномъ равно окружіє, имаюћій притомъ много крупне стоке и премного свиня, нема нужде да и ситну стоку пати, коє осимъ тога ни за извозъ тамо на своиъ месту нису.

Зачудо є да се и Кошница у онимъ краєвима Србіє у найвећемъ брою налази, у коє и найвише новаца долази, — посластице изъ меда правлѣне тражиће найчешће новчани люди, — а у найманѣмъ има ій у онимъ окружіяма у коима жительи или найтеже до новаца доспеваю, као што су наше Ере, или гдѣ є друго уживаће средство, вино, а не медъ више ценѣно.

Са землиштемъ плодни, густо насєлѣни и већиномъ равни краєви имаћеду и у справама за само производство као и за плодова превозъ, — у плуговима и ко-

лима — бройно надмоћіє, спрамъ предѣла редко населѣны, брдовиты и са неродинмъ слоиштемъ. У врсту први спадаю оружія: смедеревско, пожаревачко и шабачко, а у ону последню: ужичко, чачанско и крушевачко.

Разгледавши премамильну населѣность поредъ людства и саме кућевне стоке у поединимъ окружіяма Србіє, коя се съ онимъ равновремено брои, и знатну часть нѣговогъ занимания пакъ и тековине сачинява прелазимо садъ и на испитиванѣ изъ свію другій држава Европе, изъ кои су подобны податцы прикуплѣни и явности предати. У следећимъ скрижалима изведени су прегледи: коня, говедій, свиня, оваца и коза изъ найновіи пописны година. Примѣтити притомъ треба, да су сѣверни предко людствомъ населѣни краєви: Русіє, Шведске, Норвежке и Данске изъ рачуна површине землыишта изоставлѣни и овай є на познату величину сведенъ, као што є и кодъ премамильне населѣности людства учинѣно. Просторъ пакъ Босне и Бугарске увеличанъ є са 220 квадратны миля, изъ кои є санџакъ Нишкій саставлѣнъ, спадавши до 1869 године подъ Бугарску а одъ ове дошавши подъ управу Валіє одъ Старе Србіє са столицомъ у Призрену. Неимаюћій брой стоке изъ Тунавилаєта (Бугарске) по санџацима, као што га изъ Босне имамо, већъ само цѣлокупный за сву областъ нисмо могли ни дотичный на Нишкій санџакъ спадаюћій брой стоке ни одузети одъ обштега на сву Бугарску односећегъ се.

Прегледъ кућевне стоке у Европи свега и односно.
Tableaux des animaux domestiques en Europe en nombres absolus e relatifs.

Текућій број. Numeros d'ordre.	ЗЕМЛѢ. PAYS.	Године.	Брой коня. — Nombre de chevaux.	
			Свега. — Total.	односно — relatif.
1.	Белгія . . . . Belgique.	*1856.*	277.311	518
2.	Холандска . . . Pays-Bas.	*1865.*	273.692	426
3.	Француска . . . France.	*1866.*	3,857.385	391
4.	Вел. Британија. Grde.-Brétagne.	*1868.*	2,142.757	373
5.	Нѣмачка . . . Allemagne.	*1867.*	3,265.295	337
6.	Аустрія . . . . Autriche.	*1857.*	3,438.567	305
7.	Италія. . . . . Italie.	*1866.*	1,427.263	265
8.	Влашка . . Moldo-Valachie.	*1859.*	513.739	234
9.	Русія. . . . . . Russie.	*1856.*	16,172.749	232
10.	Иберс. Полуостр. Penins. iberique.	*1865.*	1,781.524	164
11.	Швайцерска. Svisse.	*1866.*	105.668	141
12.	Грчка . . . . . Grèce.	*1865.*	111.235	123
13.	Сканд. землѣ . . Pays scandinaves	*1865.*	935.219	109
14.	У Европи . . . En Europe.		94,060.573	691

	У Србіи. . . En Serbie.	*1866.*	122.985	156

Текући број. Numeros d'ordre.	ЗЕМЛѢ. PAYS.	Число говедій — Nombre de bestiaux. Свега — Total.	односно — relatif.
1.	Белгія . . . . Belgique.	1,257.649	2,351
2.	Холандска . . . . Pays-Bas.	1,384.238	2.153
3.	Велика Британія . . Grande-Bretagne.	9,083.416	1.582
4.	Нѣмачка . . . . . Allemagne. .	14,868.286	1.535
5.	Швайцарска. . . . . Svisse.	992.895	1.320
6.	Француска. . . . . France.	12,733.188	1.291
7.	Влашка . . . . . . Moldo-Valachie.	2,750.132	1,252
8.	Аустрія . . . . . Autriche.	13,436.630	1.192
9.	Италія . . . . Italie.	3,939.515	733
10.	Скандинавске землѣ. Pays scandinaves.	4,326.754	507
11.	Русія. . . . . Russie.	25,618.406	367
12.	Иберскій Полуостр. Péninsule ibérique.	3,431.987	315
13.	Грчка. . . . . . Grèce.	337.477	261
	У Европи. En Europe.	94,302.394	691
14.	У Србіи . . . . . . En Serbie.	741.425	937

Текући број. Numero d' ordre.	ЗЕМЛѢ. PAYS.	БРОЙ СВИНЯ — Nombre de cochons.	
		Свега — Total	односно — relatif.
1.	Белгія . . . . . Belgique.	458.418	856
2.	Нѣмачка . . . . . . Allemangne.	7,612.318	785
3.	Италія . . . . . . Italie.	3,996.442	743
4.	Аустрія . . . . . . Autriche.	7,807.242	693
5.	Француска . . . France.	5,889.624	597
6.	Холандска . . . . . . Pays-Bas.	366.680	570
7.	Велика Британія . . Grande Bretagne.	3,189.167	555
8.	Влашка . . . . . . Moldo-Valachie.	1,088.737	496
9.	Иберскій Полуостр. Péninsule ibérique.	5,178.588	476
10.	Швайцерска . . . Svisse.	304.191	406
11.	Русія . . . . Russie.	10,180.527	146
12.	Скандинавске землѣ. Pays scandinaves.	857.674	101
13.	Грчка . . . . . . Grèce.	55.776	61
	У Европи . . . En Europe.	46,985.354	345
14.	У Србіи . . . . . . En Serbie	1,291.164	1.632

Текућій брой. Numeros d' d' ordre.	ЗЕМЛѢ PAYS	БРОЙ ОВАЦА — Nombre de moutons.	
		Свега — Total	односно — relatif.
1.	Велика Британія . . Grande-Bretagne.	35,607.813	6.203
2.	Француска . . . . France.	30,386.233	3.082
3.	Нѣмачка . . . . . . Allemagne.	29,071.090	3.000
4.	Иберскій Полуостр. Péninsule ibérique.	24,688.787	2.268
5.	Влашка . . . . . Moldo-Valachie.	4,824.900	2.198
6.	Грчка . . . . Grèce.	1,892.131	2.080
7.	Италія . . . . . . Italie.	9,584.972	1.782
8.	Холандска . . . . . Pays-Bas.	954.710	1.485
9.	Аустрія . . . . . . Autriche.	15,407.602	1.367
10.	Белгія . . . . Belgique.	583.485	1.091
11.	Русія . . . . Russie.	47,312.533	681
12.	Скандинавске землѣ . Pays scandinaves.	5,168.741	606
13.	Швапцерска . . . Svisse.	445.400	594
	У Европи . . . . . En Europe.	205,928.396	1.514
14.	У Србіи . . . . . . En Serbie.	2,677.310	3.385

Текућій брой. Numeros d' ordre.	ЗЕМЛѢ PAYS	БРОЙ КОЗА — Nombre de chèvres.	
		Свега — Total	односно — relatif.
1.	Грчка . . . . Grèce.	2,3[illegible]1.787	2.628
2.	Италія . . . . . Italie.	3,072.858	571
3.	Иберскій Полуостр. Péninsule ibérique.	5,466.051	502
4.	Швайцерска . . . . Svisse.	374.481	498
5.	Холандска . . . . . Pays-Bas.	136.894	213
6.	Нѣмачка . . . . . . Allemagne.	2,024.330	209
7.	Белгія . . . . Belgique.	110.000	206
8.	Влашка . . . . . . Moldo-Valachie.	423.077	192
9.	Француска . . . . . France.	1,679.9[illegible]8	170
0.	Аустрія. . . . . . . Autriche.	1,019.531	91
11.	Скандинавске землѣ . Pays scandinaves.	576.270	67
12.	Велика Британія. Grande-Bretagne.	190.42[illegible]	33
13.	Русія . . . . Russie.	1.402.737	20
	У Европи. . . . . . En Europe.	18,870.383	138
14.	У Србіи . . . . . En Serbie.	451.249	570

Горе є доказано, да су Белгія и Холандска найнаселѣніи краєви у Европи, па подобно повторава се и кодъ крупне стоке; коня и говедіи оба кралѣвства у найвећемъ бројю на єдной квадратной мильи брою. Найређе су пакъ коньи настанѣни у ладнимъ предѣлима три скандинавска кралѣвства: у Данской, Шведской и Норвежкой. Са житнимъ производствомъ, услѣдъ прекомѣрне летнѣ жеге, оскудни южни краєви Европе: Грчка и Иберія, найманьій брой говедій на свакой мильи имаю.

После Белгіє, Нѣмачка найгушћу населѣность у свиняма има, коє се тамо у место жира са кромпиромъ крме, кои врло обылно рађа; — Грчка є пакъ са Скандинавіомъ у томе найоскуднія, гдѣ нитъ єдногъ нити другогъ рода крма ни за нужду нема.

Са неизмѣрнымъ ливадама и пашама снабдѣвена велика Британія, већъ поради своє вунене индустріє, многобройна стада оваца нѣгуе, у чему іой и Французска са Нѣмачкомъ изъ далека слѣде, а пустарама, єзерима и ледняцыма препунѣне Швайцерска и Скандинавія заузимаю последнѣ мѣсто, єръ овца є нѣжно створенѣ, коє непогоду лако неподноси.

Грчка са своимъ, свакогъ скоро питателногъ растѣнія лишенымъ, голымъ стѣнама изобилуе козама, задовольявајући се найудніомъ пашомъ као и мазге и магарцы, те съ тога одъ сва три рода стоке саразмѣрно найвише и има; ладна пакъ на сѣверу а на югу безлужна Русія найслабіи брой коза показуе на простору иначе пашама преобылнымъ.

Осимъ гореизложены държава по међународномъ

праву у редъ независни спадаюћій ставлямо у следећимъ скрижалима и оне славенске области Аустріе и Турске, са коима се Србія граничи и кое смо статистично изближе познати свакояко дужни. Те су: Рватска са Славоніомъ, Воена Граница и Далмація у Аустріи и Босна са Бугарскомъ у Турской. У истима нађена е у дотичнымъ годинама кућевна стока у следећимъ броевима а и премамильна ньина населѣность была е у изведенимъ размѣрима.

Родови стоке — Especes de bestiaux.	У Хрватској и Славоніи. en Croitie et Slavonie.	у Военоіи граници — en Frontières militaires.	у Далмацији. en Dalmatie.	у босни и бугарској. en Bosnie et Bulg.
Године 1869. било е свега — en 1869. ily a eu				
Коня . . . Chevaux.	130.359	197.809	24.686	391.244
Говедіи . . Betails.	356.622	432.979	83.808	1,609482
Свиня . . Cochons.	417.096	491.323	26.134	876.205
Оваца . . . Moutons.	194.668	982.711	675.0 0	7,590400 (Оваца и Коза)
Коза . . . Chèvres.	28.781	133.281	280.377	
На едной квадратной географичной мильи — Par mille careé gèographique.				
Коня . . . Chevaux.	372	324	106	142
Говедій. . . Betails.	1.019	710	316	583
Свиня . . . Cochons.	1.192	805	113	317

Овацз . . . . Moutons.	556	1.611	2.909	2.750
Коза . . . . Chèvres.	82	219	1.208	

Успоређуюћій прегледе пописа стоке као и ове премамильну населѣность са подобнымъ податцыма за Србію важећимъ постизавамо следуюће занимльиве народно-привредне послѣдке.

На земльишту нашегъ отечества нестанує онолико коня колико иначе у Европи, а позната є и та истина, да су они, што се качестви тиче, горій но и гдѣ. Ово є тужный появъ за свакогъ родолюба нарочито войничкогъ реда, єръ народъ са брзимъ и многимъ коньима служећи се, може не само у пробитачнымъ приликама пространа завоєваня чинити, — а тай позывъ ими Србія има илъ ни єдна земля, — већъ и нападаюћегъ непріятеля съ већимъ успѣхомъ поражавати но кадъ само пѣшачи. — И у Рватской и воєной границы такође више коня има но у насъ, у Босни и Бугарской исто скоро толико, а у неплодной Далмаціи много манѣ.

Са говедима Србія бройно знатно болѣ стои, и ако се она, што се качества тиче, са онима у Европи мѣрити немогу. У насъ є она на брою яча, него и у Босни и у Бугарской, него и у воєной границы и Далмацій, само што ю Рватска у томъ надвишава.

Наше земльиште, као што смо чешће наговестили, прикрмлює знатнія стада свиня но ма чіє друго, у Турской ій изъ вѣрозаконскій узрока неможе засада много ни быти, а збогъ неплодности земльишта ни у Далма-

ціи; Рватска пакъ са Военомъ границомъ ньима изобылю и у економномъ реду обе одма за Србіомь долазе.

И съ погледомъ на стада оваца Србія се поносити може, еръ ю само Енглезска у томе претиче а Нѣмачка и Французска на близу стое, па и сама Босна и Бугарска нису са ньомъ на равной паралели. Одъ све друге врсте стоке мало имаюћа Далмація, подобно Грчкой, доста оваца пати, споріе іой у томъ обзиру Воена граница слѣди, али Рватска са Славоніомъ съ овцама оскудніе су но што е и многолюдна Европа. У собственой Рватской манѣ оваца има но ма у комъ предѣлу было Аустріе было Европе.

Найпосле и ако е у последнѣ доба великій брой коза изъ польске наше привреде истреблѣнъ, ипакъ ове стоке доста у насъ има. Кршовита и неплодна Грчка као и Далмація што е, у томъ е сравненю надмашую, а у Црной Гори брой ньинъ мора да е већій но све остале стоке што е, судећій по податцима изъ Ерцеговине званично прибратимъ.

У Бѣограду у мѣсецу Марту 1871. године

ФИНАНСИЈЕ И НАРОДИ

у

три књиге.

Извори:

M. Le Mis D' Audiffret. — Système financier de la France. 3 edt. Paris, 1864.

Dr. Carl Ritter von Hock. — Die Finanzverwaltung Frankreichs. Stuttgart und Augsburg, 1857.

„ „ „ „ „ . — Die Finanzverwaltung der Vereinigten Staaten Amerikas, Stuttgart 1867.

Carl Julius Bergius. — Grundsätze der Finanzwissenschaft mit besonderer Beziehung auf den Preussischen Staat. Berlin, 1865.

M. A. Batbie. — Traité théorique et pratique de droit public et administratif, Paris 1865 — 1868.

M. Casimir Perier. — Les Finances et la Politique. Paris 1863.

Прва књига.

„La critique est aisé,
et l'art est difficile.«
Boileau.

Од кад је човековог друштва, улога финансија јавних једнако је била велика и знатна; али у најновије доба, са свестраним развитком и унапређењем човечанства, и

улога финансија постала је много већа и знатнија. Уплив финансија — као што то можемо видети на свакој страни историје свију народа и држава — који је врло често решавао судбину влада и читавих народа, сваки дан све већи и већи постаје. Овај уплив показује се и огледа у свима кризама и неприликама финансијским и политичким, у свима менама и комбинацијама друштвеним, економским и политичким. Поводом великих и знаменитих измена, што су се догодиле у систему кредитноме, у оптоку добара и вредности, и у опште у целоме финансијскоме склопу у механизму; јавна имаовина, о којој се пре само неколико година народ бринуо само у толико, у колико је он сам својим знојем морао да ју прикупља и тече, данас стоји у нераздвојној свези с приватном имаовином. По томе и изучавање финансија јавних, што је пре било намењено само за оне, који су или по своме положају, или из укуса њоме се бавили, данас је постало имаовина, изучавање опште, и предмет свакидашњег јавног разговора и претресања. Данас свако наређење финансијско, свака мера финансијска, свака радња финансијска изазива многе и велике јавне претресе и разговоре, како по земљама уставним и слободним, тако и по земљама деспотским и неслободним. Данас је питање финансија у свију народа, питање живота и опстанка. Него и то је жива и необорива истина да и данас сваки суди о наређењима и мерама финансијскима по своме знању и својој памети, а много ређи и по своме личноме интересу. Па за то ништа и није тако обично као што су погрешна суђења у питањима финансијским, која да се добро разумеју, преко су нужна

нарочита и дубока изучавања. Ми смо се подватили, да бар у неколико, у овом спису, пропратимо и разбистримо главнија питања финансијска, којих је јасно и добро разумевање преко нужно по сваког грађанина.

I.

1. Премда су финансије по државу оно исто што је крв по тело, што је пара по локомобилу, и по томе дакле основа државама; опет су оне још једнако такав предмет којега тачна и разумљива опредељења и многи чиновници финансијски и многи грађани не знају. За то држимо да је преко нужно, пре свега, да у главноме определимо, шта су финансије; па после да пређемо на потанка разлагања и објашњења питања финансијских. Јер то је са свим очита истина, да никако закључење, никако објашњење не може имати стварне вредности, ако је сама ствар, само начело сумњиво, нејасно или погрешно.

Ми разумемо под финансијама јавним скуп правих средстава и начина помоћу којих уставне и народне владе пуне и намирују државну благајницу нужним средствима за отправљање и усавршавање јавних послова, и за унапређење народна благостања и напретка. Него и то је преко нужно да знамо, докле може имати влада право на набављање нужних средстава, и где су овоме границе, као и којима средствима, и на које начине она има право да набавља речене потребе. И тако по овоме имамо да расправимо три главна начела финансијска: она се односе на праву власт јавних финансија; на признавања

и освештавања ових власти; и на наредбе за стварно њино извршење, или за њено истинско остваравање.

2. Прво питање ми морамо сматрати као са свим решено. Јер пошто друштво једаред постави и призна личност укупну друштвену, која се зове држава, влада, власт јавна или политичка или још суверенство; и пошто оно држи и признаје да је ова власт нужна за опстанак и усавршавање појединих личности, следователно и целога, онда је и то само од себе јасно, да морамо признати и државно право на опстанак и одржање саме себе, а ово право она може имати на ствари само онда кад има и нужних средстава за свој опстанак. Јер свака личност, била она ма које природе — укупна, морална или поједина, да опстане и да се даље развија и траје, мора имати нужних средстава за свој опстанак и своје развијање. По томе држава у извесним приликама и околностима може да се послужи начинима и средствима, која би се иначе сматрала као недозвољена, само да себе спасе, унапреди и одржи: јер свака личност дужна је да ради на одржању себе саме. Држава имајући овако јавну и вишу власт, дужна је да утврди и ујемчи свој опстанак, своје развијање и своје трајање. Па за ово она осваја земље, присваја добра и наслеђа, наплаћује данке и порезе.

3. Ова средства и ове начине којима се држава служи, да опстане, да се развија и да за дуго траје, признали су сви нараштаји људски; и ниједна школа или наука политичка до данас није пробала да их нападне и доведе у сумњу.

Ако узмемо да државна власт изиђе из свог нерадиног кола, па се пусти да ради у кругу финансијскоме; онда она мора имати извесних и одређених правила, по којима ће радити. Него и то нам ваља признати, да се ова правила често и у највише реди готово постављају по вољи. За то ми видимо да су власти финансијске претеране и теретне по народе онамо, где суверенство не зна ни за каква правила положена и границе; а да су оне напротив умерене онамо, где је оно подчињено једноме телу политичкоме. По овоме ми имамо две системе финансијске, тако да кажемо, противне једна другој. Ми ћемо обе ове системе сравнити између себе и пропратити.

4. Прва система финансијска налази се по земљама где је суверенство неограничено, на име по апсолутним монархијама, по неким демагошким и војничким републикама. По државама од овака склопа, на име, где је воља једнога или њих неколицине највиши закон, имаовине и богатства свију грађана и целога народа немилице троше и расипају на пропаст народну само њих неколицина; дажбине неправедне и огромне сваки час измишљају се и намећу; поља и земље одузимају се раденим грађанима, па се уступају дворским наредницима и љубимцима; сопствености се узапћују под изговором, да се одржи мир и поредак у земљи; народне благајнице, знојем раденог народа напуњене, харају се и празне: сва народна имаовина и заслуга у рукама је неколицине само, који с њоме на милост и немилост располажу. Земљерадништво, занати, трговине изналасци и усавршавања чаме и листом пропадају. По државама од оваке

врсте, финансијсте државне најпре и врло радо нагињу на деспотизам; они врло радо обилазе правду и на тај начин подривају пропаст и опстанак целој државној згради.

5. Напротив, по државама где је суверенство у рукама самог народа, и где је подчињено разним његовим представницима, на име, политичким или административним и судским властима, тамо и систем финансијски лежи на са свим другим основима. То је до душе истина да треба финансије да задрже карактер заповеднички и највиши, и да господаре над сопственошћу, даље да се старају о раду и радњама грађанским, оптоку капитала и вредности, размени добара и послова. Него, и то је жива истина, да јавне финансије имају власт да експропријрају и мењају приватне имаовине у корист целога народа, да пуштају у обрт капитале, да уређују трговачке оптоке, да замењују новац металски с новцем од хартије, да проценују имања и добра, дохотке и приходе, најамнице, заслуге и плате појединих грађана. Тако исто и њино произвођење, њино прошење, и сваку врсту њине силе и снаге. Али сви ови поступци, који по својим спољним знацима изгледају да су неопредељени, могу бити удешени по економским законима, онамо где се иде истински на то, да се уклопе старе махане и неправде, да се ослободи и подигне радина личност, народ радини, да се ујемча бољи поредак свакидашњим менама, да се обезбеди право сопствености, и да се подели државан терет на све држављане подједнако и праведно.

Политичко преставничка система има поглавито и по превасходству тај задатак да уведе у финансијама

правилну економну размену; и где ова система овлада, тамо државна благајница узима од народа само оно, што јој је неопходно нужно за плаћање и издржавање служба јавних које су намењене на одржање и унапређење поједиIних грађана и целог народа; тамо држава на једноме путу узето од грађана враћа им на другоме путу с много већим интересом, него што би од тога поједини могли добити и имати. Политичко преставнички систем тиме се поглавито одликује што се под њиме узима за државну благајницу од чиста дохотка појединих грађана само онолика чест, колика је преко нужна за државне издатке, које сам народ по каквоћи и по количини опредељује.

6. Да не би размене које постоје између грађанског имања и државне благајнице рђаво испале, да се оне не би сударале т. ј. да се не би грађанска зарада од стране државе просто упропашћивала, све под изговором за народно унапређење, нужно је да видимо, како стоје ствари са дажбинама и теретима.

Онај, који данак плаћа и терете сноси, има јемства по уставно представничким земљама, да се нањ не ће ударити већи терет него што може да издржи, а да не осети и не претрпи ни мало у радњи и животу, јер тамо су финансије подчињене законима јавна рачуноводства и буџета или биланца; а њина наређења и њино ступање у живот морају да пређу кроз многе законске форме, да не могу имати на себи ни сенке од дела својевоље. Ова радња финансијска прави се у виду понуде и тражње трговачке, која садржи само нацрте буџета од расхода и буџета од прихода. Све ове буџете на длаку претресују и о њима тачан разговор воде законодавац и администратор

и најпосле тако их уређују, да министру финансија јавних не остаје ништа друго да ради у овом обзиру до само да положене закључке изврши. Овако смо, тако да кажемо, у колу буџета, или још јасније да се изјаснимо, границе буџетима одређује народ слободан на својим законодавним и слободним скупштинама, и сваки који има посла с јавним финансијама обвезан је да ове границе, да положена закључења о финансијама јавним скроз познаје. За то народне владе које озбиља жуде за напретком старају се из дана у дан све више да усавршају наређења министарска, и пре свега траже начина и прилике да народу покажу јасно, на шта оне сваку његову пару употребљују и троше, и да пред њега изнесу прави и чисти рачун о свима финансијским радњама.

Ако сад погледамо на оно што смо напред казали, онда имамо у финансијама три части: на име, дохотке стварне или истинске, службе министарске и администрацију финансијску. Ове три части нису између себе тако тесно везане као узроци и дејства; и за то их писци одвојено сматрају и о њима говоре. Него опет за то оне су саставни делови једног целог, једна иста личност брине се о њином постанку, њином сугласју, и о њином подчињењу под исте законе научне. Јер по државама од слободних начела данак није ништа друго него плаћање служба јавних, а јавна служба опет намеће народу данак; а од овога долази свакидашња мена финансија, у којима, данак, који је негда био главни предмет финансисте, постаје само и голо средство за сврхе далеке и велике. По томе ми можемо слободно да кажемо да су трошкови или издатци јавни узрок дажбина, а

узрок опет издатака и трошкова јесу службе јавне; и тако су службе узроци последњи и прави свију издатака и трошкова јавних. Одобрење народне скупштине или тела, коме у делокруг иде и то, да води бригу о јавним финансијама раствара се на толико почестних одобрења колико има разних издатака или расхода државних, колико има служба јавних, које се предлажу у буџетима. Предлог за једну службу не може да се односи и одобри за другу службу; и по томе поред сваке предложене службе буџетом и законодавним телом одобрене, стоје узроци у услови гласања и одобрења скупштинска, и сума на исто звање или службу одобрена. Где буџет није овако уређен, тамо су финансије народне сваки час у погибији, тамо се и најчеститији државници наводе лако на то, да народне зараде махом троше на своје личне сврхе, и на своја и својих обогаћавања. Буџет је прави уговор, који обвезује владу наспрам скупштине и народа. Појединости буџета престављају просте обвезе, које опет дају многе друге појединости; и ми имамо толико подробности, колико имамо разних чланака или позиција буџетских, које влада подноси скупштини на одобрење.

7. То је са свим јасно да народи и многи писци још и дан данашњи зазиру и боје се од власти финансијске, која је кроз дуго време била скроз деспотска; али и то је необорива истина да је иста финансијска власт, сведена код многих народа на ступањ званичника, одговорна, и да она по томе не може више да ради шта хоће код слободних народа. По државама од преставништва система финанције јавне лежи на фактама економским, имаовинама, занатима и трговинама, који дају нужне

изворе и нужна богатства за касу јавну. Него и поред тога што финансије имају карактер политички, оне су опет чест науке економске и примењују се на нарочите случајеве, који не смеју да мењају начела права и истинска. Па кад узмемо још и то у обзир, да врло често узроци, или још пре несавршенства државе производе противсловља, то онда излази да је преко потребно, да се финансије расветле науком; јер, и ако је то још врло тешка ствар увести савршену правду у финансијама; опет на овај начин пре и поузданије до ње долазимо, и одређује се бар до некле јавној потреби правац, којим ће њи колена будућа, и који ће она усавршавати.

Наука треба да учини паметнима и видљивима и уређења финансијска и балансе прихода и расхода јавних; јер ове три чести заједно састављају поредак, који стоји добар за канцеларије и благајницу јавну или државну, и за интересе појединог грађанина. Уређења пре свега треба да означе тело финансијско, да определе докле се оно може покретати, на име да определи његов делокруг, даље која су његова расположења наређујућа; како се могу употребити средства извршна, како се ради у средсређу, а како по гранама; како има да се пази на законске наредбе, на који начин постоји подчињеност, и како се даје рачун држави која прима од народа средства за свој опстанак и напредак, и народу који даје држави оваких средстава. У буџете или балансе расхода долазе службе јавне, звања, сваке врсте власти државне или помесне које су узрок, као што смо то већ напоменули, порезима и приходима. Него како се налазе по буџетима расхода многи памети и многи

наумесни издатци, то треба све издатке и расходе пропратити сматрајући их с гледишта општенародне користи; треба поделити чести, уредити их као што ваља сувишне трошкове и издатке избацити из буџета, и тачно одредити, шта припада касама владиним, помесним и приватним. Буџет прихода напоследак треба да покаже изворе, да поброји чести, да изложи њина слагања, неслагања, недостатке, нарочита својства и способности данака и пореза који су са свим различни, јер ниједан међу њима не може бити толики да би могао сам да издржи велике терете испод којих већина народа тешко дише.

И поред тога што су ове три напомenуте чести подједнако знатне и важне, опет за то ни стари ни нови писци нису их подједнако неговали и изучавали. Чест органска и административна финансије за дуго време остављена је била само искуству, и сматрала се као ствар страна великоме телу финансијскоме. Чест пасивна или издатака и расхода државних тек од скора је постала предмет изучавања и за скупштине народне и за државнике. Чест активна или чест дохотка и прихода државних више се неговала и изучавала, но оне две друге чести, и од појединих лица и од самих држава. Него при свем том и она врло мало задовољава и слабе утехе даје онима који терете сносе, и повод је многима и жестоким жалбама.

Ми ћемо имати прилике, у течају нашег говора о овим трима честима, да се позовемо на праве истине економске науке, и да покажемо пользу од наука по примене. Ми ћемо поћи на наш посао правим путем, па ћемо

за то да говоримо пре свега о имаовинама и вредностима или богатству, и то или јавном или државном, и приватном, као о ствари које дају материју финансијама државним.

II.

1. Нама се чини то је ствар са свим јасна, да финансиста мора, ако хоће да подчини законима науке своју вештину финансијску, пре свега да познаје имања и службе, на којима жели подићи своја уређења и државне рачуне. Како се богатства састоје из разних делова, који су подчињени разним правилима и законима, то ћемо пре свега да говоримо о имаовини јавној; за тим ћемо говорити о имаовинама телеса моралних, о имаовинама појединих грађана, и најпосле о имаовини народној, које се између себе јако разликују.

2. Имаовина јавна састављена је од многих добара, која су отворена и приступна за сваког грађанина, или полезна по васцело друштво, као што су путови, обале, пристаништа, бродне воде, тврдиње, цркве, јавни пазари, баште и јавни садови, споменици и многа друга овака добра, која нису државна, јер као така могла би да се забране за приватне службе и уживања; и не дају приходе, који се могу прорачунати, јер се не би разликовала од добара и вредности трговачких. Имаовине јавне разликују се од осталих имаовина поглавито и тиме, што се не могу отуђити, и што састављају неку врсту придева, који припада искључиво суверенству друштвеном. Друга одлука јавне имаовине јесте релативна плодност, јер она је плодна нарочито по оне

државлане, који могу или хоћеју да је употребе и њоме се служе.

3. Него две ствари нарочито ваља на ум узети кад год говоримо о имаовини јавној. Прво обманљиви изглед да имаовина јавна ништа никога не стаје; и друго непрестане експропријације од стране финансија за рачун јавне имаовине или другим речма: отуђивања приватних имања у корист јавне имаовине. Обманљиви изглед, да имаовина јавна никога ништа не стаје може се доказати на два начина. Прво, што ова добра не могу да се претворе у полезна сретства, ако друштво или влада не чини велике и честе издатке и трошкове, које трошкове и издатке подноси и издржава народ, или у новцу, или у раду тешкоме и скупоме. Друго, што поједини грађанин мора да издржава и подноси нарочите трудове и суме новчане ако хоће за себе да вуче користи или моралне или материјалне од истих добара.

Где год се претпоставља полза јавна праву приватне сопствености, тамо ми морамо да напустимо поредак грађански у експроприрању; или стављају се запреке да добра природна и наслеђа нараштаја прошлих не наслеђују грађанин радину и његове фамилије. Ми смо на овај начин приморани да пружимо руку комунизму, јер уводимо на место сталне и трајуће сопствености притежавање неизвесно. Ово ми видимо и на самим дажбинама и порезама, које су тако исто акт експропријације, које финансијсте узимају од појединих грађана па их претварају у имаовину јавну.

4. Многи узимају да човек може да подчини својој влади земљу, и да је на век ужива и од ње вајду вуче;

и да земља и природна добра могу да доносе приходе забадава, од којих се дају нагомилати велики капитали и огромна богатства. Због овога и појам притежање или заузимање често се меша с појмом сопствености, и изазива лаки, али не и полезни прелаз са заузимања приватног на притежавање јавно. Па ово је изазвало и школу социјалистичку, која хоће да на разне начине уведе експропријације приватне. Него обмањљива сен прихода и доходака забадава одмах нестаје, чим се из основа проучи светско уређење, у коме човек постоји, као и друга светска створења. Ми живимо међу животињама без броја, које живе једне о трошку других. Па као што створови конци́сти и наливењаци микроскопски тамане разне ситне животиње и биљке, и од њих живе; као што животиње савршеније и веће живе од савршенијих биља и животиња; тако исто и човек, најсавршенија животиња, преврће утробу земље, ради је, и од ње живи. Непрестаним превртањем и обрађивањем, земља најпосле постаје изнурено и мртво тело, и престаје доносити сваку вајду по њена имаоца. Зато он мора да јој поврати силу и снагу, мора на име да јој поврати својим знојем све оне стихије, што је имала, па временом изгубила, и без којих би остала само мртво и непроизводно тело, и по њега и по читав његов род; и овако ће је само моћи наново претворити у земљу плодну, на име у земљу од плодова и прихода. Човек се управо у томе разликује од осталих створења природних, што је до некле у стању, само кад хоће, да оно састави или направи, што је раставио или покварио: а ова сила састављања и прављења припада искључиво сопственику

извеснога добра или имања. Ако сад узмемо, да само сопственост даје подпуно право на накнађивање и повраћање изгубљених сила и својстава, онда излази и то јасно и појмљиво, да је честа експропријација имања од врло велике штете по друштва и народе, јер овакав акт широм насрће и напада на рад и прилежање.

Него сопственост нема своје порекло само у раду. Има заузимања о којима воде рачуна нарочито правници; и личност особе коју су именовали нови философи. Али ова два порекла са свим очита и преко нужна пре су урођена и припадају свима створењима, и показују радњу и нагон за одржање: она су два порекла првобитна, на којима су се подигле две велике школе, које су од прастарих времена до данас на изменце царовале и падале, на име школу социјалистичку и школу комунистичку. Него рад је новијег порекла и долази од неплодне природе, и од увиђавности образована човека, и од уређења правнога т. ј. рад има махом за основу ове две стихије. Но за рад нужне су још и друге силе предходне, на име окупација материјална, која је нужна за опстанак и напредак појединог лица. Радом се одликује човек; јер само човек може да подиже и гаји биљке, животиње, добра и земље што су се покварили и истрошили преображавањем, само је човек кадар да производи читав онај низ добара и производа који састављају сопственост народну и дају хране разменама.

Ако овај израз: човек производи или ствара, и изгледа мало појачи, опет то се мора признати, да човек управља и надзирава над радњама, које набављају и производе добра, и да он повраћа сили стварања и

произвођења све изгубљене и нужне стихије; на име морамо то отворено признати, да само помоћу човековог рада ми долазимо до многих добара, до којих иначе никад не би могли доћи, ако би се ослонили на саме природне силе, да нам их оне саме произведу, набаве и за уживање и потрошњу спреме.

Ми немамо намере да говоримо овде о грађанским уређењима, почем се то довољно види, само по себи, да финансије не могу да допусте штетне експропријације добара и имаовина, а да у исто доба не пониште и не утамане у крилу сопственост и рад, без којих произвођење добара и блага не би се могло ни с места помаћи, без којих човек би остао у првобитном свом стању. Приметићемо овде само то, да је неопходно нужна сопственост стална, трајашна и наследна; јер само код овако сопствености рад може опстати на свету, и све се више и јаче развијати, а друштво и народи напредовати у свакоме обзиру среће и благостања.

5. Из овога што смо горе рекли излази то јасно и непобитно, да онамо не може бити ни разговора о имаовини јавној, где би постојала уређења комунистичка, која су са свим противна сопствености, и која на њу воде војну. Него на срећу она састављa особену врсту имаовине заједничке коју издржавају дуги и велики трошкови нараштаја многих и узастопних — сопственост, која се не може отуђити само за то, што се тешко дели на части. И по томе кад год се принови или отуђи која чест од овог имања, она престаје бити јавна; као што то онда бива, кад власт надлежна т. ј. народ нађе за добро, да прода неку чест од пута или друма јавног,

пазара јавног, добра црквеног, или овоме подобна, која одма добијају изглед други, и нестају са света као добра јавна.

Ми можемо слободно казати, да је јавна имаовина саставна чест народна суверенства, које суверенство, саобразно положеним законима, може да укине извесне приватне сопствености да појединих грађана имаовине експроприра и себи присвоји. Него имаовине од овакве врсте постале би неплодне, и ако би неко од њих и имао какву ползу, па било то и сама држава, тај неко назвао би се притежалац њин, и искључио би друге из њина уживања и њине употребе.

III.

1. Држава као тело има своју личност, која се разликује од народног суверенства; она ваља да је подчињена извесним законима у њеним радњама грађанским, у притежавању добара, наслеђу, и мењању њених сопствености, у радњама, које она може да предузима као личност, и у менама и надзору над њеним добрима и имаовинама. Држава треба да има довољно имања, која су јој нужна за остваривање свију радња, на које је она позвана. За то ми имамо имаовину државну, коју можемо умесно да назовемо, доменска имаовина. Ова имаовина врло је богата онда, кад има све врсте добара, капитале, радионице, арсенале, справе и приборе разне, којим сама може да располаже, и која добра и имаовине она има само за то, да њима располаже и да их употребљује на радње за које она и одговара.

Државна имаовина састоји се из разних непокретних и покретних добара од којих је сама држава ималац, и која над њима има подобна права правима приватним. Неку чест ове имаовине набавља држава путем окупације, по уговорима, и проналасцима; а неку опет чест наслеђем, купљом и променама. Државе су имале као своју имаовину, млого више непокретних имаовина, у оно време, кад се још нису тачно познавале границе сопствености грађанских. Напротив данас добра покретна из дана у дан све се већма нагомилавају, и у њих иду не само покретности и прибори канцеларијски, него и велике спреме ратне, магазе и стоваришта јавна, радионице, монополи индустријски и повчане вредности.

Од свију оваких и подобних имаовина и добара ваља да се држи такав тачан рачун, по коме се могу видети у свако доба, тачно на длаку, приходи и расходи њини, њине промене, умножавања или опадања, и управа с њима. Има много плодних државних земаља, а много опет и неплодних, које, ако би се подчиниле обделавању, много би више трошкова народ стале, него што би дохода давале. Има државних грађевина, које доносе приличан доходак, али има већином и таких на које се морају чинити многи и велики издатци само да се одрже. Државе имају радионица и магаза производних, на име, које доносе лепе приходе, најпосле налази се силество добара државних, која су намењена за чисту потрошњу. Од свију оваких добара финансије треба да воде тачан рачун, и да разликују добро капитале од доходака приходе од издатака и трошкова непроизводних на канцеларије, и од издатака и трошкова, производних на ра-

дионице, фабрике и разна заведења. Па како ова добра и имања припадају разним министарствима државним, то треба у министарству финансија да постоји главна књига о државној имаовини, у коју ваља да се заводе тачно вредности, и све промене свију државних добара.

2. Добра државна врло су различна; па за то је нужно да се она поделе на разне и опредељене разреде или гомиле.

Имаовина државна могла би да се подели на ове разреде: Прво, на земље плодне и неплодне, које се дају поправитии и оплодити. Друго, на зграде издате под кирију, и употребљене. Треће, на радионице војничке магазе стоваришта војничка. Четврто на радионице магазе и стоваришта за израђивање, смештање и продавање дувана, соли, и т. д. где су ове радње изкључива имаовина државна. Пето, на покретности, приборе и материјале канцеларијске. Шесто, на магазе и стоваришта ђумручка. Него свако од напоменутих добара и имаовина треба да је заведено по књигама тако, да се на први мах може видети: шта оно вреди, и колико има од њега. Овакав тачан рачун водити и пред цео свет их путем јавности редовно износити, истина мало је потеже, али је неопходно нужно те да се на пут стане злоупотребама и крађама државним које се данас широм чине скоро код свију народа који слабо или никако не контролишу своје власти.

Водити тачан број о добрима непокретним државним, то није тако тешко; али је много теже водити тачан рачун о добрима покретним, јер се она непрестано мењају. Него и поред све ове тешкоће, и покретна добра

државна дају се поделити на извесне разреде по саставу и склопу свом, ради лакшег вођења рачуна. Ова добра државна могу се тако исто и процењивати по извесном и положеном обрасцу. Ми не можемо узети да су добра државна покретна тачно процењена, кад смо им дали цену пијачну, јер ова је цена различна по разним местима, и непрестано се колеба. Али за књиге финансијске и за рачуноводство и није толико нужно да се знају цене пијачне, па зато могу да служе за добра непокретна бројеви или процене катастра, а за покретности радионица државних, стоваришта и сместишта, канцеларија и т. д. цене тарифе уведене, и усвојене.

3. Ми имамо још и других тела јавних моралних, која власт законодавна признаје, и која имају своју имаовину, која стоји у највише прилика под надзором владе и финансија државних, којима поглавито то у дужност спада, да се старају да њине материјалне чести стоје у непрекидној свези с њиним честима моралним. Овде је реч о општинама, окрузима, манастирима школама, тела која су изложена разним приликама и случајевима, на име она се шире, једна у друга станају и сливају, она много реди са свим нестају, као самостална тела. Ова тела млого реди опет губе своју личност, па се сједињују с другом личности, као што то онда бива, кад се две општине споје у једну општину, или два среза у један срез, и т. д.

Већина данашњих писаца тога је мишљења, да су добра свију ових тела моралних у многоме неплоднија, него што би била, да су под надзором и на расположењу приватних грађана. За то по свима напредним државама

подобним телима одузимају се имаовине, па се уступају раденим и производним рукама; а њима оставља само извесно и преко нужно уживање.

4. Имаовине приватне стоје, напротив, спрам државе са свим другојаче; и финансиста који мора скроз да их познаје, али који често не може сам својим рукама да их опипа, ни сам да их прегледа, измери и оцени — принуђен је да се послужи разним начинима и средствима, која нису тачно позната и опредељена, и која наука гледа да усаврша и што простијима учини. Главна вештина у овоме обзиру састоји се у томе, да се означе неки закони и промене имаовина и богатства, по којима се у систему финансијскоме разликују имаовине непокретне од имаовина покретних; пренашање имаовина путем наслеђа и уговора; обрт трговачки међународни; и трговина потрошње унутрашње.

За имаовине непокретне праве се и уређују катастри геометријски, топографијски, парцеларни, пољски, по којима се разликују добра по положају, обделавању и сопствености, и служе уједно и за статистику, за солидарност притежавања и ипотека или залога. Затим се прави и уређује катастер проценујући, који су нове државе умотале у операцију научну од анализа ситних и несигурних, и који за то увек готово рђаво испада, и слабо одговара очекивању. Старе државе много су пре и тачније долазиле до пожелане сврхе у овоме обзиру, јер по њином законодавству грађани морали су да кажу сав доходак од својих имања, и све промене, које би се десиле у овоме обзиру у току времена. Па овакав закон и дан данашњи постоји у Енглеској.

Финансиста, да позна имућност непокретну, сад дели породице на извесне разреде, сад опет тражи од свакога грађанина да сам каже колико има капитала а колико опет прихода од којих добара, и за извесно време. Него оба ова начина дознавања народног богатства несавршена су, почем у првом случају грађани остављени су, тако да кажемо, на милост и немилост финансисте, а у другом опет случају финансиста мора да се ослони често на неизвесну и сумњиву веру грађана.

За наслеђа и преносе имања непокретног постоје регистри, печати и баштинске књиге. Све ове путове мора да прође имање, које наслеђује какав грађанин, или који своје имање на другога преноси.

За трговину међународну постоје канцеларије ђумручке, и кроз њих морају да прођу и да се пречисте све робе и сва добра пре него што се употребе и потроше: сви извози и сви увози пријављују се ипроцењују се по канцеларијама ђумручким. На овај начин финансије могу да означе и одреде цене. Него врло велике погрешке чине се онда кад се цени богатство народно по балансу трговачком, по коме се узима, да увоз представља дуг по народ, а напротив извоз да преставља народни добитак и напредак.

За трговину унутрашњу постоје дажбине на потрошњу. Али су начини за подизање овог државног прихода са свим различни. Сад се ударају дажбине на радионице, које израђују и продају јестива и пића, као што је систем акцизе; сад опет на увожење оваких добара; сад на продавање извесних добара, тако рећи бирају се начини и путови за наплаћивање разних дажбина у

виду трошарина, који су по обичаје и нарави земље и народа најбољи и најугоднији, и који највише јемства дају зато, да ће се унети у јавну благајницу праведна чест од зараде сваког грађанина.

IV.

1. Финанције укупно састављају систему; а финанције саме за себе састављају административну чест владе; и све остале канцеларије управне нису ништа друго него функције власти или служба јавних. Зато су оне уређене по свима државама у једноме само министарству. Ово надлежателство народно можемо узети, као неку врсту машине велике, која се поправља и понавља сваки час, која се удешава по приликама и околностима, и која и поред непрестаног поправљања има скоро увек по нешто на себи што неодговара времену, и што би ваљало изменити и дотерати за нарочне прилике и околности. Зато велике финансисте од Пита па до Гледстона ступајући у министарство финансија морали су најпре да отпочну своју радњу с поправкама и променама финансијске машине.

2. Кад год почнемо да мислимо о министарству финансија, увек наилазимо на три главне ствари; прво, на закон налажући, који састављa администрацију финансијску; друго, на наредбе органске и извршне, које издају саме канцеларије административне; и треће, на радњу, која се оставља и поверава самим званичницима финансијским; или другим речма да кажемо ово исто: ми имамо власт законодавну, извршно министарство, и радњу локалну. На ова три основа обично подиже се

влада финансијска; за то пошто определимо својства ова три предмета, моћи ћемо да положимо одређена начела целе организације финансијске.

Али пре но што се пустимо у испитивање ова три напоменута предмета или основа, поставићемо ово питање: је ли нужно да сва ова три основа, који се узајмно помажу и попуњују, састављају једну сферу, или три одвојене сфере? Преважно питање централизације и децентрализације административне. Ствар је тако јасна, да ове три части треба да стоје у тесној свези између себе, почем су оне саставне части једног и истог целог, да би било са свим излишно нарочним разлозима подупирати је. Јер, кад год је реч о једној власти, увек треба да је средсређе тесно везано са гранама, почем само на овакав начин може бити поретка хармонична. Него свака од речених сфера треба да има и да одржи непрестано своју нарочну автономију и независност; природне и нужне не треба да се на вештачки начин поруше; а за све ово опет треба добро проучити начин, на који оне могу да постану независне али опет у тесној свези. Ако дакле закон не треба да уђе у сферу наређења министарских, ни радњи административних канцеларијских, онда изалази на среду то питање, где треба да се налази граница законске власти? А ако наређења органска канцеларијска не треба да измену законе, онда се појављује питање, у чему се састоји одговорност министарска? А ако опет канцеларија, на име званичник треба да одговара за своје радње и послове, онда ваља да се зна то, докле треба поштовати власт законодавца и министра, и њој се покоравати? Даље како и на који

начин може да се учини одговоран лично званичник за радње и послове, у којима имају учешћа: законодавац, министар и подчињени чиновник? На све ово треба тачно да одговоримо.

3. Нико не сумња о томе да власт судску финансија поставља закон, почем је он извор општи свију сила управних. Ова је власт по томе безлична, па она се не може да смеша с личном одговорности министра и званичника извршних. За то је то од превећ велика значења, да се надмоћност или власт закона поштује и то како од стране грађана, тако и од стране министара и званичника; јер само овако ни једни ни други не могу да протурају и намећу своје сопствене и својевољне наредбе по наредбе законске. Где се закон не поштује, ту не може имати места ни власт законодавчева; а овако опет нестаје и узрока независности и непокретљивости судскога тела и главне рачунске контроле, установе које су намењене нарочито на то, да чувају и одржавају финансијске законе, и да не дају да се чине повреде и погрешке административне. Ово је на длаку опредељено код влада са системом свесног народног представништва, који се нарочито одликује тиме, што се по њему власти деле строго на: законодавне, судске и извршне; као и тиме, што је признато увек право интерпелације законодавцима против извршних државних чиновника. За то ваља с пута уклонити и из корена почупати све оне старе предрасуде, које по многим државама допуштају да министар може мењати законе са својим наредбама административним, и на овај начин доводити у опасност опште народне интересе.

4. Извршна чест закона има две сфере, прва је органско уређење канцеларија, и друга наређења за свршавање послова по канцеларијама. Органско уређење канцеларија просто је ствар министрова, који издаје наредбе, како да се најбоље изврше и остваре законска наређења. Напротив за свршавање послова по канцеларијама, који се поверавају нижим званичницима канцеларијским, нужне су нарочне наредбе помесне или локалне, и више административне. Министар је одговоран за органско уређење канцеларија; он је творац његов. Органско уређење канцеларија остварује се са два наређења: једно говори о сталном уређењу канцеларија, а друго о наредбама извршним у погледу појединих закона. Него ми не можемо да се пуштамо у набрајање појединих и безброја радња, које су поверене одговорности појединих подчињених званичника. Ову мисао ми ћемо да изнесемо у једном примеру.

Ако узмемо законе о рачуноводству, наћи ћемо на ове одсеке: балансе, приходе, расходе, уговоре с приватним лицима, рачуне. То је ствар са свим природна, да министар сад не може да уређује балансе, сам он не може ни да прима државне приходе, ни да исплаћује државне расходе; он сам не може да присуствује при уговорима, које држава закључује с приватним лицима, или друштвима у разним приликама. Министар сам не може на длаку тачно да прати све покрете државних рачуна; него за све ово нужне су му многе туђе руке. Ово су толике одговорности помесне или локалне, које, ако би тражили да се све усредсреде у једно лице, са свим би пропале, или још боље да кажемо, не би нико за

њих ни одговарао. Одговорност министарска од природе је кратка и ограничена на наредбе његове; а министрова мудрост, његово познавање природе сваког посла, искуство и памет његова, огледају се у простом и хармоничном уређењу канцеларија, и добром отправљању народних послова.

5. Радња унутрашња, као што смо ми то већ казали, јесте чисто ствар канцеларије. Она се обично поверава једноме чиновнику, па он за њу и одговара. Кад погледамо на ствар мало боље и изближе, видећемо, да је неугодно и доста опасно поделити одговорност на части различне, т. ј. на разна лица, или је везати строго за наредбе и прописе, које долазе озго. „Машина сваке администрације онда је само добра, кад су тачно прописане припреме за чиновнике и јасно постављена правила за њино унапређивање; кад се послови добро располажу међу онима који имају да их израде, кад се заведе угодан и методички поредак за њино израђивање, кад се добар и тачан рачун води о израђеним пословима; кад сваки зна за шта је одговоран, и кад сваки опет зна за шта ко одговара; кад се строго избегавају сви судари који долазе од небрежења, наклоности, у сваком послу административном.“ (Mill, on representative gouvernement. p 13. People's edition, London MDCCCXV.) Сваки старешина канцеларије треба да има тачно назначени круг за своје радње, и да се сме у њему слободно покретати онако, како он нађе да ће најбоље бити по радње и послове којима управља, и за које одговара. Наредбе канцеларијске не треба строго да траже од поглавара, да се они по њима управљају и њих слепо придржавају у свима приликама, па прилику и онда, кад би то по саме послове и радње, па сле-

довательно и по народне интересе штетно било. Разборитост и наученост, прилежање и тачно познавање науке финансијске и економске и свију положних закона и наређења ваља да стоје на челу у свима приликама. Јер, кад поглавар канцеларије није разборит човек, ни научен и прилежан старешина, онда не може бити ни разговора о његовом слободном покретању на пословима канцеларијским. Где овако стоји ствар, тамо је преко нужно да је старешина канцеларијски са свим везан за наредбе и претписе министарске за сваки поједини случај. За добро вршење државних финансијских послова, а нарочито виших послова, треба да их чиновници скроз разумеју; на име да су спремни и изучени као финансисте. По државама где се озбиљски заузима за народни напредак, од званичника државног иште се нарочито школовање па да се прими у државну службу; и пошто се једном прими за чиновника, онда мора да издржи строги испит сваки пут пре но што се унапреди на веће звање. И само по оваком систему унапређивања државних чиновника Пруска и Енглеска добиле су многе ваљане чиновнике који знањем, искуством, окретношћу и моралом чиновнике свију скоро држава на континенту европском у велике надмашају. Како су то красни чиновници кад их упоредимо, на прилику, са многим нашим званичницима по свима струкама, и на по се по струци финансијској; који су покупљени на посао, у много прилика и против њине воље, из свију струка и занимања приватних, који су рђаво плаћени, па још горе спремљени, и које њихове канцеларијске старешине махом морају да воде на посао као оно неуку, неразбориту и слабачку децу.

6. Одправљање и свршавање канцеларијских послова треба поверити људма што су на челу канцеларија, јер нико други није тако близу њих, као што су ови поглавари, и нико други не може боље да их познаје и свршује од њих. Али, за ово је опет неопходно нужно то, да одговорни поглавари канцеларија могу потпуно рачунати на своју непокретљивост од стране више власти, нарочито онда кад су добри за своје послове, и кад у подне у пола ноћи могу слободно да поднесу на преглед свој рад вишем судији који не стоји под власти министарства, као што је то на прилику главна рачунска контрола, или државни савет, надлежатељства, која су позвана поред осталога и на то, да изричу свој непристрастан суд о тачном, законском и исправном отправљању и раду финансијских послова.

7. Него, овај систем независних али одговорних поглавара канцеларијских захтева и други низ од подчињених канцеларијских чиновника, који су слободни од сваке одговорности, и које ћемо назвати чиновницима неодговорним и нижег реда, и ма да су они прости извршиоци наредаба њиних претпостављених, лица локална, или помесна која се обично постављају на звања и дужности и од њих разрешавају само на предлог канцеларијских поглавара, који их на радове употребљују. Ми ћемо у неколико изближе да проговоримо о овом низу раденика канцеларијских, који су по готово свуда врло рђаво плаћени, а много ређи још горе спремљени за послове, и који се налазе у великоме јаду и чемеру. Прво ћемо говорити о њиним пословима, затим о избору и по-

стављању њином, после о награди, и напоследак о унапређивању њином.

Што се тиче радова нижих канцеларијских чиновника, они су двојаки, интелектуални и механички. По овоме ћемо и ове чиновнике поделити на два разреда, на оне, који су способни за једну врсту радње, и на оне, који су способни за друге радње.

Сваки дан скоро слушамо, да ново постављеног чиновника ваља употребити неко кратко време на преписивање, да се на овај начин упути на посао. То је јако у самој ствари. Него ако би био овај посао интелектуалан, ми не држимо да би био ово прави пут да се нижи чиновник упозна с пословима. Ко би јако пријонуо на механички рад, тај никад не би изишао на пут интелектуална посла. Људи од науке, који се употребљују на механичке послове, у највише прилика, падају у нерад, и тако са свим пропадају и за њих саме и за државу. За то треба чиновника, који се спрема за више звање, одмах употребити на какав посао интелектуалан, истина од нижега значења, и поштедети га од велика рада чисто механичка.

Механички послови или чисти преписи по канцеларијама и боље и јефтиније би се свршавали, кад би се преписивачи плаћали на комад а не на годину. Између система плаћања на годину и плаћања на комад толика је иста разлика, као што је између и гладног и ситог желудца. Под системом плаћања на годину, сваки преписивач стара се да се што мање напреже, и да што мање уради. Под системом плаћања на парче напротив сваки пријања својски да кроз кратко време што више уради и

сврши. На првом систему само се једна и извесна лица могу употребљавати на преписивање, па ма како велики и озбиљни послови били. Напротив по другом систему налази се сваки дан читав низ од утакмичара који траже рада, и који се могу по избору употребити за ма колико велики и хитан посао. На овај начин машина преписа сама од себе ради у велике, и тако се онима, којих мисли ваља да су управљене на озбиљније послове, уштеђује време и труд да не морају непрестано пазити и контролисати да преписивачи прилежно и добро раде своје послове. Под системом плаћања на комад, као што је то искуством доказано, послови преписивања јевтиније и много брже, па и тачније свршују се него под системом плаћања на годину. Спорост и нетачност на радовима преписа по канцеларијама јесу недостатак далеко већи, него што то изгледа на први поглед. Многе мере од којих често судбина појединих лица и читавих разреда, или стварни интереси целог друштва донекле зависе, често се обустављају, препебрегавају и одуговлаче само због спорости и нетачности канцеларијских преписивача.

Што се тиче избора и постављања чиновника, под системом плаћања на годину, који ће остати за цела века тако рећи преписивачи, ваља поглавито пазити поред њиног моралног владања и прилежања и на то, да имају леп, брз и читак рукопис.

Способни чиновници за интелектуалне послове бирају се и постављају на ова два начина нарочито: 1 подвргавају се испитима, и 2 морају да издрже неко извесно време пробу на пословима. По неким државама (Енглеска Пруска) ипри сваком унапређењу чиновник мора

да положи оне испите, који се траже за оно место, на које он жели да се унапреди. У Енглеској у многим струкама чиновници се узимају у службу и унапређују, пошто су неко време опредељено издржали довољну и прописану пробу о способности, добром владању и прилежању. Него далеко би спремније и боље чиновнике имали, кад би се оба ова начина спојила, па би чиновници морали при сваком унапређењу да издрже прописане испите и нужну пробу.

Награда чиновничка може бити тројака: на име кредит или уважавање, последице, надање и изглед и новчана награда.

Много реди каже се да само с добрим платама могу се имати добри чиновници. То је тако, нема сумње, него само донекле. Али ово се не може никако казати и за младе чиновнике, који први пут ступају у службу државну. Истина млади чиновници од изгледа задовољни су с малим платама у почетку, али они ће постати брзо незадовољни, ако на малим платама остану кроз подуже време. За то плате и награде чиновничке треба да буду толике, како ће их увек задовољити и посао им омилити. Најбоља политика награђивања државних чиновника састоји се у томе, да се чиновник поступно и по заслузи и способностима, које би показао на послу, из дана у дан тако рећи награђује, и да је награда толика, да од ње може пристојно живети и отуда свој и својих будући живот обезбедити донекле.

Што се тиче награда које се састоје у кредиту и важности, оне долазе саме од себе у надлежној сразмери. Чиновник од добрих својстава не може се употре-

бити на послове министрове а да у истом ступњу нема и његову власт. Кредит и важност јесу награде од велике цене и значења у почетку; али њина вредност опада с временом. Него од свију намама најснажније су награде надања и очекивања.

Систем сваке службе па следователно и финансијске за коју су неопходно нужна енергија и способности, треба да је тако уређен, да заслужан чиновник може поуздано рачунати да ће бити унапређен кроз сваких десет година своје добре службе бар по једаред. Човек је од природе тако створење, а нарочито човек бистре памети, да постаје са собом незадовољно увелико, ако бар у неколико не пође напред и са својим стањем материјалним и положењем у друштву најмање кроз сваких десет година; и ако остане на истој тачци и у једном и у другом обзиру, на којој је био у самоме почетку. Природне човекове способности све постају слабије кроз сваки десет година, па зато човека донекле сама природа тера да унапреди стањем и имањем, те да на тај начин, у неколико бар, надокнади губитак који је претрпео у слабости телесној. Ра дени и интелигентни чиновници, по томе, биће незадовољни, по самој природи ствари, а услед тога и спрам посла не расположени, ако не напредују у својим службама у оном истом сразмеру у ком малаксавају здрављем и снагом физичком. Систем унапређивања државних чиновника по периодама много се пре може препоручити, него систем унапређивања по класама најчешће се изиграва правда.

Права на унапређивање чиновника државних јесу: способност, и године службе. Онда је најтеже кад се

ова права сукобе; а то је онда, кад најспособнији чиновник није уједно и онај који је служио најдуже. Овде није реч о писарима или механичком разреду чиновничком, него о оним чиновницима који се узимају на виша места за озбиљне послове. Имајући обзира на велике јавне интересе и послове приватне, који се поверавају овим чиновницима, може се поставити ово као основно правило: да треба највише пазити на способност при унапређивању чиновника.

При унапређивању државних чиновника треба бити веома обазрив. Само у преко нужним и особитим приликама, у приликама где је то по службу државну неопходно нужно, да извесна личност и од нарочитих својстава и извесног карактера заузме извесно место, може се у неколико поступност у унапређивању обићи, иначе у свима осталим приликама, као што лорд Беки учи, унапређивање званичника треба да бива „per gradus non per saltus.“ Јер осим обичних неприлика и незгода, које су скопчане са непоступним унапређивањима државних чиновника, треба нам још и то напоменути, да је надежда о унапређењу, највеће подстрекало на рад и све даље стручно усавршавање; и да услед велике награде на једаред, која не може бити честа и оволика и унапред, чиновник добија ону награду, која би му давала изворе за намаму на рад кроз много година идућих. Осим тога, кад се чиновник наједаред јако унапреди, онда не само да ће остати мало места за његово даље унапређивање, него ће и његове претензије у велике порасти; јер он који је једним скоком, тако да кажемо, дошао до великог места, неће бити никако за-

довољан да у будуће напредује поступно. За то треба чиновнике државне добро хранити, али никако не прехранити.

По свему што смо довде говорили о државним чиновницима у опште, и о финансијским званичницима на посе, изилази то јасно, да је систем одговорности за своје радње, награђивања и унапређивања по заслузи, даље добро награђивање способних, вредних и поштених чиновника државних, лична слобода и поштовање достојанства, простота на пословима и радњама преко нужна за то, да се народни послови и по струци финансијској по канцеларијама државним брзо, добро, тачно и јефтино отправљају.

Него по несрећи и на велику штету народа, код већине континенталских држава јерархија чиновничка из дана у дан све се више намножава, и то без сваке потребе, послови и радње све се више заплећу, чиновници, из дана у дан све су кукавнији услед малених плата, и све се више од њих тражи да буду гола и слепа оруђа својих претпостављених. А овако се све већи терети финансијски ударају на народ, све се више сеје по земљи јад и чемер, све се јача незадовољства распаљују, и апсолутизам све више маха осваја, и услед свега овога неуморан рад наметна, опште полезна и слободна човека тера се широм из канцеларија, на место његово заузима рад ништава, неполезна и веома опасна роба по поредак, мир, опстанак и независност народа.

8. Да повторимо у неколико речи главна начела о унапређивању државних чиновника. Прво, треба да

постоји суверенство лично, и потоме једнакост закона. Ову једнакост не смеју да прекораче или да обиђу својевољне наредбе министарске; она не сме да се замота и замути прописима налажућим. Друго, треба да постоји одговорност лична министрова, одговорност званичника, коме у дужност спада да се стара о добром расположењу и тачном свршавању послова по канцеларијама, које су на ту сврху само и заведене да се својски заузимају и старају за тачно примењивање и извршивање закона. Треће, треба да је остављено поглаварима канцеларија извршивање и примењивање закона, да они сами могу издавати наредбе за добро отправљање послова по њиним канцеларијама, а за све ово опет он сам треба и да одговара; јер само код оваке администрације послови државни моћи ће напредовати и тачно свршавати се. Треба да постоји јерархија поретка, одговорности и независности званичника државних: два начела главна, која сједињују три власти: законодавну, нарећујућу и извршну, а не мењају ни умањују силе, него остављају недодирнуте радње и послове по канцеларијама, као што би то било по приватним кућама, кад би се радње повериле искуству, памети и интересу личноме оних, који с њима рукују, и који за њих имају да одговарају.

9. То треба увек да имамо на уму, да не можемо имати добрих урећења, добрих наредаба и добрих извршилаца ако не пођемо па посао с почетка. Англосаксонска раса много се одликује, што се тиче урећења и вршења послова државних, а у овоме она успева поред осталога и за то, што добро изучава узроке и што увек пре него што би направила и издала како нарећење администра-

тивно, политичко, војено, и т. д. положи своја научна начела. Од оваког поступка долазе многе практичке ползе.

Узмимо да се у некој земљи власт закона јако поштује. Из овога следовале би две непосредне последице. Прво, уштедели би се укази поглавара државног, с којима, би се код све предостарожности врло често доводила у опасност одговорност министарска; нити би било тако честих прописа наређујућих, који насрћу на наредбе законодавне. Друго, радило би природно јавно надлежатељство, које је обвезано да бди над радњама и за које министар има да одговара.

Узмимо најпосле да бирократија тачно познаје уређења правна и уређења административна.

На овај начин нестало би наклоности спрам централизације; нити би министар тежио на то и из далека, да на себе натовари бриге званичника административних; тако исто не би ни савет министарски могао да квари и обара наредбе појединих радња и послова; не би могло бити ни речи по министарствима о одборима саветујућим, која је установа примљена од Енглеза, и која на континенту поништава у много и много прилика одговорност личну министрову, па на место ње уводи одговорност укупну, или више њих, што не даје никака јемства за тачно, добро, законско и савесно отправљање народних послова.

Узмимо напоследак и ово, да сваки поглавар одељења и одсека, надлежателства и канцеларија административних потпуно познаје своју дужност и своје одговорности. На овакав начин ниједан чиновник не би се,

на сву прилику, до краја придржавао наређења канцеларијских унутрашњих; јер би то било само његова ствар, да уреди своју канцеларију онако, како он држи да ће послови најтачније и најбрже свршавати се. Унутрашње уређење и распоред пословних часова и реда јест питање месно, и званичникова је дужност да ради својски и добро поверене му послове, и да се непрестано брине да с пута уклони све запреке које би сметале тачном и добром отправљању послова, све оно на име, што би се сударало са добрим радом народног посла. За то у администрацији треба поставити на челу одговорност личну, па ће одмах сви неспособни званичници напустити сами од себе своја места, и на место њих доћи способни; и само у способним државним чиновницима може имати народ поверења, и са свим им без бриге поверити своје послове и интересе.

10. Ми желимо имати наредбе органске и извршне, које не изигравају и не обилазе законе. Желимо имати унутрашње уређење, устројство локално, које ће уредити и расположити рад и часове канцеларијске; а ово су опет таке мере, које се сваки час мењају, по приликама и околностима, и које су остављене на увиђавност канцеларијском старешини, који не мора да се слепо и неразложно покорава канцеларијским наредбама, почем је он сам одговоран за сав посао који му се поверава и почем се од њега иште, да лађа, којом он сам управља, добро и безбедно броди. Ми желимо да званичници одговорни имају донекле сигурности, што се тиче њина одржања и њина напредовања. Не би никако желели, да се овај разред људи при свакој промени министарства, при сва-

ком и најмањем политичком ветрићу мења и нада: јер само тако можемо имати вредних и способних званичника, и можемо се надати на тачно отправљање народних послова, ако је чиновник законом сахрањен од отпуштања из државне службе при свакој политичкој промени. Ми желимо да се у клици затре по народе и државе опасна бирократија, и да се постављају на звања само спремни људи и људи од рада и памети, а не присталице странака и робови канцеларијски; јер само изучени, спремни, стручни, паметни и вредни чиновници кадри су да добро и савесно раде поверене им послове, и да њима рукују на велико благо и срећу народну. Желимо да државном машином управљају људи од науке и поштења; желимо да замене канцеларијске робове, опасне по друштво, паметни и радини чиновници.

V.

1. Министарства финансија посао је, поред осталога, и да прикупља приходе и дохотке од државних добара и имања; да измирује јавне дугове; да разрезује и наплаћује данке и порезе од капитала покретних и непокретних и од прихода и доходака. Ово министарство има да прикупља порезе и дажбине посредне од разних радња и послова грађанских; да наплаћује порезе на трговине, порезе ђумручке и трошарине. Министарства је овога посао на кратко, да прикупља све растурене воде финансијске у једно корито, у благајницу народну, па да их из ње на ново изведе кроз разне велике и мале водоводе нова корита и нове водоводе. „Министарство финансија тако да кажемо, треба да набавља хлеб и воду за поли-

тичку породицу; оно има да измирује трошкове и издатке око филантропије и славе, онако исто као што поглавар породички има да плаћа за милостиње његове домаћице и за накит његових кћери." [1] За ово све министарство финансија има своје гране по целој држави, које су подчињене нарочним управама и старешинама, и које можемо поделити на управе за имање активно, за имање пасивно или дуг, за данак лични и од радња и послова разних, за данак нелични од робе, за трошарине и регале, и на управу благајнице народне. Све ове управе морају имати једно средсређе, које ће их уједињавати, које ће над њима бдити, и давати им правац виши и хармонички. По самоме поретку разлагања и претресања морамо отпочети наш посао с овим средсређем, т. ј. с министарством финансија, које је уједно и седиште министра финансија и првог управитеља, или начелника финансија, и које представља, колико се то може видети из буџета државног, наређење поволно, случајно и непостојано; и које по видљивом изгледа као какав састав без сваког реда и природне свезе, остављено на вољу министру и првоме начелнику или управитељу да уреде одношења канцеларија, а међутим министарство има своју јерархију, своје унутрашње уређење.

2. Ми ћемо показати, како власт правна министрова долази од закона, који захтева да увек има у својим рукама надмоћност и највишу власт у свима приликама. Говорећи о начину, како овај закон заповеда финансијама, ми ћемо наћи да је то означено у бројевима, које уређује обично државни савет с народном скупштином.

[1] W. Bagehot the English Constitution. p. 171, London, 1867.

Бројевима је казано: толики приходи, и толики расходи; ни више ни мање. По томе ми можемо слободно рећи, да је финансијско рачуноводство прави положни законик министарства; јер акта наређујућа о примању прихода и дохотка; о уношењу новаца у државне касе из народних џепова за унапређење и опстанак народни; о измиривањима и плаћању расхода и трошкова народних; даље акта извршујућа, којима се остварују ови послови и ове радње; све ово стоји у тесној и нераскидној свези с бројевима буџета државног. Рачуноводство има своју канцеларију или одељење у министарству финансија, где се прикупљају гране велике финансијске машине, која сабира буџете појединe сваког надлежанства владиног, па пречишћује буџет општи државни, који рачуноводство, пошто га пропусти кроз своје сито и решето, на ново дели на части, па га повраћа с појединим надлежанствима. Рачуноводство води бригу о дотацијама, и уређује их, оно означује све промене новчане, све резултате промена и покрета свакидашњих свију примања и издавања државних. На кратко, рачуноводство је срце и језик финансијског уређења у свакој држави. За то напредни народи особито се око тога старају, да им машина рачуноводства добро иде, и да су њени покрети јасни и светли, као што је сунце светло, као што вели Парије.

Рачуноводство, као глава целог финансијског склопа наређујућег и извршног, захтева пре свега таких унутрашњих уређења, која ће имати у свима приликама за основу одговорност. По томе, преко је нужно да су књиге рачунске тако добро уређене, да се по њима и из

њих у свако доба могу видети све радње званичника. Поред књига за сваки род издатка и прихода, треба имати и књигу за јавно имање активно државно, књигу за добра непокретна и покретна, књигу за имање пасивно — дуг, за дугове уређене и неуређене, за дугове приватне и јавне, књигу за имаовину индустријску, књигу за дажбине личне, али од земаља и зграда, за дажбине личне, но од радње, књигу за дажбине од радње и занимања, за дажбине од разних такса судских и административних, књигу за дажбине неличне пограничне или ђумручине на граници, за дажбине неличне, ђумручине унутрашње, за разне трошарине. Ваља имати књигу за баланс активни и баланс пасиван министарства финансија, и за свако министарство по једну књигу покрета активног и пасивног. Треба имати књигу за покрет рачунски општи; књигу за покрет целе народне благајнице. Све ове књиге треба да се налазе у одељењу рачунскоме у министарству финансија, па ваља да су добро практички и по једном систему уређене са књигама осталих државних надлежатељства, и да се у њи заводе све и најмање промене прихода и издатака државних; али тако да се свака позиција од почетка њеног па до свршетка на први поглед добро схватити и разумети може.

Овај центрум или одељење рачунско покрећу наредбе и преписи главног одељења министарства финансије, које је по самој природи радње тако скопчано са одељењем рачунским. Глав. или административно одељење министарства финансија има тај задатак, да прибира, заводи, експедира и чува сва акта наређујућа извршена, којима су бројеви душа и срце. По томе глав. оде-

љење није проста канцеларија, него под његовим надзором стоји писарница, протоколи и архива министарства, а врло често њему је придодата још једна нарочна канцеларија, у којој се уређују препписи, наредбе, укази, расписи, настављења, објашњења, уређења и устројства разна и предлози законски. У глав. одељењу, или канцеларији административној министр. финансија налази се и списак од свију званичника и служитеља финансијских, подељених на извесне разреде и струке, и сва документа која се односе на године њине службе, на њихову способност и поведење.

Него за смештање канцеларија и људи, који раде народни посао, нужне су зграде, покретности, прибори и материјали канцеларијски, а за све ово опет нужни су извесни годишњи издатци из народне благајнице. По многим великим државама постоји у министарству финансија нарочито одељење или канцеларија којој спада у дужност да набавља нужне материјале и ствари за сва надлежатељства и да о њима тачан рачун и бригу води. Ово одељење зове се економно одељење министарства финансија.

Најпосле, по великим државама, узимајући то у обзир, да поглавар министарства или министар финансија није у стању сам бити свуда, тако рећи, по свима канцеларијама финансијским, које су растурене по целој земљи, налази се у министарству финансија нарочито одељење за надзор или и инспекцију; и његови чиновници имају главни позив, да од времена на време обилазе поједине канцеларије финансијске, да се уверавају о тачном и савесном раду чиновника, о добром или рђавом

начину, на који се радње воде, и о добром израђивању народних послова; па да подносе извешћа о свему што су чули и видели, и што се тиче радњи и послова званичника; да се старају о прописивању и завођењу полезних и добрих мера по цело државно и народно газдовање, да старе и неумесне мере укидају, па на место њихово уводе нова практичка наређења.

Поред набројаних канцеларија, не би било излишно, да се налази у министарству финансија још једно тело, или савет, који би имао да води бригу о дисциплини и унапређивању чиновника финансијских. У овоме савету имали би учествовати, као старешина или председник његов, министар финансија, а као чланови: начелници, или глав. секретари, директори, управитељи и инспектори финансијски. Овај савет имао би да одређује казни дисциплинарне, да унапређује чиновнике, и на овај начин, пре би се бар у неколико долазило до праве оцене и заслужног унапређивања чиновника,, а тим самим многе неприлике с пута уклониле, и посао народни боље и тачније свршавао.

Ово су надлежатељства или канцеларије централне, које ћемо назвати: четири главна одељења или одсека министарства финансија; и то рачунско, секретарско или административно, економско и одељење надзора или инспекције. Ова одељења даље деле се по природи рада и послова својих на разне канцеларије њима подчињене. Тако, одељење рачунско дели се обично на три канцеларије: прво, на канцеларију примања, која има под собом књиге и акта о имаовини активној (приходу) и имаовини пасивној (расходу), које смо већ напоменули,

а и о данцима и порезама; друго, има под собом буџете или покрете активне и пасивне, или књиге које воде рачун о осталим министарствима државним; трећа канцеларија рачунског или казначејског одељења води бригу о покрету новчаном опште, и о покрету благајнице јавне. Тако исто и секретаријат или административ. одељење министарства финансија можемо да поделимо на четири канцеларије одвојене: прво, на канцеларију за преписку или коресподенцију; друго, на канцеларију за израђивање и приправљање финансијских закона, реформа, уредаба, наређења, указа, расписа, претписа, и т. д; треће, на канцеларију за протоколисање акта и вођење архиве министарства; и четврто, на канцеларију за покрет чиновничке јерархије. И економско одељење можемо поделити: на канцеларију, која би имала да се стара и бригу води о радионицама државним, и о локалима канцеларија, о њином правном притежавању, и кирijама и закупима; даље, на канцеларију, која би се старала за покретна добра државна, за приборе и материјале канцеларијске. Најпосле, одељење или одсек надзора или инспекције могли би поделити на толико исто канцеларија, колико има разних надлежатељстава: на инспекцију за порезе од земље и од непокретног имања, на инспекцију за трошарине, ђумручине, и т. д. и т. д.

Све напоменуте канцеларије раде заједно на то, да се у живот приведе или оствари закон, ова урећујућа сила; оне дају покрет, тако рећи живот системама, оне траже од свакога, који има посла с државним имањем, чисте рачуне, и старају се да изналазе и уводе поправке

по канцеларијама. Ова четири одељења, где су уређена на основима науке и искуства, и кад се на челу сваког од њих налазе људи способни и интелигентни, тако су природно и тесно између себе везана, да раде у сва времена и прилике заједнички и слошке. И ову слогу ваља непрестано одржавати на раду и пословима, иначе финансијска машина не ће моћи задовољити потребе и очекивања народна.

3. Рачунско одељење дели се на две чести, на име на одељење за приходе и одељење за расходе финансијске. Приходи састоје се из три разна акта, из наређења или располагања и ударања њиног на народ, из примања и уношења или сипања у државну масу; и из три подобна акта састоји се расход или издатак државни, на име, из наређења, из пуномоћија или овлашћења и плаћања. Приходима истинским или активним ваља придодати још различну одговорност, па поделити канцеларију или одељење за рачуноводство на три чести, које се узајамно помажу, него које су раздвојене и независне једна од друге.

Па тако исто и у одељењу административном наилазимо на послове од двојаке природе, на име, на акта наређујућа и на акта свршена. Прва акта стоје у тесној свезп са законима и бројевима рачуноводства, она су узрок свакидашњих преписака, указа, органских устројстава, преко којих министар финансија надзирава не само надлежатељства, која непосредно под њиме стоје, него и надлежатељства осталих министарстава, која су новчано подчињена министарству финансија. Акта извршна односе се на експедирање писама и наредаба, на

архиву, која је од велика значења у министарству финансија, и у којој се чувају предмети од огромне важности, и по унутрашње и по спољашње интересе земље.

Што се пак тиче акта о службама и покретима виших и нижих чиновника и служитеља струке финансијске, треба начелник или директор административног оделења да се побрине, да се она уредно држе, и да се поделе на извесне разреде: или по способности и годинама службе, или по врстама послова и радња финансијских, на које се они употребљују, и за које имају највише способности и воље.

Економско одељење имало би ове три главне радње или бриге: да се стара о зградама, које су потребне за поједина надлежателства државна централна и окружна или среска; затим да води рачун, и да се стара о покретностима канцеларијским и у опште о покретним добрима; и напоследак, да води бригу о приборима и материјалима канцеларијским. Ово одељење помогло би да се многе набавке државне часније и јевтиније добављају, многе би се суме уштедиле на оправкама и киријама државних зграда, и многи материјал канцеларијски уштедео би се, па тако и многе јавне крађе уклониле на ползу народа.

Одељење инспекције или надзора које би у исто доба могло служити и као неки савет за министра, имао би да отправља различне дужности веома озбиљне, а пре свега њему би спадало у дужност то, да од времена на време обилази разна надлежатељства и канцеларије финансијске, да прегледа њине радње, да предлаже нове законе и наредбе у духу времена и у интересу народна

кућења и народних и државних финансија, и да буде министру на руку у времена тешка и озбиљна, и на пословима од велике вредности и значења.

Осим напоменута четири одељења или одсека по великим земљама налази се у министарству финансија и по један глав. начелник, директор (помоћник министров), који пази на ред, добру радњу, добро слагање међу чиновницима и уредно владање. Он има још да води бригу да се послови државни раде тачно и брзо, и да нико не застају; и његова би дужност била да уводи целисходне измене по радњама и пословима. Глв. директор, подчињен истина министру и начелнику политичком, имао би да ради на дотеривању и усавршавању целе финансијске зграде; он би имао да се стара да улије вољу и дух законодавчев и наредбе министрове у чиновнике, да заводи системе за које су јавно мишљење, законодавна тела и министар изрекли свој суд.

VI.

1, Под управом домена стајали су многи и разни приходи, док је имање државно било мало и незнатно: дажбине и порезе од разних радња и послова, таксе од печата, од ипотеке, и т. д. стајали су непосредно под управом домена. Али од кад је имаовина државна порасла, и управа доменска добила је други изглед.

Домени или државна добра деле се на две чести; у прву чест иду сва добра државна, којима се служе понајвише приватни грађани; а другом чести домена служи се поглавито држава. По овоме имамо састав, који можемо поделити на два одељења или одсека администра-

тивна. Код имаовине државне треба разликовати добра која видимо али којих створ и праву вредност не познајемо. Држава треба да води тачан списак и рачун о друмовима јавним, путовима, водоводима, тврдињама и опкопима, музејима, књижарама, споменицима, пристаништима, обалама, рекама, и подобним добрима. Она треба да има процене од свију ових добара јавних, и да води тачан рачун о свима променама њиним, о увеличавању и умаљавању њине вредности.

2. Друга чест домена садржи добра грађанска, војена и индустријска.

Имања државна грађанска јесу: земље, поља, шуме, језера, куће, баште, паркови, зграде, рудници и друга непокретна добра; потом многа покретна добра, као што су добра и ствари канцеларијске, покретности и сва добра за потрошњу. За имаовину државну војничку узимају се такође добра непокретна: касарне, арсенали, ливнице, пушкарнице, лађе, и т. д. За тим добра покретна смештена по магазама, сместиштима и истовариштима, и добра за опрему војничку на суву и на води. Под имаовином индустријском разуму се добра непокретна или различне радионице и њихови прибори, на прилику сав прибор за израђивање барута, салитре, дувана, заварење соли, и т. д; и добра покретна, као што су сировине, прерађевине и добра урађена и готова.

Ова државна добра не налазе се на једном месту, него су растурена по целој земљи. Она сва по именице треба да се заводе у нарочне и добро уређене књиге; јер само овако може народ имати тачан преглед и тачан рачун водити о њима; и може одиста знати, која су од њих

производна, а која опет непроизводна, колико се од којих троши, и колико у коме надлежателству.

3. О администрацији државних добара толико је писато, да можемо слободно узети да је овај предмет скроз и скроз исцрпен и осветљен. Ма с које стране о овој ствари промислили, наћи ћемо одмах да је и наука и практика у основу противна томе, да држава има својих добара, а још противнија томе да она нова добра купује за свој рачун. Само онда кад се налазе нарочни узроци који могу оправдати да држава не продаје или још да купује нова добра за свој рачун, влада може њима руковати. Ово је случај нарочито онда, кад државп требају пространа поља за школе и примерке економске и облагорођавање стоке и коња.

Државе данас махом дају своја добра другима под закуп, и то или за време или на векове. Закупи на векове дају највише јемства за то, да ће се добро државно што је више могуће чувати и добро обрађивати. Али ма колико велики да су доходци од државних добара, они опет не износе толику суму, колика је нужна за издржавање државних чиновника који се морају држати за управљање и прибирање оваких прихода.

При продаји државних добара најбоље је комад по комад продавати; јер продајом државних добара на велике и на једаред обично побијају се цене имању, извлаче се капитали из земљорадништва, заната и трговине, и на тај начин државна каса долази до мањих сума од својих распродатих добара, а приватне радње махом застају и страдају.

Од разних врста продаја државних добара најбоља је продаја на отплату или амортизацију, јер овим путем купац не мора извлачити своје капитале из већ започетих радња, и тако рећи неосетно до имања долази.

4. Покретна државна добра можемо поделити на добра од трајања, и добра потрошна. Од непокретних добара, која трају и међу која спадају сви канцеларијски прибори, треба водити тачан рачун по нарочитим књигама, у које треба ова добра редом заводити и проценивати. Спискови или пописници (инвентари) од државних добара покретних: од књига, перива, столова, дрвенарије у опште, гвожђарије, итд. треба да садрже тачан рачун, и да показују која су и колико је од ових добара непотрошено на свршетку сваке рачунске године. Преписи тачни и верни треба да се чувају у државној благајници од свију ових спискова. Па у главној државној каси треба да се чува у изводу пописник од прибора и добара непокретних.

VII.

1. У овом одељку говорићемо о државној имаовини пасивној, т. ј. о државном дугу уређеном и неуређеном. За исплату ових дугова финансиста мора да се стара и да прибира са свију страна нужних средстава и прихода. Канцеларија, којој у дужност спада, да води бригу о дуговима државним, може да се уреди по природи самога предмета. Тако, пре свега можемо поделити државне дугове на две чести, на дугове сталне или уређене, и дугове привремене или неуређене. Од дугова сталних долазе на прво место ду гови уређени за дуго

време. Ове дугове можемо опет поделити по величини интереса, на дугове државне, који плаћају интерес 2, 3, 3½, 4, 5, 5½, 6, 7, 8, и т. д. од 100; и по природи хартија или папира или облигација, које гласе на име поверитеља државног, или на доносача. За тим долазе дугови, који доносе премије, интересе или се отплаћују. По том дотације владару. Од дугова привремених или неуређених на прво место долазе пензије чиновничке и њихових удовица и сирочади; затим дуг или гарантија, којом је обвезана држава спрам приватних лица или друштава, и дуг који народ плаћа као данак страној којој држави. Најпосле у дуг неуређен иде издавање бонова и папирног новца, што је у тесној свези са сложеним отплатама и другим тешким операцијама финансијским.

2. Економска наука у велике препоручује једнообразност код папира, који представљају државни дуг, на име она тражи да сви папири државни носе једнако велики интерес. Искуство је показало особито у новије време, колико је од штете по народно кућење и државне финансије по превасходству, код хартије државног дуга гласе на неједнаке интересе. Папири који гласе на неједнаке интересе, обично изазивају опасно утакмиштво, и на тај начин у много прилика њина вредност често неосновано скаче или пада, а ово даје обилату храну пропасним играма на берзи. Јер док свет папире државне, који носе велике интересе, охоло тражи и скупо плаћа, поводом којим они све више и више скачу у цени, дотле папире, који носе мале интересе, нико готово и не гледа, и услед чега они све више и више падају у цени. То је и био главни узрок што је фран-

13*

цуски министар финансија, Фулд, саветовао влади, да обори папире, који су носили $4\frac{1}{2}$ на 100 интереса, јер су они шкодили папирима, који су носили интерес 3 на 100. Из тог истог узрока и Енглеска је претворила све своје ренте у папире од 3%.

3. И код најбоље воље, и код најбоље администрације финансијске, увек није могуће одржати равнотежу између прихода и издатака државних. Као што најпаметнији и најуреднији човек, тако и најбоље уређена држава може доћи у таке прилике да њени приходи премашују њене издатке предвиђене. Нарочити догађаји, глад, буна у земљи и ратови са стране имају велика уплива на расходе државне. И што су ове и подобне неприлике друштвене веће; то су и државни непредвиђени издаци већи. Најпосле, предузећа са свим мирне природе, смишљена и пожелана, али која дуго трају и скупо стају, могу премашати изворе државне обичне, и захтевати кроз краће или дуже време, много веће издатке.

У оваким приликама морају државе потражити помоћи од прошлости или од будућности. У прошла доба државе су знале само за прву помоћ, и оне су раније нагомилана блага у јавној благајници употребљавале на измиривање оваких изванредних потреба. Напротив, наше доба служи се другим средством, на име прави дугове.

Управа државних дугова позвана је да бди и ноћу и дању на оптон и стање државних папира, и да изучава начине и следства њина умаљавања, обарања и претварања, што стоји у тесној свези са покретима и обртима трговачким. Чим скоче цене и због нагомиланог нов-

ца попусте скоптирања и падну ниско интереси текући, држава може да обори интересе, или да умали ниске папире, и да олакша ренту дуга, и да се на тај начин накнади за хартије, које је издала у рђава времена, и по јевтину или ниску цену.

Предмети и послови одељења за државне дугове треба тачно да су подељени, али књиге његове ваља да су свуда једнаке, јер овако се процеси и радње подударају са самим дугом који је или сталан или привремен, личан или безличан, учињен за папирна издавања, за дотације, за пензије, за гарантије, за обрте новчане и трговачке. Државни папири треба да су равнообразни и тако уређени да се у овом обзиру никака превара и злоупотреба не може догодити.

VIII.

1, Фискус непрестано прибира своје снаге и своја права; он наплаћује од грађана порезе и таксе за владине службе, мери на весима правде имања грађанска, и на њих разрезује и удара данке и порезе. Он мери и процењује земље, радионице, капитале покретне, и најпосле приходе и заслуге грађанске. Философ и економист од свег срца радује се систему пореза и дажбина, који пази на правду и од ње тачан рачун води, и признаје да су само овако разрезане и прибране порезе и дажбине праведне и добре. Они захтевају пре свега да порезе и дажбине имају за основу само чист приход. Овако би ствар заиста и била са порезима само даје правда ствар видљива, и да се она допада свима странкама у друштву. Међутим, ми видимо онај исти призор и код плаћања

данка и пореза, који јасно опажамо и код других прилика друштвених: богат и силан излази у највише реди победоносно при плаћању порезе, а слаби и сиромах пропада мучан и жалостан под теретом разних и великих дажбина јавних. За то се не треба ни мало чудити томе, што су, у намери да се олакшају поделе данака и пореза, на име да их сваки носи по своме истинском чистом приходу, пробани разни начини, и завођене разне порезе непосредне; и што је машина данака и пореза превећ сложена. Главне саставне части ове машине јесу: пописи добара и имања непокретних и покретних, пописи прихода од добара покретних и непокретних, поделе данака и пореза индустријских на разне разреде, ударање пореза на уживања и провођење, пореза на разне радње и послове. Ово су врло тешки послови које морамо да прегледамо и проучимо како би се најбоље могла уредити управа данака и пореза.

2, Ми можемо да оптеретимо добра непокретне земље данком на тај начин ако узмемо за основицу њину просторију, или да ударимо данак на поједина поља, или на поједине части њине, и најпосле и најбоље на чист њени приход. Још стари народи земљу су мерили, а Египћани и Персијанци служили су се мерама геометријским. Римљани су се најпре служили мерама замишљеним, и мерили су своја поља и своје земље са спрегом воловском: што су два здрава и одрасла вола могла да поору за дан, то је било римско јутро; а величину прихода од земље дознавали су они по броју радника робова, којих број сваки航малац робова обвезан је био изречним законом сам власти да покаже. Флорентинци су у нешто

дотерали овај начин мерења. Они су усвојили тачније мере, па од чистог прихода одбијали су трошкове господарове и све издатке, што је он учинио око обделавања своје земље. У најновије време увеле су се и друге поправке, увели су се пописници или катастри од непокретног пољског имања; и они су се поделили на две чести: чест описну, и чест од вредности. Прва чест, или прва врста катастра служи и на то, да се обележи и обезбеди сопственост, па у њу се заводи и положење добра, његове границе и његова величина. Него чест процењујућа какастера много је непоуздавнија и сложенија, јер у њу се заводе толике претпоставке колико има поља и добара у извесној земљи. Ма колико да су анализе тачне и подробне, опет оне не дају никакав поуздан и задовољавајући резултат. Најпре и најпре, процењиваење добара зависи сасвим од уверења личног, и од врло великог искуства. Потом, разлике су код добара по вредности по разним крајевима једног и истог предела тако велике, да се не дају и код највештијег процењивања тачно и на длаку оценити. Треће, радња процењивања добара тако дуго траје, да док се сав извесан предео премери, дотле прво процењене земље и имања јако у ценама скачу или падају. Четврто, плодовитост обично се узима и процењује као нешто стално и трајуће, а она у самој ствари траје само за кратко време, и сваког се часа мења. У овоме се налазе главни недостатци овога процеса, јер се плодовитост земље одржава и понавља само непрекидним старањем и подношењем великих и скупих жртава од стране имаоца или закупаца од зе-

маља. И по овоме излази да је то ствар очевидна, да је она пореза нејнеправеднија, па следователно и најтежа по државлане, најопаснија по добар поредак и опстанак државна склопа, и најнеплоднија по државу, која се стално и непрекидно подједнако удара на земљу, на име толико исто једне године, колико и друге, за време родне године, као и за време гладних година и поплаве. Имаоци и закупци од земаља по свима готово државама јако се жале не велике и тешке терете, који долазе на њих услед неоснованог и погрешног процењивања њине земље. Па и сами закупци и имаоци од земаља или поља по Француској јако се жале на ово; јер и сама Француска, која је једина држава што је свршила свој катастар процењујући, удара данак на области, и на тај начин приближује се переквацији, и удара једнаку цифру данка на места од једнаке величине, и која једна на друга доста наличе по плодовитости и дохотку од земаља. Па тако исто раде и многе друге државе, и тако и катастар процењујући има другу основу; он лежи на основима, који се изводе из уговора о продаји или куповини добара, из аренада, закупа и кирија, које се наплаћују од добара непокретних, и из популација извесних крајева и места. Радионице и фабрике процењују се нарочито по вредности локалној. У Енглеској све процењивање добара и имања, као и прихода од покретних и непокретних имања и од заслуга и привреда, основано је на казивању, на име на закону, по коме је сваки грађанин обвезан да каже колико има прихода на годину, и ода шта.

3. На подобан начин прави се и катастар од добара и имања покретних и од њина прихода. Само што код операција или уређивања катастра од имања покретних на двоје ваља добро мотрити: на добро уређење спискова од данака, и друго да данци и порезе не падају и на оне грађане, који имају незнатан приход. Јер она би правда била најнемилосрднија, која не би имала призрења спрам слабијег и сиромашнијег дужника државног. За то су енглеске финансисте увеле discrimination, тако рећи они су поделили приход, на приход сталан, за живота и приход индустријски.

Него фискус изналази још у друга средства имајући то за сврху, да на све врсте имања и прихода удари порезу, и да на тај начин заведе што већу правду у ношењу државних дажбина и терета, и тако да напуни државну благајницу; а то ће рећи, он намеће порезе личне на куће, порезе индустријске на разне радње и порезе на уживања и провођење. Тако, Французи плаћају порезу на прозоре; даље ударају се порезе на покретности; на кирије и закупе; на слуге и кола; на псе, на грбове породичке, називе и почасти, ордене, а нарочито на разне радње и послове, које се деле на многе разреде, према месту и броју народа, у коме се оне раде.

4. За прибирање и прикупљање пореза од радња и послова на име, за порезе од ипотеке, регистра и печата налазе се канцералије, поред канцеларија за друге порезе и данке.

Ако бацимо поглед на ипотеке, наћи ћемо на задатак врло тежак; јер ми желимо да су процеси код ипотеке прости и јасни, па да су уједно и почесни; и ове

наредбе врло су тешке онамо, где постоје заплети о сопствености и о стеченим правима. Сада се још и то тражи, да и писмено ипотекино може оптицати, онако исто, као што оптичу папирни новци и облигације или писмена која гласе на јавне дугове, које би представљало непокретно имање, његову вредност и његове дугове, и које би се могло другоме уступати у залогу, или продавати. Мисао врло лепа, нема сумња, али тешка да се оствари како треба, а да се отуда не изроде велики заплети а велики губитци и по поједине грађане и по цело друштво. Ми држимо да ова мисао не може никако испасти добро ни у једној земљи, где нема катастра од непокретног имања.

Регистар и печат јесу уређења која доводе своје порекло од времена Римљана, и заслужују да се потанко проуче; јер ми то врло добро знамо, како је лако у овој ствари издавати нове и нове законе, и како је тешко удесити их према пословима. Где год су таксе ове врсте досадне, тамо ћете видети да се измишљавају и увлаче млоге преваре при преносењу и мењању добара, и закључавању уговора. Ако не будете јако на опрезу, лако ћете створити извесну врсту кријумчарења у овоме обзиру, којој не ћете моћи лако доскочити, и ако не уведете таксе мешовите, и таксе сталне.

5. За наплаћивање пореза и данака непосредних и личних нужан је нарочити систем и гомила лица, која је закон овластио да их разрезују, наплаћују и прибирају. Ови данци обично се наплаћују и разрезују на три начина: или их разрезују, наплаћују оп-

штине, или нарочни владини чиновници, или најпосле нарочни приватни закупци.

Најстарији начин или систем разрезивања и наплаћивања данака и пореза јесте онај, где их сама општина разрезује и наплаћује. Овога система држимо се ми донекле и Енглези.

Поменути систем разрезивања и наплаћивања данака и пореза има нарочито ове две добре стране: што наплаћивање и разрезивање данака и пореза по истом систему не стаје скупо народ, и што се они сигурно и доста праведно разрезују и наплаћују. Него овај систем разрезивања и наплаћивања у исто доба намеће на данак плаћајуће и многе дужности и трошкове, које их стају разрезивања и наплаћивања данка.

Напротив, разрезивања и наплаћивања данака и пореза од стране владиних чиновника млого скупље стаје народ, млого је несигурније, теже и лакше се велике неправде догађају у погледу неједнаког или несразмерног подносења државних терета. Осем ових недостатака, овај систем има још и ове велике незгоде: код њега се број чиновника и званичника државних нижих и подчињених, на штету и појединих и целог народног кућења, из дана у дан све више увећава, услед све већих заплета разрезивања и наплаћивања пореза и данака; многе се тужбе подижу од стране народа на државне чиновнике, и многи остатци ненаплаћених данака на свршетку финансијске рачунске године остају. И на овај начин и народ и државна благајница јако пате и штетују.

Него најгори је систем разрезивања и наплаћивања

пореза и данака путем закупа. Закупци или арендатори јавних дажбина нарочито сатиру и упропашћују светно земљама од слабе комуникације и маленог унапређења интелектуалног. Нарочито у кризама и неприликама економским и новчаним свет скупо стају порезе и данци онамо где их наплаћују арендатори или закупци за рачун државе.

Најпосле неки су тога мишљења, да оставе банци народној да она наплаћује разрезане порезе и данке за рачун државни. Такав пример имамо на Енглеској и Белгији, где банке државне наплаћују порезе у име државе. Него на сваки начин треба се бојати новчаних криза и неправилности, неуредности и нетачности рачуна у току кад се банка државна претвори у народну благајницу. Јер, то врло често бива да се маленим сумама које банке наплаћују за рачун државни не може ући у траг, или остају сакривене за државни приход.

IX.

1. Управи трошарина обично су подчињене три разне радње: на име, данци и порезе погранични, порезе у земљи, и регали различни, на прилику, од соли, дувана, пушчаног праха, и т. д. Фискус не полази на овај посао с теразијама правде него с пушком у руци. На ову радњу фискусову народи слободни у опште мрзе и јако је нападају, јер она у много реди насрће на слободне радње грађанске и трговачке, и велике им запреке на пут ставља поред тога што обично ова

врста доходака државних народ веома скупо стаје. [1]) Кад која влада потребује један, два или три милијарда, онда она мора ову суму од народа донекле с преваром да изнуди. Задатак следователно састоји се у томе, да узме грађанима половину, две трећине, три четврти њиног прихода кап по кап, и час по час, а да то они и не спазе. У томе лежи лепа страна ове дажбине. Ова пореза тако се тесно припоји уз цену добра да је апсолутно немогуће означити је. Ако се поступа предосторожно, по политици царевој, па уведе најпре врло мала овака пореза да се не би приметно цена променила, може се доћи до великих резултата у овоме обзиру. Приликом сваког поскупљивања фискус каже: шта то чини два или три сантима с главе на главу, или: Ко нам може добар стојати за то, да скупоћа не долази с друге стране? [2])

Него много реди ова пореза није одвећ велика и тешко не пада по ниже разреде друштвене, нарочито ако се не удара на преке потребе за живот, као што је то на прилику со, коју махом троши најсиротнији разред друштвени. Ова пореза располаже се сразмерно на вредност, и пада на све врсте стања и имања, и тако само је онај плаћа на кога она падне, на име трошачи, а нико други. Све скоро порезе од ове врсте, или тро-

---

[1]) Енглеску стаје прикупљање доходака од ђумрука 6 до 7% а прикупљање доходака од прихода између 2 и 3%. Француску стаје прикупљање прихода од ђумрука између 16 $^{2}/_{3}$ %, прикупљање прихода од посредних данака 11 до 12 %, а прикупљање прихода непосредних 3 %. (Revue des deux mondes 15 Маја, 1861, стр. 361 и 362.)

[2]) Les Finances etc. C. Perier.

шарине имају махом карактер финансијски, и оне су нарочито у своме царству онамо где су народи изостали, и где владе жељно нагињу на то да више троше него што народи управо привређују.

2. Управа трошарина има под собом три разне врсте радња; за њих постоје по великим државама три одвојене канцеларије које простиру своје гране на све стране државе до крајњих њених граница. Али пре но што се пустимо у разговор о овим спољним честима управе трошарина, ми ћемо у неколико да говоримо о њином средсређу.

Централна управа трошарина дели се обично на толико одељења или канцеларија колико има разних радња; на име на одсек за послове ђумручке; на канцеларију за спорове и распре, које би се породиле око трошарине, на одсек за регале соли, дувана, и т. д; на одсек рачунски; на канцеларију за надзор или инспекције: трошарина и ђумручина; и на одсек, који води бриге о чиновницима и млађима који се употребљују на службе ђумручке и трошарине. Него оволике канцеларије биле би излишне и по мањим земљама, и не би могле стајати у тесној и природној свези између себе, што је неопходно нужно, па да послови државни ове врсте добро иду и никада не застају. Код оваког распореда и подељења, имали би тело склопљено од многих наредаба и закона, који само посао отежавају, замршују и поскупљују.

По овоме што смо напред казали изалази то јасно, да рачуноводство и у овој управи финансијских операција долази на првом месту, јер оно представља неку врсту законика положног, по коме се управљају све кан-

целарије финансијске. За то ми држимо, да рачуноводство треба да је главна канцеларија и по администрацијама нарочним и почесним. Међутим, одељење секретарско или административно треба да стоји на услузи рачуноводству у свако доба у издавању и извршивању наредаба и претписа, који се односе на послове и радње финансијске. Израђивање акта и писама, па и све остале радње канцеларијске, протоколирање, преслушавање и т. д. јесу саставне и природне чести одељења секретарског. Поред набројаних канцеларија управа трошарина треба да има и своје економно одељење или канцеларију, која има да набавља све потребе за канцеларије, да се стара о зградама, магазама, и т. д. у које се смештају разни еспапи и добра; даље да води бригу за прибор и канцеларијски материјал, и о свему што је нужно за смештање и располагање са монополским добрима. Најпосле управи трошарина нужно је и четврто одељење или канцеларија за инспекцију, која би имала поред осталог посла и ту дужност, да прикупља и уређује статистичке трговачке податке, да представља власт савета дисциплинарног и да разрешава спорове поведене о трошаринама.

Осим овога имамо још и подељења нарочита, на име ђумруко, одељење за дажбине унутрашње и за регале. Свако од ових одељења потребује своје органе за вршење и надзиравање послова, који иду у њину сферу.

3. Говорећи о ђумруку, ми ћемо пре свега напоменути, да размена добара на граници може бити сасвим слободна или ограничена на известан начин. Слободна размена лежи на оним истим основима на којима и соп-

ственост и слободна конкуренција, на име, на правди и пољзи, две стихије које одржавају поредак друштвени и изазивају напредак. Сопственост и слобода произвођачева и трошачева сваки пут се нападају кад год први не може онако да размени своје производе како би он сам желео; кад није слободан да може потражити купца, који би зањ најбољи био, да добије што је могуће већу цену за своје добро, које му уступа; и кад трошач не може да добије у размену за своје добро оно што он треба, по услове што је могуће боље. Слобода размене, долази од саме природе размене којој је она душа. Без ње, размена је несавршена, уплив понуде и тражње противан, вредност и цена поремећени и неправедни; јер вредност је закона и цена природна и тачна само онда кад су они резултат слободне конкуренције између купаца и продаваца, концесија узајамних које они чине један другоме слободно, обзирући се само на прилике и околности произвођења и пијаце, и на њине потребе и узајамне дужности.

Са научне стране не може бити ни мало сумње о томе, да је слободна размена и праведна и полезна. Али с практичка гледишта, на име обзирући се на интересе појединих држава и народа, наредбе за размене и ограничења њина и данас у велике се поштују. Слобода размене, истина јучерањег порекла, није у многоме изостала иза осталих њених сестара, иза слобода политичких и грађанских онамо, где је свет унапредио у образовању. Ђумручке заштите и забране у много реди стају на пут слободном оптоку добара, тековини и нагомилавању имања, и намећу на произвођаче и трошаче

често врло несносне и скупе порезе и дажбине; па на тај начин сметају и спречавају слободно и непрекидно произвођење. Ово је непобитна истина, коју опажају на први поглед и највећи поборници за ограничења ђумручка. Него поред све увиђавности и истине има много и научењака и државника, који из принципа непрестано воде крвави бој на слободну радњу и слободне обрте. По многим друштвима ову истину многи одричу само за то, што они у томе налазе свога рачуна, што су на име изостали иза других друштава и народа у свести и разборитости, и непрекидним и неуморним радњама, преко нужни елементи па да слободна радња не буде од штете ни по један народ. То је ствар непобитна да начела забране нарочито проповедају грамжљиви произвођачи, фабриканти и мануфактурци, желећи да по скупе новце вуку добитке велике од својих добара, на штету целог осталог друштва. И где има повише њих, који желе забране и заштите ђумручке на своју корист, на име да се што више обогате, и где су они подељени на извесне редове од стања и власти, као што је то случај по многим земљама, где је непокретно имање у рукама њих неколицине, а по превасходству у Енглеској, у Русији и у многим крајевима Немачке, Италије, где је све богаство и сва власт у рукама богатих мануфрактураца: тамо они састављају спажне силе, које воде рат на слободне размене, и које својом снагом настојавају око тога, да одрже на врху интерес лични на место интереса општег. У оваком случају они састављају државу у држави, и њима дају силе и снаге, и подижу

их над осталима порезе од трошарина. Оваквим духом задахнути су били сви народи до скора, и сама Енглеска ове се неприлике са свим ослободила само пре кратког времена, на шта има донекле да захвали серу Реберту Пилу, а нарочито манчестерском клубу, на челу којега је стајао до последњег часа много заслужни за цело човечанство Ричар Кобден.

Систем забране не лежи са свим на начелима науке, него и на тарифама, прописима и добрим наредбама. Систем забране могли би донекле да крстимо и системом криумчарења, системом великих данака и пореза, који се ударају на штедње и тековине, и то у много прилика у корист само неколицине. Народни рад, где год је овај систем са свим немилосрдан, на извесно пропада; и ако желимо да нам је радник слободан и да спрам радње и пристојну награду добије, и да нам се имање и стање у опште умножи; онда треба фискус у овом обзиру да се доведе на извесне границе, и права ђумручка да су паметна и умерена: што онда нарочито бива, кад се разрезују и ударају таке порезе и данци, који ни мало на пут не стају неуморном раду и произвођењу, ни потрошњи произведених добара, који не изазивају и не стварају криумчарења, која су од превелике штете по народни морал на и по финансије државне; који не сужују и не ограничавају размене, радње и послове; не притешњавају слободу, разборитост и памет, и који ширимице помажу изналаске и унапређења, напредак и народно благостање. За све ово што смо набрајали, нуждан је, колико

је год више могуће, систем слободне размене добара и имања у земљи и на страни.

Него, и наредбе ђумручке имају особену одлику код система слободне размене, по којој се разликују од осталих наредаба и прописа. Под слободном системом ђумручке размене, обележене су тачно границе у којима ђумручка власт има право да пази на трговачке покрете; под овом системом нема формалитета скупих и тешких по радње, а ђумручким операцијама стоје на помоћ средства кредитна, менице и уаранти. Напротив, тамо где влада систем забране, ђумручке границе из дана у дан све се више шире на све стране, нове линије и бедеми ђумручки подижу, и оставља се ђумруку право да сме завиривати и у саме куће трговачке; из дана у дан измишљају се нови заплети, и скупе форме огласа или пријаве и експедирања; о кредиту нико и не мисли, случајеви крпумчарења у велике расту и гомилају се; и све нове и нове казни кују се и заводе за оваке неприлике; А све напоменуто захтева умножавање броја званичника ван канцеларијских или активних и канцеларијских, који се у највише прилика налазе у горем и чемернијем стању, него просјаци, и гомилају се из дана у дан све нове наредбе, прописи, закони и упутства, које ни сами званичници ђумручки не познају, а још мање свет за који се они издају.

4. Ове исте махне и недостатке налазимо и код дажбина и пореза на унутрашње потрошње, на које по многим земљама општина има искључиво право, па се она о њима и стара, и наплаћује их. Оваке су порезе на пића и јестива, калдрмина и друмарина.

5. За регале постоје различне системе. Неке државе задржавају себи право да производе и добијају, на име набављају извесна регалска добра, на прилику: дуван, со, пушчани прах и т. д. Па опет ударају двогубе дажбине и на сирова и неурађена добра, и на урађене еспапе. Неке опет задржавају себи само право монопола за произвођење, добављање и продавање извесних добара. Тако стоји са дуваном по многим државама: оне га саме обдељавају и производе, саме израђују и свету продају. Држава у много прилика купује на страни неурађено дуванско лишће, а по некад и од својих грађана, па га израђује за свој сопствени рачун. На овакав начин многе државе добијају со, метале израђују, пушчани прах праве и т. д. за свој сопствени рачун.

Економисти су умесно противни сваком монополу и природном и художном. Друштво треба да истражује општа и проста правила, па следователно да укида изузећа; оно треба да се својски постара да преовлада једнакост, и следователно да војшти на привилегије; оно треба непрестано за тим да тежи да се развија на основу слободе. и за то треба да уклања с пута све сметње и запреке без којих никаква привилегија неби могла ни часа опстати. Ово су поглавити узроци за што економисти не ће ни да чују да су монополи ствар преко нужна по државу; а нарочито нападају на монополске продаје на мало. Држати нарочита места и сместишта, и нарочите чиновнике и надзираче за монополе државне, то је ствар са свим противна добром стању и напретку народних и државних финансија.

X.

Надлежатељства, која смо довде побројали, постоје у држави за то, да прибирају и прикупљају приходе и дохотке финансијске од имања и прихода приватних, и од имања и прихода државних и јавних. Сад је на реду да видимо и у неколике проучимо ону сливаоницу, у коју се сливају и придолазе све финансијске воде, а за тим, и то, на који се начин новац, ова крв државна и народна, разлива и тече кроз различна надлежатељства државна, која можемо назвати артеријама и венама финансијског тела. Ми имамо народну благајницу, у коју се прикупљају новци и приходи из малених каса, па се из ње ваде и с њима сви државни издаци и трошкови подмирују. Овако, ми би могли да узмемо народну благајницу за главу и срце великог и преважног финансијског тела. Благајница има посла с народним новцем, који народ уступа влади да с њиме располаже на благо и срећу његову, на основу постојећих закона. Благајница састављa суштаство са свим за себе и под њеном управом стоје сви они који имају у својим рукама јавних новаца, и који су овлашћени да их употребе на одређене сврхе. У царевини француској, за време Наполеона I, осем министарства финансија, постојало је и нарочито министарство благајнице народне. Него, данас благајница народна готово у свима државама налази се у министарству финансија, и састављa одељење за себе. Благајница представља организам или тело административно, које се дели на чест награђујућу и заповедајућу, и чест извршну, које чести стоје у тесној и природној свези између себе.

2. Да можемо тачно разликовати једну чест од друге, морамо пре свега повући јасне границе између њих. Него, то је са свим увиђавна ствар, да ово одељење новчано, које има посла с дужницима и повериоцима државним, свршује послове са свим означене и определене. Оно има своју канцеларију, која прима новац од дужника државних, и која даје новац повериоцима државним, и на тај начин бави се искључиво радњама новчаним. Благајница не меша се обично у операције и рачуне дужника државних, које долазе у круг домена, пореза и данака; она се не меша у рачуне поверилаца државних, за шта постоји друга канцеларија, која о њима бригу брине; она не мора имати много чиновника политичких и техничких. По томе природне и праве границе благајнице државне налазе се чисто и само у наплаћивању, или примању и издавању, или исплаћивању новчаном за рачун народни. Него, ми нисмо још с овим, што смо до сад казали о благајници народној, показали и тачне и крајње њене границе, па за то је преко нужно да додамо још и ово: благајница јавна истина није у стању да једнако прати све поједине радње, обвезе и уговоре новчане, и премда она сама непосредно не мора да стоји у свези с поједипим надлежатељствима финансијским, опет за то онамо, где она хоће да одржи природне форме, мора да стоји у преписци са свима надлежатељствима владиним. Дужници благајнице јесу порезе и данци или другим речма зарада народна; а њени су повериоци министарства владина. Нити благајница може, по постојећим јасним законским наређењима, да прими новац од ког приватног лица, ако на то нема особену писмену препоруку од надлежатељства извесног: нити

пак она може да изда налог, да се извесна сума исплати и изда из њених каса без претходног вишег одобрења, а да тиме не злоупотреби своју власт.

Ова посматрања наводе нас на то, да обратимо своју пажњу на начела наређујућа народне благајнице, и у погледу одељења његова за плаћање за рачун државан и у погледу одељења за примања новчана; као и о актама и закључењима извршним, на име: о уређењима каса, о плаћањима новчаним или чистим или нечистим; о начину склапања рачуна и измиривању или ликвидацији, и о извршивању наплата по наредбама, по кредитима или писменима.

3. Начела наређујућа народне благајнице имају своје нарочите изворе. Јер, што се тиче одељења за примање и наплаћивање прихода и доходака државних, наредбе и расположења благајнице издају се на основу уведеног поредка административног и политичког за плаћања, на основу закона правилних државних, на основу постојећих уређења о данцима и балансима или буџетима прихода, које је одобрила законодавна или највиша власт у земљи. Јавна благајница не може ни у којој прилици више од кога да тражи, него што је законом одређено; нити опет она сме и једну само пару пропустити а не наплатити од онога, што је законом одобрено. Што се тиче одељења за плаћања, наредбе и наређења благајнице стоје у телесној свези са буџетом расхода државних, који опредељује и побраја у својим појединим тачкама и члановима рачуне или бројеве кредита, који су на народној скупштини отворени појединим струкама поименце код народне благајнице.

Ако се ова два одељења благајнице, која издају наредбе за примање и издавање државних новаца покрећу у круго-

вима буџета активних и пасивних, онда је то само по себи јасно, пошто су они чисто буџети нелични, да ћемо имати један само покрет неличан, у коме ће благајница јавна радити са надлежатељствима такође неличним, која представљају надлежни државни министри и старешине канцеларијске. Него по неким државама, благајница воли да има посла са појединим дужницима и кредиторима државним, и на тај начин порађа се друга система уређења благајнице, која се може назвати неправилна. Овако добијамо две системе за акта наређујућа благајнице, које ћемо између себе сравнити и пропратити. Један систем назваћемо систем покрета безличног, а други систем покрета личног.

По систему покрета благајничког безличног одељење за примање и наплаћивање траже се плаћања чиста: по њему се тражи да чиновник наплаћивач државних новаца од дужника државних представља канцеларију или надлежатељство, и да измирује народну благајницу или самим звечећим новцем, или документом, који је оно исплатило, и који документ по том добија вредност новца. Плаћања деле се, по томе, на вредности од докумената, и вредности металне. Напротив, по систему покрета личног чине се нечиста плаћања. По овом систему народна благајница хоће да влада сама има посла непосредно са појединим дужником државним, и пошто ови немају при себи никада сав новац наплаћен за државу, то је она приморана да чини своја плаћања од части звечећим новцем а од части по књигама неизмирених издатака и трошкова. Ове књиге или белешке састављају документ рачунски неновчани, оне прикривају права плаћања, и остављају у неизвесности велику част доходака благајнице,

тако да финансије не могу никад да знају колика је права сума новчана, која се заиста налази по касама.

Односно плаћања, по првом систему покрета пеличног надлежатељства шаљу од времена на време и то само и непосредно министарству финансија преглед или нацрт превентиван о њиним издацима и трошковима, са документима који се односе на расположења буџета, и на покрете послова. Овај предлог потписан од министра финансија, а ако је нужно, према постојећем закону финансијском, и од државног савета или глав. рачунске контроле, постаје акт наређујући благајнице, и ставља на расположење канцеларији дотичној новчана средства која су јој нужна за измирење трошкова и издатака: на име благајница државна отвора рачун или кредит министрима и поглаварима канцеларијским код појединих надлежних каса за суме определене, и извештава касира или казначеја о министрима и чиновницима, који имају овлашћења да издају наредбе за исплаћивања канцеларијских издатака. И тако на овај начин свршују се поједина исплаћивања док се са свим не изцрпе отворени кредит, а чиновници помесни измирују поједине рачуне са свим на своју одговорност, и по актама нарочним и почесним тражи се новац, о коме се даје најпосле на длаку тачан рачун глав. рачунској контроли.

По другом систему покрета личног, плаћања рачунска свршују се на други начин, па према томе и дејства су прилично другојача. Прво, надлежатељствима не дају се или не отварају унапред кредити, или им се отварају само привремено; а за ово се морају слати напред у благајницу јавну поједини рачуни на исплату. Благајница

подноси акта на потпис и одобрење претходно или на преглед глв. рачун. контроли, па по том тек измирује и исплаћује на своју сопствену одговорност акта или рачуне, који се њој поднесе на исплату. Каса јавна зна само за чиновника благајнице, и само акт или документат благајнице има важност истинску и рачунску за казначеје: на овај начин ланац административне одговорности на пола се прекида по свима надлежатељствима, а у оваком случају о одговорности министарској и званичничкој не може бити ни спомена. Него, од овога долазе још и други недостаци велики. Јер се усређују у једно средиште послови појединни и малени целе унутрашње радње владине. Ово опет продужује свршавање оних послова и радња који су били већ свршени на појединим местима или канцеларијама. По том настаје преко нужно да се у исто средиште уметну документа помесна привремена, која, као несвршена, не могу да представљају документа од вредности, те се за то покрети замућују и постаје неистинито стање касе, која, немогући да поброји и документа привремена напоменута, приморана је, као што смо горе већ напоменули, да покаже као касину готовину и ону суму новаца, која је већ изишла из касе.

4. Овај систем неправилног покрета личног, који је основан на начелу превентивном, и који се не стара ни мало за то, да покупи потрошено и расуто откање, које би он морао да балансира; овај систем изазвао је дубоко изучавање код паметних људи и писаца финансијских. Научењаци у погледу овог предмета деле се на две странке, на странку, која све и сва полаже на књиговодство финансијско, и на странку, која уређења бла-

гајнице, подигнута на основу јасних и простих закона, претпоставља свему осталоме.

Да се добро уреди благајница јавна треба обе ове стране подједнако да се развијају. Јер ако би остали само код књиговодства онда би имали само једну страну развијену, која не би могла да изнесе на видик недостатке, ни да усврши и поправи оне чести, које имају рђаво порекло. А ако би поклонили сву пажњу и сав труд, на уређења благајнице, онда би имали само једну њену страну развијену, и на тај начин не би имали огледало књиводства, које се зове двогубо, јер оно има две подобне стране, превентивне могућности или претпоставке и истинске трошкове и издатке благајничке.

5. Народна јавна благајница може се поделити на три система. По првоме систему налази се нарочита владина каса, која се зове благајница, и њене поткасе налазе се по окрузима или срезовима. Ове касе стоје под руковањем званичника, и сваки казначеј и рачуновођа или чиновник који новац прима, обвезан је, по положеном закону, да уноси у њих сав јаван или народан новац. Други систем зове се енглески или белгијски, и по њему јавна каса у рукама је приватне банке, у коју се уносе све врсте прихода и наплата, које су владини званичници покупили од народа. Оваква банка обично држи многе подбанке по целој земљи, и на тај начин она је угодна по народ за примање и прикупљање јавног новца, а сама опет може лепе користи да има од новаца, који би иначе кроз дуже време лежали неупотребљени, и следователно неплодно и с којима она овако непрестано окреће послове и радње за свој рачун. Банка обично

извршује плаћања за рачун благајнице народне за бадава, или са малом наградом, а у многим приликама она плаћа народу известан интерес за оне суме, које би подуже лежале неупотребљене у њеним касама и које би она на своју корист употребљавала. Него и овај систем колико је добар, опет има својих недостататака, због којих он неби могао да опстане и добра плода донесе код народа, који немају оне исте врлине и морал, које имају Енглези и Белгијанци. Поред осталих незгода код овог система и та је велика неприлика, што се поједини ситни рачуни и исплаћивања не могу тачно на длаку да контролишу. Трећи је систем, којега се држе Французи, па за то и зову финансисте „француски систем.“ По њему, као што је он недавно уређен, служба новчана благајнице оставља се чиновницима наплаћивачима по окрузима и срезовима, а ови опет отварају своје касе другим чиновницима наплаћивачима доходака и прихода, па тако постају касе локалне, које састављају све заједно благајницу јавну. На овај начин налазе се наплаћивачи окружни, и по томе нека врста банкера локалних, који не воде спекулације трговачке, и овако се долази до сигурности и угодности, почем се добијају поткасе, поред наплаћивача општинских, и извесне суме уштеђују се код издатака, јер су код овог система радње много простије, сједињене, и треба имати само добро двогубо књиговодство, па да послови иду добро и тачно.

6. Плаћања се чине на два начина или су плаћања нечиста, или чиста. То већ знамо, да благајница захтева да њени чиновници — наплаћивачи доносе у касу

целу суму примања. Него како су с примањем спојени и издаци или трошкови канцеларије самога чиновника, који новац прима, тако не може никад да се унесе у касу цела примљена сума. Она чест новаца која се задржава за измирење канцеларијских трошкова и издатака, треба да је означена у каси, како би благајница знала тачно целу суму јавног дохотка; него ова иста сума понекад стоји у каси на начин неизмирен, а по некад на начин измирен и чист. По првом начину ишту се плаћања или уношења новаца у благајници нечиста. Али по овом систему рачунополагач обвезан је да поднесе своја објашњења благајници народној о оним новцима и сумама, које је потрошио, и које није предао. Ова објашњења остају без икаке вредности донде, док благајница средсредна или главна не изда акт свој или разрешителницу рачунску, којим се признају учињени издаци; и овај акт надлежни рађуновођа за себе задржава. Овако кроз дуго време остаје у каси јавној привидност, јер у њој парадира сума новчана, која се управо не налази, и не фигурирају рачунска документа, који казују издатак. Па како су ове обмане велике и честе, то имамо у каси јавној непрестано нечисто уношење, уношење неправилно и непрорачунато, што опет производи одвећ велике забуне и залудне трошкове, дангубе и преписке по благајнице, које се држе овог система.

По методу наплаћивања или уношења чистих, државних новаца каси јавној предају се сва примања, и на тај начин дели се плаћање на два система: на плаћање у новцу, и на плаћање у документима, која се односе на трошкове учињене од стране наплаћивача надлежних. Него ова документа

не потписују и не издају надлежни рачунополагатељи, него поглавари канцеларија, који су овлашћени нарочним законом да чине извесне издатке. На овај начин имамо документа свршена, за која нису нужне никаке даље операције и радње, документа стална или трајућа, документа од вредности, овлашћење локално, по коме могу да се праве и закључују рачуни тако, да сума новчана изгледа чиста од почетка па до краја. Казначеју служи за доказ или јемство овај документ, или ово овлашћење локално, и може овако да покаже благајници главној примање право и свакидашње: у новцу, и у документима од вредности. Он може да подели ова документа од вредности: на издатке и трошкове око примања и обвезне, на издатке канцеларијске, издатке сталне, и издатке променљиве. Сав приход, по овом систему, у каси је, и јасан је; а његове чести чисте су и уређене од почетка па до краја, сваки пут и свуда. Али, по незгоди, овај систем предпоставља уређења, која смо напред напоменули, која удаљавају измиривања или ликвидације централне, и отварају кредите појединим надлежатељствима, овлашћујући их да измирују трошкове и издатке, и да издају пуномоћства или овлашћења, а за ово је опет нужан месечни рачун о издацима и трошковима, који мора бити одобрен нарочито од глв. рачун. контроле.

7. Ова посматрања тичу се измиривања или пребијања јавних рачуна и плаћања; а друге радње постоје за покрете финансијске. Ми имамо још две системе, на име измиривања или исплаћивања централна или средсредна, и измиривања децентрална или

помесно-локална. По првоме систему измиривања, сва надлежатељства шаљу сва документа и акта о својим радњама и покретима глав. или централној благајници. Ове операције захтевају поред осталога и привремена исплаћивања и документа или акта рачунска, која смо мало час именовали, и која немају законе вредности. Овај систем измиривања захтева превентиван преглед, и по томе отклања од министра сваку одговорност, али у исто доба и удаљује толике последице од узрока, да нема ни трага рачунима свршеним, који су преко нужни за то, да се могу јасно видети покрети и радње владине, новчане, које траже не само законодавна тела, него и сви који данке и порезе плаћају и државне терете носе.

По другом систему, рачунска измиривања свршују се по министарствима и канцеларијама локалним. Ова надлежатељства имају право и овлашћење законо да издају акта или писмена за исплаћивање. Благајници државној шаљу се у напред, и од времена на време, сва акта, сви рачуни и сва документа која се односе на ове издатке. Ове хартије рачунске испитују се на длаку, сравњују с позицијама буџета одобрених и подносе на преглед и одобрење глв. рачунској контроли. Највиша власт такође прегледа целу ствар, и спроводи је с актом или писменом, с којим отвара кредит, каси. И пошто се рачун сврши на месту, акт изврши, и сврши плаћање или изда из касе новац, онда надлежно надлежатељство подноси исплаћени рачун, заједно са свим актама, која се на њ односе, министарству финансија ,и глв. рачунској контроли.

Имамо да кажемо неколико речи о правом исплаћивању рачуна. Исплаћивање државних рачуна може да се свршује на два начина т. ј, само на овлашћење благајнице, или на разна овлашћења и акта министарства, и разних власти државних. Први начин исплаћивања нагиње на централизацију исплаћивања рачуна, и на претходни преглед радњâ и послова, што смо горе напоменули. Где се могу и по овом систему измиривати издаци и трошкови канцеларијски од стране појединих надлежатељства тамо се отварају код каса благајничких толики управо кредити привремени, па издаци или партије уређују се тек пошто дођу од главне благајнице у иста надлежатељставa свршена акта о исплатама. Јер, касе благајничке нити могу нити хоћеју пре да признају акт или исплаћену суму од благајнице. Права аномалија, кад се проуче скроз заплети који постоје између чести налажуће и чести извршне.

По другом систему просто се отвара кредит код новчаних каса канцеларијама, или министарствима и поглаварима канцеларија. Да се овај кредит може употребити, поједина министарства подносе од времена на време, и то у напред, превентивне предлоге и акта министарству финансија о издацима и трошковима, који су им одређени и на основу којих глв. благајница отвара кредит код својих подчињених канцеларија сваком министарству за себе, и овлашћује их да могу на овај начин упућивати своје наредбе на касе, и чинити исплаћивања која се исплаћују за рачун државан, не као пређе по налогу саме касе, него по разним актама или налозима експедираним непосредно од

разних надлежатељстава. Ово не мења, нити поништава двогубу службу, коју обично врши благајница централна, коју треба поделити готово на две канцеларије или надлежатељства различна, на канцеларију, која управља рачунополагатељима — наплаћивачима; и на канцеларију која управља рачунополагатељима — исплаћивачима. У првој канцеларији води се рачун о наплатама и полагању новаца, а у другој свршују се само исплаћивања или наплате за рачун државан.

Горња измиривања намирује или исплаћује каса јавна са две врсте пуномоћстава или акта. Једна акта назваћемо привремена, јер она, као неизмирена, не могу да се показују у рачунима као са свим свршена, и по томе обвезана је каса јавна да показује у своме прегледу главноме, као готовину, и ону суму, која је већ изишла из ње. Од овога долазе све оне велике и честе незгоде и неприлике по јавну благајницу, које смо напоменули у течају говора. Друга акта назваћемо свршена и уређена. И ова акта имају два извора, из којих долазе. Она час долазе из појединих канцеларија и надлежатељстава, којима се отвара кредит код благајничке касе, и иду управо на исплаћивање, а час опет полазе из саме централне благајнице; или полазе из разних министарстава па морају да прођу путовима централне благајнице, и тако иду у касу споро.

XI.

1. Пошто смо у неколико пропратили и разгледали праве основе, по којима јавне финансије упражњавају своју власт, и по којима је оне распростиру не само

на имања стварна, него и на добра и робе оптичуће, и на њина израђивања; само од себе намеће нам се и то, да проговоримо коју реч и о одговорности ове огромне власти. За то ми ћемо сада прећи на говор о законодавном телу, као најприроднијем врховном старешини власти финансијске, и о глав. рачунској контроли.

Одмах ћемо приметити то, да свуда где год финансије јавне траже да располажу, као највиша власт, правима општинским, и да деле право по вољи, као што је то случај по многим државама, тамо и сам фискус треба да има јемства од злоупотреба појединих грађана. На ту сврху по канцеларијама финансијским обично постоји савет правни, или одељење, које пресуђује спорове административне и финансијске. Него онамо где је финансијска власт положена на извесним правилима о размени друштвеној, о којој смо говорили, тамо се ствар са свим мења и други систем усваја за јемство: на име пре имају грађани да се постарају против злоупотреба и погрешака у које би могле пасти и увалити се финансије и нехотице. За ово постоји државни савет, који поглавито и на то служи да даје паметне савете и упутства министарству.

Што државни савет понекад не упражњава потпуно своју власт у споровима и злоупотребама административним и финансијским, за то би по неки желели да се на место његово поставе нарочни савети по канцеларијама. На ово имали би применити то, да би нарочни савети имали да се састану и да постоје сваки пут кад год је реч о добром уређењу канцеларија и тачном отправљању

послова, као што смо то и напред напоменули. Али оваки савети не могу заменити никако тело које је постављено за опште саветовање, као што је то државни савет, који треба да је чист од свих предрасуда при решавању ствари, који мора добро познавати и општа наређења законска, и који је једино кадар одржавати у слози и хармонији целу државну зграду.

Код истрага финансијских наилазимо на две врсте тегоба, прво на декрете, расписе и наредбе које се издају за то, да се остваре законска наређења, предлози нових закона, који су направљени у министарству; друго, на комбинације покрета и радња̂ трговачких од великог значаја, и јако сложеног састава. Да се уклоне погрешке и недостаци, који би се поткрали, и да се измене или са свим укину извесни закони и наредбе, за то је нужно издавати декрете или наредбе извршне, којих се редакција оставља државном савету, како би се поштовала начела, одржала неповредима расположења и наређења законска, и сачувао и у самим простим предлозима леп изглед, и сугласност са законима раније издатим. Што се тиче послова и радња̂ финансијских, код њих има да се пази на вредност уговарајућих страна, на сложеност уговора, на случајеве повољне и далеке изгледе и резултате, којих старање ваља поверити са свим скупу или телу научноме, паметноме и радиноме.

Из овога што смо напред казали о савету државном односно финансија народних, изилази то, да је он тако тело државно, које најмање трпи да се чланови његови често мењају, тело, које најмање трпи да су му чланови од слаба знања, способности и карактера. Тело држав-

ног савета мора бити састављено од поштених, изучених и вештих правника, и од научених и вештих економиста и финансиста поред научењака осталих струка, па да народ може рачунати на напредак и срећу и у финансијама државним.

2. Него, тако је исто нужно да пропратимо и начин, на који се окрећу финансије, и како одговара министар за сваки акт, који је издао и наложио да се изврши у погледу народних финансија; а како опет одговара званичник рачунски, који измирује и рукује приходима и расходима државним. За ово постоји глв. рачун. контрола, независан, непристрастан и вешт судија финансијски. Глв. рач. контрола суди и изриче своје пресуде као и сваки други суд у свима питањима и споровима рачунско-финансијским. Овде се најјасније показује разлика између рачуноводства наређујућег и свршеног; прво, обележено и одређено указима и уредбама, има под собом дела за која сам министар финансија одговара лично; а у извршноме рачуноводству и у ликвидацији послова изложена је одговорност других министара, или још пре чиновника и поглавара канцеларија министарства државних.

Глв. рач. контрола дели се на два одељења: на одељење, које суди о актама наређујућим поглавара финансијског, и на одељење, које суди о актама извршеним финансијских чиновника рачунских. Глв. рач. контрола обвезана је онамо, где има потпуну силу и важност, и где је основана на начелима најтачније одговорности за све финансијске послове, да прегледа и испита сваки декрет, наређење, и распис финансијски пре него што га министар саопшти извршним канцеларијама. Уз обна-

родовање и слање акта наређујућих и отварање појединих повремених кредита, треба увек да иде акт одобрења од глв. рачун. контроле.

За пребијање рачуна државних постоје два система прегледања. Пребијање централно у министарству финансија захтева преглед претходан од стране глв. рач. контроле; а пребијање локално и децентрално по разним министарствима и канцеларијама, налази довољно прегледања прописаног и определеног по рачуну свршеном. Ако рачунска система наређује да се за сваку поједину радњу шиљу документа надлежна центруму, и да се на овај начин удаљује од канцеларија разрешење истих радња; и ако се тражи да само из центрума треба да излазе измирења и налози за плаћање; онда глв. рачун. контрола треба унапред да прегледа сваки акт рачунски јер доцније не би могла никога наћи који би одговарао за рачунске неправности пошто се једаред одвоји радња од канцеларије којој припада. Ако се напротив пребијања рачуна свршују на месту, и ма да преглед превентиван глв. рач. контроле не престаје, он је спојен с актама наређујућим и отварањем кредита које смо навели: на име по овоме систему мора свако министарство да шиље од времена на време средсређу финансија свој предрачун о приходима и издацима или трошковима државним, који имају да се подмире па глв. рачун. контрола даје своје одобрење уз одобрење министра финансија на овакве прегледе, и с овим она само гарантира за то, да потраживања министара и појединих канцеларија и отворени кредити не премашају бројеве и одредбе утврђене законом буџетским. По том оставља истим надлежатељствима и канцеларијама преби-

јања и свршавања њиних сопствених рачуна. Али она иште сваког месеца свршена акта, испитује их, и прегледа сваки поједини документ, па по коначном прегледу изриче свој суд о администрацији свакога министра, износећи пред народ путем јавне штампе преглед трошкова у подробности, цене набављених добара из чега се виде сви издаци финансијски. Поновићемо да два система о прелходном и доцнијем прегледу државних рачуна не односе се толико на организам глв. рачун. контроле, колико на метод рачуноводства благајница. У оба случаја глв. рач. контрола суд је, који суди о раду и повластицама министара, рачунских чиновника, казначеја, о пословима и о правима кредитора и дужника државних. Овај суд састављен је обично од правника способних, и од вештих рачунских људи, који су кадри у свако доба наћи и на јавност изнети хотичне или нехотичне погрешке по рачунима о приходу и издатку или о расходу државном.

XII.

1. У свакој администрацији државној преко је нужно да се зна унапред и на длаку тачно рачун о изворима којима влада може да располаже, и потребама које она мора да измири. Ови су извори увек ограничени; по томе влада мора увек да сравњава разне државне потребе једне с другима; и паметна и добра администрација нарочито се тиме одликује, што уме да оцени њину вредност релативну, и да према томе подели и расположи изворе. Све државе уређене имају прегледе годишње или

буџете, где су приходи и расходи што је више могуће тачно и приближно означени.

Разлике између буџета различних држава зависе од различитих атрибуција, које има власт централна у свакој земљи. Што је сфера рада централне власти шира, и што се више и чешће од ње тражи помоћ и заштита; то и цифра буџета мора бити већа.

То је истина да друштва образована захтевају више од својих влада него друштва варварска; али што се више развија стање друштвено и свест политичка, то обично народи мање од својих влада ишчекују и траже. У Русији, на прилику, никоме ни на ум не пада да од владе тражи више школа; у Аустрији народ их тражи од владе; а у Енглеској сами грађани о свом трошку подижу их и издржавају.

При прављењу буџета не треба се само обазирати на потребе јавне, које има држава да измири, него још више треба држати рачун о изворима које грађани могу да одвајају и држави уступају, а да због тога ни мало не трпе у своме животу и својим радњама. Правна и уставна држава јесте један од најважнијих услова за добар и уредан буџет. То је до душе непобитна истина за сваког земљорадника да има добрих путова за пренос својих производа, али ако би биле дажбине, које су биле намењене на подизање путова, толике, да би тежака толико много стајале, да би због тога морао напустити обрађивање својих поља; онда би овако предузеће била пре несрећа по народ, него помоћ. Тако исто отварати и подизати школе јесте предузеће најполезније, које држава може учинити нарду за његов новац; али, ако би

држава, да набави храну за душу деце сиромаха, узимала од њиних родитеља, у виду дажбина, ону чест њине зараде, која би им била неопходно нужна за телесну исхрану, онда би прекорачила и своју дужност и своје право. За то треба добро размислити о овој законитости релативној, о издацима јавним, и њу добро схватити.

При прављењу буџета расхода ваља имати добро на уму и потребе народне и изворе његове. Ово је основица за буџет. Дажбине и порезе не треба да пресуше изворе државља̄на, ни издаци државни да премашају приходе. Ово је почетак и свршетак науке финансијске. Равнотежа буџета положена на економији расхода до које се долази кад се добро и паметно прорачунају потребе и извори, за многе је земље идеал до којег ретко која држава данас долази. Отуда долази несрећа видљива по народе, а то је дефицит; и несрећа тајна, а то је изнурење и пропаст народна. Пропаст и изнурење народно познаје се по претерано великим дажбинама и порезама, које обустављају предузећа и радње, и на тај начин заустављају умножавање народног произвођења.

2. Буџет је право огледало финансијских прихода и расхода који су означени бројевима, и то или само од ока и приближно, или са свим тачно, и на основу позитивних дата и рачуна. Буџет показује у бројевима приходе и расходе државне годишње; а његови бројеви представљају за законодавца и јавног администратора толико чланака закона, на име прави законик, као што смо већ напред напоменули, којега поједине тачке, по земљама од представничког система владе, народне скупштине сваке године, или сваке друге, треће, и т. д.

одређују. Буџет представља за финансисту вредности расхода и прихода, међу којима он треба да нађе и уведе равнотежу, и да набави државнику сва нужна средства, с којима ће моћи извршити садашње и будуће сврхе и намере које су полезне по народ.

3. Буџет се дели прво на буџет нечист и чист, и друго на буџет прихода и расхода, или на буџет активан и пасиван.

Буџет нечист, у опширном смислу, зове се такав буџет, у који улазе сви расходи и приходи, па и они који улазе у државне касе као извори државни. У ужем смислу зове се буџет нечисти онај, у који иду сви приходи и расходи који искључиво припадају држави; а буџет чисти представља истинске производе и доходке, с одбитком трошкова око прикупљања данака и пореза, управљања с монополима или државним добрима.

Свака сфера владина има својих прихода и расхода; зато и свако министарство има свој активан и пасиван буџет, који се опет дели на толико особених чести, колико има особених примања или издатака. Овако добијамо два буџета различна, активан и пасиван, који се деле на министарства, на послове, главе, и поједине чланке и бројеве, у којима ваља уредити чести, како у погледу издатака тако и у погледу примања. Ове чести различна су карактера, или су сталне, или промењљиве, или случајне и изванредне; за то треба поделити буџете активне и пасивне сваког министарства на редовне и изванредне, и у први записати сва примања и све издатке утврђене, промењљиве и случајне; а у други сва примања и све издатке изванредне.

У издатке и трошкове сталне стављају се обично дугови, на име, остаци од прошле рачунске године: затим трошкови и издаци на имаовине јавне које се другоме не уступају, или на имаовине доменске: и издаци и трошкови око дугова јавних уређених, нарочитих, личних, гаранције и дугова који се мењају; затим долазе плате чиновника, којих је број одређен. Што се тиче трошкова и издатака променљивих, најпре ћемо навести трошкове и издатке на издржавање канцеларије и одправљање послова; по том издатке на службе за радње ручне и локалне, или набавке и радове трговачке. Најпосле у овај одсек долазе издаци и трошкови случајни и изванредни, који се у извесним само приликама појављују; као што су на прилику трошкови и издаци на зидање, засађивање, на набавке разних материјала, на трошкове ратне, и овоме подобна.

Што се тиче прихода, у буџет обични и редовни долазе прво рачун кредита, потом приходи, који се добијају од имаовине јавне, која се не може усвојити или усопственити, и од имаовине доменске државне, од капитала сталних, покретних, индустријских, трговачких и од регала и монопола. Поред овога ваља додати и дохотке од јавних служаба; затим приходе много веће од пореза и данака непосредних личних, од радња и од данака и пореза унутрашњих и неличних. У буџет изванредни долазе обично доходци од отуђивања имања и права државних, од продаја, зајмова и обрта случајних.

3. Бројеви буџета, као што смо то мало пре рекли, састављају за јавног администратора положени законик. Лако је разумети на први поглед, да сваки број при-

хода или расхода мора проћи кроз истраге и претресе законодавне власти. Код буџета владиних или јавних, који набављају највећу чест свога прихода од данака и пореза, треба најпре показати јасно грађанима узроке, за што се извесне порезе од њих траже; па по том треба на прво место да дође буџет расхода и издатака. На овај начин имамо два покрета и два закона за себе или одвојена, један за буџет расхода а други за буџет прихода.

Законодавна власт уређује и поставља буџете по предлогу који показује само могуће приходе и издатке државне. Овај предлог могућих прихода прави се кад се имају на уму прошле године и њини приходи, кад се јавне порезе и дажбине уредно плаћају, кад нису наступила изванредна времена; или се праве по обрасцу других држава које у сваком обзиру наличе на нашу државу по приходима. Овако издан закон за јавне приходе, сам могући предрачун постаје закон и нико нема власти да га измени, ни за длаку. Али овако не стоји и са издадцима и расходима државним. Они се тако исто напреопредељују, али се они и мењају; и министри, и за њих министарство финансија, мора да придода глв. буџету расхода и друге буџете допуњујуће и исправљајуће. До оваких нових буџета обично долази се на три начина различна, који су усвојили закони о рачуноводству: издају се декрети, уводе се преноси и употребљују се капитали резерве. Где по уставу министарским или владиним декретима могу да се стварају буџети допуњујући, тамо министар и влада могу по вољи да увећавају издатке и трошкове јавне; и на овај начин махом долазе

у велико погибије народне финансије. Где је допуштено министру да може једну суму буџета употребити на друго што, а не на оно, за што је она на скупштини одобрена, тамо се замућују финансије, и финансијски систем стоји изнад домашаја законодавства; и министар може у свако доба да употреби суме одређене на преко нужне и часне службе грађанске, на излишне и бесчасне радње, на службе војничке и на тајне полицаје; и да обустави радње које је народ на својим скупштинама нашао за полезне, па да предузме послове, који никако не одговарају интересу народа него у највише реди прете општем напретку и моралу. Где се најпосле у буџетима налази резервни фонд, као што је то случај у Енглеској и Белгији, тамо влада има увек средстава да измири и потребе непредвиђене, а да не мора поремећавати равнотежу буџета, ни систем финансијски.

4. Напротив финансиста што има друге радње да сврши на буџету, он, позван да рукује и управља силама и вредностима прихода и расхода државних, има да се постара да уведе и постави равнотежу у буџету. Увести и одржати равнотежу у буџету то је врло лака ствар код народа богатих, али напротив, то је једна од најтежих ствари по државама сиротним т. ј. где је народ ваљен у сиротињу, где је радиност слаба, где је земљорадништво у повоју и напуштено, где је трговање ствар немогућа. Да се доведу у равнотежу приходи с издацима, нарочито у приликама кад су издаци и трошкови државни далеко већи од прихода и привреда јавних, постоје две системе, једна другој савршено противне. Ми ћемо обе ове системе да сравнимо, јер тако ћемо их моћи боље

прегледати. Прва је система стара, деспотска и чисто природе и карактера финансијског, јер она води рачун само о резултатима новчаним и благајнице јавне, на име она има у виду само то, да благајница има што више новаца, не бринући се ни мало за последице које отуда могу доћи по народ и његов опстанак. Тако по овоме систему ударају се на народ из дана у дан све веће порезе и дажбине, које су већ уведене, нове се порезе заводе на личност, радње и на све врсте богатства и вредности; продају се добра државна; задужују се будући приходи и доходци; измишљавају се монополи владини; заводе се и намећу личне службе грађанске; на силу се узимају зајми од народа; пуштају се у опток папирни новци; а стари који нису знали за папирни новац, одузимали су металном новцу једну чест скупоцена (драгоцена) метала и пуштали га у обрт по ону исту цену, по коју је оптицао пре него што му је одузета она чест чистог метала, па додата толика иста чест нечистог или неблагородног кова. Данашње владе изумеле су још једну нову превару, којом се често служе, а нарочито у кризама финансијским, на име, оне су измислиле јавну ренту и њено обарање.

Другојача је система финансијска памети великог Пита. Овај велики енглески министар финансија, трудећи се да уведе равнотежу у финансијама енглеским, укидао је и смањивао сваки дан данке и порезе, умаљавао је све више број добара, на која се плаћала ђумручина, ширио је радње и обрте трговачке, помагао земљорадништво и занате, и уклањао све незгоде и неприлике, које би народноме кућењу и народној тековини сме-

тале. Пит је тражио и највише волео од свију пореза данак од благостања и имућности. Система финансијска овог великог државника највише је смерала на то, да оснажи силе производне, и да ослободи од свију запрека рад, размене и покрете. Подићи поверење и част народу, добро уредити и углавити машину економску или произвођење, дати полета променама природна и створена богатства. прикупљати ова богатства са свију страна где год их има, и увести равнотежу не само у финансијама државним, него и у свима силама, у добродетељи, у раду и дару народном, то је о чему се Пит и дан и ноћ старао.

5. Прави државник сматра буџет за огледало народне снаге и величине, и по њему суди о садашњости и будућности народа. Он види у буџету сурадњу духова, који између себе мењају службе друштвене; он прати руку, која сеје поље, на коме расте биљка образовања и среће народа. Садашњи плодови подмирују многе и велике издатке за добра која су намењена за векове: школе, јавне грађевине, па и сама војна, унутра и споља, која се предузима за то, да се народ ослободи од тираније и тирана унутрашњих и спољашњих, — јер, само ови узроци могу да оправдају крваве војне и ратове — предузимају се само на ту сврху да развију силе грађанске и политичке, од којих опет зависи развитак и напредовање заната, радње у опште, и капитала. За то није ни мало неправедно подизањем школа и заведења за народно унапређење, добрих јавних грађевина, друмова, водовода и т. д. задужити будуће нараштаје.

Него, добар финансиста државни пре свега стара се да умали непроизводне трошкове, да учини што простијим радње, да ограничи што више мешање и пачање државних власти у приватне радње и послове, и да изазове и обадри радиност и труд код грађана, и да унапреди и развије што више све силе од којих долази срећа и благостање народно. За то министар финансија пре свега ваља да се постара да обори све старе навике о заштити, и друге незгоде и неприлике које се не слажу са демократском једнакости коју је данашњи век махом заволео. Он треба што више да прикупи своје канцеларије, да настане својски око тога да званичници буду од ползе по послове народне, на име министар финансија треба да се постара и за тело и за дух народни.

XIII.

1. Буџет државан треба да се уреди и одобри у виду закона од стране законодавне власти много раније него што наступи буџетска година, или време за које је буџет намењен. За то се у главноме нацрт буџета склапа на неколико месеци пре буџетске године. И што се више крају примиче буџетска година, то све веће и нове измене подносе министарства по својим струкама, и на овај начин постаје буџет придодати или допунителни за исту буџетску годину. За тим проматрајући исти буџет, појављују се или недостаци прихода наспрам нужних расхода, или претичице од трошкова, и за ово је опет нужна исправка, на име трећи буџет исправке. Најпосле, кад се примакнемо крају буџетске године, онда имамо последњу фазу буџетске промене, или буџет

свршен. Код оваке системе буџета, глас законодавчев не може никад на извесно рачунати, јер он се може натерати напоследак да поквари све што је напред слободан и по убеђењу своме, имајући на уму чисто интересе народне, поставио, па да просто одобри и потпише свршене издатке.

Овака неједнакост између буџетског нацрта и самог буџета не може се никоме допасти; и за то је енглески систем прављења буџета по превасходству најбољи. Енглези праве свој буџет овако. Најпре се одобравају одвојени буџети или позиције појединих министарстава, и из њих се изостављају сви трошкови и издаци, приходи и дохоци стални, т. ј. сви издаци и приходи који су раније као неопходно нужни по напредак народни одобрени појединим министарствима не долазе пред законодавно тело, него се сматрају за са свим уређене и свршене. Пред парламенте енглеске долазе и износе се на претрес и одобреље само промељиве, сталне и изванредне чести буџета државног. Напоследак на крају седница законодавних, парламенат претреса и гласа за општи или главни буџет који садржи у себи све исправке и поправке и извесан резервни фонд или капитал за издатке и трошкове природе непредвиђене, и на овај начин законодавац нема нужде да руши оно што је једаред направио, него само дотерује и допуњује, према приликама и околностима, своју сопствену радњу.

Друге несугласности и промене постају поводом сударења и спајања уједно разних буџетских позиција у течају финансијске године. Јер, кад се дође до краја финансијске године, и кад и остану многе ствари

или многе позиције буџета активног и пасивног прихода недовршене, порађа се комбинација врло тешка по текућу годину буџетску. Од онога што припада буџету претходноме, имамо чест редовну и чест изванредну (за приходе и издатке), и док ова чест изванредна представља или постоји као ствар за себе и одвојена, која се лако може пренети у текућу финансијску годину, напротив чест редовна буџета предходног, мора се повторити и у буџету текућем, и тако би ово преношење помешало две части различне као да су оне једно и исто. За то су финансисте препоручивали да се продужи година финансијска, или буџет издатака и трошкова редовних, па да за буџет издатака и трошкова редовних траје финансијска година 21 месец. Него Енглеска и у овом обзиру другојаче поступа. Она свршује сав свој буџет управе са обичном (од 12 месеци) годином финасијском; и преноси све остатке са својим називима у текућу годину, под наслове: рачун поверилаца, и рачун дужника државних.

3. Најпосле нужно је да се зна и то, у каком се стању оставља буџет финансија државних. За сазнавање овог стања буџета морају се свршити ове радње. Мора се направити рачун буџета, или биланс потрошни; даље рачун или преглед, т. ј. стање благајнице; и најпосле свеколики преглед или нацрт стања финансија државних. Ако прегледи или нацрти потрошни нису тачни и готови, онда се можемо помоћи само тако ако се послужимо нацртима из прошлих финансијских година. Тако исто неопходно је нужно извести стање благајнице које показује количину прихода и расхода новчаних, и плаћања и из-

датке још неизмирене. И овде се нарочито у сјајним бојама показује недостатак или слабост централних измиривања, о чему смо већ говорили; јер је немогуће сазнати количину звечећег новца, која је помешана са актама рачунским неизмиреним и привременим.

НОВА ГРАЂА ЗА БУГАРСКУ ИСТОРИЈУ.

Написао архимандрит Леонид, дописни члан српског ученог друштва.

Како немају или су пропали и сами кратки летописи код Бугара, то и последње стране њихове историје како црквене тако и грађанске до сад још нису изишле из области нејасних народних предања. Са тим драгоценији бива сваки писмени споменик, који подаје кључ к допуњењу или објашњењу тих драгих за народни спомен предања. Такво је и ово од нас сад за печатање у Гласнику саопштено: „**Слово похвальноє иже вь свѧтыхъ, ѡцоу нашемоу Єѵѳимїю Патрїархоу Терновскомоу.**" Оно је плод пера Григорија Цамблака, већ познатог читаоцима Гласника по напечатаном у овом његовом спису: **Житиє кралѧ Стефанѧ дєчанскаго**; (види Гласника књ. XI, стр. 35 до 95:), које је он написао још кад бејаше игуман дечанског манастира (око године 1400). Ово слово, што га ми саопштавамо налази се само у једном зборнику слова Григорија Цамблака, (ма да има неколико познатих таких сборника) који се чува у библиотеци графа Толстога, под бројем 205-тим, а сад се први пут издаје на јавност печатано. Обновљење тачног смисла овога слова које је написано скорописом из конца XVI-тог века, било је могуће тек кад су пажљиво додате значке раздељујуће ставове, јер тих значака у самом рукопису готово никако нема; а преко тога,

ради веће јасноће садржаја и скраћења под титлама разрешена су. Правопис подлинника задржан је, само су ове незнатне промене учињене: у место ω, које стоји свуда на почетку речи, које се почињу с овим словом, стављено је свуда просто о; у предлозима додато је ъ; у подлинику нема никако ї, а ми смо га на неким местима ставили, где се састају два и; на неким местима изостављена по смислу речи слова, као сумњива, ми смо додали у огради; најважнија и значајна места подвукли смо, да се штампају разређеним словима.

Ово слово за љубитеље словенске старине има двојаку занимљивост, историјску и књижевну. То је известно, да панегириста светог Патријарха Евтимија, Григорије Цамблак ономе бијаше близак, јер прво он се васпитавао у трновским школама, под његовим руководством,[1]) — а после тога био је код њега: „велики примикирије.“ (види Синодик цара Бориса II. у бугарским књижицама за годину 1858-му:) Ово слово, како има наслов: „Григорија архиепископа россійскаго“, писано је очевидно у почетку 15-тог века, између 1414 и 1418 године, кад је Григорије Цамблак, дошавши у Русију на позив свог стрица, митрополита московског Кипријана, али незатекавши овога у животу, по вољи литавског великог књаза Витовта, био избрат (год. 1414:) и посвећен

[1]) У похвалном слову, које је написао свом рођеном стрицу митрополиту московском и целе Русије Кипријану († 1406.) Григорије Цамблак сам спомиње о том периоду свога живота говорећи, да је у време, кад је митрополит Кипријан походио своје место рођења Трново, да би се видио са блаженим Евтимијем својим духовним другом, 1379-те године, он Григорије био још дечко, и да се учио у Трнову.

од сабора епископа литавске Русије, за митрополита кијевског (1416 год.); а скроз је проникнуто живим и срдачним осећањем синовље љубави и поштовања према доиста и достојном сваке похвале, а тада већ у богу преминувшем старцу светитељу; и нема сумње, да су проповеднику она дела, која он у свом слову спомиње, сасвим позната била као савременику, а поред тога таквом лицу, које је од свију савременика било најбоље у стању, да је могло сабрати верна знања о предмету тако блиском његовом срцу. Позната је изрека о самом Григорију у руским љетописима: „книженъ зѣло, изученъ убо бѣ книжніи мудрости всяцей изъ дѣтства и многа писанія сотворивъ остави." (: види: Никонова лѣтопись V. 73 :); а Којалович говори о њему: Gregoreus Cemivlacus vir singularis eruditionis in sacra scriptura commendatus." (: види: Miscell. rerum ad statum eccles. in magno Litvaniae ducatu. Vilnae. 1650. pag. 43.)

Име блаженог патријарха Евтимија, драго је не само јединим Бугарима — њега познаје и памти са поштовањем сва словенска породица, јер по изреци његовог похвалитеља: „**Которын ѩзыкъ сьгласенъ болгарскомоу кѣщанїю, тогокаѩ списаниѩ неприѩтъ, тогока оучениѩ, тогокы роуки троуды и поты**"? Овде се разумевају трудбе, које је блажени Евтимије полагао око исправљања древног словенског превода светога писма, и књига за службу божију нужних, и писаних од светих отаца, које су изопачене биле од преписалаца. Да би се као што треба могла оценити важност овог његовог труда, који је он срећно свршио са помоћу царском, доста ће бити да споменемо, — да је две стотине година доцније после

њега, подобно предузимање у руској цркви патријарха Никона, које бијаше учињено на основу оних истих разумних узрока, (то јест: због изопачености древнога текста погрешним преписивањем и додавањем ненаучених писаца и штампарских поправљача) произвело жалостне смутње и раскол, кога таласи ни до данас нису се још сасвим стишали. О овим трудима патријарха Евтимија осим овог спомена у похвалном слову Григорија Цамблака, нашло се сад недавно још једно много подробније сведочанство у спису Константина философа костенскога[1]) (из града Костенице, садашњег Кјустенджи у Бугарској, између Самокова и Татар-Пазарџика) под насловом: „сказаніе о писменахъ“ писаном у првој половини XV-тог века. У том спису Константин философ, говорећи о заслугама патријарха Евтимија у погледу опште словенске филологије, између осталог овако се изражава: **аще азъ и не постигохъ великаго онаго художника словѣнскыихъ писменъ, ѿценачелника глаголю Трьновскаго кѵръ Єѵѳимїа, иже и свѣтило странь тѣхъ яко въ истиноу яви се, и даже и до нынѣ сыи до рѣкы глаголемые Марице и въ скиѳскыихъ странахъ и Ꙁагорїи; нъ образъ дамъ топлыимъ божьствьною любовїю, иже и оулишеныиа поисплънити сего бо дивнаго въ словѣ въ малѣ оученикъ бывъ Андроникъ нѣкто Романїйскые области и намъ оучитель бывъ въ писменехъ“**. . . . . Даље исти писац говори: „**и въ Трьновьскыихъ странахъ писмена тако погыбла была соуть, нъ царь и патрїархъ просвѣтише; и ꙁри колико благо**

[1]) Види: Одломци изъ сочиненія Константина философа у раду југославенске Академије (Starine) за годину 1869. књ. I.

симь сътворише, ꙗко не тъкмо тогда или своюю область, нь сажденїе ихъ и основанїе късегда бысть, и даже и до ныня и окрьстнаа царствїа просвѣщаеть. Кѵръ Єѵѳи- мїе же вь тыхь странахь хоудожнѣишїи бысть; аще бо и мнозѕи множаиши въ словѣ о божьствнѣмъ оученїи страхоу ꙗвише се, нь не въ писменехь основанїа ꙗко же онь... ибо владеи никоего же боѥ се, къса ѥлика повелѣваєтъ бывають; и онъ тьчї̈ю наоучивь или оученїю основанїе положивъ ѕлобоу искорѣни, и никто же соупротивъ ѥмоу ста.“ Једном речи сагласна сведочанства Григорија Цамблака и Константина философа доказују, да је Евтимије био прави отац словенској филологији, дакле да је то неизоставна дужност љубитеља словенске старине, да подробно и брижљиво испитају његове заслуге у том погледу, па да саберу сва његова дела, која су се сачувала од све прождирућег времена.

Али вратимо се к слову Григорија Цамблака. Ово слово довољно попуњава оне кратке вести које смо до сад имали о високој особи светог патријарха трновског. Тако дознајемо од Григорија, да је кир Евтимије био родом из Трнова, син благочастивих родитеља, васпитан „од младыхъ ноктей“ у страху божијем, и да је од своје младости одан био изучавању божанственог писма и спољашње или мирске мудрости. Још као младић зажелио је христијанско савршенство, и желећи научити: „науку наука и искуство искуства“ живот калуђерски, он је постао ученик преподобног Теодосија Трновског. А овај Теодосије Трновски, као што се види из његовог живота (наштампаног у Чтенія Общества Исторіи при московскомъ университетѣ, год. 1860,

књ. I.) био је опет ученик преподобнога Григорија Синајита, атонског подвижника, познатога учитеља оне науке, коју су свети отци назвали „умним дјелањем“. Преподобни Григорије Синајит цветао је у 1330-тој години; он је из свете горе Атонске, где је живео у скиту Малула званом, у пределу Филотејевског манастира, — у 1340- тој години, кад су настали варварски турски нападаји на атонску гору, отишао са својим ученицима у пределе Македонске, где је основао пустињску обитељ, названу Скритнаја; а место где је овај манастир био незна се извесно, али има знакова у животу светога Ромила, да је он био негде у оним горама, што леже у троугалнику између вароши Скопља, Софије и планине Рило,[1]) а тај манастир, по молби његових ученика из Бугара а поименце преподобног Теодосија Трновског, бејаше примљен под особито покровитељство монахољубивог бугарског цара Александра, (који владаше од год. 1344 до 1363) те га овај даде лепо оправити, са спољашње стране оградом опколити и утврдити, па га снабде са свим потребним за живљење у тишини или безмолвију. — У осталом Евтимије дошао је к старцу Теодосију у то време, кад се овај већ био удалио из оне сакривене пустиње, — (а то би после скончања преподобног Григорија Синајита око

[1]) У житију предобнога Ромила иста та пустиња назива се и Парарийска; а показивање на њену близост ка граду Скопљу дозвољава предпостављати, да ли није тај манастир обновљен био, после разорења у концу XIV-тог века, у XV-том стољетију под именом Черногорски, по Црној гори-Карадагу,« у подкрилију Черној гори у пределу Жегливовском«, где је писао свој рукопис Владислав Граматик 1479-те године.

1350-те године) и кад живљаше у другом од њега самог основаном манастиру, у име рождества пресвете богородице, недалеко од Трнова, а названом Келифарски манастир, који још и сад постоји близу вароши Келифарова.[1]) Живећи ту блажени Евтимије, по вољи свог старца управљао је с тим богом сабраним братством, док је сам тај старац недалеко од манастира проводио ћутећи живот у испосничкој ћелији. Још за свог богоугодног живота старац Теодосије бејаше удостојен дара прозорљивости, или предвиђења будућих; између осталих њему би откривено у виђењу то, да ће снаћи тај предел нападај варварских Турака, и да ће то свето место остати пусто. Он је о том виђењу казао и блаженом Евтимију, утврдио га у вери, а у исто време предсказао му и његову судбину, да ће на њега пасти звање апостолско, па и затвор, гоњење и заточење.

Мало пре своје блажене смрти старац Теодосије отишао је у Цариград, да се види са Калистом својим духовним садругом, (сапостником јер су имали једног истог старца преподобног Григорија Синајита), који бејаше узвишен 1350-те године на патријаршки престол, а пре бејаше епископ једне од македонских епархија. Евтимије спроводио је старца на овом путу, а пошто се овај преставио (1362-ге године:) у Цариграду, отишао је у свету гору Атонску, где је проживео неко време у лаври светог Атанасија, а после и као ћутећи испос-

[1]) Види: Житије кратко преподобног Теодосија Трновског. Напечатано у Београду, године 1867. стр. 6. У том манастиру колифарском има предел назван по имену препод. Теодосија, и старо његово изображеније (икона).

ник у кули илити пиргу Селина (иначе Иваница), у пределу бугарског зографског манастира. У време његовог пребивања на Атону, дошао је тамо по казивању Григорија, тадашњи грчки император Јован Палеолог, или његов савладалац Јован Кантакузен (незна се за цело који); поводећи се за својом страшћу грабљивости, цар поверовао је злонамерној клевети тој, да тобож немајући никаквог имања Евтимије, под образином ћутећег испосничког живота сакрива нагомилана њиме блага. Испитивање блаженог Евтимија у присуству царевих пратилаца, само је за то послужило, да се открију пред свима његове тајне добродетели, и да се осрамоти клевета, а исто тако и грабљива нарав царева; али при свем том цар разљућен због тога, што није успео, послао је са свим невиног испосника у заточење у близу лежеће острово Лимнос; но скоро за тим, поплашен тајном божијом претњом био је приморан пустити га у слободу. Вративши се у Цариград блажени Евтимије није се склонио на молбе патријарха и велможа, (а патријархов престол заузимаше тада богољубиви Филотеј од год. 1362 до 1365, бивши игуман лавре светог Атанасија атонског) него је отишао у своје отачаство Бугарску: „посећи са собом богатства премудрости и разума.“ Кад је дошао у своје место рођења Трново, он по љубави својој к ћутећем усамљеном живљењу, није се настанио у самом граду, него изван овог у месту названом Пера, где је основао и манастир на име свете тројице, према северу од Трнова, који још и сад постоји. А после смрти тадашњега бугарског патријарха (а по синодику цара Бориса II трновски патријарх бејаше тада Јоаникије

II-ги) блажени Евтимије, једногласним сагласијем епископског збора цара и народа, буде избрат и посвећен за патријарха трновског. То се догодило по свима приликама око године 1368-ме; а за тим је блажени Евтимије управљао бугарском црквом часно кроз 26 година, то јест до саме пропасти бугарског царства у 1394-тој години.

Слово Григорија Цамблака саопштава нам занимљиве подробности о заслугама блаженог Евтимија, не само око своје сопствене паства, по званију апостолском, — него и за остала суседна словенска племена, о чему смо већ нешто напред споменули. Сад да пређемо к ономе месту слова, које има особену важност историјску, а то је где се говори о пропасти бугарског царског града Трнова, под ударцима варвара Турака. Овај догађај, ако и јесте заведен у кратким цртама у летописима српским и руским, ипак до сада још једнако остао је необјашњен. Да не говоримо о подробностима, он до сад није био известан поуздано ни што се тиче године, у коју пада овај жалосни догађај. Панегириста блаженог Евтимија, саопштава нам драгоцене за историју тих последњих времена бугарске државе подробности: о обсади града од ордија султана Бајазита, о његовој предаји, даље о том како су издајнички убијени били од управитеља града њих 110 одличних трновских грађана у цркви, куда су они били позвати тобож ради неког договора; о намери да се преда смрти том истом приликом и блажени патријарх, и о чудесном његовом избављењу. Ради сравњења са казивањем Григорија навешћемо овде и друго занимљиво сведочанство о том истом

догађају, које се налази у житију преподобне матере наше Филотеје, што је написао Бьдински (Видински) митрополит Јосиф; а ту је назначена и година самог тог догађаја (освојења Трнова) сагласно са руским љетописима 1394-та, овако: „преємшоу же царство блъгарское великомоу царю калоканоу (прича се у споменутом житију) и поꙗтъ всю ꙁемлю грьческоую; дошедъ же до града Моливота, (а то је отачбина препод. Филотеје) приꙗтъ его, и вꙁемъ свꙗтыꙗ тѣло принесе въ свои градъ Трьновъ. Времени же многоу мимошедшоу, въ лѣто: ҂SѾВ: (6802 = 1394) индиктїонъ. Г. егда на мѣсто оно, ради беꙁвѣстныхъ таинъ божїихъ гнѣвъ и нашествїе велико агарꙗнское сътвори сꙗ, оувы, и конечное раꙁоренїе града того (то јест: Трънова) сьдѣꙗ сꙗ сь окрестными, не вѣмъ како попоущенїемъ вседнльнаго промысла, ... Тогда архиерейство иꙁъ гражданства иꙁгоннмо бываше оумиленнѣ, и о бѣды; и патрїаршескомоу ꙁаточенїю бывшоу ради благочестїꙗ, свѣтилоу ономоу свѣтиломъ и христоподобномоу обраꙁоу, егда отъ премногихъ слышаше сꙗ: оуне бѣ солнцоу оугаснути, нежели Євфимїевоу ꙗꙁыкоу оумолкноути. (Из рукописа рилскога манастира, названог Панегирик).

Даље у овом слову Григорија Цамблака говори се још потанко: о пресељењу оних трновских грађана, који свој живот спасоше од вишеспоменутог боја; при чем и блажени патријарх Евтимије бејаше послат у заточење у Македонију, али куда поименце, то на жалост није назначено. Говорећи о том како узеше Турци Трново, Григорије некако је прећутао казати о судбини, која је

постигла том приликом последњег бугарског цара Јована Шишмана. Да ли се тим не потврђује народно предање, по ком је Шишман, кад је дознао да се приближују неизбројне ордије турске, а небудући готов успротивити им се, отишао са избраном војском у планину, али гоњен од Турака, буде опкољен од њих близу Самокова и ту почине јуначки бијући се на челу своје војске? — Да би потврдили ово казивање показују и гроб цара Шишмана на једној гори близу тога града. А друго предање казује да је тај цар био заробљен у Трнову, и да је после умрьо негде у заточењу, затворен у тавници. Пошто је споменуо, како се трогавајући праштао и растајао патријарх, од своје пастве, кад су га одводили у заточење, Григорије Цамблак казује и о пребивању блаженог Евтимија, у месту куд бејаше послат, то јест о том како је и тамо продужио своју апостолску радњу; о његовој добровољној сиротињи и злопатњи, које се осниваху на том тврдом уздању, да ће задобити вечна блага на дан праведног суда и уздавања божијег, о чему јасно сведочи мудар и трогавајући његов одговор једном од тамошњих житеља, кад му је овај нудио из срдачног осећања новаца за његове домаће потребе; старац нехтедне их примити него му предложи, да их разда сиромасима; на које онај добротвор одговори: али ко је, владико, сиромашнији од тебе, који оптерећен још к томе и старошћу и немоћу, а утешњен са свију страна од неверника? А патријарх са својим свагдашњим кротким и ведрим смешећим се погледом одговори му: „моје богатство, чедо моје, овде је сакривено, — показујући му евангелије, — и имаће се појавити онда, кад онај што нам га је предао, седне

да истражује онај наш добитак, што нам је из оног богатства дошао, — али оно није само моје, (то богатство) него је и свију оних који љубе господа.“ Григорије споменуо је и о блаженој смрти старца светитеља, али није назначио њену годину; а по свима околностима тај догађај спада у првих десет година XV-тог века, јер по примедби истог Григорија, патријарх, кад се спремао у заточење (године 1394-те) бејаше већ оптерећен годинама, слабошћу здравља и злопатњама својевољнима и невољнима. Ако претпоставимо да се патријарх Евтимије преставио у 1402 години, имајући 72 године од рођења, то ће се онда године његовог живота и његове радње овако моћи распоредити: у заточењу он је провео 8 година, (од 1394 до 1402); престол патријарха трновског заузимао је око 26 година, (од 1368 до 1394) дошао је са својим старцем препод. Теодосијем у Цариград 1362 године; и пошто га је ту сахранио у истој години (а та се година зна известно из житија препод. Теодосија) отишао је у свету гору Атонску, и ту је проживио неколико година, па се вратио на кратко време опет у Цариград, одкуд је отишао у место свог рођења Трново, и до онда док бијаше избрат за патријарха, живио је у околини тога места у манастиру свете тројице, који је он и основао. На све ове догађаје дајемо ми око 6 година (од 1362 до 1368); к старцу Теодосију дошао је он у келифарску пустињу кад му бејаше 18 година, и ту је провео до одласка са старцем у Цариград 1362 године свега око 15 година, (од год. 1348 до 1362) Родио се дакле око 1330-те г.

Сад нам још остаје да кажемо неколико речи о са-

чуваним списањима блаженога патријарха Евтимија, којих у осталом нема много. Сви досад познати списи блаженог Евтимија, осим слова о светом Михаилу војнику, налазе се у зборнику названом Панегирик, ког једини примерак чува се у бугарском рилском манастиру. Овај преписао је Владислав граматик, у манастиру свете богородице: „**иже въ подкрылїи черные горы**, (данас Карадаг недалеко од Скопља) **въ предѣлѣ жегликовецкомъ въ дни царя мехметъ-бега, въ лѣто** 6987 = 1479-то Сборник тај назива се панегириком, а по свом саставу највише се приближује к нашим макаријевским четим Минејима; садржава у себи животописе светих православне источне цркве у обште а словенских светитеља по наособ, на целу годину, и похвална слова (панегиричка) на празнике господске, богородичне и неких великих светитеља. Граматик Владислав само је преписао овај панегирик; његово сопствено дело у овом зборнику јесте само један саставак, а тај је поименце: „**повѣсть о возвращенїи мощей преподобнаго Їоанна Рыльскаго изъ Трънова и обновленїе его свяшенной обители иже въ Рылѣ.**„

Из житија бугарских светитеља четири означена су као написана од блаженог Евтимија, и то.

1. **Житие преподобнаго Ѿца нашего Їоанна Рыльскаго.**
2. **Житие преподобной матери нашей Параскевы глаголемой Пятницы.**
3. **Житие преподобной матери нашей великомученицы Недѣли** (Јулија 7-мог).
4. **Житие преподобнаго Иларїона епископа могленскаго.**

Из похвалних слова налазећих се у овом сборнику, само једно без сумње принадлежи патриарху Евтимију, а то је: „**слово св. Константиноу и Єленѣ**“; на концу овог слова светитељ обраћа се к лицу бугарскога цара, и говори му овако: „**сїи ти отъ насъ благоучестивѣишїи царю Іоанне Шишмане любимыи даръ, иже на сїе насъ понОудивыи слово.**“ и тако даље.

Григоровић не знам по чему приписује њему и три слова великомученици Недељи (Кирцјакији).

Ту су уписана и његова три поучавајућа писма;

1. **Посланїє къ Никодиму свѧщено-инокоу иже въ Тисменѣ, вопросывшоу о нѣкихъ главизнахъ церковныхъ ноуждныхъ.**
2. **Посланїє къ Кипрїаноу монахоу живоущоу въ свѧтѣи горѣ Аѳонстѣи, и просившоу написати сѧ емоу о нѣкихъ церковныхъ винахъ ноуждныхъ и послати сѧ емоу тамо.**
3. **Посланїє къ свѧщеннѣишемоу митрополитоу оугровлахїискомоу кѵръ Аѳонмоу.**

Ово је све што по натписима у овом зборнику припада као његово сопствено патријарху Евтимију. У Атонским манастирским књижницама имају исто тако нека од горе споменутих дела његових, а поименце: у Хилендарској манастирској библиотеци у једном од зборника нашло се горенаведено слово похвално светом цару Константину и матери његовој Јелени, рукописа XVII века; а у другом сборнику из XVIII века преписано је; „**посланїє въ Кипрїаноу мнихоу.**“ А у светогорском павловском атонском манастиру (који бејаше насељен Србима до половине прошлога века, и који има библио-

теку врло важну и драгоцену за писменост Срба и у обште Словена из XV. XVI. и XVII. стољетија) има један сборник, под насловом овим: „**сїа свѧтаа и божьственнаа книга глаголемаа Отечникъ монастира свѧтаго Павла подписахь аꙁъ многогрѣшнıи и меньшıи Їовъ їеромонахъ л. ҂ꙁсгї** (=7213=1705.) **мѣсѧца сектѧбра н.**“ А на страни једнога листа записана је година **҂ахиї**=1618. У том сборнику налазе се два списа патријарха Евтимија: а.) гореспоменуто слово св. Константину и Јелени, и б.) похвално слово светому Михајилу војину; из кога измеђ осталог дознаје се то, да је овај свети живео не у IX-том веку, као што су досад мислили по његовом скраћеном животопису, него у XIII-том веку, по том што се у овом слову казује овако „**вꙁѧша тогда римлѧне Констатиновъ градъ и владѣша нимъ многїа лѣта.**“ Оба два та слова напечатана су из споменутог зборника извађена, у трудима кијевске академије на годину 1870-ту месец Октобар. Овде примећавамо, да су житија преподобног Јоана Рилског, преподобне Параскеве-Петке, и преподобног Иларијона епископа Могленског, уписана и у нашим Макаријевским чети Минејима, што се чувају у московској синодалној библиотеци.

На ученим Бугарима лежи сад света дужност, да саберу у једно цело, и да издају на свет сва горе споменута дела свог патријарха родољупца, за незаборавни спомен о њему, и на његову славу; а ово похвално слово њему од Григорија Цамблака списано, а од нас сад овде ради општег знања на свет изнешено, и овај наш саставак, који има том слову да служи као предговор или

увод, имају ту цел, да им олакшају труд и посао тај, који ми срдачно желимо и ишчекујемо. Писао у Новом Јерусалиму у Фебруару 1871-ве године, архимандрит Леонид.

Посрбио

Др. Ј. Шафарик.

ГРИГОРИꙖ АРХИЕПИСКОПА РОСИЇЕСКОГО

слово похъвалное, иже въ свѧтыхъ ѡтцꙋ нашемꙋ Евѳимию Патриꙗрхꙋ Теръновскомꙋ.

Аще Ааронъ, древнїи ѡнъ ꙁаконъныѧ сѣни свещенникъ, жертвами беꙁсловесныхъ и кровию юнъчею и коꙁлею и пепеломъ юница кропѧ, ѡскверненыꙗ освещаше к телеснои чистотѣ, и ѡтсюдꙋ памꙗти сподоблꙗем слꙋгам Божїим ключимои, ꙗко всегда того в книзе ѱаломстеи посредѣ церкве поминꙗти, Пророкꙋ глаголющꙋ: Моисии и Ааронъ во иереѡхъ его; и паки: посла Моисеꙗ раба своего и Аарона егоже иꙁбра себе; и паки: иꙁвел еси ꙗко ѡвца люди своꙗ рꙋкою Моисеевою и Ааронею, — [1]) не много ли и паче Евѳимие Тръновскїи похваламъ достоинъ, таиникъ недоꙋменныхъ таинствъ и ключимыꙗ памꙗти Апостольскїꙗ, великїꙗ оноѧ же жертвы свещенникъ и ꙋчитель и апостолъ, оноѧ въ нюже желають ангели приникнꙋти, юже ꙋбо чисто соблюде и непорочно предастъ, и пожде самъ себе светитель, ради многообраꙁныхъ страданїи, све-

---

[1]) Довде је ради обрасца потпуно задржан правопис оригиналног рукописа.

щеннү принесе жертвү благоүгоднү Гви. Но которна хвалы словомъ представить, иже паче слова исправленїи, ветїа любословныа, молчанїемъ в место слова добродѣтель похвалати наказавшомү, и самаго естества превозшедшемү мери, и всего виденнемъ горнихъ восхищеннаго; не инако, иже въ телѣ верающа жизнь, развѣ богословнаго азыка үченїемъ; емү же и певецъ плета слово глаголаше: азыкъ мои тростъ книжника скорописца. Дерзнемъ ли ѹбо къ похваламъ? дерзнемъ всако, үсердїю влекүщү, ниже бо безбѣдно намъ молчати, такова отца нарекшим са чадомъ, не ако да онъ нашими похвалами лүчшїи бүдетъ, како бо иже съ апостолы въдворающїнса и техъ взращающїи число (сего требүеть), но да слышатела къ ревности подвигнемъ и къ подобномү желанїю вспалимь; и понеже многа тогова и нашего азыка вышша (исправленїа), малыми нѣкоими вспоминанїи үстроимъ познати его, ако мүжа, аковъ бысть. — А ако съ апостолы вдвараетса, акожъ предварило рѣхъ, отсюдү авлено, понеже и техъ житїе отъ самыа юности изволи: Петрү поревноваъ апостольскомү верхү и зеведеовемъ сыновомъ, и не оставль вса просто, но и възненавидевъ, последова иже нищетү возлюбльшемү и наүчившемү владыце, и ради сего небеснаа она обещавшемү, аже свидетелъствова Павелъ до третнаго восхищенъ бывъ небесе, гражданина себе написа вышнаго Ієрүсалима, иже отъ живыхъ каменїи съставленогъ, емү же хытрецъ и сдетелъ Богъ, отъчъстко вменаа едино раи, древне естества человеческа селенїе, единү же рода похвалү, еже къ

Богу присвоеніе, еже несть възможно инако развен, еже отъ усердія стяжати: елицы бо пріяша, рече божественый гласъ, дасть имъ власть чадомъ божи-имъ быти; таковаго же благородія, что убо усиѣ-ише будеть? И понеже въ младе телеси, егда не свершенъ сый отъ возраста помыслъ многимъ добраго разсуженія погрешаеть, показа абіе отъ перваго ка-ковъ на конъци възраста будетъ, и якоже благородніи садове, егда отъ первого изращенія правымъ въсте-куть вершиемь, предъ взвещаютъ земледелцемъ на-стоящимъ видомъ, яже напоследокъ доброту, тако-вымъ образомъ и онъ, егда инымъ отъ невеждъства погрешима есть душе, къ суетнымъ и неполезнымъ поползающеся многажды удобь юности, тогда ради праваго житія изволенія. показавъ о собе Давида истинствующа: яко праведникъ яко финиксъ процве-теть, едино бо сие древо съвершену девеластвомъ верху отъ земля израстаеть, и иже отъ долготы при-быванія възрасту ни единъ въ широту отъ времене прилогъ приемлеть, сице и онъ отъ перваго про-цвете възраста абие изволениемъ житія съвершенъ из-шедъ и высокорасленъ, высокое бо истинное любо-мудріе, иноческое глаголю житие избравъ, съ Иліею и Іоанномъ пустыню възжделе и въ той бише весь вперенъ, и яже отъ нея приобретели похваляше, той бо Иліи первее враномъ питатися устроивши, таже и Бога видети въ тенъце хладе исходатаи, яко же естеству мощно и огнь съ небесе свести, поядая жертвы, и облакомъ обычное дождя словомъ прос-тити служение; Іоанна же вершіемъ дубнымъ вспи-

такыи, болшїа въ рожденїи женъ свидителствоватиса
ѹправи и крестителїа покаанїю показа и крещающаго
духомъ светымъ рукоположити сподоби. Сихъ не то-
кмо пустыньству, но смиренїю ѹчителїа имѣти, ниже
бо Илїа чудотворца съвъсхитиса преславными, ниже
съвозвысисїа Ioаннъ, иже паче человѣка житїемъ, но
пребыша паче смиренѣнмаа мудрьствующе, по еже
великихъ исправленїи предъ собою ѹзрети мзду; ниже
бо обыче гордыннаа тагота вьзносити, ако на небо
Илїю, иже сию стажавшаго, ниже ангела сътворати,
якоже Ioанна, но низверзати ѹмнаснно и отъ ангелъ
бѣсы ѹстроати. Симъ онъ ревнуа свое мудрованїе
пребысть прелагаа, въ сихъ же по вса дни исправ-
лаше; кто бо тако послушанїе съхрани не обуреванно,
ниже паче невещественнаго сего въ веџи житїа до-
бродетели съдержатса, ако основанїемъ крепкымъ,
понеже и мученики подвигъ и корение и побѣду сие
азъ исповедую истинно быти, и не инъ некто да
свидительствуетъ ми слову, но той самый бывый по-
слушникъ до смерти, смерти же кресту; кто сице
художества и коварства искуси на своемъ телеси
лукаваго и казни яко никии коваць разожденное же-
лезо водою, якоже премудрый онъ; ако быти тому
вместо многихъ летъ обложенїю доволнѣ остроте ѹм-
неи и желанїю топлому, и отсюду превосходити аже
въ такомъ любомудрстве доволно претружденые
ѹже; кто стоанїе всенощное, ако не плотанѹ естe-
ству, но некоему истуканну мнитиса, кто пенїе все-
нощное и всегдашнее ако не седмь кратъ въ дне хва-
лити господа, якоже въ фалмѣ, но и то самое еже

дыхаты пение тому бѣаше, изъ глубины души възсылаемо; кто инзулѣгание ѧко и еже въсклонитисѧ поне и на голе земли отрексѧ, тъкмо нужды ради на стулѣ малѣ отпочиваше мало, или паче истиннѣише рещи тъкмо отгонѧше нуждю, многажды бо искусини бранемъ воини и въ доблести свидителствовании отъ приумноженниѧ воинскыѧ хитрости, хотѧще светлу, ѧже на супротивнаго побѣду ѧвити, лищемерѧтсѧ бегъством, ѧко съвсхититисѧ могущему и мнением побѣды разслабитись въ побѣдныхъ ѧжелщенниихъ, и побѣждаютъ сего паче и подобно отроучату показуютъ наигриваему, — сице и искусныи нашъ воинъ мысленныѧ брани лищемерасѧ побеждаше, естеством онъ паче свободныхъ душа побеждаше естество, и бѣ лукавому не тъкмо въ тще борение, но и смѣхи полно възвращение, блаженному же не тъкмо еже отъ побѣди свобождение но и похвалу; кто толико и тако чреву и того сластемъ противоста и безъпищно показа, иже много просѧщее и любомудренно укроти мучительски движлещесѧ, Данилову и триехъ отрокъ приемлѧ пищу, но иниже Цесаревлѧ цата Евфимием когда почестна бысть, по Павле бо и съ Павломъ нестѧжанию учитель баше и отъ нихже деѧше и отъ ихъ же глаголаше имуще и препитание и покривалѧ, сими доволни будемъ; кто отъ міролюбныхъ душъ градъское население и торжищѧ и каплѧ тако възлюби, ѧкоже онъ пустыни нематежное. Єлма Божїи чоловѣкъ повиновашесѧ служа повеленїю отчу и о братїи попеченїе прохождаше службу, и да никто сию телесну возмнитъ елико о

пищи, одѣанїи тѣла, но о спасенїи душа и помысла храненїи; сїю бо ѧко искусну, нуждею Евѳимию предасть разсудительныи онъ отецъ самъ же, не многимъ разстоѧниемъ отъ обители, крайнее безмолвие любомудръствуаше. Ѳеодосие есть сїи, иже и глубокую ону пустыню первыи насели и жилище содѣла человѣкомъ добродетели ревнителемъ, ѧже прежде ради пустоты бесомъ паче, а не человѣкомъ проходную: и великаго сего и церковнаго столпа зело иже въсприимъ, благочестиѧ млекомъ и наказанїи мысленыхъ боренїи, къ мужа свершена приведе, и органъ духу иже таковыхъ требующему представи, сїи Синаискаго онаго многаго къ боговиденїи Григорїа наследова умногъ житиѧ правило непрелестное, иже калифарскиѧ гори испытнымъ разума уставомъ, ни къ чесомъ же Синаискїѧ горы оставати управи; и онаго (Григорїа) убо блаженныи Ѳеодосие, сего же чюдныи Евѳимие приемникъ житїю и молитве бѣаше, а понеже, ѧкоже рѣхъ, отцю не надалече отъ обители сущу, единою по обычаю къ вечеины вечеръ приходитъ Евфимие и приходъ назнаменовавъ издалеча, неслышаше отца призывающа, да ѧкоже и многажды удари, а отецъ не отвещаваше, скоро предъ келиею биваетъ старчею, не на добро мнѣвъ быти молчание необычное; елма и дверь толкнувъ и чаемны гласъ по первому молчаше, оконьцем некоимъ малымъ призрѣвъ, зритъ духоносиаго онаго отъ главы даже до ногу всего ѧко огнь, права же стоѧща

ѧкоже Самуила пишеть слово, горѣ преподобныѧ въздевша руце и никакоже движение кое либо въ стоѧнїи имуща и очи подобно рукамъ возшедша страхомъ ѧкие и ужасомъ объѧтъ бывъ възвращашесѧ и клепаниемъ на утрене правило съзываше братию; въ пришедшую же нощь паки пришедъ обретаетъ великого предъ дверьми келиѧ ждуща и рыдающа, да ѧко и онъ лицемъ на землю падъ при того ногу, подобно рыдаше и вину слезамъ въспрашаше, приѧтие еже отъ тиранъ страны оноѧ, — таковымъ виновное быти отвещаваше и конечное запустение желаниыѧ пустынѧ оны; ты же, чадо, мужаисѧ и да крепитсѧ сердце твое, юзамъ сподобившисѧ и гоненїю апостольскому. И сие, по своеи премудрости строѧщу Богу, ѧко да блаженыи онъ старецъ (Ѳеодосие) не тъкмо отъ добродѣтели въсприимъ мзды и чти достоиныѧ, но и пророческаго дара ѧвитсѧ не непричастенъ, но и свещенныи Евѳимие, ѧко предувидевъ господню волю бываемую, званїѧ не отбегнеть, понеже послежде, ѧко другїи Моисеи въ предстательству людии посылатисѧ хотѧше; мало прииде времѧ и прореченнаѧ начало уже приемлаху, варварамъ ѧже окрестъ всѧ насиующимъ, ихъ же ради и любезную ону пустыню оставль, купно съ отцемъ въ великїи Константиновъ приходитъ градъ, идеже по малѣ времени, новаго онаго Аврама къ господу отшедша, многими почитаеть слезами, новыи сын Исакъ и гробу предаетъ, или ѧко Илїю възнесшасѧ видевъ, сугубую благодать наследова, другїи сын Елисеи, в мѣсто милоти

тело наслѣдовавъ отъче, то еже отсуду мужа явлена повсюду творяше добродѣтель, и яко перстомъ того показуяше деланіе: еже отъ безмолвія, еже отъ смиренія, еже отъ устроенія, еже отъ самаго видѣнія, и бѣ чюдно нѣкое смотрити и промысла божія достоино творимое: призирахуся именитіи въ добродѣтели града всего оставляхусъ обычнии, и пришелеци он убогыи и нищіи, неимовитыи и странныи искашеся, за еже подати духовную пищу и душу алчущую исполнити благъ, сице въ тужде прослави вѣрнаго Авраама Богъ, повелѣвыи тому изыти отъ земли своея и отъ дому отча, ради аже къ нему любве; сице возвыси Іосифа, ради целомудріа и незлобіа и въ того руку зрети устроивъ всему Египту и Фараонову дому: но онѣхъ убо по средѣ варваръ и въ мирскихъ вещехъ, сего же (среди) любомудрънныхъ мужеи о небесныхъ упражняющихся исправленіихъ. Свидетельствують тоговы поты и труды въ тѣлѣ обретающіися сице студіискіа обители иноци; свидители известніи преподобнаго Афанасіа лавры жителе и всея Афонскиа горы жители безмолвници, тако бо изволи ся божественному (промыслу), яко да и священная она гора чюднаго сего приметъ и довольно сего доброты насладится и тоговыхъ похвалъ свидѣтель будетъ и проповѣдникъ велегласнеишіи; аще бо въ скудости добраго мала нѣкая исправлеи великъ въспроповѣдуемъ есть и похваляемъ, много паче иже по среди толика сонма богоносныхъ мужии тако просиявыи, яко плотію единою умаленъ позновати ся отъ ангелъ и велика показавыи и научивыи; такве

ни едино твора къ показанїю, но къ еже таити са паче, страдаше подобила оному иже алмаду горащую по среди стъкла затворити и тоа луча утпити покушающему са. Чтожъ? столпъ онъ иже въ той честнои горѣ егоже Селина нарицають, аще и не гласомъ вещъми же вопиемъ светого аже отъ безмолвиа подвиги и аже на невидимыа борители ополчениа отъ негоже молитвеными стрѣлами и сихъ низлагаше и на бегство прелагаше, ако отъ высоты пущаа терпениа пламень и техъ безстудиаа попалааа лица, умомъ же премириаа она достижа, и прежде еже отъ зде исхода сиа разумии наслаждааса. Похвалаетса Гедеонъ Мадианиты победивыи, подобно и Давидъ похвалаетса, но оружници они плотстїи въ чювстве болезныхъ и кровеи изливанїи побеждаеме въ правду, Евонимие же онѣхъ ависа победивъ, ихъже брань въ мыслахь стоитса, аже толико крепчаише есть и лютеише плотскиа брани, елико крепчаиши и высочаиши отъ плоти мысль, тѣмъ же и къ таковыа брани величеству насъ вооружаа Павелъ глаголаше: ако несть наша брань къ крови и плоти, но къ началомъ, къ властемъ, къ мїродержителемъ (тмы) века сего, къ духовомъ злобе въ поднебесныхъ. Елма бо убо тако побеждена себе зраше лукавыи онъ бѣсъ и вса козни источивъ и всакъ камень подвигъ, ни едино ино обреташе имъ же възпобедитъ непобедимаго, непщеваа сицеваго ради искушениа тщаемое узрети, погрешаше же, ако стрѣлы младенецъ того азви баху и своего естества показаху немощь въ непрестрашномъ стоанїи мужа; — понеже цареву душу

ꙁлатолюбїю ꙁраше и слухъ паче тамо прилагающу сладцѣ, идеже что таково слышалъ бы, — некоторимъ лицемерающимся, и житїа и одеанїа быша иноческаго, истинною же бѣсу оному сосудъ сущу, възвещаеть тому имѣнїа многа имѣти Єѳимию и сокровища царскаа многу тяготу имущаа; и сего ради лицемеретися безмолвиемъ паче, ꙁа еже не познану быти отъ некоторыхъ когда таковымъ образомъ. Но, о безстудна, пристанище лавры достижетъ и самъ собою таковымъ испытанїе творить мужа съ честїю представль, и царь убо искаше отъ него еже не бѣ, онъ же покаꙁавашесе еже и баше; и съ властїю истаꙁаа, обличашеса ꙁлатолюбиа недуга несытство, ако и на томъ самомъ искати таковаа, иже птича житие проходащемъ, потаꙁаемыи же, аже в таинѣ имаше и богу единому ведомъ, добродетель предъ многими авлаше и не инокы тъкмо, но и мїрскими толиками елико ключимо баше и по суши и по морю съ царемъ прїити, и именемъ и вещемъ воспрославлашеса нестажанїа; исполнашесь тогда евангельское слово: да въꙁсиаетъ светъ вашъ предъ человѣки, ако видѣвше ваша добраа дела прославатъ отца вашего, иже на небесѣхъ. Сице и паки ниꙁложенъ бысть ратникъ, ими же упоbаше ꙁапати ꙁапатъ бысть, ими же мужа обеꙁчестити (сими обеꙁчестиса), паче кїихъ же собра на светого борителнымъ раꙁумомъ отъ раꙁличныхъ градовъ сихъ, тоговы добродѣтели проповедатели устрои, — сие и ни Іовѣ бысть, егда уже ниꙁложена сего имени испросивыи его, тогда того виде ради терпѣнїа и неꙁлобиа, не другомъ тъкмо по-

немощнимъ, но иже повсюду вселенныя родовомъ проповедуема и венчаваема, и вопиеть Іаковъ по всехъ церквахъ, иже сихъ учитель: терпѣніе Іовле слышасте и кончину господню видесте; но ниже тако царь въ чювство прихождаше, но еже слышалъ ваше сладцѣ любопрашетъ и очима узрети и осязати рукама, люта бо такова страсть и лютыхъ лютѣйшая, тѣмъ же и идолослуженіе ту въ правду нарече премудри Павелъ; егда бо душа отъ сея объята будетъ, яко обьюродевъ не стыдъ точію, но и самыи презираетъ животъ, девственому чювства желаніемъ поглащену бывшу; и божіи человѣкъ во островъ затакашеся Лимносъ нарицаемыи, отстоя отъ лаври шестьдесятъ поприщъ. Тажъ паки не по мнозе въ Византію всхождаяше, царю явльшуся некоему виденню божественну и тому гневомъ искуситися запретившу, аще преподобному свободу на скоре подобную не дасть, и тако страхомъ паче, а не произволенiемъ нуднимъ, смирише царскую гордость, припадаше моляше, прощение прошаше, и иже прежде претяи и гордыи и высокая дыхаяи, сіи раба худа образомъ милость призываше, а еже обидимыи и страждаи смиренныи разрешаше вязавшаго, благословляше злословившаго, прощаше обидѣвшаго; милуяше навстовавшаго. Тако бо добродѣтель сопротивными паче объявлятися обыче и о мнящимися угашатися сими множае растетъ; вещъ си приемля въ своего естества умноженію, яко же угне горящее отъ некотораго плевами многими покриемо еже угаситися, оно же сихъ приложениемъ покриваемо, паче великъ

пламень на высоту абие вспущаетъ; тако и зде: малымъ ведомъ баше отъ добродѣтели первѣе, ради же искушенїи многимъ и просто рещи всѣмъ въззсиа; и понеже довольно въ чюжои время стране сотвори, многимъ сущимъ держащимъ его и съ ними пребывати молащимъ, отъ всѣхъ предпоучестъне судивъ си отечество къ тому пакы возвращаетса, разлиучное богатство премудрости же и разума носа, егоже, якоже некїи купецъ на дальнихъ странахъ искусенъ авлъса, куплъствова; таже иже въ правду вещи судащему, иже сие всако мало въ благохвалениe взомнитъса, еже града толика моление презрети и избранныхъ того всехъ за еже удержати его тщание, къ симъ и приходащихъ самыхъ велмужен, еже на сие самое, усердїе не прїати, — имъ же всемъ тщание въ пребывати у нихъ великому оному, ако населителю добродѣтели и житию законоположителю бывающу; но бегаа, от всюду аже въ взношенїю вещи ведыи начальника, по премногому еже въ злобѣ житиа, аже отъ гордости страсть бывающу, ако некоторое пристанище безъмолвное тщашеса въсприати въ чювстве житие, достоаше бо и отечеству его же произнесе, имѣти себе красителa и въ времa нужды крепителa, а ими же обогащенъ баше даровании духа, и его же възпита маскомъ стажати питателa духовна, не инымъ отъ инуду, но своерастъными удобреватиса плодомъ и настаклатиса въ болшаго житиа шествию. Тамо уко бывъ, не желающимъ того себе издасть, не на любоучестие взре, иже симъ другъ друга превзыти тщащимса, не сло-

весы преклонень бысть и слезы къ молению имущими, но Перу некую, селеніе творитъ, отстоящую градския и всякия иноя молвы, пресвятеи троицы, иже ся поборникъ, къ симъ и ученикъ ликъ зряшеся, елико доволенъ, елико честенъ, елика такова отца нарицатися достоинъ, елико ищущіи лице Бога Іаковля; таже не другомъ, не знаемымъ, не обычнымъ, не сродникомъ, не инымъ коимъ любо явлься требователенъ въ чесомъ, но свободь и таковыхъ вышше, иже бо хотяше любомудрие душевное къ ничесоже сущимъ міра вещемъ прекланяти, нижъ малая мешати высокимъ и плотская сравнити умнымъ, но и слово Апостолово учаше: еже руцѣ мои сия послужиша мнѣ и сущимъ со мною и дѣломъ увѣряше глаголемое; и что бѣ рукодѣлие его: еда унинію отгнание, еда малыя цѣни прибытокъ, еда дневной пищи податно? о сихъ ни едино, яко и уныніе предъотгналъ бяше и мнящаася прибыточна вѣка сего, яко рубъ поверженъ тому вменяхуся и о пищи нерадяше, но пользу братіи купяше, еже бѣ царскихъ сокровищъ богатейши и египетьскаго оногъ препитателя житница превосходящее; словеса бо господня словеса чиста, сребро раздежено и искушено земли, очищено седмерицею и сладка гортани моему, словеса твоя паче меда устомъ моимъ; которая сия? преписание божественыхъ книгъ отъ Елладскаго языка на болгарский, и да некто, сия слышавъ глаголюща мя, возненщуетъ насъ отъ истины вне исходити, за еже книгамъ болгарскимъ многими леты старейшимъ и отъ самыхъ началъ крещения

ѧзыка онаго сущихъ, но и великаго во светыхъ сего светыѧ учинвъша книги и даже до днеи нашихъ достигшаѧ; вѣмъ и сие азъ и несть инако; но первии преводителе или за еже Еллиньскаго ѧзыка же и учениѧ не въ конецъ вѣдѣти или и своего ѧзыка дебелости служити, аже издаша книги, не сложны къ рѣчехъ ѩвишаса и разумению греческихъ писании не согласны, дебелством же сказаны и негладкии къ течению глаголному, и тъкмо отъ еже именоватиса благочестивыхъ книги вѣрное имаху; многъ же вредъ въ нихъ крыѩшеса, истинымъ догматомъ спротивление; тѣмъ же и многи ереси отъ сихъ произыдоша, аже вса древнаѩ вторыи сьи законодавецъ упразникъ, ѩко же нѣкиѩ богописанныѩ скрижали съ высоты умныѩ горы сшедъ и рукама носа ими же и трудиса, церкви предаетъ сокровище въ истину небесное, вса нова, вса честна, евангелию согласна непоколебима въ крѣпости догматомъ, ѩко жива вода благочестивымъ душамъ, ѩко ножъ еретическымъ ѩзыкомъ, ѩко огнь техъ лицомъ, и вопиаше съ Павломъ: древнаѩ мимоидоша и се быша вса нова. Коликимъ похваламъ се достоино, рцы ми, коликимъ честемъ, коликимъ вздаанномъ, не къ богоначертанымъ ли онемъ скрижалемъ подобетса сиѩ величествомъ благодати, онемъ глаголю скрижалемъ на нихъ же божественныѩ волн взобразиса законоположение, ѩко же бы Моисии внѣ видимаго бывъ и внутрь невидимыхъ и невходимыхъ душею вшедъ, сие бо мракъ назнаменоваеть, навыче божественнаѩ таинства и вовою богоразумию, всѣхъ людии начаалствова; тожде есть смотрение и на великомъ семъ видѣти,

сїаже гора ѩко бѣше нечювствен вѣщи и земенъ холмъ, но высота истинныхъ догматъ поучение, мракъ же еже инымъ невместимое видѣние, скрижали же и ѩже на нихъ письмена душа купно и умъ, обоѩ очищена и освѧщена Богови, ихъ же ради истинныхъ велении многимъ ѩзыкомъ открисѧ таинства; въ лѣпоту велика невлѧ и добродетелемъ главизна — божественнаѧ ревность: та бо и Моисеѩ и Илїю прослави и обого ѩко законодавца устрои, обаго же преставлениемъ почести, Iисуса Навина военачальника постави, Финееса Замбриева свѧщенничествомъ взвыси и Самоила предивна зрети съдела, Давида отъ доилецъ поѩть, Израилю царѩ показа и многиѩ и ины въ законѣ ѩвлены сътвори и памати неоскудиен предасть; и не точию въ законѣ сущихъ, но и кроме закона ѩвишасѧ мужие ревнителе слову и премудрости, и ради таковыхъ ближъ нѣгде богоразумии доспѣвше и писанїи пребываемы. отъ нихъ же есть и царь египетскои Птоломеи, иже ветхаго закона богодохновенныи книги всѧ, разумомъ добролюбныѩ душа чудимъ, на еллинскїи ѩзыкъ многочестне превестисѧ устрои; и зри еже о сихъ тщание его, ѩко за еже получити желаемое, множае неже дванадесѧть темъ Iудеи, работавшихъ многимы лѣты египтѩномъ, отпустивъ въ своѩ, къ симъ и дари архиерею и возложениѩ храму многоцѣннаѩ посла и писаниѩ просѧща книги и симъ толкователѩ, иже и посла отъ каждаго племене шесть свѣдающихъ въ конецъ и отеческїѩ законы и еллинскїи ѩзыкъ. И тако въ малыхъ днехъ подспѣвавшу богу конецъ приѩша, и понеже ниже кромѣ божиѩ

кола, царево тщаније бысть, но ако да безстуднымъ Іудеемъ послежде заграждаются уста и безумнымъ Еллиномъ низлагаются мудрованија, изволи духъ свытыи предъ многими лѣты спасительнаго смотренија сија уготоватися; кто бо видѣлъ, рцы ми, толико испытно приязыкствованъ и толкованъ евреискы написани заветъ и пророки, якоже нынѣ, мужемъ вѣдателемъ закона оскудѣвшимъ, ово убо урокомъ житија, ово же и частыми плененьми и запленеными устремшими языкъ онъ и паче же по Христѣ, егда и конецъ прияша, яже и разоренија и опустѣнија и храму и жытелству; „разориши бо ихъ“ рече Давыдъ „и не созиждеши ихъ“, якоже оплакуетъ тѣхъ вѣди по тонку списуя Іосифъ. Аще уко онъ тако чюдимъ и похваляемъ есть своего великомудрия вспоминание оставль, таже ни Еллинъ вуда мужъ и внѣ закона и пророкъ, не множае ли паче нашъ отецъ съ протяжащееся векомь стяжить благохваление, иже толику ревность отъ преумножения (ересеи) явлен и еретическая сѣти своими словесы, яко паучинала писания расторгавыи, иже люди отъ невеждъства измѣникъ, мнящихся честныхъ безчестящихъ создателя. . . . Да якожъ всихъ виаше, оныи пастырь людии исхождааше блаженное оно и светымъ достоиное исхождение, тѣло оставль земли, душею къ небеснымъ встекъ: тѣмъ и въ лепоту, не ино баше нѣкое епископомъ и народу всему развѣ еже о пастыри попечение, и яко отъ оглашенїя нѣкоего купно вси единоустна бахy и единъ гласъ просяще Евѳимия, и понеже неподобно вѣ свѣтильнику подъ спудомъ кры-

сму быти, но на свѣщницѣ поставитися отъ епископъ, иже духъ святыи на се съвкупилъ, бяше чуднымъ и не хотя на кормлении насѣдаетъ церковиая. Что убо? яко скоро взыиде на учительскыи престолъ и якнежъ о своеплеменномъ имяше милование дѣлы явлено творяше и всемъ подобася Моисею оному великому, паче же и превосходя того наставлениемъ: онъ бо убо къ земли обѣтованїя наставляше, Египта изводя люди, сьи же отъ земли къ небеснымъ премудростию великъ буда и божественною и человѣческою, яко и отъ виденїя токмо и обычаю устроенна доволну зрящимъ преподавая пользу, языкомъ же уча и быстрѣе рѣчнеи подобно изводя, душевная напояше разумѣния; а что къ сего языку рѣки течение напояющи Египетъ или камене оногъ Израиля въ пустыни напоявшаго? и якоже садове, дъждию сихъ напояющу, свою показують красоту, весело очима земледѣлца предлежаще, тако и того чада, купно онъ сихъ словомъ, яко дъждь напаяше, купно и тїи растяху усердиемъ и плодъ приношаху; плодъ же его свидительствова Павелъ нарекъ духовныи, и не бѣ погрѣшно отнюдъ никогдажъ таковыхъ учителствъ сияние, понеже слышащеи таковая прежде очима на учители зраху; образъ бѣ въ наказанїю и кромѣ словесе, о нихже добродѣтелехъ беседоваше, себе предлагаше всего дѣлы первообразно, кто бо толико смиренъ отъ иже совѣсть безъдерзновениу имущимъ, яко же онъ высокыи въ духовныхъ дарованїяхъ, владыку послушая глаголющаго: „научитесь отъ мене, яко кротъкъ есмь и смиренъ серцемъ;

кто сице кротъкъ и премудростїю кротость растворивъ, ако не требовати оружиа ярости отъинудъ, къ исправленїю таковыя паствы; мнози (бо) отъ нарицающихся пастырей яростїю мнаще снабдѣвати стадо, болше погубляють то, и предавшему суды отдають достоиныа, ибо ово кричанїемъ прерютивъ неискусный пастырь, напрасно и скоро на брегъ низверже и отъ числа отпасти (сътвори); ово же жезлъ пустивъ предъустрашаа, уразивь главу и мертво абие узре; другое, стремлениемъ обьюродевъ, ногою пхну и хребетное составление преломи или ребръныа кости ими же вьнутрънаа зациниаются: худо бо сие животно тѣло имать яко костою и волною тъкмо мечтаемо, и сего ради къ человѣческому жительству ключимо отъ самыхъ родоначальникъ, иже всеми промышляющему сице изколившу, ако да не и тъкмо намъ, иже отъ волны и млека подаеть потребу, но да и аже отъ насъ милости сподобляется и попечению, и блюдению, ако не крѣпко сущее противитися обретшему то звѣрю. Но кротько убо зря нашъ пастырь, тихо же устиѣ движа и соплемъ духа оглашаа стадо къ едино събиратися сътворяше, и прочее нерасходно баше, и хромаа на раму носа съдѣловаше не остояти, ибо ако въ обычаи бывше овца сладкаго онаго пастырева гласа вслѣдъ течаху, туждаго отбегающе; и тако предъ ними радостныма ступаа ногама на апостольскаа и пророческаа поля наставляше и часто, обръщаася и зря сихъ благочиние: въ еже шествовати, въ еже ураждатися, въ еже тучнати, — веселяшеся, ако не тъкмо хотя мзду съвершену при-

ѧти отъ господина стаду, но и многи ѵасти; таже и ꙁноѭ наставшу отъ сльнеѵнаго вара и хладу велику потребну сущу на евангельскихъ горъ высоту сие вꙁвождаше и свободу всаку подаваше приимати, таже оттуду и на небеса посылаше; и бѣ и се художъство пастырево, ѣко и дивиѧ овца укротеваѧ приложение стаду сътворѣше, и ꙁри и друго пастырю достоино, ѣко и ꙁвѣрїе, таже и мноꙁи суще, не стрѣлами, не пращеѭ, не песьимъ гонимы лаанием, но неусопное того бодщеса и гласа, ѣко грома трепещуще, далеѵе стада отбегаху. Повѣмъ же едино отъ многихъ, еже и многимъ тогда было тамошнихъ ведомо: нѣкто Пиронъ, Несторїевы ереси топлъ хранитель и Акиньдиновы и Варламовы, къ симъ и иконоборскиѧ словы буда, отъ Константинова града иꙁшедъ въ терновскы приходитъ градъ, овѵеѭ лицемѣрасѧ кожеѭ вълкъ буда, и понеже некаго обрѣтъ тамо лженинока Феодосїа проꙁванием Фудулѣ, тому единомудрена и въ всемъ съгласна, и котораѧ ꙁлобы невсѣѧ сѣмена ꙁлаѧ тыѧ двоица, растлѣваѧ церковное тѣло, раꙁвращеными ѵуении, раꙁдѣлаѧ множество и встание сътвораѧ, и наѵе аже о цари велмужа и наѵальники властемъ вълхованїи меѵтанием бесовскимъ объюродивше, на велику бѣду, колебаху православное, понеже обыѵе послушное равнѣ въ добрихъ и въ ꙁлыхъ ревновати наѵальствующимъ. Ѵто убо небесный онъ ѵеловѣкъ? ѣко сие увидѣ, трубамъ священникъ онехъ уподоби свои гъртань, имаже ерихонскиѧ стѣны падоша, и ста мужескы въ ниꙁложению губительства онаго, днемъ

люди събираа въ церковь и сихъ потвержаа, наставлаа, рѣша недоуменнаа, облнчаа ѕлыа плевелы, въ нощахъ же моласа съ слеѕами прошаше свыше помощъ, и абие, ако Іанна и Ѕамврна сихъ низложи, ако Амалика побѣди, ако свещеники студа, слова ѕакла ножемъ, иже присно девыа всечестную икону ножемъ сводшихъ и ако аравъскыа вълкы далече отъ предѣлъ церковныхъ отгна. Кто сице милостивъ, ако отъ самаго нищихъ видениа обливатиса слеѕами, ако тому равнѣ онѣхъ нищетѣ касающеса, и отсюду не ѕдѣ или ондѣ, но весь свой градъ страннопрїимницю сътвори; что бо вѣмы, глаголаше, аще съ нищими сими и Христа сподобимса принати, самъ бо рече: „аминь, глаголю вамъ, понеже отъ сихъ сътвористе братии моихъ и меньшихъ мнѣ сътвористе." Но и врачь бѣ, премудро душевныа врачюа огневица и пресѣаа страсти и грѣха кореніа отъ самыа глубины художне иѕреѕуа, авлено убо отъ многыхъ иныхъ, но и от сего: мѣсто прилежитъ терновскому граду рѣкою тъкмо единою раѕдѣлаемо, овѕорно купно и ѕлака пълно, и стекающими водами напоаемо обильно и прежде вкуса очи наслаждающу любочестию водному, древесы сѣащено, всаческихъ плодовъ и цвѣтовъ раѕличиемъ пълно и горою надходимо частою и пространною. Въ томъ мѣстѣ храмъ баше приснодевыа Христовы матери и богородици, въ немъ же на каждое лѣто сбирашесь всего града множество съ женами купно и съ дѣтьми (къ) праѕднику сходащеса, всакоа нечис-

тоты дѣиствуахѹ зловѹ и киною молитвы привлачахѹ негодованїе божїе, мѣстоположенню и пѹстотѣ блѹдныхъ стремленню угождающѹ. Что творитъ премѹдрыи? отсѣкаетъ корень и изеше плодъ грѣха, уимаетъ празникъ, не къ томѹ торжествѹ сбиратися запретивъ, и тако многимъ дѹшамъ погибель преста. Сице благїи онъ врачь о общеи пользе тщашеся: бездъждию иногда бывшѹ великѹ и таковѹ якоже безъ мала при Илїи, яко ниже росы, ниже влаги следѹ на земли обрѣтатися, но расцѣплявшися тои сѹхотою и яко отъ горящїя пещи, дымъ испѹщати, и сие гладомъ претяще; никамъ пѹтемъ градскимъ уподобльшимся, и никто же надеждю имаше очистити гѹмно и наострити серпъ, и прочее жителие града чаемо зло (зряще) пришедше къ отцю оплакѹютса; милость о сихъ приемлетъ человѣколюбивая дѹша, и прежде убо уповати на господа, а не отчаятися наказѹеть, иже море въ сѹшѹ прелагати хотениемъ обыче и камень твердыи кѹпно и землю безводнѹю въ исходища воднаа; въ утрїи же (день) томѹ последовати повелѣваетъ кѹпно и съ женами и съ чады, а всю убо ношь на молитвѣ источникъ, всиявшѹ слонцю исходитъ на поле, съ иже олтарю слѹжащими всѣма и доволно обшедъ мѣсто и утрѹждъся самовидецъ бываетъ прещения онаго, и дїакону рекшѹ: главы наша господеви преклонимъ, якїе онъ колѣнѣ преклонь и священныя воздѣявъ рѹки и очи помолися, и гласъ убо людие не слышахѹ, понеже не ѹсты моляшеся, прошения же сила въ ѹши Бога Саваоѳа вхождаше, и скоро протьрже милость и знамения дъж-

девила показавахуся: вѣтръ бо въвѣявъ отъ сѣверныхъ ребръ и облаки нанесе, яко мѣхи пълны, и входящу всятому въ градъ, скоро излияся не напрасенъ, ни кїи наглъ, но тихъ и растителенъ, и не преста на поля, доиндеже и възрасти сијевыя плоды, и еже зрѣяти предасть; тако являше Богъ, еже къ нему мужа дерзновенїе, и тако паки Евѳимие показуяше въ лепоту, еже отъ него реченное: „вѣруяи вь мя, дѣла яже азъ творю и тои сътворитъ и больша сихъ сътворитъ.“ Отсюду дерзновенїе множае приемляше благочестие и по всюду тамо слишашеся бывшее и яже къ пастырю любовь расташе, и еже глаголаху къ Іовѣ раби его: „кто дастъ намъ плотїи его насытитися,“ сие бѣ видѣти на всемъ народѣ ономъ, яко не довлѣти тѣмъ къ желанию сытости отъ словесъ и видѣния отца, аще не и въ домъ свои призоветъ, входомъ того всѣмъ, иже въ дому купльствуяше благословение, послушати тѣхъ преклоняеть, добродѣтели въ тѣхъ всаждаше души, и отъ тѣлесныхъ духовны и отъ земныхъ небесны сътворяше и Закхея иже въ евангелии гласъ тѣмъ замѣствуяше: „господи, се полъ имѣния моего даю нищимъ и аще кого преобидѣхъ взвращю четверицею;“ онъ же усердие похваляше и днесь спасение дому сему благословенїемъ утвержаше. Не тъкмо же болгарскихъ родовъ множества еже по апостольскому жрєкїю своя имяше, но и сѣверная вся и до Океяна и западная до Илирика мужа добродѣтелїю привлачахуся издалече, и аще точїю того видатъ, велико прїобрѣтенїе вмѣняюще, а

єже и словесемъ сподобитисѧ ѧвлено спасеніе суд-
ѧще, иже усердие увѣдѣвъ Христовъ подражатель и
призываше къ собе и напаѧше въ сытость благочес-
тиѧ никомъ, и тако онъ убо тѣмъ, они же своимъ
отечъствомъ учителе баху въ благочестию. Котори
бо ѧзыкъ болгарскому согласенъ вещанию,
тоговаѧ списанїѧ не приѧть, тогова ученіѧ,
тоговы руки труды и поты, ѧко вмѣсто ногу въ
обхожденію, вмѣсто мрежеи апостольскихъ трость и
симъ извлачати отъ невиденіѧ глубины спасаемыи; и
понеже апостольски и проповѣдати научи и къ Богу
приведе всесовершенъ народъ, подобаше тѣхъ подъ-
ѧти и гоненіе и скорби, на кыиждо день смерти,
ѧко да иже въ всѣхъ подобенъ онемъ бысть и ко-
нечною славою не останетъ, и понеже апостоломъ
съгласни и пророци и тѣмъ здѣ причастенъ въ бѣ-
дахъ бываетъ и паче же великому оному отъ чрева
матерна освѧщенному Іеремїи. Варварскїи царь по-
бѣдами удержаніемъ многихъ ѧзыкъ възнес-
сѧ, слышаше и о таковомъ градѣ величество
довольно имуща и стѣнамъ утверженіе и оти-
нудъ въ приѧтїю жестоко, ѧко и кромѣ стѣнъ
естественою твердостїю довлѣти, въ симъ и
имѣнїѧ многа и народа множество велие,
славу же велику, елико въ церковныхъ и елико
въ царскихъ, изволи доброненавистныи того
разорити. Тѣмже и подвигъ всточную всю на-
ченъ отъ персскихъ предѣлъ и Ликаонїю и
Асию, преходитъ въ Еллиспонтѣ, и западнаѧ
воинства ѧкоже повелѣлъ баше совокуплена

обрѣте вса; ако не тъкмо Дарна Персомъ и Мидомъ цара превосходити таковыми, но иже отъ Македонна Александра, прнде ненадежно и нападе на градъ не отъ единое или отъ двою страну но всего ограднкъ окрестъ уеловѣуескимъ родомъ; и бѣ протаженне велико оныхъ лютыхъ, арашусь варвару, претащу огнемъ сожнзати, на уды ссѣкати обѣщавающуса и инымъ нужнымъ смертемъ предаати, аще пребудутъ тако не покинующесь, и конецъ своею силою пріемлетъ; обауе же судбамъ умолкнувшимъ и абіе отъ церкви изгонатса Іереи, пріемлютъ же сіи дѣлателе и уунтеле студа, въ иноплеменныхъ руки кивотъ завѣта впадаетъ, свататаа сватымъ Асъсиріомъ въ области бивають, истиннѣншее свататаа фомъ предлагаются. Уто достоино баше, рцы ми, страдати блаженному (Евоимию) тогда, своима оуима зращу, аже и слухомъ понести не возмоглъ бы? Аще во Давыдъ царь сын и свашенническаго предѣла внѣ, тако страдаше, ако жалость дому твоего снѣде ма, глаголющу и поношеніе поносащихъ ти нападоша на ма, не много ли пауе и Іереи, его же труды и поты попираеми зрахуса; уто убо? еда инзпаде пеуалію пауе подобающаго, еда умакунса страхомъ, еда малодушъствова или разлѣнися, еда отбѣже стадо расхищаемо вида, еда провѣща малъ или великъ тогова любомудриа недостоинъ глаголъ? никакоже! но и цареви предстаеть и того убіистомъ дыхающее стремленіе утолаетъ, и грозное оно варвара видѣ-

ние на благоприступно устроенїе прелагаеть, яко же иногда пророкъ львы въ ровѣ и дѣти пламень пещныи, обычє бо и варварское неистовство таковыхъ мужеи стыдитися добродѣтели, яко бо узрѣ того издалече градуща съ обычнымъ тому благочинїемъ, любомудреныимъ устроенїемъ, и ни въ единому зряща отъ предстоящихъ мечтанїи, яже и слухи и очи малословныхъ къ собѣ обращаху, но яко на стѣнѣ сиа написана мимоходяща, благоуправленнемъ лица, и не къ тому сѣдя бяше, но въстаетъ абие и въздаетъ ему честь и сѣдалища сподобляетъ ближша, и о людехъ моляща ся послушаетъ, аще и не въ конецъ сохрани реченная; и якоже доблественъ нѣкии воевода побѣжденъ отъ супротивныхъ не дасть плещи въ конецъ, но паки съвокупльса съставляеть побѣду, тако и сиъ поне отъ церкве отгнанъ бысть, въ другую входитъ яже на имя верховнихъ освящена бѣ, и сихъ поборники прїимъ множаишимъ подвигомъ одѣетъ себе, и еже первѣе смотряя, како сохранилъ бы варварскаго губительства неприятны: наказуя, утѣшая низпадающихъ, въздвиже потъкнувшихся, руку простирая лежащихъ въставляя, хотящихся пасти поддержа, борющихся похваляя и къ мужеству помазуя, нѣкая же отсѣкая, яко удъ гнилъ, да не и все тѣло съгниеть или прокажено овча отгоня, да не и всему стаду преподаеть недугъ. И тако вторая величаиша бяху мужа храбърства и побѣди на лукаваго нежели первѣе, егда въ тишинѣ прѣбываше жительство, оставляеть бо божественный промыслъ многажды ратника

бура въздвизати на святыя, яко да ови убо страждуще, того побеждают и венчаются, ови же борюще мучаще побеждаются от них и сїи художники бывают. Сие и на Іове бысть, егда бо ради таковых и толиких зол иже ни помысль стерпети может непщева уже страдальца побеждена и умерщвлена, тогда окаянный узре себе под того ногама попираема и ниже делати могуща; тако и при апостолах, егда проповедь евангелия уже имашеся възбранивъ и гонение подвиже и мучителя изостри и царя къ онех убїйству устреми и апостолы нужным смертем предать, тогда ни зде, ни онде, но всю вселенную узре, яко друго небо объемлюще евангелїе. Єлма и сице лукавый своима пленницами сказуема себе зряше и своими стрелами язвима, и невозможно бе тому молчанїемъ пренести своея силы низложенїе и оружїя оскуденїе къ конецъ, подвиже бура первыя величайша и лютейша, къ ея же спокести и человеческїй языкъ утерпаетъ и содрагание объемлетъ кости; варваръ онъ иже градомъ обладати поставленъ бысть отъ царя варварскаго, призываетъ къ собе люди божия, и именемъ и добродетелю и благороднемъ иныхъ превосходящая, яко о общеполезныхъ некоихъ съветъ (держати), и они идаху злымъ последующе вестникомъ къ неведенїи, яко овцата вследъ закалающихъ идуще и своя крови коиждо носа убїйственнымъ ввергти десницамъ спешаще иже въ руку видевъ крокодилый зверь, посреде церкве сихъ закалаетъ, или паче рещи, сихъ скаредству-

єть, не ӱстыдѣвса сѣдины, не пощадивъ юности, но играніє нӱжӱ сихъ гортана сотворивъ, жертвы одӱшевленыꙗ, всесожженіꙗ словесная своєю кровїю крещшихса, второє къ Ꙁахарїинѣ крови своя пролиꙗвшихъ крове посредѣ церкве, ꙗко да согласно Авелове вопиить отъ ꙁемля къ господӱ, мӱченіꙗ испившихъ чашӱ, юже дрӱгомъ владычнимъ пити достоитъ, юже вся вражиꙗ полки, ꙗко гордаго фараона тристаты своими кровьми ӱдавиша, ополченіє святоє, не овъ ӱбо прежде, овъ же послѣжде, но кӱпно мӱчителю представше того оплеваша, и абиє Христӱ представше вѣнчашеся; положи сихъ трӱпїя мӱчитель, брашна птицамъ небеснымъ, приєта сихъ дӱхи владыка ангеломъ премирнымъ. О воини, иже вѣрӱ соблюдше и число не ӱмаливше, сто къ десятемъ бяхӱ, ихъже кровь церковь обагри, и толикӱ сӱщӱ не претържеся исповѣданиꙗ мрежа. Ꙗкова блаженнаго Євъфимия чада, тако сохраниша того ӱчениꙗ, тако поѵчести вꙁдаша многымъ, иже о сихъ мӱжа трӱдовомъ, ꙗкоже не даже до лишеніꙗ имѣнїи и домовъ и чадъ и сродникъ стати, но и до крове подвиꙁатися о благочестїи; єже отечєскїи жрекїи отъ него имяхӱ; довлѣєтъ сихъ честиая ангеломъ похвалиꙗ смерть и похваломъ верхъ вꙁложити Євѳимїю, ꙗко не требовати множає словесє и о тоговыхъ исправленїихъ повѣсти. Понеже и онъ отъ воинъ всхищенъ, благодрьꙁновенно предста мӱчителю непрестрашенъ дӱшею, не боꙗꙁънию иꙁъмѣнився, но тихостию лица благодать ꙗвляꙗ, иже въ немъ живӱщаго дӱха, да ꙗкоже

и съвлекоша съ него одеждѹ и надъ стѣнѹ града провълекоша, ѩко позоръна бѹдеть тогова смерть и къ закланїю въ въсемъ влючима чѹниниша, еда ниспаде лицемъ, еда въстренета, еда любоживотное въ чесомъ любо показа? никакоже, ѹченикъ бо бѣ Павловъ и ѩкоже онъ спѣшаше отъ тѣла разлѹчитисѧ и съ Христомъ жити и (сїе) ѩвлено отъ глаголъ ихже варварѹ вѣщалъ баше: „почто безѹмно сице и смирено моего достоинства величьство, о неправеднѣ, ѹмалилъ еси? свѧщенникѹ прежде пожретисѧ лѣпо бѣ, таже жертвамъ послѣдовати, пастырю предъ овцами тещи достоѩше, и отцю чадомъ, вса первая мнѣ освѧщена быша, тѣмъ и предъзакланиѩ чаша мнѣ, мнѣ первѣе испити достоѩше, трѹждающемѹсѧ бо сѧ дѣлателю мнѣ первое подобаше отъ сего сладкаго вкѹсити плода.“ Сиѩ глаголаше великомѹдренный и ѹсѣкателѩ призываше и главѹ преклонѩше, простираѩ ѹсердно шїю, онъ же и градѩше и готовъ баше свершенѹ ранѹ наносити ѹже, но иже иногда цара беззаконѹющаго рѹкѹ, простершѹюсѧ ѹдержати пророка, недвиженїемъ абие поразивыи, ѹвїиствениѹю сию десницю тѣмъ же образомъ прелагаеть на недвиженїе и недѣиствїе, ѩвленно ѩко нѣкотории мертваго рѹцѣ мнѣтисѧ въ живѹ и движѹщомѹсе тѣлеси прилѣплѣнѣ, и истинствѹѩше и се о немъ же молѩшеса Давидъ: по дѣломъ рѹкѹ ихъ даждь имъ; сие гордаго онаго на ѹжасъ преложи и весь исмаилтескїи сиемъ, и не къ томѹ сидѣти, но и са-

маго отбѣгнути мѣста устрои, блаженному же одѣаниа вꙁложше, свободно шествовати аможе хощетъ, рекше. Видѣсте-ли еже и прежде глаголахъ, ако лукавыи онъ бѣсъ ими же мнитса побѣждати великїа мужи сими побѣждаетса и ниꙁлагаетса, се бо и паки онаго мечтателную нашъ отецъ ниꙁложи силу и умираа того посрами, и понеже невоꙁможно многажды человѣку умирати, проиꙁволениемъ тои и сие исполни и ꙁакланъ бысть и мученикъ беꙁъ крове въспрославлаетса и ꙁри преумноженїе побѣде, ако и тѣхъ самыхъ, иже на блаженнаго Євѳимиа подвиже, Христову непобѣдимую силу поꙁнати устрои, вꙑдѣша бо великаго онаго мужства, преꙁрѣнїе смертное, еже къ Богу вѣру, еже о чадѣхъ попечение, таже преславное спекулаторовы руки чюдо, и приемлаху иꙁвѣщенїе, ако истинна суть Христїанскаа, и авѣ отсюду понеже и отъ мѣста отбѣгоша, мнаще бо са нѣкоторимъ свыше болшимъ искуситись гнѣвомъ, Архиереа мучащеи. того оставлаху, сами бо бѣгъство свое спасеное собѣ судивша. А еже отъ ꙁдѣ какова? иꙁволиса варвару, по чюдеси семъ, преселенїе сътворити людемъ на Въстокъ, сице бо и повѣлениа царева истаꙁаху; Божїа же человѣка въ Македонїю ꙁаточена отпустити. Исхождаше съ людьми вкупѣ, ако Їеремїа другїи и самому каменню онаго града слъꙁамъ подателно видѣнїе: чада бо отецъ раꙁдѣлахуса и отъ братїи сродники, иже бо вси въ едино отводими бахꙋ, ако поне отъ видѣнїа утѣшенїе имѣти печалнымъ, но ови посылахуса елици родомъ и богатствомъ и кра-

сотою лица разиъствуаху, ови же оставлахуса; плача баху дние они что бо пресеrange горше и сродныхъ разлученна бѣднѣише, възпоминанием отечъства и своихъ, ако жаломъ присно прободаа сердце; прочее объемлаху другъ друга, цѣловаху, прощаху, рыданьми оглашаху мѣсто, и посреде сихъ великїи пѣшъ шествуаше, жезломъ подъпираемъ, сльзами обливаемь и тмами стрѣлами уазвлаа душу, не отъ ихже страда самъ, таже и недугомъ и старостїю удручень, но хаплемъ, людїи страданнемъ младенецъ безгоднымъ възрастомъ. И понеже до мѣста придоша, идѣже и нехота разлучатиса хоташе отъ нихъ пастырь, о, кто безъ слезъ сїе поманетъ: припадаху къ ногамъ его очесными сїа смокающе тучами, устны прилагаху и лице, руку цѣлующе пастыра, нарицаху учитела, отца чадолюбива, и того разлученнемъ душа раздѣлаху, жены овыа убо своа предъ нимъ метаху отрочата, овыа же и близъ бывше рuцѣ подоблахуса (лобызати) иныа одежди, и тои, ако нѣкоторои отъ рукъ сватаго прилагахуса напаахu сльзами, другиа о вѣри траву въсторгаху на неи же стоаше. другїа же угнѣтаеми отъ народа и не могуще приближити са воплемъ горкихъ слезъ послѣдне издалеча благословенїе призываху и прощенїе прошаху, извѣщенїе въ души имуще, ако не къ тому того въ тѣлѣ узратъ. Онъ же утѣшаше и учительства слово къ нимъ простираше, заповѣданїи Господнихъ держатиса наказуа и вѣру сохранити непорочну, са же ради не тъкмо аже къ Владыцѣ познавается любовь, но и слава

последуеть, иже сию сохранишимъ и къ самомъ преселенїи мѣстѣ. Сие и на вѣрнаго Авраама внукахъ бысть, глаголаше, на Їосифѣ первѣе, иже ако рабъ отъ братїи неправедно проданъ, ако царь послѣжде прославленъ бысть, таже и великїи Боговидецъ отецъ (Моисеи) посреди дома работы въ Египтѣ рожденъ, мучившихъ казни мора водою, чудотвора и своеплеменныхъ изводя отъ Египта купно и работы дому, но и Зоровавель Салаѳиилевъ въ плѣненїи славно сїаше ради благочестїа, посреди царева дому и многая възможе въ освобожденїю Израилеву и въздвиженїю храма. Чтоже и Данїилъ обуздатель лвомъ и трїе отроци погасителе огню: не вѣрою ли сїа взмогоша и паче же Павелъ, Павелъ бо свидѣтельствуа рекъ: угасиша силу огненную, заградиша уста лвомъ; чтожъ Есѳирь великодушная и вѣрою великая; не постомъ ли и молитвами прежде Бога умоливши, вспаливши́нся гнѣвъ Мидскаго цара утоли и сродники изъатъ и елики въ единъ день умрети хотящихъ, песку морскому приуподоблевающееся множество; и благодарити наказуаше ради усрѣтшихъ бѣдъ и чаати отсюду неизреченная обѣщаваше блага, и да съвокупнѣ реку: легцѣ преносити устрояше лютаа сладкимъ слова наказаниемъ. Таковая Богодухновенныи онъ азыкъ изрекъ преклонь колѣнѣ помолися съ ними, таже отъ молитвы въставъ конечное благословенние даяше, да якоже нѣкоторыи отъ народа, възопи, възвращающихся: кому насъ предаеши пастырю добрыи? „Троици, рече, въдаю васъ нынѣ и въ вѣки!“ Что убо? понеже

на мѣстѣ баше, идѣже ведомъ бысть и пустыни видѣ пустынолюбила она душа, и съгласно того желанїи смотривъ мѣсто, прослъзи согрѣвшуса того серцю прозрителныимъ дѣйствомъ духа и рече: се покои мои въ тѣлѣ малыа жизни, здѣ пребуду, благодаривъ наставлъшаго ма Бога, доидеже и отъ тѣлесныхъ отрѣшитъ ма соузъ. Но како и въ заточенїи дѣло Евѳимїю бѣ ловитва, обычное апостоломъ дѣло, день и нощь и просто на вса часы, ибо исхождаше къ нему вса окрестнаа страна онаа гори, якоже иногда къ крестителю Їудеа и Самариа. и ови убо разлучныхъ ересїи, ако отъ узы свобождахуса, ови же саракинскаго нечестїа тмы отбѣгаху, ови безсловесно житие, ако скверну отлагаху ризу, всакаа добродѣтели видъ насаждашеса, научахуса людие вѣдати Бога, невѣждѣннымъ учителе бываху. и не тъкмо на ономъ мѣстѣ народи схождахуса видѣти втораго онаго Илїю, но и по всѣхъ градахъ, по весехъ, на путехъ, на торжищахъ, въ домохъ, въ церквахъ Евѳимиево баше слышати има, ако нѣкоторое освящение обносима; въ лѣпоту, рече, пророкъ въ всю землю изыде вѣщание его и въ концы вселеннаа глаголы его, понеже бо въ отечъстви посредъ своего града тако просїа и по всеи безъ мала вселенеи хоташе любомудреныа онаа душа слухъ простиратись, и никимъ невѣрна аже о немъ мнитиса, благоволи Богъ и въ чюждеи такову авитиса, ако да отсюду истиннѣиша тогова похвалла будеть, да тїи самїи жителе мѣста (того),

ѧзыка онаго[1]) затоуенаго, страннаго, претрꙋжденнаго, проповѣдници и благохвалители бꙋдꙋть. иже многажды своа уада, разлиуными держими недꙋги, на своих рꙋках приносаще, възвращахꙋса сих своима ногама зраще ходаще, ако отъ тажких оковъ недꙋга пременены, и нꙋжда бѣ всако исцѣлѣвшимъ ако трꙋбы врауевы благодѣаниа вопити. Тѣмъ же и многїа отъ славных женъ науалствꙋющих приводимы бахꙋ къ благоуестию и тыа паки своа мꙋжи того молитвами приобрѣтающе къ немꙋ приводахꙋ и онъ Христови; таже и злато приносаще не мало къ потребѣ покоа молахꙋ прїати, онъ же отсюдꙋ къ небеси тѣмъ устроаше лѣствицю, своима рꙋкама нищимъ сиа раздати науаа; единомꙋ же отъ таковых рекшꙋ къ немꙋ: и кто владыко отъ тебе нищаишїи и къ милостыни приатїю влюуимѣишїи, и толикою старостїю, толикимъ недꙋгомъ, таковыми отъ беззаконных мꙋками ꙋдрꙋуена сꙋща? Онъ же кротко възрѣвъ, иже бо даше когда свободнаа дꙋша инако възрети, ако тихо, отвѣща свѣтлеющемъ лица: мое богатство уадо, здѣ скровено есть — Еуангелїе показавъ — и имать авлено быти, егда еже то намъ предавыи садетъ истазати еже отъ него прибытокъ; не мое же тъкмо есть, но и всѣх любащих господа!" О блаженнаго онаго апостольскаго гласа, о благородныа дꙋша отвѣта, такова и въ уюждеи отца нашего любомꙋдриа! Тако и въ гонеиїи и затоуенїи уеловѣуеское спасенїе попеуенїе емꙋ баше; и свершена мѣста

[1]) У смислу: иноземца, иностранца.

грады, веси, народы приводаше Христови, тѣмже и наша похвалы да умолчатъ, — владыка бо того похваляеть глагола: „пастырь добрыи душу свою полагаеть за овца;“ но и Павелъ тому сплете вѣнецъ внегда глаголати: таковъ намъ подобаше архиереи. Мнѣ же прочее еже о немъ слово здѣ конецъ да въсприиметъ, идѣже онъ житїа имѣ конецъ, паче же страданїи конецъ и начало аже о Христѣ жизни, ея же буди всѣмъ намъ получити благодатїю и человѣколюбїемъ господа нашего Iисуса Христа; съ нимъ же безначальному его отцу слава и державa, честь и поклоненне и съ пресвятымъ благимъ и животворящимъ духомъ, нынѣ и присно и въ вѣки вѣкомъ. Аминъ. —

ПРИЛОЗИ К ИСТОРИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ.[1])

Од Стојана Новаковића.

VI.

Јеротија Рачанина пут у Јерусалим. 1704 год.

У старој књижевности православних Словена (Срба, Бугара и Руса) заузимају једно место и путовања. По опћој богословској карактеристици цијеле књижевности, није се надати другом путовању него путовању у света мјеста, у Јерусалим. И доиста, ми така путовања и налазимо. У богословским вијековима, што се данас махом зову именом средњега вијека, није људе интересовало никоје друго мјесто толико као мјесто везано за историју црквену, мјесто које је било лијегло и извор свему ономе што је тадашње умове забављало и покретало. У друга су мјеста ишли ријетки особењаци, људи забачени и чудновати, људи које је онамо каква невоља водила или их вјетар и случај односио, — а света су мјеста била срећна да им се поклањала нарочита пажња, у њих се ишло по дужности. Свака је благочастива душа сматрала као задаћу живота отићи и поклонити се бар један пут гробу Христову. „Обичај путовати у света мјеста, пише један руски литерарни историк, постао је из религијозних осјећања наших старих, који су путо-

---

[1]) Види Гласник XXIX.

вања сматрали као најважнији начин угађања Богу. Поставши у прва времена хришћанства, у Русији у XII. в. обичај је овај био тако силан и долазио је до таких крајности, да су се сами црквени учитељи подизали да да га ограниче." [1]) Нема никаква узрока помишљати да је у томе друкчије било у Србији старога времена. Ми смо били ближе Грцима, учитељима и нашим и руским, а били смо ближе и Палестини, извору црквених светиња, па је нама било лакше поћи за обичајем поклоништва. Зна се за светог Саву, како је и по други пут ишао да се поклони гробу Христову; у опису једнога ћириловског зборника у Гласнику XXV. наводи се међу осталим и вријеме које треба провести на путу до светих мјеста. Врх свега тога обичај се тај почео заборављати ту скоро, а старе приче, имена и презимена која се почињу са „хаџи," јасан су доказ, како је он у старија времена раширен био, и како се чувао и онда, кад саме материјалне прилике не бијаху више као у пређашња времена.

Путовање ово имало је некакве користи изван намирења побожних осјећања. У оном вијеку, у ком су људи живјели забачени и ограничени једино на своје родно мјесто, и кад су путовања била тако мучна и ограничена, ово је била прилика проћи земаља и видјети свијета. Изван тога, како помиње мало час помињати руски литерарни историк на истом мјесту, путовања су ова била од користи самој књижевности. Путници су често подуго остајали на страни, преписујући књиге, и о повратку доносили су кући мноштво рукописа и разних религиоз-

[1]) Порфирьевъ Ист. рус. словес. I. 306.

них казивања. Таким се путем међу осталим у стара времена раширило мноштво апокрифских прича, које су ушле у духовне стихове и легенде. И оне источне приче, којима су се напуниле народне приповијетке наше, и којима је у новије доба литерарно-историјским упоредним радом нађен извор у аранским и индијским причама, најприје су овуда могле наћи пута у нашу књижевност.

Али и ако о томе нема сумње, да смо ми у старо вријеме имали много хаџија — немамо о томе у самој књижевности така свједочанства као Руси. У њих су поједине хаџије описивале свој пут, оставивши у томе споменике овога обичаја, који су и иначе корисни по историју, нарочито литерарну. Тако се у њих из XII вијека спомиње Данило игуман, из XIV. Стефан Новгородац, који су своје путовање на света мјеста описали. Из потоњих вијекова имају таких дјела и више. У нас напротив тога нема; барем се до сада није нашло. У биоградским збиркама српскога ученог друштва и народне библиотеке не налази се никакав опис јерусалимскога путовања. Није ми ни за друге збирке до сад познато, да би се у њима налазио који такав рукопис.

Једини рукопис за који до сад знам, јесте из врло позна времена и налазио се у Карловцима. То је „Путашаствіе кь граду Іерусалиму **Іероѳеа** іеромонаха рачанинскаго вь лѣто оть бытіа 7212, а оть рожд. Христова 1704 мѣсеца Іюліа 7.“ Ту га је нашао О. Бођански још год. 1840-те у некакоме зборнику, у коме је било записано „Путьшаствіе сіе списа се вь лѣто Господне **҂аѱка**. вь подкрилію Фрушке Горе, ва монастыру Ремети храма светаго и славнаго великомученика Димитріа

Мироточиваго.“ Нашавши га наредио је те му се преписало и наштампао га је у „Чтеніяма при императорск. обществѣ исторіи и древностей россійскихъ.“ 1861., књ. 4. Упознавши се с том стварју по томе издању О. Бођанскога, ради смо били упознати се са самим оригиналним рукописом, јер издање О. Бођанскога не носи знаке филолошке вјерности, чему је може бити крив и преписивач, на коме је он свој пријепис оставио. Али, на жалост, на наше питање у Карловцима, одговори нам пријатељ, да је рукопис о поплави Карловаца међу рукописима пок. проте Стаматовића, у кога се налазио, пропао. Тако смо остали на овоме московскоме издању, и лаћамо се посла да бар њега обзнанимо.

При издавању истог чланка О. Бођански говори о њему овако: „Путовање у Јерусалим Јеротија јеромонаха ман. Раче (окр. ужички у Србији) припада међу онај мален број споменика, у којима се огледа писање народним језиком. Наравно је, да у таким споменицима не треба тражити усавршенога језика; важно је већ и то, што пријетег пада на народну страну. С тога гледишта Путашаствије Јеротијево има своје значење за Србе. Оно има значење и у погледу путникову на ствари које привлачаху пажњу његову уз пут, и ако је казивање таких ствари кратко. Осим тога опис службе божије у Јерасулиму од прије сто педесет година није без занимљивости ради поређења са садашњом службом божијом у Јерусалиму и по осталим православним земљама.“

У том говору је О. Бођански казао доста узрока, са којих је вриједно не упустити из очију ни овај споменик,

кад радимо о литерарној историји и кад тражимо споменике који могу послужити грађом за историју наше мисли и образованости. Ми налазимо да је вриједно обзнанити споменик само за то што је опис путовања, да бисмо попунили сиромашну врсту литерарних облика која се у старо вријеме у нас налази. Осим тога Јеротијев је пут ишао преко наших земаља, па се у причању његову налази забавних цртица, јер је он, на прилику, пролазио стару Србију на скоро послије Чарнојевићеве сеобе Срба у Аустрију. Начин његова причања, осим што је писан народним језиком и простим неизвјештаченим стилом, опомиње нас свим коликим опсегом идеја својих на то, да му се писац од осталих људи нашега народа разликовао само црном расом и камилавком и вјештином чиновања црквеног, како је наше духовништво и остало дуго времена послије тога. Читајући причу, и нехотице се опомињемо причања уз ватру у дуге зимске вечери.

Главни план и садржина цијелога пута у овоме је „Путашаствије“ почиње од Биограда, па се завршује у Јерусалиму, и отуд преко Цариграда опет завршује у Биограду. Наш је писац по томе биљежио редом све што је држао за биљежење. Ту има доста гатака, прича, чудеса, која показују простодушност његову. Из Биограда су ишли на Раковицу, на Ниш, на Врању, Велес и Солун на море. Преко мора су отишли у Јегипат, те ту походили Синајску гору, одатле су се вратили натраг, те опет преко мора отишли у Јерусалим. Пошто су ту пробавили колико поклоништву треба, походили су још Витлејем, Јордан и остала сва знатна мјеста и вратили се у Цариград, па одатле у Биоград. Путовање и свеко-

лико бављење на страни трајало је цијелу годину дана. Опис износи 17 листа велике осмине познатога формата „Чтенија“ ситним словима.

У допуну овим врста додајемо сад три одломка, један с почетка, други из прве половине, а трећи с краја, да би се, ко хоће, по њима могао из ближе упознати с овим радом.

I. Пойдосмо из Бѣлиграда, и дойдосмо у монастыръ Раковицу на првій конакъ, и ту се частимо 3 дны. И из монастыра оттолѣ пойдоше Григоріє Іеромонахъ, и Висаріонъ Іеромонахъ, и Салаћій из Бѣлиграда пође, и Станоє, и из Ирига Іован Параносић и жена му Неда, и из Бѣлиграда Дунђерина синъ Павао, седам нас купно пойдосмо. Вторій конакъ у Гроцкой, и ту данивасмо трій дный, и умало ту Турчинъ не удари Григоріа сѣкиромъ, защо ч'тіи часовѣ на чардаку. 3 конак Хасанпашина паланка. 4 конак Баточина. 5 конак на Морави, на ћупріи Ягодинской, и пройдосмо Параћинь рано, и дођосмо на ужину у Ражань. 6 конак на Пандуре, код Алексинца, и дойдосмо на ужину на Нишаву, и ту слависмо светаго пророка Ілію под великом тополом. Слави Мия кираџіа нас части лѣпо, и вина писмо доволно, Бог да прости, и пойдосмо мало уз Нишаву. 7 конак Нишава на зеленой трави, и вечерасмо и писмо, и оттолѣ дойдосмо у Ниш на ужину и паки 8 конак на Бугарску Мораву под Курвинъ градъ, и ту се побунисмо от полуноћи, него, хвала Богу не би щете ниша, него здраво и мирно устасмо, и дойдосмо под Лѣсковацъ на ужину код камените цркве, пак дойдосмо до 9-га конака

на Лѣсковачку клисуру, пак устасмо рано и уђосмо у клисуру, и надосмо на ужину у клисури, у страни, како коза на малю, и ту помилише зміє, и жабе и гущери, и корняче, мало у воду не поскакасмо от страха, и паки надосмо на 10 конак под монастырь Рецитски, на измак Вранске клисуре. И ту наловисмо рака за вечеру, и ту обретосмо чловѣка, и кажу, да му є 120 лѣта, проседе браде, и три му се пут зуби мѣняли, пак нарасли како у дѣтета, и 2 пут брада опадала, пак нарасла, и има сына сѣђа от отца, и казиваше, да ніє тай старацъ Турчина виђѣо, ни харач дао, ни вина піо, него пасао овце на горахъ. И ту видисмо чловѣка и дѣвойку те се окаменили, те казива старацъ тай, да є кум с кумомъ сатворіо блудъ, тога ради се окаменили. И оттолѣ устасмо рано, и дойдосмо у Враню на 11 конак, и из Враньє дойдосмо на 12 конак у Кощуне, недомакъ 40 црквы; ту є прежде велика варош била за србског господства, и сад по турски зову кркъ клиса, и видох ту корита каменна око бунара много множаство велми голѣмо за дивленіє, и чудисмо се, и над той вароши видѣсмо три хлма велми висока, Богомъ саздана, а на врху равна, и от єдне стране може чловѣкъ попѣти, а от нне не може, и то зову шаторища Марка Кралѣвића, и Милоша Обилића, и Релѣ Омуђевића, и Новака Дебелића; и ту се у ютру згоди принесеніє мощій святыє Петки Трновскіє єдне те црквѣ храмъ, и пазаръ се купій, и ту обретосмо обиліє хлѣба и вина, и славы Висаріонъ нашъ другъ. И дойдосмо на 13 конак у Горобинцѣ, на Овчеє Полѣ, и туду видѣхъ красну землю, лѣпа поля и жита, и виногради, и овощія многоразлична, и лѣпе рѣке теку из

планина, и источници студени и чести, и градови се виђу и села, и ту на ужини съ єдного мѣста ща се види, наброисмо цркви 14 великій, бѣли се каменъ, Срби правили, а сад све пусто; и ту нам казиваше, кад су напре Србы из преко мора прѣшли от Србске, и потом се Србы и назвали по рѣци тоє иза Троя града, те су напре на Овче Полѣ палы, и ту кажу сковали от бакра гумно, а веле, не умѣли врћи на земли, и кажу и до данасъ стои засуто землею, и веле, да хоће велико крвопролитіє ту бити от Турака на после, и ту се велми чудисмо красоти земли и обилію плодовъ. И паки дойдосмо на 14 конак у Велез градъ Бугарскый, а Турци зову Тюприлія, и ту падосмо от полудне, и ту тече рѣка, зову е Вардаръ, врло голѣма, и ту біяху Турцы много, и ту на мосту ћюмрукџіа, и господа многа, и кадія, и варошь голѣма, и Христіяна има много, и куће и авлія и све от камена, и плочомъ каменном све куће покривене от мала до велика, и цркве камене многе имаю пописане, али пусте. И ту у граду, на светаго Пантелеимона видѣх гроздіє носе у котарица на магарци много, Турци купую, а Христіяни не до преображенія, за то питасмо и чудисмо се доброму дѣлу ихъ. И око тога града по тіих землях видѣхъ ниве многе посѣяне памукомъ, и чудих се, прежде не видіо, и туд' люди мало жита сѣю, него све памукъ; и прейдосмо Вардаръ, и пойдосмо от града и изійдосмо на полѣ, гдѣ су Турци Нѣмце разбили и натраг погнали, кад су Нѣмци Бѣлградъ узели в лѣто от бытія 7196, мѣсеца Августа 19, пакъ тѣрали Турке до тога града Велеза, паки Нѣмци стали на том полю, а быле кише и зло врѣме, а Турци изійду

сухи из града, та и разбію, и мало по мало дотѣраю опѣт до Бѣлиграда, и до године 2 узели Бѣлиградъ. И оттолѣ дойдосмо на 15 конак у Тиквешъ, и паки сутра дойдосмо на 16 конак у Грчище, и ту видисмо, како врху жито є коли на волови; учинѣна даска колико врата, па оздо набієна пуна каменя (кременя), те онай каменъ тре сламу, пак саспе у куће те скотом дає у торбах; и ту на Вардару стѣне високе до облакъ, и ту є просѣченъ каменъ те начинѣнъ путъ, зове се Демиркапіа Марка Kралѣвића, и ту се подписао високо у камену, усѣчена слова већа него прсти; и ту срѣтосмо камиле чрвене, те се уплашише коньи подъ Іованомъ и под Недомъ, мало не поскакаше у Вардаръ. И въ той данъ дойдосмо на 17 конак у Псенску варошь и градъ, турски зову Абрет Исаръ; и сутра данъ дойдосмо на 18 конак, у градъ Селаникъ, и ту бисмо 7 дней, и ходисмо око града и по граду, и у куће и чаршіє, и улазисмо у цркву светаго Димитріа, красна и велика зѣло, и Турци у ньой клаяю, оловом покривена, олтарски сводъ бѣше пао, тако и стаяху стѣне неизнете, четвори дирецы єдни на други, и 4 ћемери и многе цркве горѣ по ћемери, 4 ката дирека мермерны, и у свакомъ кату по 17 дирека обли, како да су на стругъ стругати, и єданъ дирек близу двери, из нѣга мѵро тече, и мы се мазасмо. Каза нам Турчинъ, кой ту перетише, те вели, тако изійде кано проха на нѣке годове, и код тога дирека на патосу уписато: от сего дирека петый, и тамо гробница светаго Димитріа, и тако обретосмо гробницу и цѣловасмо, и ту єсть светый Димитріє и до данасъ; и по выше у духару повисоко от землѣ гробница подписана

єдна нѣкіє отроковицѣ, и у припрати на углу привѣзана, и ис цркве слова у камену ископана, єдна врста србскій, а другая грчкый; повѣдуе мощи ту лежеще, светый Савва, царыградскій патріархъ, и Павалъ исповедникъ, и казива Турчинъ, кадъ су Турцы ктѣли да улѣзу у та врата ко тимъ мощемъ, те изашао пламен те и пожегао, тада и зазидали та вратца, тако и данас стоє зазидана, и мы гледасмо. И по иній церквахъ идосмо и покланясмо се, и на врхъ града, зову га Чаушъ монастыръ, и біяше калуђера много, и ту видѣхъ єще ідолску кумирницу, и из нутръ чудно зданіє, на нѣка окна све своћено, мнит ми се, има дебео духар за 10 аршина, а висине Богъ зна; ту онай Апостолъ отмету се Димась, що га Апостолъ Павалъ пише, и былъ ієрей ідолскій, и то є све изнутаръ мусіомъ пописано, єще за ідола пописано, лозе, и цвѣтія, и древа, а човѣчій образа нейма, него иза тога храма ідолъ стои на земли поврженъ сврха; има, мнит ми се, 10 аршина широкъ, и толико высокъ, єданъ битеви камень єще има кажу толико отбієнъ, и наоколо све образи истукани изсѣчени, и съ єдну страну лѣствице изсѣчене, и то су были наши унутаръ призидали олтаръ и учинили цркву. Паки Турцы у олтару призидали хоџи мѣсто, и садъ є џаміа, то се види и познає. И ту посредъ града имаю сводови высоко от са дна кућа, види се и преко сокака, и видѣ се горе образи изсѣчени, мучитель судища и престоли градскій, и кажу, да є ту мучитель сѣдіо, кад є Несторъ Лія низложіо на нѣкои даскахъ. И долѣ къ мору видисмо цркву велми голѣму, що є нѣкій царъ правіо по подобію св. Софіє, чудни дирецы и сводови,

не може се чловѣкъ нагледати, ни на умъ узети; и ту намъ Турчинъ казива, кадъ су ту Турцы улѣзли, те су нашли єднога калуђера на єдномъ пиргу под врхомъ, те га ту посѣкли, и пао на прозорацъ, и ударила крвъ на полѣ низ духаръ, и види се, и мы гледасмо, крвъ низ духаръ, и каже Турчинъ, то су, вели, Турцы много пута стругали и замазивали кречем, и не могли ништа.

II. Паки пойдосмо изъ Родоса мѣсяца Септ. 18, на велику пучину Адріанскую, 18 лађи, и 2 галуна; и вторый часъ нощь великій страхъ имасмо, и єгда дань бысть, наче се корабль погрузивати и преливати бурею морскою, и въ той дань не видисмо иного корабла от гредущихъ съ нами, ни видисмо слнца, ни мѣсеца, ни неба, ни землѣ, ни птице летуще, кромѣ буре и облака, и бурѣ различне, бѣли и зелени, и чрни, и плаветни, и єдиныє яко варъ кипаху, иніи яко млнія. И въ той данъ исповѣдує се другъ другу, и сви се живота отчаясмо, и гласъ исхождаше великъ, єдиногласно ваніяху къ Богу, и поминаху чудеса светаго Николы, и призываху на помощъ; и єгда бысть пол дне, наче се кораблъ преваливати сѣмо и тамо, и погрузи се кораблъ, да сиде низу мора. Тогда гртанъ изнеможе, гласъ пресече се, а ваздыханіє омалѣ и духъ въ насъ, єзикъ пресахну, бысть гласъ такмо, и умилѣнима очима вазираше другъ на друга, и нѣкои сплели главу съ ногами и скржещуще зубы своими, видѣще горкую смрть. И ваздвигоше крамолу на ирепза, и обричемо, колико кои може дати, да изпразни корабъ у море, и въ той часъ начеше празнити, и турати достояніє своє у море, и єгда опраздни се до полъ кораба, тогда прилѣжа силнѣйшій

вѣтръ, и раздраше се вѣтрила от вышняго края до нижняго, и работна ужа попущаше, и катарка велика погрузи се у море и вазимаше то вышнѣ древо воду морскую. И ва време заходещу слнцу погрузи се корабъ и васташе влны силнѣйшіи, якоже горы высокіє, и облацы и млнія силніи и различніи. И вси падохомъ яко мртви, работати и направляти не вазмогохомъ ничтоже, такмо другъ на друга умилѣнима очима вазираше, нѣцы же поминаху Бога и Богородицу и светце, а иніи отца и матерь, и братію и сестре, и сроднике и знаєме своє, и жены и дѣти свое, и єдиніи трзающе ризы своє, а иніи сакрывающе очи своє, да не видѣт грозную смрть, а иніи и сполумртви быше, гртанъ изнеможе, и єзик пресуши се, глас премлкну. За 2 дни и за 3 нощи от свихъ насъ ни єдинъ хлѣба не вкуси ни воде нити другъ другу проговори, нити може кои устати, ни коракъ корачити, яко мртви лежеще. И ту видѣхъ, како кораблъ брзо иде, како и стрѣла, одакле стрѣлу пусти, онде и паде стрѣла; и ту корабникъ єданъ каже: 40 лѣтъ, како ходим прѣко мора, и таке буре не видѣхъ. И въ третіи дань узрѣсмо птицу от полудне, и велми се вазрадовасмо, рекоше, биће нѣгдѣ край близу, и бура малко утоли; тогдаваспоменусмо се о смрти, и благодареніє ваздасмо Богу, а єдни въ 4 дань єзикомъ проговорише, и хлѣба и воде вкусише, а иніи въ 5 день водомъ єзик сквасише. И въ той 5 дань узрѣсмо єданъ корабл от нашега друштва, и єданъ злій корабл видисмо, и утекосмо 6 дань, али вѣтръ натрагъ и въ 7 дань дойдосмо на богаз Решитскій, у Нілъ рѣку, подъ Решитъ градъ, зову га малый Мисиръ, прежде се звало Раитъ. И ту видисмо многу причу. Люди ту жи

вуще, нити кто носи гаћа, ни чакшира, ни клашана, ни калчина ни на єдномъ. господа и боляри носе от платна и от свиле альине, али цѣви голе, ништа. кромѣ папуча. а єдни ходе нагїи яко от майке рођени. По чаршїя и мужко и женско тачїю у самой кошули, и пїю тутунь и каву, и мужко и женско, великїи и малїи. И видисмо, како се нараста фиников цвѣтъ рода ради, да одржи родъ. И видѣсмо древо, на кому памукъ растѣ. И от 4 руке смоковницу, 1 смоква, на кою се Адам преластп, расте на три моуне, и сладостъ єе умъ чловѣчаскъ сказати не можетъ, на многїє сладости доводи, насъ 7 єдну куписмо, и сви єдосмо за 3 дни, паки отметнусмо, и не могосмо є изѣсти от сладости, а чини ми се нейма полъ оке у њой: и друга, от коєє листвїє набрао, има листвїє дуго 9 педи, а широко 4 педи; трећа смоква, що є проклета, и плодъ єє ясти се не може; четврта смоква, що има по всей земли. И ту видѣхъ птицу ноя, голѣмо, єдва довати руком по хрпту, и милова га, ходе по чаршїи и поредъ лађи, по буништу, купи щоща те се храни. И ту пребысмо 6 дни. И паки пойдосмо Нїломъ рѣкомъ, и та рѣка из рая иде, и видисмо око те рѣке много села и вароши съ обою страна рѣке, и чловѣцы сви наго, и жена и дѣте, и сви голїи, и да речетъ от сто люди, да има кошулицу, и имаю жене нѣка те нѣка спредъ запрегу, а ино ништо: а дѣце по 50, или по 100 око рѣке чуваю марву, и веће безпослено, када насъ види, виче, проси, а мы метнемо по єданъ пексиметъ, а нихъ заплива по 20, а кои ухвати, онай изеде, тако насъ све прате от села до села. И ту видѣсмо шећеръ, посѣю ниве велике, и онако є кано кукурузъ стаблика и листъ, и из оне стаблике ваде срчику

те пече шећеръ. И дойдосмо у Мисиръ великій 6 дань, т. е., Егvпатъ, Фараоново царство. Големину кто можетъ сказати, нити може прећи, ни края видити, а от множаства люди не можъ на сокакъ да изидешъ. Ту єсу двореви прекраснаго Іосифа, мусіомъ пописати, посред' града на чудной высины, и ту му єстъ диванхана голѣма зѣло, 34 велика дирека, по два чловѣка єднога да обувате, толико су дебели, обли и глаткіи, како да су на стругъ стругати, а высокіи Богъ вѣстъ, и ты сви су дирецы от мермера, има ихъ 300, коє мало, коє голѣмо, а чини ми се, има высине 50 аршина, пакъ на нима горе сводови, а садъ стои пусто, и гдѣкои дућани сиромашкій долѣ око дирека, и ту є бунаръ Іосифовъ, и сада ту воду ваде, и мы улазисмо до другій волова, пак се препадосмо, те се вратисмо. На 3 места што волови воду ваде, басамака има 444 дублине до воде, у самотвору камену све сѣчено, и ту 18 волова воду ваде. И у томъ Єгvпту бѣше папа и патріархъ, именемъ Герасимъ, и идосмо къ нѣму. и исповѣдасмо се, и чита намъ молитву, и благословеніє пріємо, и видисмо у єдну неделю літургіа, и метну на себе два петрахіля, и два омфора, и по літургіи сѣде, те чини придику за много тако подъ свимъ одеждами, и ту видѣсмо патріарха коптскога (Копти єсть великъ вилаєтъ и єзыкъ краю узъ Нілъ рѣку), и идосмо у старый Егvптъ, али є весь пустъ, мало гдѣкои човекъ. Ту видисмо хамбаре Іосифове: кто да може измѣрити и величаство казати! И ту у старом Мисиру црковь Іоанна Милостиваго, то є была Архієпіскупія, и садъ калуђерице стоє ту, и ту имаю цркве големе и красне велми много множаство. Царска зданія, и у две

цркве 2 иконе чудотворне, Богородице и светаго Георгія, и то кажу, кгдъ су Турцы узели, нѣсу се дале съ мѣста дигнути, и садъ на томъ мѣсту стоє, а цркве пусте и пале око нихъ. Святаго Георгіа ніє голема, има 4 аршина дуга, а стои на мегдану высоко от землье, како не може чловѣкъ рукомъ доватити. И ту има црквица скровница Христова, кад є побѣгао от Ирода, и у земли 10 басамака глубока, от мермера саграждена, и иза трапезе у духару капо пещь, те кажу, ту є Христа Богородица крыла, и ту преко те цркве была єдна греда от ковчега Ноєва, а сада мало теке уатула (?) : и ту се у старомъ Мисиру новцы и садъ кую. И виде се премо великому Мисиру Фараонова тепета, то є єдно чудо на свѣту, двоє изидано от камена како камаре две, и толика є голѣмина и высина, от 3 дана хода може се видѣти. И ту єсть близу великаго Мисира гора, що є зову дурдагь христіянски, ради молитвъ пошла у Нілъ рѣку. И ту сѣдисмо у великомъ Егѵпту 22 дни, у хану Сінаяца калуђера, и ту сваща доста євтино, по 8 сомунића за єдну пару, а єдна пара 8 мангура, и ту узимахъ за едну пару 74 лимуна, а віна и ракіє да дукать даєшъ за едну оку не бы нашао.

III. И пойдосмо изъ светаго Іерасулима 17 Априлія съ радостію и страхомъ многіимъ, славеще и хвалеще Бога, сподобившаго нас толицѣй части и славы недостойніє, найпаче и богопомазанія от непреподобни Харапа, и до Яве за два дни доста бы и крвави глава. Пойдодосмо ва вторникъ велми заутра по светомъ Ѳомы, и пройдосмо село Добри Яковъ, тако се зове, и паки пройдосмо Єммаусъ, и еще многа села и гради пройдосмо,

и дойдосмо на конакъ у Репье, и оттолѣ заутра пойдосмо у Яву у полъ дне, и пройдосмо Ћесарію Филиппову и Кармилску гору, и Амру, и монастырь светаго Иліє, и Тиръ, и Сидонъ, а близу є Яве, види се покрай мора. И видѣхъ єдинъ монастырь пустъ и градище пусто, и многе планине пройдосмо, и ту видисмо планину Хоривъ, гдѣ се є светый Иліа постіо; 5 лађи насъ бѣше пошло заєдно, и 5 Маіа заутра у петакъ видисмо острово Ћипарско, и ва вторый сахатъ нощи араксаше у краю, и кадъ месецъ изійде, пойдосмо по краю. И заутра 2 сата дне видисмо 2 шайке курсана Вренски, и вратисмо се на море, побѣгосмо, и то бѣше подъ градомъ Ћупромъ, и того ради не могосмо дођи у Ћупръ градъ, гдѣ є светый Лазаръ. И пройдосмо многе планине, и дойдосмо у градъ що садъ зову Павлъ, ту су Апостола Павла били, що пише у Апостолу, палицею біенъ бысть 40 кратъ, развѣ єдиною; и садъ стои дирекъ каменни, за кои су га били везали те били. И то є біо градъ голѣмъ, пакъ су га Вренци разметнули, било 390 црквы, а садъ разорено, и помалу пусто, и има ту Турака и краю Грци. И кажу у томъ Ћупромъ острову има 40 хиляда села, и ту бысмо на Богослова, и тогда пойдосмо на велико море и на пренесеніє мощей светаго отца Николи, и заутра насъ тѣра єдна шайтія, и даде Богъ утекосмо, и у полдне галунъ, и от того и окренусмо се на ину страну. И у петакъ єще дѣли дань и нощь 11 Маіа, узрѣсмо противну шайтію, и окренусмо на ину страну, и узрѣсмо предъ нами галунъ Малтезски, и оцѣпенѣсмо от страха, и вазописмо къ Богу вси, и не бѣ помогающаго, бѣху бо превазмогли грѣси наши, и по-

суше Турцы яко градъ, и бысмо се, изсѣкосмо, и все вазеше Малтези, и єданъ од Малтеза паде мртавъ, и два се раните, и от наши 4 се раните, и све съ насъ скидоше и кошулѣ, него теке наге и босе изметнуше на край на пѣсакъ, и єдинимъ дадоше своє раздрте кошуле и алине, що не валя, и біяху с нами 4 Чивутина, и нихъ разбише и отнеше и у свою землю и нашу лађу отнеше. И то бых подъ градом що зову Финиќіа, и дойдосмо голи и боси по трнію и по остромъ каменію у Яцію подъ град Финикъ, и ту подъ градом закопасмо се у иверѣ, те тако преноћисмо, и ту нађосмо 3 лађе нашега друштва хаџіа, и подѣлише намъ щоща, комъ кошулю, комъ гаће, комъ капу, комь мараму; біяше насъ оплѣнѣни хаџія 65, а онѣ друге хаџіє веће не смеше нѣи моремъ, него отидоше сухомъ, Анатоліомъ сухомъ Цариграду, а насъ оплѣнени 34 найдосмо каикъ да нась отнесе у Родостъ. И прву нощь пойдосмо подъ градъ Мѵръ, и кадъ се разсвану, видисмо галуна на богазу предъ нами, и ту чекасмо 3 нощи и 2 дны, докле се галунъ уклони. И еще много градова и села пройдосмо за 18 дни до Родоста града, и Родостъ єсть у ади, а тай градъ єсть чуданъ, тврдъ и красанъ, а градили га Малтези, и премо нѣму єсть другій градъ у Анатоліи, малтезски біо прежде, а садъ Турцы у нѣму. И оттолѣ дойдосмо у Станћоє, и то єстъ градъ и варошъ, и воденице многе вѣтреннѣ, и дойдосмо у Сказъ градъ у той ади Саказкой, или рецы вилаєту; има, кажу 390 цркви, то є прежде звато Хія. И оттолѣ дойдосмо подъ Трой градъ велики, и велми се чудисмо толикомъ величаству, и єсть у Анадолиской страни покрай мора. Види се и садъ зи-

дови, нѣгдѣ те нѣгдѣ пусто и раскопато, види се покрай нѣга воденице многе. Турцы от нѣга и садъ носе и зидаю градове. И дойдосмо на Калиполъ, сій рече, добрый градъ, ту су Турцы напре море прешли, ніє шире мало выше за два Дунава, ту су прешли на србску землю, и ту имаю с а о б о ю с т р а н у градови и вароши, и поля красна равна с обою страну. И дойдосмо подъ варошъ Мармару, и то єсть у ады, и ту нощевасмо; и выше те аде єсть мѣсто на мору, кад су Латини носили свету трапезу изъ Софіє, те є ту пропала изъ лађе, и садъ от нѣ мѵро на мору излази, и кадъ є тихо море, могу люди купити, и види се по мору мѵро.

И дойдосмо у Цариградъ мѣсеца Іунія 12 данъ, ту видисмо великій градъ, прегледати се не може, мнит ми се, да и на земли таковаго голѣма нейма, и ту видѣхъ велику црковь Софію. И пойдохъ въ неделю съ Григоріємъ заутра къ патріарху, цариградскому, и бысмо на утрени и литургіи, и отидосмо на конакъ. И ту видѣхъ кодъ патріарха, найпре поминю цариградскогъ, пакъ іерусалимскаго. И пойдосмо изъ Цариграда мѣсеца Іюліа, 2, и 3 дни идосмо покрай мора на солунску страну све, и ту видѣхъ 1 мостъ, има миля хода преко нѣга от мора, и тудъ су лѣпа поля; и дойдосмо на 9 конакъ у Филибе, варошь велми голѣма, и градъ се зна, кудъ є быо. и кажу. да є тай град изъ темеля зидао Филипъ Драгиловићь, и ту дановасмо: и ту пакъ десетый конакъ у Пазарџикъ, 6 сати хода от Филибе, и ту дановасмо: туд су планине и овце стоє много по планины, а зимѣ иду к мору. Оттолѣ послѣ великогъ пута дойдосмо у Софію, и то єсть варошъ голѣма, а градъ нейма, ніє

ни было, у равну полю голѣму, има Христіяна много, и ту у єдной цркви краль Милутинъ србскій цѣлокупанъ. И заутра пройдосмо велике планине, що се зову гора Ежевица, и дойдосмо на Мораву на мостъ, и ту се превозисмо на лађи, и заутра пройдосмо, що зову Нова Паланка, плотъ улеплѣнъ, Турцы зову: Деве багрданъ, сій рече, Камиля рѣка, буде зла, те не могу камиле преһи, него се разчеплюю. И по томъ дойдосмо у Батучину, паланка, плотъ улѣпленъ, и ханъ голѣмъ. Конакъ 19 у Асанпашиной паланки, варошъ и плотъ улѣпленъ, и пройдосмо Коларе, и ту паланка улѣплена, и идущіи видѣхъ с планине градъ Смедерево покрай Дунава от Бѣлградске стране, ниже Гроцке. И конакъ 20 у Гроцкой, и ту варошъ и ханъ, и паланка улѣплена, и Турцы зову Исарцикъ. И конак 21 у Бѣлградъ. От Ниша до Бѣлграда 44 сата хода, а от Ниша до Ягодине 20 сата хода.

ПРАВИЛА СВ. ПЕТКЕ ПАРАСКЕВЕ СРПСКЕ.

Од Милоша С. Милојевића.

Од Орида право сјеверу идући за једно 3—4 часа, — а рачунају 6 — и пошто се пређе прилична планиница Ливоча, — огранак Шаре, — долази се у прекрасно и дивно међупланинско место тако звано Доњу Дебарцу Деборцу, Дабарцу а највише Дбрцу. Баш под самим окрајцима поменуте планине, а у дивној и прекрасној међупланинској равници, лежи село сада тако звано Лешани. Скоро на средини, између њега и Белчисте, стоји монастарчић тако звани „Свих Светих" чедо доба у којем нас већ гњечаху Турци. Недалеко од њега урвињају се зидине, урвине и развалине од својих 30 до 40 које бивших цркава, а које монастира, над којима се гордо уздижу развалине Цар-Владимировога града тако званог Белграда или Београда. Град се подиже на ивици планинице, или управо косе планинице, Кућане, која дели дивну и прекрасну равницу тако звану Доња Дебрца, од сјеверније тако звани Горња Дебрца. Са јужне стране, или у Д. Дебрци скоро сво подножје те косе, на којој је град, покривено малим језерима, препуним свакојаке рибе, а нарочито јегуље; а сјеверно поље, или Г. Дебрца, или Дбрца, баш под самим подножјем зове се „Цар-Владимир" поље. Са западне стране и једног и другог протиче река Сутјеска, а више ње-

баш у огромној планини, где је пре паланка — варош — Цар-Владимира била, стоји сада сво мухамеданско, а некад чисто српско православно, село Песочани. У њему су млоге развалине, међу којима су најзнатнија црква св. Јована Крститеља, покровитеља св. Владимира, Јована цара и краља српског из прве половине једанаестога века. Црква је та с тога знатна: што је мртво тело св. Владимира, кад га мучки и на превари 22. Маја 1015. год. у Преспи убише Бугари ту донешено и најпре погребено у тој његовој цркви; па тек после 5 година однешено у дан. монастир тако звани: „Шин Ђон" — св. Јован — код Елбасана. Препела га је жена његова царица Косара, која је се доцније и покалуђерила, и у том монастиру веле умрла и погребена.

У развалинама града тако званог Албе, или Београда овог овде, св. Владимир је имао своју летњу столицу, а зими је веле седио, док Самуилу бугарски 1013. г. неоте Орид, у Ориду, после у Елебасану, а нарочито Србици — Сервији — и Деснику у Тесалији, као и у тамош. Београду — дан. Ар. Београд — и другим градовима и т. д. Нас се сада та ствар скоро ни најмање нетиче; али нас се тиче ово место, ради којег и наведосмо ово горе напоменуто, о којем ћемо у нашем Путопису говорити.

У истом месту сеђаху, за времена његова, тако звани од поменутог Самуила, патриарси оридски, или већ познати под именом илиријски. Оридским прозваше се, од кад се настанише у Ориду, а то је тек од времена Самуилова и кад овај оте Орид од св. Владимира 1013 год. Али осим патриараха, пошто већ све то пропаде, од св. Саве

седели су ту епископи српске епископије „дьбрьцке“ тако зване основане још св. Савом. Одавде су се они премештали 7 часова западу у време Баошића спрам села Боровеца, где се и данас налазе развалине од Бискупије и развалине од града „Ђурђа Баошића.“ А пошто Турци сасвим завладаше нашом земљом и опустише сасвим ово место тада се епископија одсели у ново основану од Турака варош, сада такозвану Дибру, одавде 12 часова хода право северу. Кад је управо ово место запустело, т. ј. кад је се иселила основана св. Савом епископија, да л' у време Баошића, или чак доцније? управо се незна. Зна се само ово: да је оридски Екзар отео од пећског дебрцску, или деборску, дбрску, епископију, изтерао епископа пећскога и то у време нашег патријарха Гаврила III. Грка из Цариграда, који је тамо и окончао свој живот. Али негледајући на духовно насиље, сва су ова места, до пре три године припадала нахији дибарској, а не оридској. Од три године па на амо, пошто је од оридске нахије одузет Ресин варошица са селима и ту створен кадилук, да не би остао Орид без села, одузели су обе Дабрце, или као што их овде зову Дбрце са селима западу све до Дрина, па и преко овога и направили кадилук, или како га зову мудирлук, оридски. У обе су Дабрце само чиста српска села, а има их 17 са оним једним — Песочанима — опет српским, али Срба потурица или мухамеданаца. Од горепоменутих толиких бив. цркава и монастира, још се и дан данашњи виде урвине и развалине, до којех су најзнатније биле: 1. Свете Богородице Пречисте, или као што је зову Чиста Пречиста. Од ове је постао дан. кичевски монастир или Кичевска Пречиста, разуме се

св. Богородица. 2. Св. Јован Бигор. Од овог је постао монастир св. Јован тако звани дибарски више дан. паланке Дибре и т. д. као што ћемо у Путопису напоменути. Сад ћемо тек за постанак и једног и другог монастира — кичевског и дибарског — казати ово: да су одавде живописи тих светаца, кад им храмове варвари разорише, одлетили и тамо се настанили. Св. Јован дибарски, веле, одлетио је у дан. дибарски монастир баш онда, кад су св. мошти Владимирове однете у Елбасан и т. д. Са пропашћу ових оволиких огромних св. храмова пропале су и све утвари црквене и то у толикој мери, у коликој су пропали св. храмови. Товарима старих књига горели су и Турци и Грци, док су довели све до овог стања, у коме се сада находи и земља и црква. Рушења су — ако су одиста по убиству св. Владимира отишли жив. у поменута места, — довршена још у првој половини седамнајестога века; па са овима заједно пропадале су и свете црквене ствари. Рушити су их одпочели још Бугари у 11. веку, а Грци ваљда довршили; те тако у време Немање можда овде није ни било ни једног целог св. храма божијег. Од Немање видимо да је се подигло, па колико је и докле напредовало незна се, а да је почело пропадати и да је пропало у време Баошића зна се извесно. Али као што се није све коначно утаманило, што се односи грађевинама св. храмова, тако се исто није све утаманило што се односи утварима св. храмова и нашој старој књижевности. Тако претурајући по ојађеној и свој поплесњивилој и скоро иструлилој књижници манастирској наиђемо на диван и чудноват пролог велики, од својих још заоставших 34 свезчице. У свакој је било, ван прве

по осам листова, а у првој 12, што износи свега: 236 листова на великом колу. Претурајући скоро сву ноћ лист по лист, нађемо да нема још шест свезчица, а било их је дакле свега 40 у 324 листа. На велику тугу и несрећу нашу, међу нарочито извађеним свескама, биле су и оне у које спадају они месеци, у којима су правила св. Сави и Симеуну. Ствар је очевидна: да је ово нарочито изваћено, па шта још више и изсечено је било 38 листова, а 10 је онако изчупано и у неколико одадрто. Можда ће се чудновато учинити поштованој г.г. члановима срп. учен. друштва, што ћемо навести: да смо видели да су многим српским свецима изсечене главе само зато, да се натписи око њих непрочитају и да се сакрије оно што треба да се зна, т. ј. да су Срби и да су све те огромне и силне цркве и монастире свуда и на свима крајевима од Битоља па до нашег гранич. плота и од иза Елбасана па до иза Кумонова — куда прођосмо — подигли и나градили Срби и српски краљеви, као у својој сопственој земљи. Нарочито су то чинили неки тако звани Светогорци калуђери, а наша на зло звана права браћа Бугари. Они су изсекли главе свима свецима Србима и мрљали и брисали натписе око глава или оне, који казују, који су подигли те цркве. У Путопису о овоме биће више, а сада са чемерним срцем и са највећијим огорчењем тврдимо: да су правила, или тако зване службе српским свецима, из свију старих књига, које видесмо, нарочито изсецана, одадирана и утамањивана. Што је у другим књигама било, то је и овде учињено. Али, они, који су ово учинили, нису спазили две драгоцености, које би одиста утаманили да су видели; те су

ове тако остале и сачувале се до нашег доласка тамо. — Пошто је по обичају, заклет онај, који ове ствари чува. пречасним дверима и живописом — иконом — Спаса нашег и св. Богородице, показао је све оно што је имао. А све што је било, није било од такве и толике важности да би заслуживало не особите, но обичне пажње. Међу таквим незнатнијим стварима стајаше и поменути, на пергаменту из 13. века писани Пролог, који је већином умрљан, изододиран, изцепан и од влаге скоро распадајући се, а које опет сав изрешетан нечим, као чисто куршумима неким. Баш на крајњем његовом листу нешто мало ситнијим писменима, стајаше још добро сачуван од речи до речи и од писма до писма овај надпис:

„**Въ лѣтѣ ҂ѕ҃. ѱ҃. и д҃. г҃. индик: д҃. сиꙗ книга глаголемаꙗ прологь написа се въ храмѣ св: Богородица въ жоупѣ дьбрьцскои мѣстѣ Бельградѣ св: Владимїра срьбьскаго цара, при спискоупїи дьбрьскои светорождьнаго просветителꙗ срьбьскаго Савви основаниꙗ, въ дни благовѣрнаго кралꙗ Стефана прьвовѣньчанаго и брата моу кралꙗ Вльканa ѥмоужє и писаше се повелѣнием игоумена св. Богородици пресчистиꙗ въ дольне дьбрьцѣ кѵр Андонїа.**“

Ово је само једна знаменитост и неизплатима драгоценост, а друга је приложена служба св. Петки Параскеви српској, која има 107 правила. Што се језика и осталог тиче, ми о томе нећемо ништа говорити; јер ће се овај из самог текста видети. Да би се то још боље видело, ми смо, као обично што чинимо у свима старинама, колико је се могло верније преписали све онако како стоји у оригиналу. У овом нисмо изостављали ни од

појединих писмена, изузимајући само једно, о коме смо уверени да га нема у нашој печатњи те би га узалуд и писали. То је прастаро српско, доћириловских писмена, писме ꙙ. Ми смо нашли у целој књизи, колико је се то могло у хитњи и ужасном умору, да је написано на својих 23 места, а у самом правилу св. Петци нашли смо га само на три места. За дивно је чудо, да смо га нашли на том истом месту, на којем је овде и у истој речи и у Прологу тако званом Вучитрнском, из ког су преписана правила св. Симеуна. Све оно, што је казано о Прологу Вучитрнском, потпуно се односи и на овај Пролог дабрцски, или лешански у оридској нахији, само што је овај на већем колу, а према овоме и мало крупнијим писменима писан. Ми имамо и Пролог тако звани Милешевски, којег смо пре 1½ године добили и који је из овог истог доба; па се и он у свему слаже са оба ова поменута. Исписана правила из Пролога дабрцског о св. Петци, ми смо сравњивали са Каменичким Прологом писаним на хартији у 15. веку, па се прилично један од другог разликују, и ако је овај последњи чисти препис ових оваквих првих наших Пролога. Али сачуваних неколико правила св. Петке у Прологу св. Саве потпуно се и у свему слажу са преписом дебрцског. Ми смо оставили признанице на три места, да нам пошљу рукописне Србљаке, у којима су правила нашим свецима, као и Прологе у којима су правила св. Петки нашој; али до данас недобисмо ништа, као и прибелешке из тих места. С тога не можемо ништа више говорити о правилама св. Петке. Но ма каква она да су, опет нису овака важна, као што су ова преписана; јер су ова најстарија од свију бар које

видесмо. Нама та правила, за сада бар, и нису потребна; али су нам потребна тако звана Чудеса св. Петке, међу којима се указује на поједине месности у животу њеном из којих се о њој може много више дознати но из ових самих и голих правила. Та чудеса, по обећању оног, чија су, требало је да смо их још одавна добили; јер је и реверс остављен и углављена цена за пошиљање ради преписа и т. д. Кад, и ако, она дођу онда ће се и она преписати. Да је којом срећом наше Срп. учено друштво у место пошиљања ради сбора песама и обичаја Мијака у дибарској нахији, одредило и коју сумицу на куповање наше старине, цео драгоцени Пролог Лешански, могао је се купити за 7 дук. цес. За овако малу цену он је остао да пропадне вечно, а тако исто и законик Душанов од својих 483. чланка остао је још у Ориду. Овај би се могао узети за 25—35 дук. цес. за колико је покупљен, а разнешена наша старина из манастира и цркава, који беху мало нешто знатнији или присутнији могло би се још и сада прикупити из приватних и појединих руку, које их узеше из св. храмова наших.

Оволико о правилама св. Петке Параскеве српске за сада наводећи, као мимогред: да ће и она красити скоро најдрагоценијим укрáсом друштвени „Гласник“ и да ће се нашој прошлости, печатањем и обелодањивањем ових, учинити знатнија услуга.

Опраштајући се са овима неможе нам се па ино, а да из истога лешанског пролога и из правила написаних другим свецима неставимо овде, ради угледа, како су наши волели своју земљу и своју државу, кад су се у свима молитвама и правилама, за не српске народности

свецима, молили: да укрепе краља, народ, краљевство српско. Нека сама та правила кажу о овоме боље и онолико, и колико су тамо забељежена:

1., У крштењу христовом: **„Крѣпость да є кралю нашемоу Господь и Богь нашь Спась и дрьжави єго.“**

2., У правилама Семеуну Богопримцу: **„Сына дѣвича ѡ сврь рождьство имь и роуцє Симеѡны благословы ꙗко подобашє . . . . . вь нинѣ спась ни ѥси Христє Божє и оумири вь бранєхь житыє нашє и оукрѣпи дрьжавоу крала нашего и вьсѣ сили єго, ѥго жє вьзлюби ѥдинє члочѣколюбчє“** и т. д.

Нема у целој књизи и у правилама свима светим, написаних у истој, а да се неспомињу и наши краљеви, народ и држава. А тога неналазимо нигде и ни у једним Пролозима доцнијим, тим пре код светаца који не беху Срби. Види се јасно да су се за првих година Немањића владе мало више старали о себи и својој држави, молећи се Богу за Србство и српску државу и на оним местима, на којима се говори о каквим еврејским пророцима, или вавилонском Ананију, Азарију, Мисаилу, Данилу и осталима, који нестоје скоро ни у каквим одношајима са Србством, српском државом, српским краљем и т. д. Камо пуста срећа да је се и доцније тако чинило, па да се бар и сада чини.

СЛОУЖБА ПРЕПОДОБНЇЕ МАТЕРЕ НАШЕ ПЕТКИ ПАРАСКЕВИ СРЬБЬСКОИ (називаемои) ЕПИДАВРЬСКОИ.

(У споменику из XIII. века **РСКОПИ ДОУБРОВАЧЬСКИЕ.**)

Месеца Октовриꙗ дї҃., творимь бденїе и поемь на малеи вечерны, на Господи възвахь стихиры глась в҃ самоглас:

1. Пощенїю поуть въспрїемши, житенскїе любви изъбѣже Параскеви славна; ѡво бо сь моудрими дѣвами свѣтоносна вьниде вь дворь Господа своего; ѡво же Христоу оуневѣстивши се источаеши изцелениꙗ благоверно притекающимь: нь и нась поющихь те ѿ доушевныих недоугь избави вь Богоу молитвами твоими.

2. Надеждею христово и вѣрою възмогьши, стѣжаниꙗ родительска избегши, сь бесплътними ликȣеши прѣподобна мати прѣславна Пораскиеви. Тѣмь же изцеленїа точиши по сьмрьти и твое мощи показа сь всаком благооуханїемь и воньами испльненыхь, тебе дарова его възлюби и егоже въжделѣ, тои те ꙗвы, тем же молимь се и мы, стадоу своемȣ испроси ѿ Христа Бога велїю милость.

3. Въсплѣщаите оубо ново празднолюбци, веселїемь ликованїе, Петка прѣславна и богоневѣстьна и преподобна, красота земли срьпьскои и диво православиꙗ срьпьскаго. Дьнь ꙗви се ꙗкоже прѣжде сьврьвениа; ꙗкоже древле ѿ земле крьстъ живоносный, вь земли потаимь, ѡбави се; тѣм же по дльгоу

утѣше те възопиемь: покри нась, ѿ всакои бѣди, спасаи стадо свое вь всегда и земле свое срьпскіе.

4. Слав. глась д҃. Пріидѣте вѣрныихь сьборы духовно възрадоуемь се пѣніемь, троубныимь гласомь вьспріемьше и благодарствьными пѣсньми пророцѣмь глаголюще Параскіеви прѣподобна соущее вь напастехь разлиуны спасаи мълбами своими и вьсако оуво обьстоание ѿрѣваи; благодать же и милость намь проси; ико да молитвами твоими сьвешене радоующе се вьспоюмь вьси, уьстніе подвигы твое преподобна.

5. И нинѣ б҃. Радоуи се стѣно и неwборимаа; радоуи се покрове мироу; радоуи се црькви господнаа; радоуи се свѣще срьпьскои земли; радоуи се прѣстоле божїи; радоуи се вьсѣхь радость и помощь, покрове ѿ вьсѣхь бѣдь и ноуждь срьбьскои земли, на врагы невидимие и видимие соущїи уистаа, спасение и wроужїе непобѣдимое вьсѣхь православныихь.

6. На стиховны стихиры глась е҃. Подь доме ефрата Сїаеть мысльми светозарени, светопѣсни дьнь свѣтлѣишими блистаньми вь иже и нинѣ милости wзарити се поющим те.

7. Стих: Уьстна прѣдь господомь. ѿ сьгласїа пѣснь вьспевлемь уиста, и поуитаїем немльуно памети Параскевы преподовна, божьственою вь истиноу и прѣсвѣтлоую.

8. Стих: Уто вьздамь Господевы. Твоа рака ико же сковище уьстно иеже wбьстоеще оусрьдно исцелениіе грѣхом просимь.

9. Слава глась е҃. Се рака спасенїа, се источьникь живи, светые показаше се мощи, тѣмь же пріидите

оусрдно поуръпѣмь вилꙗ болещимь исцѣлениꙗ и радость иже вь скрьбехь молитвами ѥсе Господи и цръковь сїю нероушимоу съхрани.

И нин. Божьствени вьси ѡбедь раби свое Богородице. Тропарь: О тебѣ милости . . .

На великои вечерны Стихологїа блажень моужь, на Господи вьзвахь ѿ ѕ поемь стихиры г҃ по вѣщ. гласъ ѕ҃ подь вьсе хвалы.

1. Живоущи по сьмрьти Параскиеви блажена и прѣподобна посѣщающихь вьсѣхь вѣрою ѿ лютихь покриваеши; сь вѣрою притекающихь вь рацѣ твоеи вьсегда ѿ бѣдь и страстеи избавлающи; тишиною житиꙗ же, мирно сьставление подаеши имь молитвами си, и ѿ бѣсовьскаго нахожденїа спасаеши чтоущес благовѣрно память твою светоую; ѿ Бога прощение даещи сьгрѣшающимь.

2. Ангель небесныхь на земли ꙗви се, житие безпльтное вь земльнимь ꙗвила ѥси вь телеси. Ѿ ѿца и матере далече избѣгьши приучета се жениоу своемоу Христоу вь чрьтозѣ и вишимь богоневѣсто; живоущи вь Каликратїи имаши селенїе крѣпько и дѣже исцеленїа подаеши прѣбѣгающимь вѣрно, чюдесемь благодать вьсѣмь истачающи.

3. Дрѣвле оубо исчачлеши и сластѣномь маноу вь дни наче иже имать чистаꙗ твоѥ име и соугоубо бывши пищищи раздѣленїе числомь вьзымающимь и иниꙗ; небеснаго хлѣба вь твою память прїемьлемь Петко прѣславна просещїи благодати, благодаренїе и чюдеса подь кровь ти чистаꙗ и сладости двши имами спасенїа оумоченїе.

4. Повтори слава х҃ таже и нинѣ в҃ на стихиры вь ѡх. и светѣи глась ѿ Богатьство изьѡбрѣтене иждившее царствоующи градь и нинѣ светїе моции скровище многоблагодатно, мира ковуегь неизьурьпаеми, води исьцеленїа вьсѣмь истауаєши и уоудесемь благодать неѡскоудную; тако бо прослави Преподобноую Господь и тако земли тои благодаренїе подьствьвь ѡбрѣтенїе ее.

5. Гредете вьси богомоудри ѿ земле дальнїе кь земли срьпьскои и кь рацѣ прикосноувше се прѣподобнїе и прошенїа ѿ души своеи, ѡво бо здравїа, ѡво ѿ страсти разлиуныхь, дроуги же грѣхомь прощенииа; и, иже кь Богу приѡбрѣтеннѣ милости всакои вещи на пользоунишему испльненїю.

6. Слава и нинѣ богор. тропарь глась и҃. тобою милости. Кь Богь Господь троп. тѣхь же в҃ кан. Сдѣ сте прил. кан. гл. з҃ пѣс. Ерм. Ꙗко по соуху ходивь къ — тако — Параскева ти преподобна вь нинѣшнее врѣме дѣланїю науетьвь и твореще добра вьзданїа ѡбрѣте блага и тебе прїемь свѣтлоую и боудоущоую.

7. Жива благодатїю прѣбысть Параскева разоумнаго порода ѡбрѣтше те уиста плода и приемлемь ѿ тебе и уоудесемь радость уистаꙗ исьпльним се.

8. Неѡскоудными даромь благодатное кладивы премишленїе светїе уистїе скровище показа намь исцеленїю дарь вьсѣмь подаждь.

9. Испрьва земланіа прѣбави плода намь трьновна прозебова клетьвиа, садь же Богородице преуистаꙗ изь тебе прошьдь жизни цвѣта.

10. Пѣснь г҃ ірм. Нѣсть свѣта ꙗко же ти Господи

Боже мои вьздвигноуви рωгь крьста своегω оутврьди на камени исповѣданїа.

11. Оуıазви доушоу любовїю вьнити вь вышнїе небеснїе чрьтоги; неизреченїе радости насладити се ıакѣ оуневѣсти се всекрьсномоу Христоу.

12. Ѡчисьчиши си дȣшоу ѿ бренїе страсти, жилище сю сьтвѣри добрїе дѣтели Параскеви господни храмь и селище достоино дȣшевно.

13. Ꙗкоже звѣзда ıави се на земли дѣтельми свѣтлимы просвѣти вьсѣхь дȣши благовѣрьнымь зрещимь светочарнимь твое благодѣти чоудеси.

14. Нь тебе вьсїахь Христось праведное сльнце пречистаꙗ дѣвице и свѣтомь просвѣщающи соущее вь тмѣ вѣрою и благодатїю.

15. Сдѣсь глась под. Непорочна агньца и чистаꙗ господевы сьчета се таино вь чистотѣ жити добротою богомь даною ти себе оукрасивши тѣмь же прїеть исцелєнїю благодать, оуврачоующи страсти притѣкаемь вѣрою, силою дȣховною.

16. Тьщанїемь си званїа сьтворы именованȣ и тьзноименитоу славоу твою вселенїе нарече се Параскеви ти прѣподобна, тѣмь же точиши исцѣленїа, моли се за дȣше наше.

17. Пѣсн. д҃ ірмωс. Хрис. мнѣ сила и Госп. Жизнь вьжделѣвши прѣмирноую ѿ жизни ѿлоучи се пльтскїе, живоущи божїемь дȣхомь не безьстрастїе рекь, ıако безпльтна поживе.

18. Ѡбрѣте сїающоую божьственоу дȣшоу дȣховноую благодать вькоусивь вь те всели се чистаꙗ и тобою чюдо сьтворить исцѣленїа вьсѣмь источаеть.

19. Низложи вьсе ѿпльченїе бѣсовьское преподобна и побѣдоу на нихь вьздвиже и Фараона оумнаго потопила еси вь водахь.

20. Красьнь прозебова ѿ дѣвице плодь, горки дрѣвле прѣдь дни вькоусь волны, вь сладость веселїа и вь жизнь претвараеть ихь.

21. Пѣсн є҃ ирм. Божїемь свѣтломь ти блаже оутрѣнюющихь душелюбовїю просвѣти тебе видѣти единого Бога соуща; ѿ мрака грѣховнаго все ни изимающи.

22. Искорѣновле прилежно плѣвеломь трьнїа душе таемама прозебнїа, вьзрасти сѣме безьстрастїа чиста вь Калнкрати класьь вьзраставшїа блажена.

23. Крѣпость разори се вражїа посним ти вьздрьжанїемь и тврьдомь доблествїемь, божїемь бо ѡблаченїемь вьѡроужи се и змїа стараго злодѣа оумрьтви.

24. Боуди ходатаица за ни и мирно иникаше житїе вь богоу дрьзновенїем си испроси света спасенїе душамь и ѡставленїе грехомь и избавленїе.

25. Ыторомь езыкь недооумѣеть похвалити те дѣвице госпожде царице, прѣстоль бо бысть божїю словоу чиста, единого ѿ троице порождьши.

26. Пѣсн. ірмѡсь. Житѣискаго мора вьздвизаема, Напои славна душе вѣрьныхь капалїами словесь ти и поучєнїа глаголющимь спасенїа, жеждоуща срьдца прохлади вѣрою приходещимь ти.

27. Невьзможе желанїемь тебѣ врѣменїе оудрьжати вь ѿчьство ти срьбско чиста, нь любовь божїа те прїеть странити се сьтвори да постигнеши вь граде небесни.

28. Оудали се бѣгае и приде вь Сїѡнь и Ниолесмь и вь Кьрфоии и во водахь Иѡрьдьньскихь прѣ-

чистое тѣло освѣти мироположенїе сьдѣла и благодать источае.

29. Тебѣ послѣдовали дѣвици, вь дѣвици и матери, божїю слову прѣчиста Параскеви ти чистаа и божьственнимь чюдомь благодати цѣльби подасть прѣтѣкающим.

30. Код. глас г. под. дѣва дньсь. Светую вси заступницу сущую вь бѣдахь благоучьстно вьспоемь Параскеви чистую ти бо житїе оставльши и нетлѣнїе вьспрїеть ова вь вѣкы, сего ради и славу прїеть чудесемь благодать божїемь велѣнїемь.

31. Чудесемь источникь ѡбрьзе се придѣте почрьпѣмь води тучещи исцѣленїа струе, и бо света точить цѣльби; едина бо авише се тобою чюдеса, прѣславна вьсѣмь Богь божїю славѣ сподоби, ако присну ему рабу сущую ѡбрѣте чудесемь благодать божїемь велѣнїемь.

32. Пѣс з̃ ірм. Хладодавицу. Аще ѿ земле на небесна села прѣиде добра дѣвице, нь намь прѣчистое ти тѣло положи чиста многоцѣнено сьбровище обогащае ни цѣльбами божиимь.

33. Аще и далече избѣжа ѿтьчьства си и бѣгающи житенскїе красоти приде вь пустиню и ѡрьданьскую чиста, нь акїе те Господь дарова намь покровь и цѣльби твореща благословена.

34. Погаси сльзами пещь богоискѣсто пльтныхь страстеи прохлажденїе и вь пищи раисцѣ и нинѣ прѣдьстоеща Христу поющи: благословень еси Боже ѿтьцѣ нашихь.

35. Очищенїе те имами прѣсвѣта дѣво и прибѣ-

жище, помощь и тврьдое застоупленїе вѣрьнимь просимь раздрѣшенїа многимь грѣхомь и спасенїе доушамь нашимь.

Пѣс: и҃. їрм: Ис пламене светни хладь.

36. Ѿпливае ѿтьчьство ти дѣвице боганевѣсто, вь Каливрати яви се и ми те забрало, вса же земла испльненїе величїемь твоихь чоудесь.

37. Христось тебе достоино прослави чиста и по сьмрьти абїе яко живоу сьблюде вьсѣмь во на земли живоущимь; светое сьврьшаеши всѣхь молитви вѣрно прїемлоущи.

38. Вьсачьска смотренїемь прѣмоудрьнимь Господь сьставлае и сьврьшае и вьсѣмь плавающимь чиста дасть пристанище небесное, ѿ боуре и бѣдь избавляющи.

39. Сьблоудете чиста по рождьствѣ прѣбожьственое слово изь тебе роди се Господь си едииь, нь вь двою естьствоу и дѣиствїю Богь вьпльщень.

Пѣс: ѳ҃ їрм: Бога чловѣкомь неоудобь видѣти.

40. Дави ѡбласть на земли настоупати на змїа иногда звиждоущаго и многїе оумрьщьвлающаго змииномь гризенїемь, даа ти крѣпость богомоудра, горесть во вьздроузы дрѣво вь знаменїе крьста ѿноудоу исхождаше.

41. Мѡиси велики и Богоу повелѣвьшоу мꙋ змїю иногда мѣдьноую вь поустини сьтворити оумрьщьвлае, иногда змїа хапающоую грызенїа сьмртоносна, тако ти пречиста дрѣвомь крьстьнимь ядовитаго змїа оумрьтви.

42. Единою ногою кь тебѣ чловѣкь прибѣгь емоуже десна нога соуха ѿ рожденїа бысть, царствоующа града

бывше, древесноу ногоу имѣе и нелишень бысть, нь исцѣлениꙗ полоучи ѿ твое раки прехвална. Дроугаго изь ѿтьчьства ти оугрызенаго ѿ змиꙗ, ѡбласти драчьскїе, мрьтва ожикє преуиста богоданомь ти цѣльбою.

43. Сиаеть память твоꙗ, ꙗко же дрꙋгое сльнце преподобна Параскеви и болѣзьни твоее дꙋше ꙗко мνро благовонѣнше богови принесоше се, и вь всѣхь вѣрьнихь таино сьзвала еси, ꙗкоже вечерꙋ многоценьноую моцни свое прѣдложила еси; юже ѱалми и пѣсньми вьспевающе величаемь Спаса, иже вь светихь тебе оудивльшаго.

44. Паметъ твоꙗ дньсь нам вьсїа сльнца издалече заре невещьственїе, срьдца наша просвѣщающи вѣрою вьнїенте блажещихь и молебено вьсхвалꙗющихь те, и рацѣ твоеи божьственѣи нинꙗ прибѣгающе, исцѣленїемь благодать поурьпаемь вьси и верно вьзываемь: свѣтомь ти ѡзари наша помишленїа, избави ти ѿ огна и моуки и вьсако искоушениꙗ молбами благочьстно те блажеще.

45. Строуе моцни твоих рака точит чоудесь богодатно, приходещимь и бѣси прогонитъ божьственою благодатїю.

46. Слава глас ѕ. Весело дньсь црькви божїа ѡдѣвают се, радоующи се и зовоуще оукрасити се моꙗ доброта паче всака града и ѡбласти, себо прѣславна Параскева шьствїе вь небесы сьтвори. Придѣте бо празднолюбци и православныхь сьбори вь лицѣ станѣмь вкоупно ѡкрьсть божьственые раки ее исцѣленїемь токи прїемлоуще.

47. И нинꙗ є. кто тебе не вожить вьсесветаа дѣво? Вь ходь прок. дневи и чтенїа.

48. Прѣмоудрости соломонѣ чьтеніє.

Праведныхь дѹше вь роуцѣ божїи и неприкоснеть се их моука не пьщевани быше вь оуїю безѹмныхь оумрѣти и вьмени се злоба исходь ихь; иньже ѿ нашьствїе ськрѹшеніе, ѿниже сѫть всамирени ико прѣдь лицемь чловѣчьскимь аще и моукоу прїемоуть; оупованїе ихь бесьмрьтїа испльнь и вь мале показаны быкше велики вьспримоуть, ико Богь искоуси ихь и ѡбрѣте ихь достоини себѣ, ико злато вь грьнилѣ искоуси ихь, иакоже вьсесьженїа жрьтвоу прїеть ихь и вь врѣме посещенїа их вьсикють; ико искри по стьблїю потекѫть и соудеть іезыкомь и ѡбладаеть людьми и вьцарить се Господь вь нихь вь вѣка надеющии се на нь разоумѣють истиноу и вѣрьни вь любви прѣбоудоуть ѡнїем, ико благодать и милость на прѣподобьныхь его посещенїе вь избраныхь его.

49. Прѣмоудрость соломѡнѣ чьтни.

Праведьнищи вь вѣки живоуть и ѿ Господа мьзда ихь и попеченїе ихь ѿ вышьнаго, сего ради примоуть царствїе благолѣпїа и вѣньць доброти ѿ роуки господне; ико десницею покрїеть ихь и мышьцею защитить ихь примѣте вьсе ѡроужїе рьвнїе его и ѡроужїе сьтворить тварь вьмьсть врагомь; ѡблечеть се вьрьнїе правди; наложи шлїем соудь нелицемѣрнь; приметь щитъ непобѣдимь, преподобные, поѡстрить же напрасна гнѣвь вь ѡроужїи; поборить сьними на безоумнїе; поидоуть праволоучнїе стрели мльньни, ико добра кроуга лоучьна ѡблакь намеренїе иероуть, и ѿ камени прашеа роукою испльнь падоуть грады: вьзнегодоуеть на нихь вода морьска; рѣки же поте-

коуть напрасно; сьпротивь нимь станеть дꙋхь и ꙗко вльнне раждененть ихь, и ѿпоустить вьсоу землоу безаконїе и злодѣанїе; прѣкрати прѣстоли сылних. Слышите оубо царїе и разоумѣите; навыкнете соудїе коньцемь земле; вьноушите дрьжеще множьства и грьдещеи се ѡ народѣхь езыкь, ꙗко дана бысть ѿ Господа дрьжава вамь и сила ѿ вышнаго.

50. Прѣмоуд. соломѡ.

Праведьникь аще постигьнеть сконьчати се вь покои боудеть старость бо чьстна немноголѣтна, ни вь чисдѣ лѣть исчитаеть се; единиже соуть моудрость чловекомь и вьзрасть старости житїе нескврьно; благоугодньБогови быв вьзлюблень быстъ и живи по средѣ грѣшныхь прѣлюблень бысть, вьсхищень быстъ, да не злоба изменить разоума его, или льсть прѣльстить дꙋшоу его, раченїе бо злобно гоубить добра и паренїе похоти прѣменаеть оумь; незлобывь скончавь се вь мале испльнить лѣта дльга, оугодна бо бѣ господеви дꙋша его. Сего ради потьщаше се ѿ срѣди лоукавьствїа, людїе же видѣвьше и неразоумѣвьше ни положише вь помышленїи таковаго, ꙗко благодать и милость вь преподобныхь его и посѣщенїе вь избраныхь его.

51. На литии стихиры глась ѕ҃. Пришьствїемь светыхь мощеи твоихь вь землоу ѿтьчьства ти, срьбьска земла обогати се и Христова црькви сыхь прїемьши мѵроподатльныхь щроущи красить се, вьсе вѣрные сьзываеть светоносьноую и светоу память твою праздновати, таино вь нимь глагольющи: Строуе исцеленїа мѵро почрьпаите, та бо красна житїю ни вь что же вьменивши, постьническое житїе оусрьдно ѡбловиза и

прїети жилище божьственаго духа; тѣмь жь сьгласно тои вьзопїемь: радоуи се сирымь прѣдстательнице и соущимь вь тьмнице оутѣшенїе; радоуи се иже ангеаское житїе вь телеси сьблюдьши; радоуи се христїаномъ топла побориице и ктиторoу срьбьскога кралевства пособница и изьвѣстна прѣдстательница; тѣмь же моли се Христоу Богоу изьбавити се намь ѿ всакое ноужде молитвами твоими.

52. Гласъ в҃. Ѩко божьственое скровище ськрьвѣное вь земли Христось ѿкриль есть намь дньсь светые мощи прѣподобные Парасьеви вь сиоу бо сьшьдше се вь техь ѡбрѣтенїе, пѣсньми. Ми богогласьними Спаса вьспоимь сь гласѡмь хвалениїа вьзьмиие вѣрныхь чловѣколюбче грѣшныхь рабы твои; прибьносеще приносимь, еже молитвами да полоучимь вь дни соуда ѿ тебѣ ѡщещение грѣхѡмь и велїю милость.

53. Ѩко прѣсвѣтильникь прѣсвѣтли на земли показала се еси чоудесь сїаньми подьсльньчноую просвѣщлешни вьсегда Параскеви прѣподобна мьглы ѡмрачениїа ѿгонещи молитвами доушамь нашимь недоуги исцѣле, иже любовїю творещимь памет твою.

54. Гласъ ѕ҃. Испльнивши се рьвѣнїемь божїемь мирна ѡставльши вь мирѣименемь подобьнимь жизнь положи прѣподобна соущи на земли; тѣмь и вьдкори се женихоу вь чрьтогь небесныи вьшьдши и за вьсѣхь молещи се ѡставленїемь грѣхомь подати и велїю милость

55. Вь рацѣ и деже лежить прѣчистое тѣло твое токь присноточить чоудесемь истачаемь вѣрьно притекающимь страсти доуше таьнениїа исцѣлающи и вь-

совскїє пльки прогонещи непрѣстано блажена; тѣмь же сьшьдше се Параскевїю почитаемь.

Слав. глась є.

56. Вьстроувимь троубою песней вьзигравше праздньствїа, ликоуимь радоующе мольвномоу тръжьствоу, царїє и кнезы да стекоуть се и да вьспоють вь песнехь иже недоугом врача и вь вѣдахь избавительницоу, грѣшнымь предстательницоу, иже вь скрьбехь оутешительницоу, срьбьской земли помощницоу и вьсемь окрьстнимь странамь предстательницоу, и сирнмь застоупницоу, и мы ликьствоуимь вьси дховно праздномюбци, вь оуспенїє и вь прѣнесенїє ωвоя сьвьоупльше праздноуемь. Небеса веселите се, гориже и хльми и дѣвичьсци лици, постникь же свѣтлость сьшьдше се Спаса величающе сице рьцѣмь: Параскеви преподобнимь похвало, предварнни избави нась настоещее ноужде и спаси стадо свое молитвами си.

57. Ин. в. Вьстроубимь троубою пѣснѣи прѣклоньши во се сьвише вьсе царица милости дѣва, благословенїємь вѣнчавасть вьспѣвающихь ею; царїє и кнезы да стекоуть се и царицы да вьсплещоуть вь снѣснѣхь цара рождьши иже сьмрьтїю ωдрьжимїє прьвсе ωтрѣшити члокеколювїє благоизволивша. Пастирїє и оучителїє добраго пастира, прѣчистоую матерь сьшьдше се вьсхвалимь; свѣщеникь свѣтозарный, светоносный ωблакъ небесь ширшоую, ωдвшевленыже ковчегь ωгню зрачии, владичнь прѣстоль, манопрїємноую златоую роучкоу затвореноую слова двѣрь вьсѣмь Христїаномь привѣжище пѣсньми богоглаголими похвалающе сице рьцемь: палато слова, сподоби смѣреныхь нась не-

беснаго царствїа, ничтоже бо не немощно ходатаиствоу твоемоу.

58. **На стиховне стихиры гласъ д҃. под. звлн. сьвыш.** **Ꙗ**коже ангелскими ликомь сьвькоупльши се, егда те божьственое желанїе распали и прѣзрѣти повиноу видимихь безстрастїемь и чистотою, тогда твои смысль словесн и оуловивь богопокорними непостоꙗное ѿлагающе житїа мьвоу текоущоую; тѣмь же сь сими вѣчноую ѡбрѣтши жизнь и наслажденїе, молиши владикоу спасти и просвѣтити дꙋше наше.

59. **Сх.** чьст. прѣд. господом. **Ꙗ**коже ангелское вьжделевши житїе, егда сладкоую пищоу плювала еси вьздрьжанїемь оупражнꙗющи се и бденїемь и низоу леганїемь и чистотою; тогда сьсоудь прѣчисть быль еси дꙋхоу божьственомоу даровани свѣтлими оукрашена, кь семоу вьсечьстна тѣмь же кь жизны сего божьственѣи привлече людїе и приведе владице Параскеви прѣподобна Исоусоу и Спасоу дꙋшамь нашимь.

60. **Сх. Дивьнь Богь вь светихь своихь.** **И**же добротами добродѣтелїен оукрашена, егда спасеное слово испльнила еси разтоучивши подасть многочисленое твое злато нищимь и оубогимь; тогда небесное богатьство вьспрїела еси правдою ѡбогащьши се вь вѣки и нетлѣнїемь и избавленїе и прилежно молимь ее: моли зиждителꙗ просвѣтити дꙋше наше.

61. **Слава гласъ и҃. Богатьство** ѡбрѣте не иждивоущее срьбска землꙗ нина светїе мощи скровище многоцѣное, мироу ковчегь неизьчрьпаеми, води исцѣленїа вьсѣмь источающи и чоудесемь благодать неѡскоудноую; тако бо **Х**ристось прослави прѣподобноую и земли

благодать тобою дасть; тѣмь же и Каликратїа велыми радоуеть се въ обрѣтенїе твое прѣподобна, моли се непрѣстано: спасти се доушамь нашимь.

61. И нин. Егоже небо невъмещаеть дѣво Богородице въ урѣво твое нетѣсно местно въмещаеть се и прѣбила еси чиста неизреченимь словомь, ничтоже дѣвствоу осквръпила еси; ти бо една бысть въ женахь мати и дѣва, и ти една прѣчиста питала млѣкомь еси жизнодавца. и на роукоу своею носила еси недовиманое око, иже несъсоуде ѣдьрь О҃чьскїе, ѣко же сы прѣжде вѣкь; нь вьсь Богь св. ангели и вьсь ись тебе сьчловѣкы, въ ꙁдѣже неислѣдимо; того моли владичице вьсепѣти: спасти православныхь сьборы, иже исповѣдающихь те Богородицоу чистоую.

63. Троп. гласъ и҃. О тебе милости извѣст: Спасе вѣщ. и Богородице радоуи се лщ: и оутр. на ї҃ стихолог. сдѣ гас. и҃ под. побсдѣи. Иже въ искоушенихь и скрьбѣхь соущеи къ твоемоу храмоу притекающе, прїемлють честна исцѣленїа; о еже въ тебѣ живоуще божьственїе благодаты Параскеви преподобна, ты бо присно мирови источаеши исцѣленїа.

64. Бѣщ. слав. и нин. Не прѣменаго Бога, ѣко рождьши измененаго ме присно грѣхомь оутврьди срьдце мое благаа, молитвами материними твоими, ѣко да нахоу ти Богородице Марїе помилоуи стадо свое, иже стежавьсе непорочна.

65. На е҃ стихолог гл. д҃ оудивисе. Ходивши по стеꙁе оусцѣи прострааго раꙗ широтоу достигла еси и дѣже радость празднооующихь и дѣже дрѣво животное непрѣстано поминающи чтоущихь твое оуспенїе.

66. **Бо вѣщ. слав. ин.** Оудиви се Іωсифь паче естьственое зрѣ, вьнимаше мислїю роуновнаго дьжда, вь безсѣменѣ зачети твоємь Богородице, коупиноу ωгнемь неопалимоую жьзль Аароновь прозебшїи и свидѣтельствоуеть ꙗко ωброучникь твои и хранитель свещенникωмь вьпїаше: дѣва рождаеть и по рождьствѣ пакы дѣвою прѣбоудеть.

67. **Пополїелѣи** седсл. гл. и҃ под. прѣмоудрεть. Ꙗко маслина ѳалωмскы вь домоу божи насаждена, оумащлєни таино срьдца преподобна и лица масломь болѣзнеи твоихь вѣрно вьсхаляющимь подвиги твое: ты бо смысломь цѣломоудрьнымь божьственоую правдоую блистающи имела еси вьзносеще те на висотоу небесноу; тѣмь же те чьтемь ꙗко истинноую побѣдоносицоу и светое ти трьжьство радосно сьврьшаємь; тѣмь же моли се Христоу Богоу грѣхωмь ωставленїє подати праздноующимь сь любовїю паметь твою.

68. **Вѣщ. Слав. и нин.** Бо егда придеть соудити вьсеи земли иже вьсѣхь владика и творьцы ωбщаме десними прчути ωсоужденаго и кромешнїє ѥ тьми и вьсакаго мьченїа, твоего непотрѣбнаго раба исхыти прѣчистаа, да благодарно величаю твое богатство благости Богородице вьсе непороча и вьспою ти: радоуи се мати Христа Бога сьгрѣшенїємь ωставленїємь подати ми тебѣ бо надеждоу имамь рабь твои.

69. **Таж.** ст҃ антїфон а. д҃. го гл. прок. гл. д҃. Дивнь Богь вь светихь своих сх. что вьздамь господеви вьсако дихание. **Ѥванг.** по н҃. ѳалмѣ стра гласъ г҃. Весело дьньсь црькка божїа ωдѣвлеть се радоующи се и зовоущи, оукраси се моꙗ доброта паче вьсакаго града,

се бо прѣславна Параскеви шьствїе вь небесѣмь сьтвори; придѣте оубо празднолюбци и православныхь сьборы, вь лице станемь коупно ѿкрыть божьственїе раки ѥ є исцѣленїемь токи прїемлюще молити бо се непрѣстано Христоу Богоу спасти се доушамь нашимь.

70. Таж. канωны г҃ Богородицы гл. и҃ на ѕ҃ и прѣподобнѣи к҃ канωна на и҃. Канωнь прѣпод. гл. ѕ҃. пѣс. а҃. ірм. Ѩко по соухоу ходивь Параскеви славна вь нинишнее врѣме дѣланїю начьти творещи добра вьзданїа ωбрѣте блага се бо те прїемь свѣтла набоудоущее.

71. Жива благодатїемь прѣбысть Петко, разоумнаго порода ωбрѣтьше те чиста плоди прїемлїемь ѿ тебе и чоудесемь радости свѣта испльнень ми.

72. Нескоудньмь разоумомь богатное владики промишленїе светїе и чьстнїе скровищи показа намь исцѣленїа дарь вьсѣмь подающи.

73. Испрва земля прѣбабы плода намь трьнавнаго прозебѣ бастьвена, садь же Богорище чистаа нсь тебе прошьдь жизни цвѣтоу приноситъ радость.

74. Дроуги канωн прѣпод. Петки глас а҃. ірм. Твоѩ побѣдительнаѩ дѣсни. Спасьти се спасеноую ти и чьстною память почитающимь ѿ вьсачьскихь застоупли напастѣи, бѣдь и скрьби благодетелю Господа моли славна.

75. Ѩко чьстное вьзложенїе небесномоу храмоу и ѩко кринь вь дворѣхь процьвла єси божихь, ѩко шипькь сладко воны принесе се вьсѣхь цароу, вонѩ многочьстна, Петко вьсеблажена.

76. Доушевноую доброту сьзлюдьщи непорочноую Петко присно поминима, страснимь порокомь мирскаго

царствїа небесньѥ наследова, ꙗко Христова невѣста ꙗвлено.

77. Прими ѿ оустъ скврьнихь ми хвалоу, дѣво преүиста, богородительнице үиста; ти бо ѥси мироу ꙁастоупленїє и спасенїє прилежно, моли спасти се доушамь нашимь.

78. Катв ѿ крьроу оуста пѣс. г҃. їрм. Нѣсть света ꙗко же ты. Оуꙗꙁви доушоу любовїю вьнити вь вышнїє небесїє үрьтогы и неиꙁреүенїє радости насладити се ꙗве, оуневѣстити се вьсе красномоу Христоу.

79. Ѡбльстила еси вь жиꙁни лоуүами добродѣтелием, преподобнаа, и веүними благолѣпїємь Христови прѣдстоещи свѣтло сиꙗєши дарьми, сь беꙁпльтними вьпїюци емоу: светь еси.

80. Ꙁвѣꙁдоу свѣтлоую покаꙁа Христос на висоте црькови преподобна Петко, вь истиноу пощенїємь твоимь и бдѣнїємь страдани твоихь сїаними вьсѣ селїеноую просвѣщаєши преподобна.

81. Приклонила еси радоующи се, покориви свои слоухь вьсеблажена Петко владицѣ вьсѣхь; темьже дьньсь оудивише се үинове беꙁьпльтныхь ꙁрѣще те вь тѣлеси женьсцѣмь, подобещихь се техь житїю үьстномоу пребиванїю вьсеүистаа.

82. Те вьси стежахомь прибежище, стеноу недвижимоу христїане вьси и те слобословимь вьси немльүно беꙁневѣстна.

83. И инна сдвс. гл. н҃. подь прѣмоудрость. Аггельсци үинове на небесѣхь и үльовеүьски родь вь црькви поүитають светое тръжество твое и сьꙁивають вьсе ѡкрьстнїє страни, тръжьствовати сь срьбьскои

земли вьсечьстни праздникь; тѣмь мироки ꙗко свѣтиланикь свѣтиши; соугоубо вьспѣвающе заре духовные, Параскеви преподобнимь похвало, нась глаголомь единовѣрьнꙗ; моли Христа Бога грѣхомь wставлѥніе подати чьтоущимь сь любовїю память твою.

84. Слава и нин. Ѡ прѣсвета дѣво мати Христова, душии моеи лютїе болѣзни исцѣли и прощеніе ми подаждь моимь безьчисленимь прѣгрѣшенїемь, ꙗже сьдѣлахь безь оума wкаꙗнии, душоу мою wскврьнихь и тѣло си wкалихь, Бога моего прогнѣвахь. Оуви мнѣ! что сьтворю вь чась wнь, егда ангели душоу мою разлоучеть ѿ оубогаго ми тѣла; тьгда помощница ми се ꙗви, тебе бо надеждоу имами раби твои.

85. Вьсїа дьнь светое ти тръжьство сльнца светлѣишее, соуще душе вь тьмѣ wзари, мракь бесовски вьсегда ѿганещи достоудоудна.

86. Вишнаго живота желающи сподобити се нижнюю пищу тьщно wставила еси и себѣ примѣстила еси поустинїе и тело свое постомь изменивши неоусьпнимми молитвами.

87. Светихь чиновѣ вьсечистнѣи и прѣподобнѣи души прѣдтекоуть на мѣсто славнѣ и вь светихь селехь идеже праведнихь лици ходеть; сь ними же нась поминаи.

88. Поемь велико и страшно твое таинство прѣмирнихь бо оутаиксе чиноначелникь на те сьниде ꙗко дьждь на роуно вьсепети на спасеніе наше и wбновленїе.

89. Боголѣпно бысть вь истиноу житїе твое, ангеломь ꙗви се любазно, бесовьскимь воинствомь и слоугомь ихь свирѣпствоуеть неприкосновено показа се.

90. Сїи испльнена даровь духовныхь недугы бо неисцѣленїе дѣлиши, болезнемь во оуставлаєши ѿпаленїа, духы ѿганяєши лоукавые и всемь иже вь печалехь помагаєши Петко прехвална.

91. Муро исцѣленїемь истьчаеть мощеи твоихь рака и оупраждьнаєть вьсегда смрьдещее чловекомь недоуги.

92. Да движеть се вьсакь єзыкь чловечьскїи и мисль кь похвале чловечьскаго вь истиноу оудобренїа дьвла прїиде явьстьвно славещи вѣрою вьспѣвающихь сїе чоудеса.

93. Обыде нас бездьни. Сїю светоносноую память твою почитающе Петко, прѣподобнимь похвало, просвѣщенїе вьсѣмь намь подаждь душь нашихь тьму ѿгонещи Христови молещи се вьсегда.

94. Богатьство неистьщимое исцѣленїемь тебѣ подаеть Христось, егоже ищетоу волею вьзлюбила єси, законоу божьственоу покиноующи се и ѿставила єси житїе мьтежь и мльви оубежала єси, пощенїемь и молбою и желанїемь кь Христоу оупражнающи се.

97. Ѿ вьстока яко многосвѣтлое оустрьми се сльнце, якоже многосвѣтла звѣзда ѡзараєши вьстокь и западь твоими чарами просвѣтила єси.

95. Вьпльти се иже прѣжде си безпльтьнь слово изь тебе чистаа, иже вьсачьска волею творе, иже безьтѣлесныхь воинства привѣди ѿ небытїа яко вьсесилнь.

96. Їрм. Тебѣ мисльнѹю пещь. Измлада Бога вьзлюбльша чьстна дѣвицо и вьзискавши доброту єго неизреченоую и вѣньць нетлѣнни прїєть соугоубь, радостїю вьспѣвающи емоу: благословень Богь ѡтьць нашихь.

97. Ѡ, колика тебѣ Христось дарованїа дасть; ѡ, коликимь чоудесемь сподоби се Петко богомоудра, слѣпїи тобою прозрѣнїа прїемлѥ хроми хожденїа, провѣжени ѡчищенїе и вьпїють Христоу: Благословень.

98. Радоуи се и весели се Калликратїе, красоуи се поустинїе вьспитавши бѣсѡмь прогонителницу и слѣпимь прозренїе, хромимь хожденїе и вьсачьскимь недоугомь врачи, Петкоу преподобноу.

99. Радоуи се источниче присно живїе воды, радоуи се рамо пищи, радоуи се стѣно вѣрьнимь, радоуи се пенскоусобрачица, радоуи се вьсемирна радости, радоуи се срьбьскаго скиптра поборнице, радоуи се срьбьскїе земли застоупнице; ѥже ради намь вьсїа прѣпѣти ѡтьцемь Богь.

100. Катав. непослоуж. тварн. Пѣс. й. їрм. Изь пламене светимь росѫ источи нивае те ѡтьчьство ти дѣвице боганевѣсто. Калликратїа вьсѣмь те забрало вьсаже земли испльни се величїемь твоимь и чюдеси. Христось тебѣ прослави достоино чьстна и по сьмрьти те авїе живоу прослави; вьсѣмь бо на земли живоущимь свето сьврьшлени, вьсѣмь молитви вѣрою приемлѣши.

101. Вьсачьскаго сьмотренїемь прѣмоудримь господь сьставлаѥ и сьдрьже, вьсѣмь плывлющимь дасть чьстилла те пристаниште тихо и присно, ѿ бѫре и бѣдь избавлаѥ поющихь те.

102. Сьблюдете по рождьствѣ прѣбожьствѣное слово, изь тебе роди се Господь сы ѥдинь вь двою хотѣнїю и дѣиствїи, Богь вьплыщен се чистоую.

103. Ин. їр. Вь пещи дѣти. Божьствена памеѣть твоя, ꙗко лоуча ѡблистасть, вьсе просвѣщаѥть мирови

конце, ıако ѕвѣзда многосвѣтла и красно благооухаєши ıако же дроуги раи и двше веселиши и оуставлıаєши недоуги; тѣмь вьсеблажена по дльгоу вьсечьстноую твою паметь поемь.

104. Невѣста оукрашена добродѣтельними красотами, сьчета се вь истиноу краснаго добротою Господа, ѡставивьши времена вьсе чьстна житїа красоти вьсе.

105. О, вь истиноу вьзлюблıенїє твоıе паче оума вьсечьстна, иже ѿ Христѣ поустины притче и тамо Христа ѡбрѣте сьвькоупьше се двхомь и єдиною доброточ божьствьноую вьзьлюбивьши, и того разпальши се невѣщьствьними красотами и доброти непощедела еси, славна тѣлеснаıе.

106. Вѣлики ихь прѣтрьпѣвши подвызанныи вражıа низложи оухищренїа, силою светаго двха оукрепляема, горкїє прѣподобна изьбѣгла еси работи, нарьвь бо смѣрень двшею стежала еси, єдиномоу владицѣ работающи.

107. Радоуи се прѣстолѣ славни божїи, радоуи се вѣрним стѣно, єıеже ради свет соущимь вь тмѣ вьзсїа Христось, иже тебе славещимь и вьпїющимь: вьса дѣла господна Господа поите.

108. Гласъ раб твоихь вьпїющи ти мати божїа испльни и спаси ıако дльгосрьдни помагающи намь на ѡпльченїе врагомь ѡбьороуженымь и гонещи и гоубещи сьпостати ѿ лица нашего.

109. Пн. їрм. Образь чистаго рожд. Сь любовїю и дрьзновенїємь ѿлоучила еси вь истиноу кь своемоу хвальна рачителю, благодарьствено вьзивающи те величаемь.

110. Iакоже финиксь богомоудра процьвела еси,

ꙗко кедръ при водахъ въздръжанїа плоды добродѣтелные съ радостїю и веселїємь приступила єси испльни даровани различныхъ, ѿ земле небеснимь ликωм славила наслѣдїє оулоучи безсьмрьтное и въ храмь Петко преподобна небесни и деже ликоуєши съ ангели и съ преподобними, незабоуди насъ творещихъ ти светоую паметъ.

111. Къ гласѣхъ радованїа и въ ѱалмехъ въсклицанїа Петкоу преподобноую похвалами вѣнчаємь небесними же и божьственимь вѣньцемь оукрасивши се; моли се женихоу Христоу Богоу даровати нам велїю милость.

112. Богородице. Чиста прѣпрославлена мати Богоу, поющихъ те любовїю спаси искоушени множьство раздрѣшающи милостивно, ꙗко Бога рождьше, вьса єлики хощеши сьврьшаєши безьпрѣтиканїа и можеши дѣво; тѣмь же вьси величаємь.

113. Каѳав. вьсакь земльно роди свѣт. под. жены оуслиш. Оставльши мира и родителїє свое богомоудра, небесное царство обрѣте, дѣвьствоующи пощенїємь, Параскеви равна ангелωмь и прѣподобнимь красоти же доиде светихъ, молещи се даровати избавленїє грѣхωмь рабомь твоимь.

114. Те прѣдьстателницоу имами грѣшни ω прѣсвета дѣво! ты благопрѣменьна сьтвари твоего сына, матерьнымь твоимь молитвамь.

115. На хвал. вьсакое дых. ω. стих. д҃. и поємь стихире гл. а҃. подь небеси. чинωмь. Дьньсь красоуєть се градь срьпьски мощи твоє преподобна въ божьствьнои цркви дрьжещи богомоудрьно; тѣмь и

ми бльгоучестно празднуемь Параскеви память твою учьстьную и молимь се ѡ поющихь те Христоу члѡвѣколюбцоу имоущемоу велию и богатоую милость.

116. Параскева богомоудрьна вьздрьжанїемь многимь молитвою и моленїемь богова сьєдини се и непобѣждена пребысть коварствы борителя; тѣмь же и сь ангели ликьствоуєши на небесѣхь ѿнюдоуже поучитаємь те и божьственоу память твою радостьно сьшьдше се празднуемь.

117. Ты повиноующи се манїемь вьсевидца Бога ѿ негоже и благодать прїела еси дѣиствовати чюдеса и прогонити духа лоукавствїа; тѣмь же почитаємь те и светоую память твою достодльжно вѣрою празднуемь богоблажена.

118. Вьздрьжанїемь моудрованїе пльтское оумрьтвила еси, ѿнюдь яви се яко жива по сьмрьти вь истиноу сьмрьть бо тебѣ яко сѣнь вьмѣни се кь Богоу прѣшьдшеи и вь роуцѣ его душоу прѣдавьши, его же моли спасти душе наше.

119. Слав. гл. и҃. Грѣдьте вьси богомоудрїе кралїе, кнези и вельмоужїе ѿ землїе срьпскїе и ѿкрьстные земель далние кь раце прикоснoувше се прѣподобни и прошенїа своя ѿ душе своє носеще ѡво бо здравїа, ѡво бо ѿ страсти разлучныихь, ѡво бо грѣхомь прощенїе иже кь Богоу прїобрѣтенїа молитви вьсакои вещи на пользоу нашемоу испльненїю.

120. И нин. Пльть вьспрїемь ѿ крьвѣи ти прѣчисти Богь те прѣдстателницоу показа члѡвѣкомь пречистая; тѣмь избави рабы своє вьсакоє ноужде и напасти и ѿ сетеи лоукаваго врага и нѣстанїа пришестити

се, сподоби изъбраныхъ все вьсесавкещеіе и покаанимющіе се.

Света дѣвица Петка вь монахинихъ нарицаема Параскевїа бысть рождена вь градѣ Єпидаврѣ срьпьскомь ѿ христолюбивихъ и благоуьстивихъ родитель, Христїань, вь време краля срьпьскаго Хвалимира, потщенїемь молитвою и богооугодѣнїемь . . . оудостоила се . . . и свете мощи сїе вь Трьнѣ срьпьскомь . . .

На велику тугу и жалост и из овога Пролога, као и у свију у којима су српски свеци, одсечен је последњи лист, на коме је опис живота светичевог. Тако о светој нашој Петки Параскеви, опет незнамо извесно и онолико, колико би требало да знамо. Ову празнину у неколико моћи ће нам допунити укратко наведен живот свете Петке Параскеве из књиге: „**Кириакодромион, сиріеч неделних пооученіе на всѣх недѣлях вь православних црквах** и т. д. Преписанија од словенскаго и од греческаго глубочајшаго јазика на прости болгарски јазик од смиренаго вратчанскаго епископа Софронија и т. д. Напечатасја и правоописасја од Димитрија Михаило Поповића и од Ђорђа сии јего. вь типографији у Римническој епископији, при епископје Нектарији в љето ҂а҃.ѡ҃.ѕ҃.“ Лист р҃.п.д. стр. 2.: . . . Но слушајте да примите ползу. В земљи србској близу Цариграда Каликрашија? било њакоје село що си нарица Епиват, у тосја село родила таја преподобна Параскева од благочестивих отца и матер що ходил по заповједеј божији неуклоно. С милостиња и добрија работи украшали живеније своје. И ка то родили таја голубица Христова, хранили и настојавали јеја на подобнија

прави, и на закон божији добре научили јеја и прјеставили се они в небеснија обитјели. И оставили они у дом насљедницу Параскеву с братом јеја Евтимијем што би тај после епископ Мадитинскија и много прјеславнаја чудеса учинил“ и т. д. прича се како је се света удостоила жениха својега Христа. Ту се прича искушење од ђавола у пустињи, али којој неимењује се.Ови су се претварали у разне зверове и т. д. Казује се: како је оставила пустињу, отишла у Цариград, поклонила св. Софији — цркви — и богородици влахеринској, како је се вратила опет у Епиват —, а Єпидаврь је Дубровник — и немењајући свог пустињичког живота, умрьла; те погребена на хрђаво место; како је близу њеног гроба погребен некакав столар, а доцније и усмрђени, већ давна умрли морнар, којег тело смрђаше још непогребено и т. д.; како је ово нашло неколико људи; те га погребоше одкопав гроб свете; како су још тада приметили светињу, али је некренуше; како је неки христољубиви човек Ђурађ снио царицу небесну окружену млогим светлим војницима, од којих га је један одвео на гроб свете, заповедио да је вади и т. д., како је то исто видела и нека жена Еуфимија, те сутра дан са Ђорђем причала; како су свету ископали, однели и положили у цркву св. Петра и Павла и т. д. Даље се прича: како је Јован краљ бугарски, и српски, послао митрополита преславског Марка са другим епискупима и свештеницима, те свету пренеше у Трнов град бугарски; како јој је св. мошти цар агарјански — султан турски — Селим, после дугог времена од цара Јована, однео у Цариград, метнуо у своје палате; па пошто није могао од

њих да спава продао Хришћанима цариградским, а ови те мошти метнули у патријарску цркву. Даље се прича: како их је војвода влашки и молдавски Јован Василије године ҂ахмд 14. Октобра по одобрењу цариградског патријарха г. Партенија и целог синода, однео у престолни свој град Јаш и положио у храм Три Светитеља. Са моштима дошла су у Молдаво-Влашку и три митрополита: Јанићије Ираклиски, Партеније Једненски и Теофан Палеонпрански и т. д.

Сад се рађа питање: ко је то био Јован краљ бугарски и српски? Ако је Кало-Јован, који је владао од 1199. па до 1202. год.; онда је се то догодило у време нашег краља Стефана Првовенчаног и то при оним борбама између Срба и Бугара. А, ако је то наш краљ Јован Владимир — св. Владимир — ког су, мучки и подло на превари, убили Бугари 1015. год. 15. Маја; онда је се то догодило око 1012. год. кад је Самуило бугарски отео од св. Владимира Орид и друге земље. Ово ће последње бити — по нашем мишлењу — по свој прилици највероватније и мошти св. Петке нису пренете из Дубровника у Трново — престолницу бугарску — ако је одиста била из овога или Епидавра; но из Трн паланке у нишкој нахији. Народ сав прича: да је св. Петка Параскева из Трна српског однета у Трнов бугарски под Балканом. Осим овога има и споменика писмених из којих се види, да су Срби св. Петку из Трнова бугарског опет били донели у Трн српски у нишкој нахији Праве Србије. Ево и самог тог места узетог из једне старе рукописне књижице на хартији, у којој покрај осталих догађаја вели се: „Пренесоше мощи светїє

Петки срьбьскои изь царствующаго града бугарскогь Трьнова вь срьбьски Трнь, епискѹпїе пишке вь лѣтѣ ҂ѕ҃. ѿ ѯ҃ в҃.“

Оволико, за сада, о светој Петки Параскеви српској, кад се више неможе.

БИБЛИОГРАФИЈА СРПСКЕ И ХРВАТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ [1])

за 1870. год.

С ДОДАТКОМ ОНОГА ШТО СУ СТРАНЦИ О НАМА ПИСАЛИ.

Саставио

Стојан Новаковић.

---

1. АБЕРДАР. Други јек. У корист српским јунакињама што испраћају своје миле на бојиште за народну слободу. У Београду у државној штампарији 1870. На 16-ни XXXII, 165 и XVI стр.

— ABOUT EDMOND, гледај Vukotinović Ljud.

— АЛБЕРТ Р. К. Ц. види Шапчанин Милорад.

2. АНАСТАСИЈЕВИЋ А. М.; МИЛОВАНОВИЋ М. Угледи за малу децу. Од грофице Сегир. Део I. Са осам каменореза. Превели с француског на србски. —— —— У Београду. Државна књигопечатња 1870. На 8-ни IV и 114 стр.

Осим тога није више ништа изашло, и ако је друга свеска објављивана.

3. АНТИЋ ВЕЛИМИР. Тумачење природних појава или зашто-зато. Од др. Е. К. Бруера. Превео —— —— Ова књига награђена је из књижевног фонда Илије М. Коларца. У Београду. Штампарија Николе Стефановића 1870. На 8-ни 2 л. 175 стр.

Други део изашао је 1871.

[1]) Због неуредних књижара и због неуредног јављања по листовима ни с највећим трудом није могуће доћи до потпуности. С тога писац моли сваког да му допуне и исправке пошље. Оне ће бити употребљене у допуни коју писац мисли издати као додатак својим досадашњим радњама ове струке.

4. АРЕН ШАРЛ. Француска граматика за српске гимназије. Просто и са свим практично написао —— —— професор француске књижевности у кн. београдској академији. Прегледала и одобрила школска комисија. Ново издање. Цена је 6 гр. чарш. У Београду у државној штампарији 1870. (Исти таки наслов, осим цене, и француски наспрам овога.) На 8-ни 4 л. 392 стр. и 1 л.

На првом издању од 1864. год. потписано је да је пријевод израдио М. Ђ. Милићевић.

5. BAKULA PETAR FR. Pravo mudroznanje za svakoga čovjeka. Pjesme otca Fr. Petra Bakule Hercegov. Franciskana. Drugo izdanje 1870. U Spljetu. Brzotiskom A. Zannonija. На 8-ни 3?2 стр.

Hrv. Sokol бр. 20.

6. BALENOVIĆ ŠIMUN. Povjestnica hrvatskoga naroda. Napisao —— —— a na sviet izdalo društvo s. Jeronima. U Zagrebu 1870. Štamparna Karla Albrechta. На 8-ни 1 л. VII стр. и 320 стр.

Чини четврту књигу „Pučke knjižnice društva svetojeronimskoga."

7. БЕГОВИЋ НИКОЛА. Говор —— —— проте горњо-карловачког и посланика србскога народа у слуњској пуковнији, држан у јавној сједници србскога народнога сабора дана 18 јуна 1870 год. у Карловцима, у ствари Комоговине. У Новом Саду. Платонова штампарија 1870. На 8 ни 11 стр.

— БЕКЕТОВ А. гледај Радовановић А.

— БЕРНЕР А. Ф. гледај Радовановић П. Ђ.

— БОШКОВИЋ СТОЈАН, гледај Законотворна скупштина.

8. БЕСЕДА, којом је намесништво књажевског достојанства отворило редовну народну скупштину за 1870. годину. На фол. 1 л. (У Крагујевцу).

Поради скупштине премјештено је у Крагујевац једно одјељење државне штампарије.

9. БЕСЕДА, којом је намесништво књажевског достојанства закључило радњу редовне народне скупштине за 1870. годину. (У Крагујевцу у одељењу држ. штампарије) На 1 л. fol.

10. БИТКА КОСОВОПОЉСКА 1389 год. Чист приход одређен ја на сиромашне ђаке из Старе Србије. Цена јој је 8 гр. чарш. за Србију, а за Аустрију 1 фор. сребра. У Београду у држ. штампарији 1870. На 8-ни VI и 112 стр.

Предговор је пропраћен од Милоша С. Милојевића секретара трговачког суда. Издавалац је Данило Живковић.

— БОДЕНШТЕТ види Поповић Сима.

11. BOSANSKE NARODNE PRIPOVJEDKE. Svezak I. Skupio i na svietlo isdao zbor redovničke omladine bosanske u Djakovu. U vojn. Sisku 1870. Brzotiskom Ivana Vončine. На .-ни 2 л. и 146 стр.

У књизи има 33 народне приповијетке.

12. BOSANSKI PRIJATELJ. Uredio — vić. Svezak IV. U v. Sisku. Brzotiskom Ivana Vončine. 1870. На 8-ни 192 стр. и 1 л.

13. BERČIĆ IVAN. Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda. Izdao Ivan Berčić. Troškom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1870. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни XV. и 79 стр.

14. БУКВАР за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду у државној штампарији. Цена је 1 гр. чар. На 16-ни 86 стр.

15. ВАСИЉЕВИЋ А. Психологија као наука, удешена за школску потребу. Написао —— Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду у државној штампарији 1870. Цена је 8 гр. чар. На 8-ни 4 л. и 190 стр.

— ВАСИЉЕГИЋ А. види Срећковић П.

16. ВАСИЋ ИГЊАТ. Уставъ о степенима сродства изъ Кормчіе списанъ, са правилама убоште о закономъ браку. Израдіо Игнятъ Васићъ протоерей лозничкій. Съ благословомъ Высокопреосвештеногъ архіепископа Београдскогъ и митрополита Србскогъ Господина Михаила. У Београду, при државной штампаріи 870. На 8-ни 2 л. 88 стр.

17. ВЕСЕЛИЋ ЈОСИФ. Реч у своје време. Од ——— ——— професора. Београд. Штампарија Николе Стефановића 1870. На 12-ни 4 л. 111 стр.

18. ВЕЧИТИ ПРОРОК. Издао: Н. Васиљевић. Београд 1870. У штампарији Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 8-ни 92 стр.

Нема правог насловног листа, и ово пише на корицама. Унутра на првој страни пише „Најновији сановник по записима на гласу врачаре парижке госпођице Лепорман.“

19. ВИШЊИЋ ЂОРЂЕ. Србія и србскій народъ. Препечатано изъ 45 и 46 бр. „Световида“ Трошком више Београђана. Чистъ приходъ иде на споменикъ Књязу Михаилу. Штампа А. Андрића 1870 на 4-ни 2 л. Политични памфлет против Милетића.

20. ВУЈИЋ ВЛАДИМИР. Србска граматика, за гимназије у кнежевини Србији. По источноме говору сложио ——— ——— професор србске словесности. Прегледала и одобрила школска комисија. Треће издање. Цена је 4 гроша чарш. У Београду, словима државне печатње. 1870. На 8-ни 2 л. и 100 стр.

21. ВУКОМАНОВИЋ М. АЛЕКСАНДАР. Краљевић Марко и Муса Кесеџија. Јуначко позорје у три радње. По народној песми написао ——— ——— У Београду у државној штампарији 1870. На 12-ни 71 стр.

22. VUKOTINOVIĆ LJUDEVIT. Edmond About. Abecedar radnika. Drugo izdanje. U Parizu u knjižari L.

Hachette-a i drugovah. Boulevard Saint-Germain, br. 77. 1869. Preveo —— —— U Zagrebu 18. o. Tisak Lavoslava Hartmána i družbe. На 8 ни 127 стр.

23. ГАВРИЛО ВЛАДИКА. Црквенска историја Јевсевија Памфила. С руском превео г. владика Гаврило. А издао: Андрија Станковић пензион. писар полиције. Књига прва. У Београду штампарија Николе Стефановића 1870. На 16-ни .9 стр.

24. ГАВРИЛО ВЛАДИКА. Црквенска историја Јевсевија Памфила. С руског превео г. владика Гаврило. А путем предплате и рукопомоћу г. Јована Гавриловића, наменика књажевског достојанства издао Андрија Станковић пензион. писар београдске полиције. Књига друга. У Београду. Штампарија Николе Стефановића 1870. На 16-ни 55 стр.

25. GAJ VELIMIR. Lira. Različite pjesme. Spjevao —— —— Knjiga I. Zagreb. Tisak narodne tiskarnice 1870. На 8-ни XVI и 324 стр.

Оцјена у „Viencu" бр. 38.

26. GAJ VELIMIR. Čarovi književne zabave za hrvatski i srbski narod. Spisao —— —— Svesak V i VI. Zagreb. Tisak narodne tiskarnice 1870. На 8-ни 122 стр. и 1 лист.

— ГАРИБАЛДИ гледај Поповић Сима.

— ГВЕРАЦИ Д. Ф.. Види Томановић А. Л.

27. ГЕОМЕТРИЈА. Д-ра Франца Мочника ц. кр. школ. советника геометрија за више школе књажества Србије. Преведена по препоруци школске комисије. Са 344 у тексту слика. У Београду у државној штампарији 1870. Цена 21 грош чарш. На 8-ни VII и 368 стр.

Ово је друго издање, прво је 1857 године. Пријевод је пок. дра Вука Маринковића.

28. ГЛАСНИК СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА. Књига X. Свеска XXVII. старога реда. С једном картом.

У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 2 л. 388 и LX стр.

——— Књига XI свеска XXVIII ст. реда. На 8-ни 2 л. 490 стр. и I—XXX стр. радње.

29. ГЛАСНИК СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА. 2-ги одељак. Грађа за новију српску историју. Књига друга. Споменици о Шћепану малом. Исписао из млетачког архива проф. Симе Љубић прави члан југослов. академије, дописни српског уч. друштва итд. У Београду штампано у државној штампарији 1870. На 8-ни 2 л. 160 стр.

30. GODIŠNJE IZVJEŠTJE o kralj. učiteljištu, višjoj djevojačkoj i glavnih dječačkih učionah slobodnoga kralj. i glavnoga grada Zagreba koncem školske godine 1870. U Zagrebu. Štamparna Lavoslava Hartmána i družbe. На 8-ни 54 стр.

— ГРОВЕ Р. У. Види Радовановић М. Милан

31. GUSJENICA i njekoji najškodljiviji kukci. Iz gospodarskoga naravoslovnog i redarstrenoga gledišta za vrtljare i ljubitelje voćaka spisao jedan stari diletant. U Zagrebu kod Svetozara Galca. 1869. На 8-ни 5J стр.

— DEŽELIĆ GJURO. Гледај. Filipović Ivan.

32. DEŽELIĆ STJ. GJ. Kaptolska glavna učiona ili nova bitka varošanah i kaptolacah u Zagrebu. Napisá ——— ——— U Zagrebu 1870. Štampano slovi Dragutina Albrechta. На 16-ни ʋ0 стр.

— DEMOSTEN гледај Kostić V. J.

33. ДЕСПОТОВИЋ ПЕТАР. Зао друг. Приповетка за српску младеж. Од ——— ——— (Оценила и наградила „Матица Српска") У Сомбору. Тискано код Фердинанда Битермана 1870 На 16-ни 59 стр.

— DEHARBÉ F. гледај Kratko razlaganje.

34. ДИМИТРИЈЕВИЋ МИЛАН. Папа и римокатоличка црква. Одговор „загребачком Католичком листу"

На 8-ни 39 стр. У Н. Саду. Прештампано из „Беседе.“

„Мл. Србадија.“

— ДИМОСТЕН. Гледај Туроман J.

35. ДИМШИЋ ДИМИТРИЈЕ. Поштанска књижица за годину 1871 изражавајућа свима високопочитајемима добротворима, најсрдачније жеље на ново лето. Од —— —— писмоноше. У Новом Саду штампарија Игњата Фукса. 1870. На 16-ни 15 стр.

36. Д. М. и Н. М. Ваздух, вода и земља, по Џонстону —— —— У Београду, штампарија Николе Стефановића 1870. На 16-ни 65 стр.

37. ДОМАЋИ ПРИЈАТЕЉ за поуку и забаву. У Београду, у државној штампарији 1870. На 16-ни 2 л. 144 стр.

Прештампан само насловни лист и садржај, а остало је 1865 као календар са забавником за 1866 годину наштампано. Ови егземплари раздани су књижницама основних школа у Србији.

38. ДРЖАВОПИСЪ СРБІЄ. Statistique de la Serbie. Свеска IV. Изъ статистичног одѣленя министарства финансіє. У Бѣограду, државна кньгопечатня 1870. На 4-ни 2 л. 160 и XXXXIX стр.

— DRŽIĆ GJORE, гледај Jagić Vatroslav.

39. DUBROVNIK. Zabavna knjiga narodne štionice dubrovačke.

Није нам овамо приспио. Разабрасмо за њ из „Народнога коледара далматинске матице за 1871“ стр. 180.

40. ДУВАН с погледа на здравље. Ова је расправа награђена из књижевног фонда Илије М. Коларца. У Београду. Штампарија Николе Стефановића 1870. На 12-ни 81 стр.

Расправу је ову писао др. Ђ. Натошевић.

41. ДУСЛ ЈОСИФ. Зоологија за средње школе. Написао —— —— професор полугимназије шабачке. Са

69 слика у тексту. Прегледала и одобрила школска комисија У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 4 л. 170 стр.

42. ДУЧИЋ Н. Примјетбе на „Коментар Горскога вијенца“ Од архимандрита —— —— У Биограду у државној штампарији 1870. На 16-ни 38 стр.

43. ЂУРЂЕВИЋ ВАСА Одговор на чланак „Гимназија новосадска и њен нови патронат“ у 16. бр. „Заставе“ Написао —— —— професор. На 4-ни 8 стр. у 2 ступца (У Н. Саду у Платоновој штампарији).

44. ŽERJAVIĆ JURAJ Dr. Papina nepogrešljivost. Napisao dr —— —— Na 8-ni kod Albrechta u Zagrebu.
Hrv. Sokol 23.

45. ЖИВАНОВИЋ ЈОВАН Наш педагог Јосим Житек и ђимназија карловачка. Србска штампарија дра Јована Суботића у Новоме Саду 1870. На тон. 2 стр. у четири ступца.

— ЖУЈОВИЋ Ж. види Срећковић П.

46. ЗАКОН о печатњи (штампи). У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 23 стр.

47. ЗАКОН о пословном реду у државном савету. У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 20 страна.

48. ЗАКОНОТВОРНА СКУПШТИНА. Чланци о уставним реформама. (Прештампано из „Србије“.) У Београду, у државној штампарији 1870. 2 л. и 100 стр.
На крају је потписано † *. Писао је Стојан Бошковић.

49. ЗБОРНИК закона и уредба издани у књажеству Србији за 1870 годину. XXIII. У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 2 л. и 194 стр. (последњи лист нема обележених страна)

50. ЗДРАВКОВИЋ Ј. СВЕТОЗАР. Српски покрет у јужној Угарској. 1848. Превео —— —— Београд, штампарија Николе Стефановића 1870. На 8-ни 158 стр. и 1 л.

51. ЗЕЧЕВИЋ М. Грађански земљопис свега света за средње школе у кнежевини Србији. По најновијим изворима написао —— (Прегледала и одобрила школска комисија.) Цена је 8½ гр. чарш. У Београду државна штампарија 1870. На 8-ни 1 л. 368 стр.

У листу „Србији" од исте године била је велика критика оовој књизи, послије које је дошла полемика.

52. ИГЊАТОВИЋ ЈАША. Са ове стране Саве. Од —— —— у Новом Саду, штампарија Игњата Фукса. 1869. На 8-ни 1 л. 26 стр.

Прештампано из „Србског народа"

53. ИЗБОРНИ ЗАКОН скупштински. У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 20 стр.

54. ИЗВЕШТАЈ вршачког српског црквеног певачког друштва од постанка свога од нове године 1869 до нове године 1870. У Вршцу, брзотиском удове Ј. Е. Кирхнерове 1870. На 8-ни 42 стр.

55. ИЗВЕШТАЈ о великој гимназији српске православне општине у Новоме Саду. За школску годину. 1869-7 . У Новоме Саду. Платонова штампарија 1870. На вел. 8-ни 31 стр.

„Мл. Србадија" бр. 6.

56. ИЗВЕШТАЈ о листу омладинском што излази под именом „Млада Србадија." У Новоме Саду. Платонова штампарија 1870 год. На 1 листу

„Млада Србадија" 6 број.

57. ИЗВЕШТАЈ о радњи „друштва за пољску привреду" од 8. Маја до 14 Октобра 1869. (У Београду у државној штампарији 1870) На 8-ни 17 стр.

58. ИЗВЕШТАЈ о стању фонда уједињене омладине српске. Предлаже га петој скупштини уједињене омладине српске А. Хаџић, председник годишњег

одбора. У Новом Саду. Платонова штампарија 1870. На вел. 8-ни 1 л. 15 стр.

„Млада Србадија“ бр. 6.

59. ИЗВЕШТАЈ управе београдске читаонице за 1869 годину. У штампарији Ник. Стефановића 187 . На 8-ни 16 стр.

60. IZVIEŠĆE o stanju zaklade za jugoslavensko sveučilište koncem godine 1869. На fol. 6 л. U Zagrebu tiskom Lavoslava Hartmana i družbe.

61. ИЗВОД из записника позориштнога одбора 186 године. У Београду, државна штампарија 1870. На 16-ни 198 стр.

62. JAGIĆ VATROSLAV. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića. Skupio ——— ——— Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti U Zagrebu 1870. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fidlera) na prodaju. (Други наслов: Stari pisci hrvatski. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija. Knjiga druga. U Zagrebu, itd.) На 8-ни 2 л. XVI и 521 стр.

— JAКШИЋ ВЛ. Гледај Државопис Србије.

63. JEНКО ДАВ. Српске хрватске и словенске песме сложно ——— ——— бр. 5.

„Застава.“

64. JOВАНОВИЋ ВЛАДИМИР Основи снаге и величине српске. (Прештампано из „Младе Србадије.“) У Новоме Саду, Платонова штампарија 1870. На 16-ни 2 л. и 145 стр.

65. JOВАНОВИЋ ВЛАДИМИР. Политични речник. Написао ——— ——— На свет издала уједињена омладина српска. Свеска А. Први део. 1870. Платонова штампарија у Новом Саду. На 8-ни XI и 84 стр — Други део 85 — 162.

У те двије свеске изашло је цијело слово А.

66. ЈОВАНОВИЋ Ј. Толдијина старост, од Јована Арања. Превео —— издао: Ђорђе Рајковић. У Новом Саду, Платонова штампарија 1870. На 16-ни 1 л. 134 стр.

67. ЈОСИЋ ДИМИТРИЈЕ. Наука о чувању здравља за школе. Од Карла Реклама, проф. медицине и полицајног лечника у Липском. Превео на српски —— —— учитељ IV разр. гл. муш. школе. У Новом Саду. Печатано код Игњата Фукса 1870. На 8-ни 32 стр.

68. **КАЛЕНДАРИ**. —— ГОДИШЊАК. Велики календар за просту год. 1870. Година XXI. У Новоме Саду. Издаје Платанова књигопечатња. На 8-ни 41 стр.

69. —— ЛАСТА. Мали календар за просту 1870 годину XXI година. У Новом Саду. Платанова штампарија. На 12-ни 48 стр.

70. —— КАЛЕНДАР СА ШЕМАТИЗМОМ књажества Србије за просту годину 1870. У Београду у државној штампарији На 8-ни 106 стр. и 4 л.

71. —— СРБСКО-НАРОДНИ ВЕЛИКО-БЕЧКЕРЕЧКИ КАЛЕНДАР за просту годину 1870. Уредио Ђ. Станић, прот. помоћник. XIII. година. У Вел. Бечкереку. Штампао и издаје Франц Павле Плајц На 8-ни 62 стране.

72. —— МАЛИ БЕОГРАДСКИ КАЛЕНДАР за просту годину 1870. Издаје књижара Велимира Валожића. На 16-ни 1 таб.

Додаване уза њ разне непродате књиге.

73. —— ОРЛИЋ. Црногорски годишњак стари и нови за просту годину 1870. Уредио Ј. Сундечић. VI година. На Цетињу у државној печатњи. На 8-ни 80 стр.

74. —— СРПСКИ ОМЛАДИНСКИ КАЛЕНДАР за просту годину 1870. У Новоме Саду. Платонова штампарија 1870. На 8-ни 16 л. 166 стр.

75. —— ЗЛАТИБОР. Српско-народни календар за

просту годину 1870. Од Антонија Живановића. Година V. У Београду у штампарији Николе Стефановића На 8-ни

Са додатком непродатих књига.

76. —— ЉЕТО. Српски народни календар за просту годину 1870. Издаје књижара А. Добровојевића Београд. Штампарија Николе Стефановића. На 8-ни 1 таб. самога календара.

77. —— КАЛЕНДАР СА ЗАБАВНИКОМ за просту годину 1870. Издаје књижара Велимира Валожића. У Београду, штампарија Николе Стефановића На 8-ни 1 таб. календара.

С додатком непродатих књига.

78. —— СВЕТЦОСЛОВ. Србско-народни календар за љето од рождества Христовог 1870. Издао трошком П. К. А. Београд. Штампарија Ник. Стефановића На 8-ни.

С додатком непродатих књига.

79. —— ВОСТОК. Србско-народни домаћи календар за просту годину 1870. Уредио и издао Вјенцеслав Њемец. Са десет дрвореза. Година III. У Београду брзотиском Николе Стефановића. На 8-ни 128 стр.

80. —— САМОКАЗЪ, календар за просту годину 1870 (Својина J. Филиповића.) У Београду, државна штампарија III година. На 12-ни 1 таб.

81. —— ЦЕПНЫЙ КАЛЕНДАРЧИЋЪ. За 1870 годину. Уредio и издао Милошъ Милисављевићъ, пензioн. казн. окр. подринскогъ. II година. 1 табак. и 16 стр. додатка. У штамп. Н. Стефановића.

82. —— БЕОГРАДСКИ ЗАБАВНИК. Збирка полезни и забавни предмета с календаром. Година I. Уредио и издао Никола Папић поштар. Београд.

83. ——ДРАГАЧЕВАЦ. Српско-народни календаръ за просту годину 1870. Издаје Милан Ђ. Станић. Година I. У Београду, штампарија Николе Стефано-

вића. На 16-ни 1 таб. 96 стр. додатака и 4 стр. уписника.

84. —— СРБИН. Народни календар за просту годину 1870. Година I. У Земуну. Издаје Милош Грабовачки. На 8-ни 95 стр.

85. ——ЮГОСЛАВЕНСКИ ЗАБАВНИКЪ ВЕНАЦЪ-НАГРАДЕ. Календаръ за просту годину 1870. Уредіо и издао Милошъ Милосавлѣвићъ пензіон. казн. окр. подринскогъ У Београду. Штампарія Ник. Стефановића. На 18-ни 1 таб. календара 6 стр. додатка и 80. стр. песама народних из преко Мораве. Са сликом кнегиње Јулије М. Обреновићке.

86. —— DRAGOLJUB. Hrvatski kalendar za godinu 1870. Tečaj VII. Uredio Gj. Stj. Deželić. U Zagrebu. Nakladom Lavosl. Hartmána. Na 8-ни 94 стр 8 л. и 36 страна.

Има додатак „Književni dar", и купцима се давала на поклон слика „Mlada krajišnica" по оригиналној слици Карасовој.

87. —— NOVI ZAGREBAČKI KOLEDAR za puk ili tako zvani Novi zagrebački šoštar, tečaj IV. Nakladom D. Hartmana.

88. —— NARODNI KOLEDAR novi i stari za prostu godinu 1870. Uredio Kažimir Ljubić tajnik Matice Dalmatinske. Izdala o svom trošku Matica Dalmatinska. Osma godina. Zadar. Tiskom Narodnoga lista. 1869. На 8-ни 176 стр.

89. BUNJEVAČKI I ŠOKAČKI KALENDAR Za pristupnu godinu 1870. U Subotici. U štampariji Karla Bittermana. На 8-ни 63 стр.

90. —— KOLEDAR i ljetopis društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1870. Na sviet izdalo družtvo s. Jeronima. U Zagrebu 1869. Štamparija Karla Albrechta. На 8-ни с календарским листовима и 100 страна садржине.

Чини другу књигу „Pučke knjižnice društva svetojeronimskoga."

91. —— JEFTINI PUČKI HRVATSKI KALENDAR, tečaj II. Nakladom Lav. Hartmana. U Zagrebu.

92. КАРАЏИЋ СТЕФ. ВУК. Српске народне приповијетке. Скупио их и на свијет издао —— —— Потпором народнијех прилога. Друго умножено издање. У Бечу у наклади Ане удовице В. С. Караџића. 1870. На 8-ни XIV. стр 1 л. 352 стр. Од 313 стр. до краја имена су претплатника.

93. KVATERNIK EVGENIJ. Rieč u sgodno vrieme. . . . erunt primi novissimi, et novissimi primi. Matth. XIX 30. Napisao —— —— odvjetnik. Ciena 30 novč. Zagreb 1870. На 8-ни 42 стр.

94. КЛАСИФИКАЦИЈЕ ученика варошке ниже реалке слободне краљевске вароши Новога Сада при крају школске године 1870. У Новоме Саду. Платонова штампарија 1870. На 4 листа.

Наслов је штампан и на њемачком и на мађарском језику.

„Млада Србадија" бр. 6.

95. КОВАЧЕВИЋ СТЕВАН. Јагњешце. Приповедка за децу и дечије пријатеље од Криштова Шмида. Преведено Стеваном Ковачевићем парохом Еллемирским. Са једним каменорезом. У Вел.-Бечкереку. Штампао Франц Павле Плајц 1870. На 16-ни 2 л. 72 страна.

96. KORIČIĆ ARMIN. Tumač za sva — predavati se imajuća štiva; i to: jeziko-sastavoslovne, zatim zemljopisno-povjestne, kao i prirodopisno-prirodoslovne struke, na temelju pèrve slovničke čitanke u drugom razredu katoličkih glavnih i trorazrednih pučkih učionah za učitelje, prijatelje i sve podupiratelje narodnoga napredka u obće a za učeću se mladež napose, olakšice i jednoličnosti nauka radi, praktičkim načinom jedno-

stavno i metodički preradio —— —— učitelj glavne hèrvatske učione na Reci a sada na M. Bistrici. S jednim litografiranim prilogom i sbirkom mnogovèrstnih zagonetakah. Pèrvo izdanje. Zagreb 1869. Knijgotiskarna Dragutina Albrechta. На 8-ни XV и 208 стр.

97. KOSTIĆ V. J. Grčki klasici u hrvatskom prievodu. Uredjuje —— gimnazialni ravnatelj. Prvi svezčić. U Zagrebu 186 . Nakladom knigarne Lav. Hartmana. На 16-ни 2 л. 42 стране.

У првом су свеску: Demosthenovi spisi prevedeni i razjašnjeni po J. V. Kostić-u. Prvi svezčić Olynthski govori 1. 2. 3.

98. KOSTIĆ V. J. Latinski klasici u hrvatskom prievodu. Uredjuje —— gimnazijalni ravnatelj. Prvi svezčić. U Zagrebu 186 . Nakladom knjigarne Lavosl. Hartman На 16-ни 113 стр.

У првом свеску: Livijevi spisi prevedeni i razjašnjeni po J. V. Kostić-u. Prvi svezčić. Poviest, knjiga I.

99. KRALJEVIĆ ANGJ. Govorenja za svetkovine. Uredio Fra Angj. Kraljević biskup Metelopolitanski i namistnik apoštolski u Ercegovini. U Rimu, tiskom propagande rimske 1870. На 8-ни 307 стр.

— КРАЉЕВИЋ ЕФЕНДИЈА НИКОЛА види царски казнени законик.

100. KRATKO RAZLAGANJE KATEHIZMA. Spisao o. Josip Deharbé d. J., preveo jedan svećenik nadbiskupije zagrebačke. Svezak prvi. Odobreno od prečastne nadbiskupske stolice zagrebačke. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta 1870. На 8-ни 2 л. 393 стр. и 1 л. садржаја.

101. КУЈУНЏИЋ МИЛАН. Иде ли свет на боље или на горе? Написао —— ——. Прештампано из „Младе Србадије". У Новоме Саду. Платонова штампарија 1870. На 16-ни 113 стр.

102. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI. Njeke gradine i gradovi

u kraljevini Hrvatskoj, od —— —— —— U Zagrebu. Štamparna Dragutina Albrechta.

II. На 4-ни ½ л. 27 стр.

III. На 4-ни 8 + 11 + 4 + 17 стр.

Прва свеска у 1869-тој години.

103. KUKULJICA LOVRO. Tri govora na slavu svetoga Vlaha, popa —— —— Tiskom Drag. Pretnera u Dubrovniku.

104. КУМАНУДИ ЈОВАН АНДРИЈА· Речник историје и земљописа, садржавајући кратку историју, физичну и политичну географију, живот знаменитих лица свију народа од најстаријих па до наших времена. Написао —— —— ——. Част I. А — В. У Београду штампарија Николе Стефановића 1870. На 8-ни 1-ва свешчица 2 л. и 40 стр.

На томе је до сад и остало.

105. KURELAC FRAN. Silva, ili koja su imena dubu, grmu, i dubravi? Redom ih načitao i razlike im nabirao —— —— starinom Ogulinac a rodom iz Bruvna u Krbavi. Uzeto iz dvanaeste knjige Rada jugoslovinske akademije. Zagreb 1870. Slovi Dragutina Albrechta. На 8-ни 1 л. и 56 стр,

106. ЛАЗАРЕВИЋ РАДОВАН. Рачуница интересних рачуна за прифатно изучавање. Написао —— ——, практик. министарс. финансије. Београд. Штампарија Николе Стефановића 1870. На 12-ни 1 л. 91 страна.

— ЛИБЕР ДР. Гледај Шокорац Живко.

— LIVIJE гледај Kostić.

107. LISTOVI jednoga anti-unioniste. Preštampano iz „Zatočnika.“ U v. Sisku tiskom Iv. Vončine.

Hrv. Sokol 26.

108. LJUBIĆ SIME Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike. Skupio —— —— pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjet-

nosti itd. Knjiga II. Od godine 1336 do 1347. Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1870. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. (Други наслов: Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium slavorum meridionalium. Volumen secundum.) На 8-ни 2 л. XXXVI и 464 стр.

— ЉУБИЋ СИМЕ види Гласник Српског ученог друштва.

109. МАКСИМОВИЋ АКСЕНТИЈЕ. Изучавање виолине помоћу народних песама за постепено учење. Написао ——— ——— капелник српског народног позоришта. Свеска I. (Придржавам право умножавања за се). Литографисано код Игњата Фукса у Новоме Саду 1870. На 4-ни 8 стр.

110. МАКСИМОВИЋ АКСЕНТИЈЕ. Кажипут учитељима основних школа при предавању Буквара и Читанке нотног певања прве свеске, популарно написао ——— ——— капелник српског народног позоришта. Н. Сад На 16-ни 31 стр.

111. МАЛА српска граматика за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Цена 50 пр. чар. У Биограду, у државној књигопечатњи. 1870. На 16-ни 91 стр.

Само прештампано.

112. МАЛА ЦРКВЕНА ИСТОРИЈА старога и новога завјета. За основне србске школе. Цена је 40 пр. чарш. У Београду, у државној штампарији 1870. На 16-том 47 стр.

Само прештампано.

113. МАЛИ КАТИХИЗИС за основне српске школе. Цена 1 грош чар. У Београду, у државној књигопечатњи 1870. На 16-ни 48 стр.

Само прештампано.

114. МАЛИ ЗЕМЉОПИС за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Цена је 1 гр. чарш. У Београду у државној штампарији 1870. На 16-ни 55 стр.

Само прештампано.

— МАРИНКОВИЋ ВУК, гледај Геометрија.

— МАРЈАНОВИЋ А. види Срећковић П.

115. MARIK ZABOJ VJENCESLAV. Kratak sveobći zemljopis. Za mladež narodnih uçionah sastavio ——— ——— ———. Drugo popravljeno ı povećano izdanje. Ciena 30 novč. vezan 40 novč. U Zagrebu 1870. Troškom spisateljevim. Tisak Lav. Hartmána i družbe. На 8-ни 79 стр.

116. MARIK ZABOJ VJENCESLAV. Ljubice. Sbirka pripoviedakah za našu mladež. Sabrao i izdao o svom trošku ———. ———. ——— Ciena im 30 novč. liepo vezane 40 novč. U Zagrebu 1870. Tiskom Lavoslava Hartmána i družbe. На 16-ни 80 стр.

117. MASNEC PL. JOSIP. Moje živovanje! Pod tim naslovom posvećujem svoje djelce čitajućemu obćinstvu. ——— ——— izp. učiteli. U Zagrebu 1870. Tiskom Lavoslava Hartmána i družbe. На -ни 32 стр.

118. МЕДИЋ ДАНИЛО. Слово о полку Игоревом или пјесма о Игеревој чети. Превео и објаснио ——— ——— Чисти приход одређен је за сироте и удовице јучака павших борећи се за србску слободу у рату противу Турака 1861 године у Црној-Гори и Херцеговини. У Светом Петрограду. У тискарници царске академије наука. В. О. 9 лин. № 12. 1870. На 8-ни 2. л 69 стр. и 2 л.

— MENČETIĆ VLAHOVIĆ ŠIŠKO, гледај Jagić Vatroslav.

119. М. Ђ. др. Употребљавање алкохолних пића и њихов уплив на човечији организам. (Прештампано из „Младе Србадије") У Новоме Саду, Платонова штампарија 1870. На 16-ни 45 стр.

„Млада Србадија" 6 бр.

120. МИЈАТОВИЋ Ч. Јавна смештишта Написао —— У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 1 л. 28. стр.
121. MIKLOŠIĆ FR. Dr. Marija kći Angjelinina i Konstantin Arijanit. Napisao —— —— Preštampano iz XII knjige „Rada“ jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1870. Štamparija Dragutina Albredhta. На 8-ни 1 л. 9 стр.
122. MIKULČIĆ MIRKO Dr. Encyklopaedija právo-i državoslovnih znanosti. Drugi dio. Encyklopaedija državoslovnih znanosti. Sastavio —— —— bilježnik slobodnoga kraljevskoga grada Zagreba. Zagreb. Tisak Lav. Hartmána i družbe. 1870 На 8-ни 40 стр.
123. МИЛИНГЕН М. Робље у Турској. Султанов харем. Написао мајор —— —— Прештампано из „Србије.“ У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 36 стр.
124. МИЛИЋ РИСТО. Сербобранке, лиричне родољубне пјесме. Спјевао —— —— На Цетињу у државној печатњи. 1870. На 8-ни 4 л. и 72 стр.
125. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Педагогијске поуке за учитеље и родитеље и све пријатеље народнога образовања. Написао —— (Прештампано из „Школе“ 1870). У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 3 л. и 127 стр.
126. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Разговори о науци. Угађани за децу а добри и за људе. Од —— (Прештампани из „Школе“ 1870.) У Београду у државној штампарији. На 32-ни 158 стр.
127. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Школска хигијена. Прештампано из „Школе“. —— У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 26 стр.
— МИЛОВУК М. Гледај Физикална мапа.
128. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Песме и обичаји укупног народа српског. II. к. сватовске. Скупио и издао —— У

Веограду у државној штампарији 1870. На 8-ни 2 л. 230 стр. 4 л.

129. МИЉКОВИЋ ПАЈО. Виша математика. Први део. Диференцијални рачун. Израдио по Др. Е. Христофелу, професору на цириშкој политехници —— —— инжињер. У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 2 л. 204 стр.

130. МИНИСТЕРСТВО ВОЈЕНО. Пешачка правила. Част I. Јединачно, врстачно и водно учење. У Београду, државна књигопечатња. 1870. На 16-ни 92 стр.

131. МИРКО војвода код врдничке куле и лепа Иконија. Издао трошком Илија К. Анђелковић. Београд штампарија Николе Стефановића 187·. На 8-ни 20 стр.

— МИХАИЛО митрополит. Види Поученѣ у вери, Притче Христове, Природа и разумъ.

— MODEC LJUDEVIT гледај Filipović Jovan.

— MONTÈPIN XAVIER. гледај Poviednik.

— МОРФ Х. Види Шапчанин Милорад.

— MOČNIK, гледај V. F. и Маринковић Вук.

— НАТОШЕВИЋ Ђ. ДР, види Дуван.

132 НАЦРТ закона за српске народне школе. По предлогу саборског школског одбора. У Новоме Саду. Платонова штампарија, 1870. На вел. 8-ни 1 л. и 3 стране

133. НЕДЕЉКОВИЋ НЕДЕЉКО. Лукавство и будалаштина, или један слуга, а два господара. Шаљива игра у једном чину. Написао —— ——. У Београду, штампарија Николе Стефановића 1870. На 16-ни 97 стр и 2 л.

134. НЕДИЋ ЉУБОМИР. Кукова путовања око свијета. Превео са немачког —— ——. У Београду у државној печатњи. 1870. На 16-ни 80 стр.

Прештампано из „Јединства“ исте године.

135. НИКЕТИЋ СВЕТОЗАР. Историјски развитак српске цркве (Прештампано из „Гласника“ свеске XXVII.

У Београду у државној штампарији 1 70. На 8-ни 1 л. 3 стр. и 1 л.

136. НИКЕТИЋ J. С. Реч, коју је говорио на светог Саву 1870. године приликом светковине у полугимназији неготинској ——— Трошком Стојана Х. Станковића и Пере Милосављевића трг.ов. негот. У Београду штампарија Николе Стефановића 1870. На 8-ни 13 страна.

.37. НИКОЛИЋ А. Буквица среће и блаженства. Прва свеска. Написао ——— Ова књига награђена је из књижевног фонда Илије Милосављевића Коларца. У Београду, штампарија Николе Стефановића. 1 .0. На 16-ни 93 стр и 1 л. садржаја.

——— Друга свеска. На 16-ни 109 стр. и 1 л.

——— Трећа свеска На 16-ни 195 стр.

138. НИКШИЋ М. НИКОЛА. Географијско-статистични речник кнежевине Србије. Саставио ——— ——— београдски поштар. У Новом Саду. Печатано код Игњата Фукса. 1870. На 8ни 2 л.159 XXV стр., 1 л. и 1 таблица целокупнога прегледа.

139. NOVAK MIJAT. Blieskavci i praskavci. U Zagrebu u štampariji Albrechtovoj.

140. NOVAK MIJAT Kronika tamburaša. U Zagrebu u štampariji Albrechtovoj.

141. NOVAK MIJAT. Pčela. U štampariji Albrechtovoj u Zagrebu.

142. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Устанак у Боци Которској 1 69. С чешког превео ——— ——— С картом и пет дрворезних слика. На корист Србима Бокељима. У Биограду у државној штампарији. 1870. На вел 8-ни 51 страна.

Критика и поправка погрјешака од „једнога Бокеља" у „Застави" бр. 86.

143. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Српска читанка за ниже гимназије и реалке. Књига прва. Саставио ———

——. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, штампа и издање државне штампарије 1870. Цена је 6 гроша чарш. На 8-ни VIII и 304 стр.

144. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Српска синтакса за ниже гимназије и реалке кнежевине Србије. Саставио —— —— Друго прерађено и раширено издање. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, издање и штампа државне штампарије 1870 Цена 4 гр. чарш. На 8-ни 2 л. 95 стр. и 1 л.

145. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Законик Стефана Душана цара српског. 1349 и 1354. Издао и објаснио —— У Биограду у државној штампарији 1870. На 8-ни XXVI и 120 стр.

146. **НОВИНЕ.** —— СРПСКЕ НОВИНЕ. Год. XXXVII. Излазе уторником, четвртком и суботом на читавом табаку, у државној штампарији у Београду Fol.

Оне су службени лист кнежевине Србије Уредник им је Јован Балапцки.

147. —— СВЕТОВИДЪ. Година XIX. Излази вторникомъ, четврткомъ и недельомъ један пут на цијелом а два пут на по табака. Издае и уређуе А. Андрићъ. Књигопечатња А. Андрића. Fol.

Престао излазити 21. Маја, јер се уредник одселио у Букурешт.

148. —— ДАНИЦА. Лист за забаву и књижевност. Година XI. Издаје и уређује Ђорђе Поповић. Излази три пут на месец на табаку с додатком белетристичнога прилога у табацима, који се послије у књиге састављају, и с месечним додатком париске моде на бојадисаној слици. У Новом Саду код Игњата Фукса.

149. —— ВИДОВ ДАН. Година X. Излази сваки дан осим дана иза недеље и празника на по табака in folio. Издаје и уређује Милош Поповић. У Београду у државној штампарији.

150. —— ЗМАЈ, лист за шалу и сатиру. Издаје и уређује Јован Јовановић.

Излази у нередовним бројевима

151. —— ВОЈИН. Издаје и уређује Драгашевић официр. Година седма. 1870. У Београду у државиној печатињици. На 8-ни у мјесечним свескама од 3 табака.

152. —— РУЖА. Година VI. Издаје и уређуе Мијаило Ђ. Ћелешевићъ. Излази 4 пута на месец на ½ л. у 4-ни Штампарија Николе Стефановића у Београду.

153. —— МАТИЦА. Лист за књижевност и забаву. Година V. Излази на табаку и по вел-8-не три пута на месец. Издаје Матица Српска, уређује А. Хаџић. У Новом Саду у Платоновој штампарији.

Престала излазити с крајем Јуна 1870 год.

154. —— ЗАСТАВА. Година V. Излази трипут у недељи, средом петком и недељом на табаку in folio. Уредник и издаватељ др. Свет. Милетић. Платонова штампарија у Новом Саду.

155. —— БОСНА. Политичне службене новине. Година V. Излазе у Сарајеву један пут на таб. вел. форм. српски и турски.

156. —— СРБИЈА. Лист за политику, трговину и просвету. Година IV. Уређује и издаје Љубомир Кањевић. Излази недељом, средом и петком на цијелом табаку in folio у државној штампарији у Београду.

157. —— ПАСТИР. Лист за науку и књижевност. Година III. Издаје и уређује ректор богословије прота Никола Поповић. Три пут на месец на табаку и по. У Београду у штамп. Ник. Стеф.

158. —— ШКОЛА. Лист за учитеље, родитеље и децу. Година III. Излази три пута на месец. Уређује и издаје Милан Ђ. Милићевић. У Београду у државној штампарији. На 8-ни, на цијелоп табаку.

159. —— ЛИСТ ЗА НАРОДНЕ УЧИТЕЉЕ. Издаје мађарско министарство у Пешти. III. год.

Нијесам још видио тога листа, који је почео излазити латиницом и ћирилицом у Пешти, али сам чуо да још излази.

160. —— ВРШАЧКА КУЛА. III. година. Излази сваке недеље петком, у Вршцу у књигопечатњи удове Ј. Е. Кирхнера. Одговорни уредник М. Поповић. Издаје друштво „Вршачке куле". На таб. у фол.

Први број изашао 11 Септембра.

161. —— ТЕЖАК. Илустровани лист за пољску привреду. Година II. Издаје друштво за пољску привреду у Београду, уређује др. Ђорђе Радић. У Београду у државној штампарији. Излази два пут на мјесец на 6 л. у 4-ни

162. —— ЈЕДИНСТВО. Лист за политику и књижевност. Година II. Излази сваки дан на по табака, само не понедељником. Издаје и уређује Вукашин Ј. Петровић. У Београду у државној штампарији 1870.

Од Јануара до Маја мјесеца уређивао је др. М. Јовановић, а одатле па даље В. Ј. Петровић. За В. Ј. Петровића излазио је лист од почетка до пруско-француског рата 4 пута на недјељу, а одатле сваки дан.

163. —— ПАНЧЕВАЦ. Лист за просветне и матерјалне интересе. Година II. Излази двапут преко недеље у Панчеву. У штампарији А. Сибенхара. Уредник Јован Павловић.

164. —— ПРАВДА. Лист за све гране правних наука. Година II. Издали и уредили Д. Новаковић и У Кнежевић. Београд, штампарија Ник. Стефановића. Излазио три пут у месецу на 1 ½ табак сваки пут.

Излазио од 1. Јануара до конца Јуна.

165. —— СРБСКИ НАРОД. Лист за политику и народну просвету. Година II. Излази недељом, средом и петком на цијелом табаку. Издаје дружина „Српског народа", уређује Милан Димитријевић. У Новом Саду, брзотиском Игњата Фукса.

166. —— САРАЈЕВСКИ ЦВЈЕТНИК. Излази свакога четвртка на табаку in folio на српском и турском језику у Сарајеву у „вилајетској штампарији“. Садржај помијешан, политични и књижевни.

167. —— НАРОД. Година I. Излази трипут на недељу, сваког уторка, четвртка и суботе у јутру. Одговорни уредник и издавател др. Јован Суботић. Платонова штампарија у Н. Саду.

168. —— МЛАДА СРБАДИЈА Лист уједињене омладине српске за књижевност и науку. Издаје уједињена омладина српска. Уређује А. Хаџић. 1870. Платонова штампарија у Новоме Саду. На 4-ни 9 свезака I година.

169. —— СРПСКА НАРОДНА ШКОЛА. Лист за васпитање и наставу. Излази 15. и последњег сваког месеца на табаку и по. Власник; Стеван В. Поповић. Одговорни уредник Д. Јосић. На 8-ни. У Платоновој штампарији у Новом Саду,

Почела излазити Маја месеца ове године.

170. —— ГОВОРНИЦА. Лист за политику и право. Година I. Уредник и издавалац Стојан Живковић. Излази у Београду сваке суботе на читавом табаку у државној штампарији.

Изашло је 26. бројева, па је послије обустављена на неизвјесно вријеме.

171. —— НАРОДНИ ПРИЈАТЕЉ. Излази у Земуну од 1. Јула. Уредник Сима. Поповић. У штампарији И. К. Сопрона.

172. —— ЗЕМЉАК. Народан лист за варош и село. Издаје га и уређује Ђорђе Рајковић. Излази у Н. Саду 10. 20. и 30. свакога месеца, на табаку у 8-ни.

Почео излазити 10. Октобра 1870.

173. —— СРБСКА ПЧЕЛА. Лист за књижевност, забаву и сатиру. Година I. Издаје и уређује. М. Јов. Ђор-

ђевић. Излази три пут на месец на 4 л. на 4-ни. У Београду у штампарији Ник. Стефановића.

Почела излазити 1. Априла. Од 1 Јула почела је излазити на 2 л. два пут на недјељу, прозвавши то „другим течајем.“

174. —— СЛАВЯНИНЪ. The Slavonian. Новине на енглеском, руском и српском језику, од којих је неколико бројева на 4-ни на 2 л. изашло у јужној Калифорнији у Америци.

175. —— NARODNE NOVINE. God. XXXVI. Izlaze svaki dan osim nedjelje i praznika na čitavom tabaku. U Zagrebu. Vlastnik i nakladnik dr. Ljudevit Gaj. Brzotiskom narodne tiskarne dra Ljudevita Gaja. fol. Odgovorni urednik M. Zec.

176. —— ZAGREBAČKI KATOLIČKI LIST. Tečaj XXI. Urednik Šimun Balenović. Izlazi svake nedjelje jedan put u čitavom arku, u četvrtini. Štampa se u narodnoj tiskarnici dra. Lj. Gaja u Zagrebu.

177. —— GOSPODARSKI LIST. Izdaje hrvatko-slavensko gospodarsko društvo na 2 l. u 4-ни. svake nedjelje. Godina XVIII. Uredjuje u ime upravlj. odbora gospod. družtva Petar Zoričić. Tiska Dragutina Albrechta u Zagrebu.

178. —— NAPREDAK — Časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži. Tečaj XI. Vlasnik i urednik Škender Fabković. Izlazi 1. i 16 svakoga mjeseca na čitavom arku, u četvrtini. Štampa ga Dragutin Albrecht u Zagrebu

179. —— NARODNI LIST. U Zadru u tiskarni Narodnoga lista. Uredjuje K. Ljubić.

Излази српски и талијански упоредо.

180. —— ŠKOLSKI PRIJATELJ. Časopis za promicanje pučkoga školstva. Uredjuje dr. Klaić. Naklada knjižare Fr. Župana. Tisak dra Lj. Gaja. Tečaj III. izlazi 10. i 25. svakoga mjeseca na čitavom arku u maloj 8-mini.

181. —— PUČKI PRIJATELJ Poučan i zabavan tjednik za puk trojedne kraljevine. Godina IV-ta. Vlastnik i odgovorni urednik Bartol Francelj. Izlazi svaki tjedan jedan put na po arka u četvrtini. Brzotiskom Platzera u Varaždinu.

182. —— VIENAC zabavi i pouci. God. II. Izlazi svake subote sa 8 lista m. 4-ne. Izdaje Matica ilirska Urednik Ivan Perkovac. Stamparna Drag. Albrechta

183. —— ZATOČNIK. God. II. Izlazi svaki dan osim nedelje i praznika na cielom arku. U v. Sisku. Odgovorni urednik Josip Miškatović. Tiskarna Ivana Vončine. Na fol.

184. —— SLOGA. Godina I. (Politički list, unionističke vulgo magjaronske stranke). Izdavatelj i odgovorni urednik Stjepan Gavišič. Izlazi od 30. travnja 1870. svaki dan (osim nedjelje i svetaca) na 1 arku velika lista. Presta izlaziti 20 travnja 1871. Tiskom Dragutina Albrechta u Zagrebu.

185. —— SELJAK. Gospodarski list. U Karlovcu.

„Hrv. Sokol“ br. 16. јавља да излази овакп лист. Ја га видио нијесам.

186. —— OBJAVITELJ DALMATINSKI. Vladin list. Uredjuje Nikola Katnić vladinim tiskom u Zadru.

Nar. koledar Matice Dalmatinske za 1871. стр. 180.

187. —— HERVATSKA. Što je pravo i Bogu je drago- Herv. posl. Uredjuje V. Bach. IV. Zagreb 1870, Slovi Karla Albrechta. На 8-ни 393—400.

Прва три свеска изађоше прошле године.

188. —— ZLATNI ORASI. Časopis za našu malu, dobru mladež. Tečaj I. I daje i uredjuje Lj. Tomšić u Karlovcu. Bèrzotiskom dra Lj. Gaja u Zagrebu. Izlazi u brojevima u neodredjeno vrieme. На 4 л. мале осмине један број.

Ја сам видио само четири броја.

189. —— NAŠA SLOGA. Poučni, gospodarski i politični

list. Uredjuje i izdaje A. Karabaić tiskom austrijskoga Lloyda u Trstu. Izlazi 1. i 16. sv. mjeseca.

Hrv. Sokol br. 22.

190. —— BUNJEVAČKE i ŠOKAČKE NOVINE. Godina I. Izdavatelj i odgovorni urednik Ivan Antunović. U Kalači. На 4-ни на 2 л. један пут на недељу.

191. —— HRVATSKI SOKOL. Zabavan i poučan tjednik. Izlazi svake sriede (na tabaku). Tisak i naklada tiskarne Lavoslava Hartmana i družbe. Uredjivao prvih 13 brojeva Dimitrije Demetar, a posljednjih 13 Ivan Filipović.

Излазио само пола године.

192. ОБРАДОВИЋ ДОСИТИЈЕ. Целокупна дела Димитрија Обрадовића названог у калуђерству Доситија. њим истим списана и издана. IV. издање. I. књига. Живот и прикључења. II. књига. Путничка писма. Препечатао и по новом правопису приредио и издао Аксентије Мијатовић. У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 5 л. и прва књига 121 стр. а друга 192 стр.

Оцена овог издања у „Мл. Србадији“ бр. 16.

193. ОКРУГИЋ ИЛИЈА СРЕМАЦ. Саћурица и шубара —— —— —— Друго издање. У Новом Саду. Платонова штампарија 1870. На 8-ни 80 стр.

Прво је издање изашло латиницом.

194. ОМЛАДИНСКА ЗАЈЕДНИЦА за годину 1869. На свет издала уједињена омладина српска. Свеска III. (Н. Сад 1870) На 8-ни 232 стр.

195. PAVLINOWIĆ. Besjeda svojim biračem Rekao —— Tiskom N. Lista u Zadru Na 8-ни.

Nar. koledar Matice Dalmatinske 1871. 180.

196. PAVLINOVIĆ M. Na mrtvih dan 1870. Poslanica K. Vojnoviću od —— Tiskom N. Lista u Zadru. На 8-ни.

Nar. koledar Matice Dalmatinske 1871. стр. 180.

197. ПАВЛОВИЋ ЂОР. Предлог за уређење тежачког

кредита у Србији. Од ——— ———. У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 46 стр.

Први пут штампано у правничком листу „Правди“.

198. ПАВЛОВИЋ СТЕВАН др. Србски народни сабор у Сремским Карловцима године 1869. Описао и на свет издао ——— ——— У Новом Саду у Платоновој штампарији 1870. На 8-ни 1 л. 322 стр. и 9 стр. садржаја.

— ПАМФИЛО ЈЕВСЕВИЈЕ, гледај Гаврило владика.

199. ПАНЧИЋ Ј. др. Грађа за фауну кнежевине Србије. Написао др. ——— ——— У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 62—103 стр.

Оштампано из Гласника XXVI.

200. ПАНЧИЋ Ј. др. Нешто о нашим шумама. Приликом затварања првог излога земаљских производа 4. Октобра 1870. у Крагујевцу читао ——— ——— У Крагујевцу, у државној штампарији 1870. На 8-ни 2 л. 24 стр.

201. ПЕТРАНОВИЋ БОГОЉУБ. Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Јуначке пјесме старијех времена. Скупио и на свијет издао ——— ——— Књига трећа. У Биограду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 1 л. XVI. и 653 и XIII. стр. пренумераната.

202. ПЕТРАНОВИЋ ГЕРАСИМ архимандрит Петар Ковачевић Мостарац, грађанин шибенички. Написао ——— ——— ——— У Задру, Печатња народног листа 1870. На 8-ни 16 стр.

203. ПЕТРАНОВИЋ ГЕРАСИМ. Побожна размишляня при слушаню св. литургіе архимандрита ——— Четврто поправлѣно и умножено изданіе. У Новом Саду. Трошком и печатньомъ І. Фукса 1870. На 16-ти 2 л. 96 стр.

На крају долазе „Молитве при светом причащенію“ I.—CX. стр.

204. ПЕТРОВИЋ НИКОДИМ. Реч. Говорио на парастосу Димитрију Дучићу Херцеговцу 7 Марта 1870 —— —— свештеник. (У Београду у државној штампарији 1870). На 8-ни 2 л.

205. ПЕТРОВИЋ Ј. НИКОЛА. Из природних наука. I. део. О електрицитету и магнетизму. Написао —— —— У Београду, државна штампарија 1870. На 12-ни 2 л. и 94 стр.

Прештампано из подлиска „Јединства" 1870. год.

206. PIERRE PAUL. Abrégé de grammaire française-croate et de dictionnaire français-croate, par —— —— Edition privée. Kod L. Hartmana 1870 u Zagrebu. Hrv. Sokol 14. бр.

207. ПИСМЕНИ САСТАВИ за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Цена је 50 пр. чар. У Београду, у државној књигопечатњи. 1870. На 16-ни 61 стр.

Само прештампано

208. POVIEDNIK. Sbirka što isvornih, što iz evropejskih jezikah prevedenih romanah, novelah, pripoviestih itd. II. tečaj IV. svezak. X. Montepina vražje lutke. Drugi dio: Kuća tajnostih. Parižki noćolik iz druge polovine prošloga stoljeća. Nastavak romana Perine Angulvanke. U Zagrebu nakladom knjizare Lav. Hartmana. 1870. На 16-ни 152 стр.

Пређашње свеске изашле су у прошастој години.

209. ПОДГРАДСКИ ЈОСИФ. Зборник омилија и придика на сва недељна и празнична јеванђелија преко целе године. За цркву и кућу. Свеска I. Израдио —— —— професор. У Новом Саду, штампарија Игњата Фукса 1870. На 8-ни 5 л. 128 стр.

— ПОПОВ НИЛ. Види Срећковић II.

210. ПОПОВИЋ ДИМИТРИЈЕ. Златотворно село. Једна пријатна и истинита повест за добре сеоске школе и разумне сељаке. С немачког од Хенрика Чока пре-

вео —— —— Друго поправљено издање. У Сомбору 1870. године. Штампано код Фердинанда Битермана. На 8-ни 1.3 стр. и 1. л.

Прво издање штампано у Сегедину 1843 год.

211. ПОПОВИЋ Д. СТЕВАН. Практично предавање из рачуна од —— —— Прегледала и одобрила школска комисија. III. У Београду у државној штампарији 1870. Цена 5 гр. чарш. На 8-ни 4 л. и 339. стр.

212. ПОПОВИЋ Д. СТЕВАН. Кратко упутство за читанчицу уз буквар. Од —— —— У Београду, у државној штампарији 1870. На 16-ни 1. л. и 28. стр.

213. ПОПОВИЋ СИМА. Боденштетов хиљаду и један дан на истоку. Превео —— —— Прва књига. У Београду у државној штампарији 1870. На 12-ни 3. л. и 250 стр.

314. ПОПОВИЋ СИМА. Калуђерска влада. Написао ђенерал Гарибалди. Превео —— —— I. У Београду у државној штампарији 1870. На 12-ни 2. л и 132. стр.

215. POSLANICA na svietlu krunu. Odgovor na poruku od 15 kolovoza iz sabora Dalmatiskoga u Zadru 3 rujna 1870· Tiskom Nar. lista u Zadru.

Nar. koledar Matice Daimatinske 1871. стр. 180.

216. ПОСЛОВНИ РЕД за скупштину уједињене омладине српске. У Новом Саду, Платонова штампарија. 1870 на 2 листа.

Млада Србадија бр. 6.

217. ПОУЧЕНЂ матери о васпитаню мале деце у верн. (Трошкомъ фонда архимандрита Самуила). У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 20 стр.

Израђено по чланку у „Христіянскомъ чтенію„ за 1869.

218. ПОШТАНСКА КЊИЖИЦА за годину 1870, изражавајућа свима високопочитаемима добротворима найсрдечние желѣ, на ново лето, од Димитрия Димшића писмоноше. Штампария Игњата Фукса у Новом Саду На 16-ни 15 стр.

219. ПРАВИЛА БЕОГРАДСКОГ КРЕДИТНОГ ЗАВОДА. У Београду, штампарија Николе Стефановића 1870. На 8-ни 29 стр. и 3 л.

220. ПРАВИЛА I. београдске заједнице. (У Београду у државној штампарији 1870). На 8-ни 16 стр.

Ово је друштво за месарску радњу у Београду.

221. ПРАКТИЧНО наставлење у немачком језику за србску младеж у првом гимназијалном разреду. Прегледала и одобрила школска комисија. Цена је 7 гр. чарш. У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни VII и 134 стр.

Прештампано. Посао је А. Шулца.

222. ПРВА ЗНАЊА. За основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Цена је 70 пар. чарш. У Београду. У државној књигопечатњи. 1870. На 16-ни 72 стр.

Само прештампано.

223. ПРВА потрошачка дружина у Београду (Објашњење статута исте дружине. У Београду у државној штампарији 1870). На fol. 1 л.

224. ПРЕГЛЕД РАДЊЕ по струци министарства грађевине. Од 20 Јунија 1868. до 1. Септембра 1870. У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 8 стр.

225. ПРЕГЛЕД РАДЊЕ по струци министарства правде од 20 Јунија 1868. до 1. Септембра 1870. У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 22 стр.

226. ПРЕГЛЕД РАДЊЕ по струци министарства просвете и црквених дела. Од измака школске 1868, до краја $18^{69}/_{70}$. У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 28 стр.

227. ПРЕГЛЕД РАДЊЕ по струци министарства унутрашњих дела од 20. Јунија 1868. до 1. Септембра 1870. У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 19 стр.

228. ПРЕГЛЕД РАДЊЕ по струци министарства финансије од 20. Јунија 1868. до 1. Септембра 1870. У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 124 стр.

229. ПРЕДЛОГ за омладинску скупштину о реорганизацији омладине српске. (Поднели су га петој скупштини омладинској ови чланови њезини: Светозар Марковић, Милан Ђорђевић, Данило Медић, Ђура Љочић, Сима Поповић, Ак. Мијатовић, Др. Станојевић, В. М. Љотић, Јован Јовановић (не „Змај“). Владан Арсенијевић, Н. Тешић, Раша Милошевић, Петар Ђорђевић, Марко Пајић, Љубомир Ненадовић). У Новоме Саду, платонова штампарија 1870. На 2 л.

„Млада Србадија“ бр. 6.

230. ПРЕДЛОГ ЗА ПРЕУСТРОЈСТВО. Поднели су га петој скупштини уједињене омладине српске ови чланови њезини: Г. Гершић, Каменко Ј. Јовановић, Др. Јовановић, Влада Стратимировић, Ј. Илијћ, М. Пантелић, П. Татић, Божидар Поповић, Л. Костић, Стеван Поповић, Ђорђе Ракић, Јов. Љ. Панајотовић, К. А. Јовановић, Панта Поповић, Л. А. Јовановић, Љуба Стефановић. У Новом Саду, Платонова штампарија 1870. На 1 листу.

„Млада Србадија“ бр. 6.

231. ПРИМЕДБЕ на извешће о јавним предавањима из статистике, држаним 14. и 16. Дец. 1869. год. у великој школи. I. Београд. Штампарија Николе Стефановића 1870. На 8-ни 15 стр.

232. ПРИРОДА и РАЗУМЪ у области морално-духовной. У Београду у државной штампаріи 1870. На 8-ни стр. 15.

С руског из „Христ. Чтенія“.

233. ПРИТЧЕ ХРИСТОВЕ. Штампано изъ фонда епи-

скопа ужичкогъ Јоаникія. У Београду. у државной штампарији 1870. На 8-ни IV. и 100 стр.

Писао митрополита Михаила.

234. ПРОГРАМ за зидање народне дворане на земљишту Матичином у Новом Саду. Српска штампарија дра Јована Суботића у Новом Саду 1870. На Fol. 2 л.

235. ПРОТОКОЛИ велике народне скупштине државе 10. Јунија 1869. године у Крагујевцу. У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 1 л. 128 страна.

236. ПРОТОКОЛИ народне скупштине која је држана у Крагујевцу 1870 год. Београд у државној штампарији 1870. На 8-ни 1 л. 405 стр.

237. PUSTINJAČKA ŠPILJA. Za mladež pučkih školah. Izdao sbor duh. mladeži zagrebačke. U Ztgrebu.

Hrv. Sokol 26.

— PUČKA KNJIŽNICA izdavana družtvom svetojeroniskim. U Zagrebu 1870.

Knjiga IV. гледај Balenovič Šimun. Knjiga V. гледај Danica, koledar i ljetopis družtva svetojeronimskoga. међу календарима за 1871 годину.

238. РАД ЗАДРУГЕ СРБА ЗАНАТЛИЈА НА првој скупштини у Новом Саду о духови 1870. године. У Новом Саду, платонова штампарија 1870. Уредио секретар задругин: А. Сандић. Издала: задруга Срба занатлија. На вел. 8-ни X. 1 л. 49 стр.

239. RAD jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga X. U Zagrebu 1870. U knjižarnici Fr. Župana (Aldrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни 2 л. 263 стране.

Knjiga XI. 2 л. 274 стр.

Knjiga XII. 2 л. 233. стр.

Knjiga XIII. 2 л. 242 стр. и 2 снимка.

240. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. Гајење пољски усева. Написао Др. —— —— Са 105 дрвореза. У Београду у

државној штампарији 1870. Други наслов: Дра Ђорђа Раднћа Пољско-привредни списи. Ново, поправљено издање. I. Гајење пољских усева. У Београду у др. штамп. 1870. на вел. 8-ни 4 л. 188 страна.

242. РАДОВАНОВИЋ М. АЛЕКСА. Земља и природни појави на њој. Написао А. Бекетов. Превео —— ——. Ова је књига награђена из књижевнога фонда И. М. Коларца. У Београду, у државној штампарији 1870. На 8-ни 1 л. и 132 стр.

243. РАДОВАНОВИЋ П. Ђ. Наука о казненом праву. Књига I. Написао Др. Ф. А. Бернер, професор берлинског универзитета. Српски од ——. У Београду, Штампарија Николе Стефановића 1870. На 8-ни 4 л. 166 стр.

244. РАДОВАНОВИЋ М. МИЛАН. Физика сила и узајамни одношај њихов. Написао У. Р. Грове. С руског превео —— ——. У Београду, у државаој штампарији 1870. На 8-ни XI. и -66 стр. и 2 л.

245. РАДОВИЋ Г. ДИМ. Теорија казненог поступка. С погледом на законик о поступку судском у крив. делима, за књажество Србију, од 10. Априла 1865. Од —— —— секретара касационог суда. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни XVI. 355 и XI. стр.

246. РАЗРЕДНИЦА приправника II. и I. разреда у србској учитељској школи у Сомбору с концем школске 1869|70. године. У Сомбору 1870. Штампано код Фердинанда Битермана. На Fol. 4 л.

247. РАЗРЕЂЕЊЕ свештенства. (Парохије и број душа српских у Угарској). Платонова штампарија на Fol. 6 л.

248. (RAČKI FRANJO.) Slovenski sviet. Historično-statističko-etnografičke razprave. I. Sloveni u obće. Po-

viestni nacrt iz naučnoga Slovnika českog. U Zagrebu. Nakladom Lav. Hartmana knjižara 1870. На 8-ни 192 стр.

Пријевод је израђиван под надзором Фр. Рачкога.

294. RAČKI VATROSLAV. O sječenju i gojenju šuma. Nacrtao —— —— nadšumar djakovačkoga vlastelinstva. U v. Sisku 1870. Tiskom Ivana Vončine. 2 л. 40 страна.

250. РАЧУН о приходу и расходу за трошкове магистратске рештаурације год 1869. Платонова штампарија у Новоме Саду 1870. Стр. 12. На 8-ни.

251. РАЧУНИЦА за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Цена је 60 пара чар. У Београду у државној штампарији 1870. На 16-ин 88 страна.

Само прештампано.

252. РАШИЋ Д. М. Глас народа србског на дан рођена његове светлости насљедног књаза српског. Милана М. Обреновића IV. 10. Августа 1870 године од М. Д. Рашића. Печатано у државној печатњи у Београду. Трошком господ. Ђокице Хаџи-Живковића. трговца из Неготина На 8-ни 8 стр.

— РЕКЛАМ КАРЛО. Гледај Јосић Димитрије.

253. САВИЋ А. Мала јогуница или поновљено пријатељство. Весела игра у три радње с певањем. Написао —— члан народног позоришта. Издао трошком Х. А. О. П. Београд, штампарија Николе Стефановића 1870. На 12-ин 84 стр. и 2 л.

— SAKCINSKI, гледај Kukuljević.

— САНДИЋ АЛЕКС. Види: Рад задруге . . . и Две посестриме.

254. (СИМИЋ С. Ђ.) Источно питање и Србија. Од Ђ. С. С. Прештампано из „Србије“. У Београду у државној штампарији 1870. На 8-ни 1 л. и 32 стр.

— SLOVENSKI SVIET. Гледај Рачки Фрањо.

255. СПИСАК свију књига и мапа, које су израђене о државном трошку у државној печатњи, и које се, по означеним ценама у чаршијском течају купити могу у главној српској књижари у Београду и у свима подкњижарама по унутрашњости Србије. На 8-ни 24 стр. и 2 л.

Разаслано уз „Шематизам кн. Србије“ за 1870 год.

256. СРЕЋКОВИЋ П. ЖУЈОВИЋ Ж. ВАСИЉЕВИЋ А. МАРЈАНОВИЋ А. Србији и Русија од Кочине крајине до св. Андријевске скупштиве. Написао Нил Попов. Свеска 1. Београд 1870. Државна штампарија. На 8-ни 2 л. 236 стр.

Свеска 2-га 237 — 450 страна

Свеска 3-ћа, као 1-ва 2-ога дијела 1 — 224 стр.

Свеска 4-та 2 л. 225 — 498 стр и 3 л.

257. СТАНИЋ Ђ. МИЛАН. Српске народне песме (јуначке). Скупио их и на свет издао —— —— Част I. У Београду. Штампарија Николе Стефановића 1870. На 16-ни 128 стр.

258. СТАНОЈЕВИЋ ДРАГИША. Ђацима четврте године правног факултета београдског. Од —— —— (Како да се у Србији слобода утемељи? — Како да се расходи државни за две трећине умале? — Где да се нађе новац за грађење железнице? — Где се да се нађе новац за решење социјалног питања? — Где да се нађе новац за решење источног питања и народног ослобођења?) Цена 30 новч. У Новом Саду, штампарија Игњата Фукса 1870. На 8-ни 58 стр.

„Матица“ 1870, 386. стр.

— STARI PISCI HRVATSKI, izdaje jugoslavenska akademija, гледај Jagić Vatroslav.

259. STARINE. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga II. U Zagrebu 1870. U

knižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни 2 л. и 312 стр.

260. STARČEVIĆ A. DR. Nekolike uspomene od —— „Pauvres aveugles que nous sommes! Ciel, demasque les imposteurs, et force leurs barbars coeurs à s' ouvrir aux regards des hommes.“ J. J. Rousseau. Zagreb. Tisak narodne tiskarne. 1870. На 8-ни 1 л. и 58 стр.

261. СТЕЈИЋ ЈОВАН. Домаћи лекар и правила за болеснике. Од —— —— бивш. докт. медицине. Треће издање. Спремио за штампу са још два прилога и издао Андрија Станковић писар полиције у пензији. Прилози садрже у себи: Опис скерлетине (шарлаха) и II. Прости начин лечења по искуству лекара. У Београду, штампарија Ник. Стефановића. На 12-ни 43 стр. и 3 стр. уписника.

262. STOJANOVIĆ MIJAT. Hrvatsko-njemački pučki listar za sva odnošenja gradjanskoga života. Sastavio i hrvatski izradio —— ——. Drugi dio. Kroatisch-deutscher Volksbriefsteller für alle Verhältnisse des bürgerlichen Lebens. Zusammengestellt und bearbeitet von —— —— Zweiter Theil. U Zagrebu. Naklada knjižare Lav. Hartmana. 1870. На 16-ни 339 — 519.

Први дио изашао је лане.

263. STRAŽIMIR DRAGUTIN Vinogradar. Sastavio —— ——, župnik Doljno-Zelinski. Preštampano iz „Puckoga prijatelja“. Ciena 60 novc. U Varaždinu 1870 Brzotiskom Platzera i sina. На 8-ни 4 л. и 188 стр и 4 л.

264. СУБОТИЋ ЈОВАН. Крст и круна. Образ из прошлости србске у IV. слике од дра Јована Субботића. У Н. Саду. Платонова штампарија 1870. На 16-ни 64 стр.

265. Т. В. М. Песме о пруско-француском рату у 1870 години. С погледом на славенски народ сложио М. В. Т. (У Београду у Стефановића штампарији) На 8-ни 8 стр.

266. TKALČIĆ KRST. IVAN. Povjest Hrvatah. Napisao ju —— ———. Svezak prvi. O prasjediocih Hrvatske, pa do ugovora, koga uglaviše Hrvati s kraljem Kolomanom. U Zagrebu 1870. Troškom knjižare Albrechta i Fiedlera. На 8-ни 9 . стр.

267. ТОМАНОВИЋ А. Л. Обсада Фиоренције. Написао Ф. Д. Гверацци. Превео —— ———. Прва свеска. Пешта. Брзотис Виктора Хорњанскога. 1870. На вел. 8-ни VIII и 8 стр.

Друга свеска 89 —— 176 са двије слике.

Трећа свеска 177 —— 264 стр.

268. TOMIĆ JANKO. Hrvati, to jest crtice iz hrvatske povjesti. Drugo popunjeno i popravljeno izdanje. U Karlovcu.

269. ТРНСКИ ИВАН. Mornarska. Spjevao I. F. Glasbu složio Ivan pl. Zaic. Op. 291. Nakladom Matice ilirske. Tiskom Drag. Albrechta. Zagreb 1870. На 4-ни 2. л.

270. ТУРОМАН ЈОВ. др. Димостенове филипике. Превео и разјаснио проф. др. Јов. Туроман. Прештампано из „Срб. Летописа“. У Новоме Саду. Платонова штампарија 1870. На 8-ни 4 л. и 58 стр.

271. ТУРОМАН ЈОВ. Латинска граматика за гимназије. Написао проф. др. Ј —— ——. Издала „Матица србска“. У Новом Саду. Платонова штампарија. 1870. На вел. 8-ни 2 л. 140 стр.

272. УБИЧИНИ А. Уговор о савезу и пријатељству, међу Карлом од Валоа и посланицима српског краља Уроша. Потписан 27 Марта 1308 год у абатији код Мелина. Препис из подлинника са својим објасњавајућим приметбама саопштио —— доп. члан. Срп. уч. друштва. Прештампано из Гласника Срп. уч. друштва књиге XXVII. У Београду у државној штампарији 1870.

273. УСТРОЈСТВО дружине „Подринске слоге“. (У Београду у држ. штампарији 1 70.) На 8-ни стр.

Устројство то израђено је и вриједи од 14. Јуна 1868. год.

— ФАДЈЕЈЕВ, гледај Шафарик J. Др.

274. ФИЗИКАЛНА МАПА наше земље за употребу у основним и средњим српским школама. У величини од 160 сантиметара дужине и 138 сантиментара ширине.

Штампа у четири боје, показује у великим круговима западни и источни полушар с разним изотермама; у мањим круговима северни и јужни полушар; за тим токове морске у Меркаторовој пројекцији и разне висине на површини наше земље. По Е. Сидову редиговао М. Миловук.

275. FIAMIN IVAN. Radnja čovjeku dužnost i blagodat. Treća knjiga u izdanjima društva sv. Jeronima. U Zagrebu 1870.

„Vienac" 1870 стр. 143.

276. FIAMIN IVAN. Radnja čovjeku dužnost i blagodat. Napisao —— —— a na sviet izdalo družtvo sv. Jeronima. U Zagrebu 1870. Štamparija Karla Albrechta. На 8-ни 2 л. и 72 стр.

Чини трећу књигу „Pučke knjižnice izdavane društvom svetojeronimskim."

277. FILIPOVIĆ IVAN. Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika. Za porabu pravnika, činovnika, učitelja, trgovaca, obrtnika, itd. po najnovjih izvorih sastavio —— —— uz sudielovanje Gjure Deželića i Ljudevita Modca I. Njemačko-hrvatski dio. Zagreb 1870. Naklada knjižare Lavoslava Hartmana. На 16-ни.

Изашле су ове године свешчице 7—10 стр. 481—796, којима је завршен први дио њемачко-хрватског дијела.

278. FILIPOVIĆ IVAN. Bečke pedagogijske slike. Napisao —— —— učitelj kapt. glav. škole u Zagrebu, dop. član srbskog ućenog društva. U Zagrebu 1870. Tiskom Lav. Hartmána i družbe. На 16-ни 206 стр. и 1 л.

— ХРИСТОФЕЛ Е. Др. види Миљковић Пајо.

— ХУСЕИН ЕФЕНДИЈА КАРАБЕГОВИЋ види Царски казнени законик.

279. ЦАРСКИ КАЗНЕНИ ЗАКОНИК за босански вилајет. По налогу његове преузвишености валије ч. Сафет паше превели Хусеин ефендија Карабеговић и Никола ефендија Краљевић, прегледао и с оригиналом сравнио Шаћир ефендија уредник вилајетских новина. У Сарајеву у вилајетској штампарији 1870. На 8-ни 77 стр. и 1 л.

280. CIPIĆ JANKO. Izbunitelj pokoren i milost Cesara. U Splitu tiskom A. Giovannizio.

Nar. koledar Matice Dalm. za 1871 180.

281 ЦРНОГОРАЦ КОСТА. Природна историја. I. део: Зоологија. За гимназијске ученике. Друго поправљено издање. Написао —— —— професор. Београд, у државној штампарији 1870. Цена је 70 гр. чар. На 8-ни 1 л. 192 стр.

282 ČETVRTO GODIŠNJE izvješće o stanju i djelovanju učiteljske „Zadruge“. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta. На 8-ни 22 стр.

283. ЧИЖЕК КАРЛО. У част дана рођења Његове Светлости књаза србског Милана М. Обреновића IV. Сложени музикални комад под насловом: један дан из Београдског гарнизонског живота. Карактеристична скица од —— —— кнежеско-српског војеног капелмајстора. (У Београду код Н. Стефановића) 4 л.

Овде је само текст с објашњењима, а није музикалија.

284. ЧИТАНЧИЦА уз буквар за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, у државној штампарији 1870. Цена је 1 гр. чарш. На 16-ни 1 л. и 78 стр.

Израдили су српски ђаци сомборске препарандије.

— ЧОКЕ ХЕНРИК гледај Поповић Димитрије.

285. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД Дар доброј деци у основним школама. Саставио ——— ———. Прегледала и одобрила школска комисија. Издало министарство просвете и црквених дела. У Београду у државној штампарији 1870. На 12-ни 122 стр.

286. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Хајнрих Песталоције и његова педагогијска радња. По Ц. К. Р. Алберту и К. Морфу. Израдио ——— ———. Прештампано из подлистка „Српских Новина“ У Београду, државна штампарија 1870. На 16-ни 56 стр.

287. ШАРЧЕВИЋ АМБРОЗИЈА. Magjarsko-jugoslavenski politični i pravosudni riečnik. Magjarsko-jugoslavenski dio. Uredio i na svit izdao Ambrozija Sarcsevics. Čist dohodak naminjen je rasprostiranju prosvite bunjevačko-šokačkog naroda. Szabadkán 1870. Nyomatatt Bitterman Károly özvegyétnél. На 8-ни VIII и 226 стр и 1 л. (Исти наслов и маџарски.)

288. (ШАФАРИК ЈАНКО Др.) Генерала Ростислава Андријевића Фадјејева расправа о питању источном и словенском. (У Београду у државној штампарији) 1870. На 8-ни 80 стр.

(Осим овога пријевода изашао је још један пријевод од К. Митрићевића у новинама „Србији“)

— ŠENKL K. Dr. гледај Petračić Franjo.

— ШМИД КРИСТОФ, гледај Ковачевић Стеван.

289. ШОКОРАЦ А. ЖИВКО. Др. Либер о грађанској слободи I. С немачког превео ——— ——— Чист приход од ове књижице намењен је неколицини сиромашних ђака. Београд 187 . у штампарији Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 16-ни 15 страна.

290. ШТА СЕ ВРЕДИ У КУЋИ И У ГАЗДИНСТВУ. (Без импресума. Прештампано из „Видова дана“ у Београду у државној штампарији 1870.) На 8-ни 11 страна.

291. ШТАТУТИ дружине за потрошњу у Београду. 1870 (У држ. штамп. 1870 Потврђени министарством финансије 4. Септ. 1870 № 3036) На fol. 1 л.

292. ŠTUK MAT. Kita duhovnoga cvieća. Uredio — — Tiskom Nar. lista u Zadru.

Nar. koledar Matice Dalmatinske 1871 стр. 180.

— ЏОНСТОН види Д. М.

Додатак к библијографији.

БИЉЕШКЕ О ОНОМЕ ШТО СУ СТРАНЦИ О НАМА ПИСАЛИ, ИЛИ СЕ НАС ТИЧЕ.[1])

1. АРСЕНИЈЕ АРХИМАНДРИТ. Церковный и политическій бытъ православныхъ Сербовъ и Волоховъ въ австрійскихъ земляхъ съ IX. столѣтія до настоящаго времени. У „Журналу министерства народнаго просвѣщенія“ за 1870. за месец Октобар. стр. 197—251.
2. BAHNEN (Die) der europäischen Türkei und der Nachbarländer. Von Oberstlieut. Rz. Mittheilungen der geogr. Gesellschaft in Wien 1870. стр. 438—451,
3. BLAU OTTO Dr. Dritter Bericht über römische Alterthümer in Bosnien. Види Monatsbericht der königlich-preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1870. August.
4. БОГИШИЋ В. О научной разработкѣ исторіи славянскаго права. Вступительное чтеніе въ „Исторію славянскихъ законодательствъ“ В. Богишича орд. проф. новороссійскаго унив. въ Одессѣ. С. Петербургъ 1870. На 8-ни 29 стр.
5. BOLESZNY ANTAL. Kézikönyv az Al-Dunán szerb-olák-és Bolgárországban utazók számára vagy a ha-

[1]) Овај додатак уређен је по латинској азбуци

tarörvidék, Szerb-Oláh-es Bolgárország. Irta —— —— Ara 1 frt. 40 kr. O-Orsova. Nyomatott Handl Joszef-nél. 1870. На 8-ни 176 стр. и 2 л.

6. BOUÉ A. Dr. Einige Berichtigungen zur Hahn'schen Karte der Flussgebiete des Drin und Vardar in Nord-Albanien und Macedonien 1869. Separat-Abdruck aus den Sitzungsberichten der k. Akademie der Wissenschaften. Wien. Gerold 1870.

7. BOUÉ A. Lettre sur la géographie physique et l' hydrographie de la Turquie d'Europe. Annales des Voyages Juin 1870. стр. 259—266.

Petermanns Mittheilungen 1870. XI. 432.

8. BOUÉ A. Dr. Mineralogisch-geognostisches Detail über einige meiner Reiserouten in der Europäischen Türkei. Wien, Gerold 1870. 8° 92 S. Mit 3 Karten. Aus den Sitzungsberichten der k. Akademie der Wissenschaften.

Petermanns Mittheilungen 1870. XI. 432.

9. BOUÉ Dr. A. Ueber türkische Eisenbahnen und die Geologie der Central-Türkei 8° 11 S. (Sonder-Abdruck aus den Sitzungsberichten der kais. Akademie der Wissenschaften zu Wien).

10. BRENEKE W. Die Länder an der untern Donau und Konstantinopel. Reise-Erinnerungen aus dem Herbst 1868. 8° Hannover, Hahn 1870.

11. BRUSINA S. Contribution à la malacologie de la Croatie, par S. Brusina. Français par F. Šuler. Zagreb 1870. U Albrechta i Fidlera.

12. ЦЕРКОВНОЕ судоустройство и судопроизводство въ Сербіи. Москва. Типографія, „Русскихъ Вѣдомостей" 1870. На 8-ни 56. стр.

13. CONRAD A. Bosnien mit Bezug auf seine Mineralschätze (Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien N. F. 3. № 5. S. 219—228).

Petermann's Mittheilungen 1870. 271.

14. CUSMICH E. GIOV. Cenni storici sui minori Osservanti di Ragusa, raccolti dat p. Giov. E. Cusmich. U Trstu.

Hrv. Sokol 26.

1 . DECHANT N. PROF. Die Münzen der Republick Ragusa. Види: Hubers Numismatische Zeitschrift. I.. Band. 1870. Wien. 87—211.

16. DESCOVICH Dr. J. Die Bocche di Cattaro. Mit 1 Karte. (Mittheilungen der geogr. Gesellschaft in Wien) Neue Folge 3. 1870. d. 1. S. 20—.7.

Писац је провео двије године као окружни и болнички љекар у Новоме, и тако је сам проучио ствар. Petermann's Mittheilungen 1870. 266.

17. DRAGANCICH A. v. Banjaluka und Bihač in Bosnien. Skizze. (Mittheilungen der k. k. Geograph. Gesellschaft in Wien N. F. 3. 1870. d. S. 265—270.

Petermann's Mittheilungen .870. 271.

18. ETHNOGRAPHISCHE KARTE der österreichisch-ungarischen Monarchie. Nach Freiherrn v. Czörnig's Karte in 4 Blatt reducirt in 1 Blatt. Mit erklärenden Text von Hofrath Ficker. Wien, Prandel 1870.

Petermann Mittheilungen 1870. 268.

19. ФИЛИПОВИЋ И. Т. Привѣтственое слово сербскому митрополиту Михаилу произнесенное Т. И. Филиповымъ въ засѣданіи Славянскаго комитета 26. Октобра 186 . года. Извлечено изъ Журнала Министерства народнаго просвѣщенія. На 8-ни 2 л. Спб. 1870.

20. FRANÇOIS RAYMOND. Les dernies jours d'un empire. Etudes sur les historiens byzantins. Paris. Librairie internationale 1870. На мал. 8-ни 284 стр.

21. GJORGJEVIĆ VLADAN Dr. Ueber Lymphorrhoe und Lymphangiome. Von Dr. —— —— Assistent an Professor Billroth's chirurgischer Klinik in Wien. Separat-Abdruck aus v. Langenbeck's Archiv für clini-

sche Chirurgie. Bd XII. Heft 2. Berlin. Gedruckt bei Julius Sittenfeld. 1870. На 8-ни 72 стр.

22. GJORGJEVIĆ VLADAN Dr. Liebe ist Reflexthätigkeit. Eine Novelle und Krankengeschichte. Пријевод новеле „Како се заљубљује," која је изашла у „Младој Србадији." Штампан у подлиску Вандерера бр. 191, 192, 193, 194, од 1870. год.

23. ГЕТМАНЕЦЪ. Будованнье Скадра. Пријевод народне пјесме у „Правди" књ. IV. што је излазила у Лавову.

24. HADSCHEBLEAU de DEMETRIUS. Le prince Michel III. de Servie. Poéme dramatique en quatre chants par —— —— „La nature, sur la fin des nos jours nous dégoûte de la vie par la douleur, pour nous faire quitter ce monde avec moins de regrets." Le grand Fréderic. St. Peterbourg. 1870. Impr. de H. Transchel, Newsky № 45. На 12-ни 1 л. и 210 стр.

25. HANKIEWICZ CLEMENS Dr. Grundzüge der slawischen Philosophie. Von Dr. —— —— I. Heft. Krakau in der Buchdruckerei der k. k. Universität 1869. На 8-ни 29 стр.

II. Heft. Lemberg 1869. 30—54.

26. HAUSLAB FR. v. Die politische Wichtigkeit der türkischen Eisenbahnen (Mittheilungen der k. k. geogr. Geselischaft in Wien. N. F. 3. 1870. № 6. S. 24 —243.)

Petermann's Mittheilungen 1870. 272.

27. HOCHSTETTER v. F. Aus dem Inneren der europäischen Türkei, Reiseskizzen von Jahr 1869. Доносио је „Ausland" од ове године почињући од 36. броја.

28. HOCHSTETTER PROF. Dr. F. v. Die Vorarbeiten zum Bau der türkischen Eisenbahnen. (Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien. Neue Folge 3. 1870. № 1. S. 17—19.)

Petermann's Mittheilungen 1870. 272.

29. HOCHSTETTER Prof. Die geologischen Verhältnisse

des östlichen Theiles der europäischen Türkei I. Abth. Mit 1 Karte. Jahrbuch der k. k. geol. Reichs-Anstalt 1870. 20 Bd. 3 Heft. 365—461 стр.

30. HOCHSTETTER. PROF. Dr. F. v. Reise durch Rumelien in Sommer 1869. Mittheilungen der geogr. Gesellschaft in Wien.

31. DIE INSURRECTION IN DALMATIEN. Eine historisch-kritische Darstellung der österreichischen Kriegsoperationen in der Boccha von Cattaro. Wien 1870. Moritz Perles, Spiegelgasse 17. На 8-ни 1 л. 90 стр.

32. JAXA-DEMBICKI J. v. Der westliche Theil von Bosnien. Ethnographisch - handelspolitische Skizze (Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft in Wien. N. F. № 4. S. 162—176).

О травничком је округу ријеч. Petermann's Mittheilungen 1870. 272.

33. JOVANOVICH VLADIMIR. Les Serbes et la mission de la Serbie dans l'Europe d'Orient, par Vladimir Jovanovics. Paris. Librairie internationale 15. boulevard Montmarte, 15. A. Lacroix, Verboeckhoven et Cie. éditeurs. A Bruxelles, a Leipzig et a Livorne 1о70. Ма мал. 8-ни 325. стр.

34. КОЗЛОВСКИ ВЛАДИСЛАВ писао је у Mrówka часопис пољски који излази у Лавову литерарне дописе о Србији и путопис „Wycieczka w glonb Serbji, 1869 ч."

35. KRAUSE HEINRICH JOHANN Dr. Professor. Die Eroberungen von Constantinopel im dreizehnten und fünfzehnten Jahrhundert durch die Kreuzfahrer, durch die nicäischen Griechen und durch die Türken, nach byzantinischen, fränkischen, türkischen Quellen und Berichten. Halle. Schwentschke'scher Verlag. 1870. XXIII. и 228 стр.

36. ЛАВРОВСКІЙ А. П. Старорусское тайнописаніе Москва. Въ Сѵнодальной Типографіи, на Никольской улицѣ. 1870. На 4-ни 1 л. 27 стр.

3 . ЛАВРОВСКИ П. Сербско-русскій словарь. Составилъ —— Изданіе отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ. Санктпетербургъ. Типографія имп. ак. наукъ 1870. На 8-ни.

38. LEGER LOUIS. L'hérésie de Bogomiles en Bosnie et en Bulgarie au moyen âge. Чланак у Revue des questions historiques 1-er Avril. Paris 1870.

По чланку дра Фр. Рачкога.

39. LEGER L. Polybiblion. Revue bibliographique universelle. У свесци од Августа има Revue de publications slaves.

40. LEJEAN G. Reise in Europäischen Türkei, im Jahre 1869. Dr. A. Petermann's Mittheilungen 16. Band. 1870. VIII. Gotha: Justus Perthes. Стр. 288—293.

41. LENARTOVICZ T. Ze starych zbroic. We Lwowie 1870.

Има пјесму о Ћирилу и Методију и три пријевода из пјесама народних о Краљевићу Марку.

42. МАКУШЕВЪ В. Итальянскіе архивы и хранящіе ся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи. Флорентинскій государственный архивъ. Приложеніе къ XVI-му тому записокъ имп. академіи наукъ. СПетербургъ 1870. На 8-ни 42 стр.

43. MAURER FRANZ. Eine Reise durch Bosnien, die Saveländer und Ungarn. Berlin, 187 . Carl Heymann's Verlag. Julius Imme. На 8-ни 2 л. и 431 стр.

44. MAŽURANIĆ IVAN. Smrt Smail-age Čengića. Po —— —— poslovenil Janez Bile. V Ljubljani Blaznik 1870. На 16-ни 54 str.

Letopis Matice Slovenske za 1870. стр. 369.

45. MEMOIREN des Grafen Adam Oršić de Slavetić vom Jahre 1725—1814. Aus dem Archiv Band X. der Gesellschaft für die südslavische Geschichte und Alterthümer abgedruckt. Agram 1869. Buchdruckerei des Carl Albrecht. На 8-ни 1 л. 74 стр.

46. MIKLOSCHICH v. FRANZ Dr. Beiträge zur slavischen

Volkspoesie. I. Die Volksepik der Kroaten. Von Dr. Franz Miklosich, wirklichem Mitgliede der kais. Akademie der Wissenschaften. Vorgelegt in der Sitzung am 30. Juli 1869. Wien aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. 1870. У 4-ни 1 л. 59 стр.

47. MIKLOSICH FRANZ Dr. Die slavischen Elemente im Neugriechischen. Von Dr. —— —— wirklichem Mitgliede der kais. Akademie der Wissenschaften. Wien. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. Commission K. Gerold 1870. На 8-ни 1 л. и 38 стр.

48. MIKLOSICH FRANZ und DÜMMLER ERNST. Die Legende vom heiligen Cyrillus. Von —— —— Vorgelegt in der Sitzung am 14. Juli 1869. Wien 1870. K. Gerold. На 4-ни 48 стр.

49. MIKLOSICH FR. Vita sancti Methodii russico-slovenice et latine. Edidit Fr. Miklosich. Vindobonae. Guilelmus Braumüller. 1870. На 8-ни 29 стр.

50. MILITÄR-Administrations-Nationalitäts- und Eisenbahnenkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie. Entworfen von R. v. St. k. k. Hauptmann. Qu.-fol. Farbendruck. Teschen. Prochaska. 1870.

Petermann's Mittheilungen 1870. 268.

51. MILITÄR-GEOGR.-INSTISUT. Specialcarte vom Königreich Ungarn mit dem Grossfürstenthum Siebenbürgen, den Königreichen Kroatien und Slavonien und der k. k. Militärgrenze. 198 Bl.

Почело излазити 1869.

Petermann's Mittheilungen 1870. 268.

52. NOË HEINRICH. Dalmatien und seine Inselwelt nebst Wanderungen durch die schwarzen Berge. Wien. Pest. Leipzig. A. Hartlebens Verlag 1870. На 8-ни 4 л. 468 стр.

Комади од тога излазили су у часопису „Globus."

5 . PANČIĆ JOSEPHUS. Plantae serbicae rariores aut novae a prof. Roberto de Visiani et prof. Josepho Pan-

čić descriptae et iconibus ullustratae. Decas III. Venetiis, typis J. Antonelli edit. 1870. На fol. 21 стр. и 5 сл.

54. PERROT G. Souvenirs d'un voyage chez les Slaves du Sud 18 8. Dessins par M. Th. Valério. Le Tour du Monde XXI. 1-er semestre de 1870. p. p. 241—310.
 Petermann's Mittheilungen 1870. 268.

55. POVSTANI V DALMACII. S pjeti drževorytivami a mapou bojištje povstáni. V Praze. Tiskem a nakladem Dra Edv. Grégra. 1870.

56. РОВИНСКІЙ А. П. Письма изъ Сербіи. Вѣстникъ Европы 1870. год. у два броја.

57. РОЗЕН М. др. „Историческій очеркъ елементарныхъ училищъ въ Сербіи" у „Журналу мин. народн. просвѣщенія" за Август 1870.

58. RÜFFER EDVARD. Celé jihoslovanské bojištje. Strategické pomjery Dalmátska, Bosny. Hercegoviny a Černé Hory. S dvjema drževorytinami a mapou bojištje povstání. V Praze. Tiskem a nákladem dra Edv. Gregra 1870.

59. RÜFFER ED. Eine strategische Studie über Dalmatien, Montenegro, Bosnien nnd Hercegovina. Prag.
 То je чешки спис Célé jihoslovanske bojištje.

60. SANDWITH. Michael Obrenovich Prince of Servia. У Fortnightly review for April 1870.

61 JAX. CONSUL C. Reise von Serajevo nach dem Dormitor und durch die mittlere Hercegovina. Mit 1 Karte (Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien. N. F. 3. 1870. № 3. S. 97—115.)
 Petermann's Mittheilungen 1870. 272.

62. SCHEDA. Generalkarte der europäischen Türkei. Wien. У 13 листа.

63. DIE SERBEN AN DER ADRIA. Ihre Typen und Trachten. 100 Tafeln in lithographischem Farbendruck, in 20 Lieferungen à 5 Tafeln, mit einem Texte von circa 60 Bogen kleinfolio in 12 Lieferungen.

64. SÜD-DALMATIEN und Montenegro im Jahre 1869. „Eine militär.-geographische Skizze.“ Mit 1 Karte Österr. Militärische Zeitschrift, Januar 1870. S. 1—61.
Petermann's Mittheilungen 1870. 268.

65. TIETZE EMIL Dr. Geologische Notizen aus dem Nordöstlichen Serbien. Von Dr. —— —— Separat-Abdruck aus dem Jahrbuche der k. k. geologischen Reichsanstalt 1870. XX. Bd. 4 Heft. Wien 1870. Im Selbstverlage der k. k. geologischen Reichsanstalt. Druck der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. На 8-ни 567—600 стр.

66. TOZER FANSHAVE HENRY. Researches in the highlands of Turkey; including visits to mounts Ida, Athos, Olympus, and Pelion, to the mirdite Albanians, and other remote tribes. With notes on the ballads, tales, and classical superstitions of the modern Greeks. By the rev. —— —— —— M. A. F. R. G. S. tutor and late fellow of exeter college, Oxford. In two volumes. With map and ilustrations. London. John Murray, Albemarle street 1869. Vol. I. 397 стр. и 1 карта.

67. VICKERS JOHN. The future of Turkey. Vide Fraser's magazine 1870. Edited by J. A. Froude 4-th number.

68. VICTOR JEAN. Le pélein slave. Considérations générales sur l' histoire ancienne et moderne des Royaumes Unis de Croatie. Slavonie et Dalmatie et des Confins-militaires, sur la religion, l' éducation des ces pays. Par —— „Великій человѣкъ громада.“ Première livraison. Essek. Imprimerie de Ignac Mederschitzky MDCCCLXX. Droits de traduction et de reproduction réservés. На 4-ни 80 стр. Са двије слике и илустрацијама у тексту.

РАДЊА СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Састанак одсека историчког и државничког.

25. Маја 1871.

Били су: г. председник г. Јев. Грујић, чланови: г. г. Ј. Мариновић, Вл. Јакшић, арх. Дучић, Ст. Бошковић, М. Милићевић, Љ. Каљевић, М Милојевић, М. Зечевић и из другог одсека Новаковић.

Бр. 1.

Изнесе се чланак г. Чед. Мијатовића „Теорија људства“ и одсек одреди за референте тога чланка г.г. Вл. Јакшића и Ал. Н. Спасића.

Бр. 2.

Изнесе се „Препис хартија, списова и протокола као грађа за историју пресељеника српских у Угарској“ од г. Гавр. Витковића. Одсек одреди г.г. Н. Крстића и Г. Гершића да тај препис прегледају с обзиром на пређашњу одлуку одсека, у којој је речено, да г. Витковић само важније предмете у целини препише а маловажније у изводу представи.

Бр. 3.

Прочита се писмо г. Гаврила Витковића, у коме моли одсек, да му да̂ помоћи у 100 дук. како би могао наставити историјско испитивање живота српског по разним местима у Угарској, у којима прошле године није био. После дужег саветовања о тој ствари одсек одлучи да се да̂ г. Витковићу ради речене цељи 25 дук. с тим, да он у своме путовању има на уму наставлење, које му је лане дато, а нарочито другу и трећу тачку тога наставлења. Г. Витковић је у свом писму још молио, да му се да̂ неколико екземплара „Гласника“ ради

поклона оним људма, који му у прошлој години бише на руци у његовом историјском истраживању. Ово се упути одбору.

Бр. 4.

Г. М. Милојевић поднесе наставак својега чланка „Путовање кроз стару Србију“ и одсек одреди за референте г. г. Шафарика и Срећковића.

(Наставиће се.)